fondată în 1895
bpt
serie nouă

sabri godo

skanderbeg

★

bpt
Biblioteca Centrală

sabri godo

skanderbeg

*

ROMAN ISTORIC

TRADUCERE, PREFAȚĂ ȘI TABEL CRONOLOGIC DE
MIHAIL MAGIARI

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1981

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Pentru traducerea de faţă
toate drepturile rezervate
Editurii Minerva („B.P.T.")

SABRI GODO
SKANDERBEG
Naim Fraseri, Tirana, 1976

PREFAȚA

Reconstituirea trecutului istoric a reprezentat dintotdeauna unul din dezideratele supreme, nu numai ale omului de știință, dar și ale artistului. Începînd cu folclorul și terminînd cu creația cultă, nici o manifestare artistică autentică nu poate ignora climatul istoric generator.

De-a lungul istoriei sale zbuciumate, poporul albanez descendent din vechii iliri, nu a cunoscut nici un moment de resemnare în fața perspectivelor sumbre de pierdere a ființei naționale. Pare poate ciudat că istoria unui popor atît de neînsemnat din punct de vedere numeric a putut să influențeze la un moment dat nu numai propria soartă, dar și soarta multor altor neamuri din Europa.

Dar dacă incontestabil poporul e făuritorul istoriei, nimeni nu poate nega rolul personalității care desprinzîndu-se din rîndul maselor a știut să le conducă pe drumul împlinirilor politice, economice, spirituale.

Nu întîmplător personalitatea fabuloasă a lui Skanderbeg, punct de referință în istoria neamului său — căci nu putem trece sub tăcere faptul că o întreagă epocă îi poartă numele — a intrat în folclor și a inspirat în același timp operele multor scriitori. Amintim dintre aceștia pe Naim Frasheri, cu impresionanta lucrare în versuri, *Istoria lui Skanderbeg*, tipărită la București, „adevărată carte de căpătîi a oricărui albanez capabil să citească", pe Ismail Kadari cu romanul său *Fortăreața*, pe istoricul Fan Noli

care a consacrat memoriei lui Skanderbeg, două din volumele sale.

Scriitor contemporan de prestigiu, Sabri Godo, și-a asumat dificila și totodată lăudabila misiune de a reconstitui în opera sa pagini din istoria poporului albanez. Amintim în acest sens *Bătrînul Butkai* publicat în 1964, *Ali-pașa Tepelena*, publicat în 1971 și romanul *Skanderbeg*, 1975, o adevărată epopee națională pentru conceperea căreia autorul a consultat cu minuțiozitate, vreme îndelungată, o întreagă literatură de specialitate, căci așa după cum se exprimă el însuși, unei asemenea opere, îi poți consacra toată viața.

Pe tot parcursul lecturii romanului, cititorul realizează strădania, dealtfel mărturisită a autorului, de a-și demitiza eroul, în jurul căruia au circulat nenumărate legende, de a-l readuce la proporțiile sale umane reale.

În acest sens romanul nu devine un simplu pretext de biografie romanțată, ci se transformă într-o amplă frescă a unei întregi epoci tumultuoase, îmbinînd caracteristicile de creație artistică cu cele de document.

Sadri Godo prezintă cititorului un secol al XV-lea, contorsionat de interesele potrivnice ale unor mari puteri acaparatoare, dornice să-și extindă stăpînirea asupra popoarelor învecinate, transformîndu-le astfel într-o permanentă sursă de venituri. Sîntem în plină ascensiune a Imperiului otoman, pe de o parte, și a Republicii Veneției, pe de alta. Albania, prin poziția sa geografică și datorită populației reduse, stîrnește interesele amîndor tabere : Veneția, avidă de piețe de desfacere, dornică să-și mențină monopolul în comerț, este constrînsă să lupte pentru supremația pe mare, cu atît mai aprig, cu cît întrevede în Imperiul otoman, un dușman puternic și amenințător, iar Imperiul otoman, un pericol pentru întreaga Europă, nu pierde nici un prilej pentru a-și spori forțele armate, necesare asigurării unei reușite complete a politicii sale expansioniste. Conflictul îmbracă forme din cele mai variate : intrigi politice, conflicte armate, iar pe plan religios se organizează vestitele cruciade antiotomane subvenționate intens de Vatican, căci lumea catolică în ciuda neînțe-

legerilor care o dezbină, știe cel puțin aparent să facă front comun împotriva păgînilor.

Albania nu e decît o țară mică de care fiecare vrea să se slujească ignorîndu-i interesele și aspirațiile.

În această atmosferă de nesiguranță se naște în anul 1405 Giorgi Kastrioti, cel care avea să transforme provincia cunoscută pînă atunci sub numele de Arberia într-un stat centralizat. El continuă visul de unire al tatălui său Gion, fire aspră și perseverentă, înzestrat cu o nebănuită diplomație și cu o mare forță de stăpînire. În decursul anilor, acesta a reușit să supună întreaga vale a Matului pentru ca apoi să se extindă în nord și să lupte cu înverșunare, tinzînd să ajungă la țărmul Adriaticei și să obțină astfel deschidere la mare și drum liber pentru negoț.

Dar vremurile nu sînt încă propice visului de unire, și Gion e prea vanitos ca să intuiască necesitatea apropierii de popor întru realizarea unui proiect de asemenea dimensiuni. Jocul său deși extrem de abil, eșuează.

Giorgi va moșteni de la tatăl său răbdarea pe care o impune pregătirea împlinirii marilor idealuri și puterea de a simula în fața dușmanilor o prietenie și o lealitate care să le cîștige încrederea. Crescut ca ostatec pe lîngă Poartă de mic copil, va cunoaște îndeaproape mentalitatea turcilor și va reuși mai tîrziu să se slujească de experiența sa în lupta pentru libertatea neamului.

La 3 noiembrie 1443 Kastrioti pe atunci sangiac-bei la Nicopole — Bulgaria, profită de victoria de la Niș a lui Huniade asupra lui Kasem-pașa, beilerbeiul Rumeliei și, părăsind cîmpul de bătaie, în fruntea a 300 călăreți, se îndreaptă spre Kruja. Ocuparea Krujei la 28 noiembrie 1443 marchează începutul luptei de eliberare a poporului albanez sub conducerea lui Skanderbeg, luptă care va cunoaște în decurs de un sfert de veac, neobișnuit de multe victorii.

Dar așa după cum susține autorul, prin intermediul personajului său sultanul Murat „terenul și Skanderbeg nu erau elementele de primă importanță care făceau ca acest popor să nu poată fi învins, ci unirea sufletească a albanezilor făurită de-a

lungul veacurilor zbuciumate". Există în această privință o similitudine evidentă pe care autorul ține s-o sublinieze între armata lui Skanderbeg și cea a lui Huniade compusă din „soldați, cei mai mulți voluntari, prost îmbrăcați și desculți". Ambele armate au reușit să țină piept unui dușman superior ca număr și ca pregătire, datorită dragostei de pămînt și libertate.

2 martie 1444 este o dată memorabilă în istoria Albaniei : se constituie Liga de la Leja, în cadrul Adunării naționale. Este momentul centralizării puterii de stat și Skanderbeg este proclamat conducător al națiunii și comandant al armatei.

Dincolo de confruntările armate, Skanderbeg trebuie să facă față jocului perfid întreținut din umbră atît de Poarta otomană cît și de Veneția.

Căci dacă Veneția îl ajută să reziste turcilor, o face totuși cu nemăsurată zgîrcenie, de teamă să nu piardă anumite înlesniri comerciale, în vreme ce turcii, atacînd Albania, dau de înțeles veneților că acest obstacol odată îndepărtat, Republica lor va deveni, la rîndul ei, o pradă ușoară.

Skanderbeg este obligat să-și cumpănească fiecare mișcare, ca luptător și om politic deopotrivă, spre a nu pieri în acest joc duplicitar. Adevărata lui putere rămîne poporul ale cărui idealuri le slujește cu devotament. Ajutorul din afară e de cele mai multe ori inconsistent și ascunde interese străine de cauza Albaniei. Europa se lasă cu greu convinsă de necesitatea unirii împotriva dușmanului comun. După cum spunea Enea Silvio Picolomini, viitorul papă, după Calist al III-lea „ea nu e decît o republică fără legi și fără judecători, în care nimeni nu e în stare să conducă, și nimeni nu vrea să se supună".

Skanderbeg e constrîns să acționeze în funcție de această stare de lucruri. El nu-și poate permite să întrețină relații amicale cu Raguza sau Neapole, dușmane ale Veneției, fără să nu riște să stîrnească nemulțumirea acesteia din urmă, materializată fie prin sechestrarea vaselor, fie prin blocarea ieșirii la mare. Politica se dovedește un teren fragil, dar Skanderbeg pășește cu prudență, neabătut din drum.

Astfel înregistrează o biruință totală la Torviol, împotriva lui Ali-pașa.

În 1444 are loc bătălia de la Varna ; sub comanda regelui Poloniei, Vladislav, la care participă, în calitate de comandant militar, și Iancu de Hunedoara. Bătălia este pierdută, în ciuda vitejiei și înaltei strategii a voievodului român.

Urmează ani grei de lupte necurmate, Skanderbeg își dozează forțele spre a putea respinge atacurile veneților și ale turcilor. Intrigile se țin lanț. Acuzîndu-l de uciderea lui Leka Zaharia, care stăpînea pămînturile din jurul cetății veneține Skutari, veneții, sperau să destrame unitatea de luptă a albanezilor. În același timp, văzînd că tentativa a eșuat, tocmesc „un cetățean practic și înțelegător, cu un trecut nepătat" care să-i curme viața lui Skanderbeg. În lupta care se dă la Skutari, în urma atitudinii mișelești a veneților, deși victorios, Skanderbeg e nevoit să renunțe la intrarea în cetate spre a putea face față atacului turcilor conduși de Mustafa-pașa. O dată în plus armata albaneză, animată de înalte aspirații de libertate, iese învingătoare. Dar o nouă victorie înseamnă o nouă luptă și o posibilă înfrîngere. Albania nu-și poate îngădui nici o clipă de destindere. Turcii dețin o armată puternică și numeroasă și rezistența unui adversar atît de slab reprezentat numeric nu poate decît să-i îndîrjească și mai tare.

Însuși sultanul Murat asistă la asediul Sfetigradului unde Skanderbeg abia scapă să nu fie luat prizonier. Urmează căderea Sfetigradului, apoi a Beratului. Primejdii grele planează asupra Albaniei ; turcii, veneții care aprovizionează armata lui Murat, cu scopul de a-și alipi o parte din Albania, și trădarea în rîndurile căpeteniilor propriei armate.

Dar după cum ne atrage atenția Sabri Godo „trădarea și dezertarea căpeteniilor trecu peste Albania ca un vînt care atinge vîrfurile copacilor, dar nu poate înfrînge pădurea". Și într-adevăr, voința poporului e de nestrămutat.

În ciuda armatei numeroase pe care o strînge Murat, pentru a pune capăt rezistenței albaneze, cetatea Kruja nu cedează. Însuși sultanul înțelege de ce înaintașii lui, Baiazid și Mehmet au

ocolit Albania. O oaste de ieniceri care nu are alt scop decît „prada de război, aurul, gloria și băieții frumoși", aceste „suflete pierdute, fără sentimente și fără nici un țel", nu poate descuraja un popor decis să-și păstreze prin oricîte jertfe ființa națională.

Anul 1451 este anul marilor acte politice ale lui Skanderbeg. Înțelegînd că forța de luptă a poporului său avea să scadă considerabil în condițiile existente — ne referim aici la negoțul care avusese mult de suferit, la producția internă care decăzuse și la foamete, ca efect al acestei stări de fapt — Skanderbeg se declară vasal al regelui Neapolelui cu condiția să stăpînească singur Albania, încheie pace cu Veneția, iar pe plan intern, spre a-i potoli pe feudali, le lasă averile, fixîndu-le în schimb, norme de înregistrare în armată. Skanderbeg înregistrează noi victorii împotriva turcilor : îl înfrînge pe Hamza-pașa și-i ia prizonier fiul, apoi pe Debre-pașa, la Polog.

Anul 1453, marchează căderea Constantinopolului. Sultanul Mehmet al II-lea, cucerește insulele din Marea Egee și înaintează pe uscat pînă la Novo-Birdo, amenințînd Veneția. E rîndul acesteia să caute sprijinul lui Skanderbeg. Neapolul trimite soldați și tunuri pentru întărirea Albaniei. Lupta are loc la Berat, și oastea albaneză suferă o grea înfrîngere.

Însuși Muzaka, cumnatul lui Skanderbeg, își pierde viața în timpul bătăliei.

Moisiu Comnen, vechi tovarăș de arme al lui Skanderbeg, trecu, la îndemnul soției sale, de partea turcilor. La fel, Giorgi Stress Balș, care predă cetatea Modrice turcilor în schimbul a 30.000 ducați de argint. Dar dacă trădările fățișe se țin lanț, nici atitudinea indeferentă a unora dintre nobili nu poate fi judecată cu toleranță. Odată cu concentrarea puterii, toți bărbații între 16 și 60 de ani erau încorporați, fapt ce atrăgea după sine, sărăcirea principilor, stîrnindu-le în consecință nemulțumirea. Și dincolo de problemele de ordin intern care subminează rezistența de luptă a țării, continuă, perseverente, uneltirile Veneției, neîmpăcată cu gîndul unei Albanii unite. „Pînă în acele zile Giorgi avusese convingerea că unirea și concentrarea puterii erau singurele mijloace pentru a scoate în fața dușmanului întreaga forță

și energie de luptă a țării. El pornise pe acest drum fără să-i treacă prin minte că trădarea principilor era rezultatul logic al politicii sale de centralizare a puterii și de alianță cu regele Neapolelului. Nenorocirea de la Berat și uneltirile Veneției au sporit în sufletele meschine, ura și invidia față de Skanderbeg. Va putea oare țara să iasă teafără din aceste primejdii — turcii, trădarea și venețienii ?"

Politica sultanului Mehmet de centralizare a puterii pentru lărgirea și consolidarea unui imperiu islamic întinzîndu-se pe cele două continente, de la răsărit la apus, îl hotărăște pe papa Calist al III-lea să cheme nobilimea europeană sub arme, întru organizarea unei cruciade antiotomane. La 14 iulie 1456, Huniade, în fruntea armatei sale de desculți zdrobește flota lui Mehmet pe Dunăre. Trei săptămîni mai tîrziu, odată cu moartea lui Huniade, cruciada se destramă, și Skanderbeg rămîne singurul mare conducător capabil să-i înfrunte pe turci. Europa începe să înțeleagă că nu se poate dispensa de Albania. După victoria de la Valea Albă, papa Calist al III-lea îl numește pe Skanderbeg, căpitan general al Sfîntului Scaun, iar urmașul său, papa Pius al II-lea i se adresează cu titlurile de „scut al creștinătății", „fiul cel mai ales" și „stăpîn al Albaniei". Skanderbeg reînnoiește cu Matei Corvin tratatul de prietenie încheiat cu Huniade. Veneția acceptă să-și plătească toate datoriile neonorate pînă atunci.

Anul 1462 îl surprinde pe Skanderbeg în Italia unde în fruntea celor 2.500 de oșteni ai săi, îl sprijină pe suzeranul său, regele Ferdinand al Neapolelui, împotriva insurgenților.

La întoarcerea în țară are de înfruntat trei armate turcești care îl atacă simultan din direcții diferite. Moisiu Comnen care, între timp iertat de Skanderbeg, își reluase poziția în armata albaneză, îl înfrînge pe Sinan-pașa, zenebiștii [1], populație de munte, liberă, epiroții resping atacurile lui Caragea-bei în trecătorile Pindului, iar Skanderbeg zdrobește oastea lui Iusuf-bei. În urma

[1] *Zenebiști* — purtători de plete.

acestei întreite victorii, faima lui Skanderbeg sporește considerabil.

În decursul a 20 de ani de războaie și suferințe, poporul se maturizase pe deplin. Skanderbeg inaugurează o nouă pagină în opera de consolidare a Albaniei. El înțelege importanța unei legislații noi în pas cu vremea. „Căci cum să se deschidă calea unirii unui popor care se conducea după datini străvechi, urzite sub stejari și în jurul colibelor de păstori?" El e preocupat de „trecerea la o nouă etapă istorică în care să se stabilească păturile sociale, armate, legile, taxele și un întreg război de îndatoriri, în schimbul cărora orice om să aibă asigurată liniștea în casă și pe ulițele tîrgurilor și satelor". Dorința cea mai vie a lui Skanderbeg este să-și convingă semenii că „dragostea de patrie e mai presus de orice interese, legi sau datini". În acest sens el introduce jurămîntul militar, cu pedepse aspre pentru cei care își îngăduie să-l încalce. În același timp — vendeta fiind un obicei puternic înrădăcinat la albanezi și care ducea la irosirea multor vieți omenești — Skanderbeg interzice vărsarea de sînge fratern. Dar în 1463, preocupările sale pașnice sînt întrerupte de sultanul Mehmet care atacă Bosnia. În aceste împrejurări Skanderbeg convoacă Consiliul de la Leja unde se decide acceptarea propunerii de pace pe timp de 10 ani, formulată de sultanul Mehmet. Pacea se încheie la Shcup. Dar Skanderbeg urmărește prin gestul său să forțeze Europa, să se urnească împotriva semilunei. Veneția, dispusă să pornească la război, încheie alianță cu Ungaria, iar papa decide organizarea unei noi cruciade, promițînd Ungariei, în caz de victorie, stăpînirea asupra Bosniei, Serbiei și Valahiei! În felul acesta înțelegea papa să dispună de țările creștine care la rîndul lor au adus importante jertfe umane în lupta împotriva turcilor.

Consiliul de la Leja este din nou convocat și se hotărăște intrarea Albaniei în război. Cruciada se deplasează însă anevoie și Skanderbeg se vede, ca de obicei, în situația de a face față dușmanilor de unul singur. La 14 august 1464, armata albaneză îl înfrînge pe Seremet-pașa. Sultanul Mehmet nutrește mari gînduri de răzbunare. Nu reușește să-l prindă pe Skanderbeg în capcana

pe care i-o pregătise cu abilitate, dar în luptele care urmează, îi ia prizonieri pe Moisiu Comnen, de viță împărătească și, după nume, de origină aromână, pe Muzaka și pe Tanuș, toți oameni de încredere ai lui Skanderbeg, și-i jupoaie de vii în piața publică din Istanbul. Cîntecele populare albaneze consemnează tragica moarte a eroilor. Skanderbeg reușește să zădărnicească toate atacurile turcilor și victoriile sale atrag soli din Ungaria și din cetățile de pe coasta Adriaticei cu propuneri de organizare a altei cruciade, numai că și aceste noi propuneri ascund aceleași vechi intenții : fiecare țară vrea să-și asigure liniștea cu prețul sacrificiilor Albaniei. Sultanul Mehmet. în fruntea a peste 100.000 oșteni, atacă Kruja. El însuși e obosit, persecutat de mile de crime comise, așa după cum și imperiul său începe să presimtă adierea încă îndepărtată a declinului. Mahmut-pașa cucerește o fortăreață și ucide, din ordinul sultanului, toată populația. Skanderbeg se vede nevoit să apeleze la ajutor străin. Îl trimite pe fiul său Gion la Veneția, însoțit de Pal Enghielli, iar el se îndreaptă spre Roma și Neapole, dar prietenii creștini sînt umilitor de zgîrciți cu ajutoarele.

Întors la Kruja, unde asediul a durat 11 luni, fără ca turcii să cucerească cetatea, Skanderbeg preia conducerea și, profitînd de terenul accidentat cu care turcii erau mai puțin familiarizați, înregistrează una din cele mai răsunătoare victorii. Făcuse uz de strategia lui Pirus, regele epiroților : „Fă în așa fel ca pămîntul să lupte alături de tine".

După 22 de ani de lupte necurmate, Skanderbeg remarca obosit că tot nu reușise să urnească Europa într-o luptă decisivă împotriva semilunei. În schimb, după victorii, papa îi trimitea 2.700 de ducați și Veneția 3.000, cu rugămintea de a ataca Elbasanul, fortăreață construită de sultanul Mehmet, în drum spre Durres. Skanderbeg pornește spre Elbasan, dar Mehmet jignit de numeroasele victorii repurtate de albanezi, trimite două armate, una care să atace dinspre Ianina, iar alta dinspre nord. Kruja este din nou înconjurată. Albania se vede izolată de mare, dar Veneția trimite ajutoare și Halil-pașa este învins la Rodon, unde din toată armata turcă nu este cruțat decît un singur oștean :

nepotul trădător al lui Skanderbeg căruia acesta îi retează capul cu propria lui mînă.

Odată cu victoria de la Rodon, Albania are din nou acces la mare. Raguza și Veneția trimit provizii și meșteri pentru refacerea cetăților distruse de turci.

Bolnav și obosit de războaie, Skanderbeg solicită ajutorul Veneției spre a-l înfrînge pe Mahmut-pașa care își stabilise tabăra sub zidurile Elbasanului. Sperînd să poată încheia pace cu Mehmet, veneții refuză.

Skanderbeg își trăia ultimile clipe în timp ce Leka Dukaghini nimicea oastea lui Mahmut-pașa. Vestea victoriei nu avea să-l mai prindă în viață.

Impresionante sînt paginile în care Sabri Godo descrie jalea poporului la moartea eroului.

Din cauza foametei Krůja s-a predat turcilor. Fetele s-au aruncat în prăpastie spre a nu fi vîndute în piața din Istanbul. Femeile și copiii au căzut în robie. Bărbații, deși li se făgăduise viața, au fost trași în țeapă.

Orașul, rămas pustiu, s-a repopulat cu oameni din alte locuri. Dar în ciuda incalculabilelor pierderi, Albania a cîștigat unitate și o conștiință națională care o va susține moral pînă la dobîndirea independenței în urma războiului balcanic din 1912—1913.

Deși roman istoric, *Skanderbeg* se înscrie în literatura albaneză ca o creație de mare actualitate.

Sabri Godo a surprins în dezvoltarea istorică a neamului său o întreagă etapă, verigă importantă într-un lanț de evenimente în permanentă mișcare. Secolul al XV-lea este prezentat ca un moment necesar și inevitabil, justificat de situația de atunci a Albaniei, justificator pentru situația ei de azi. În felul acesta, autorul sugerea ideea de continuitate și interdependență istorică a evenimentelor, dincolo de paginile romanului. Acțiunea se desfășoară pe multiple planuri paralele, dată fiind amploarea momentelor prezentate.

Sabri Godo, beneficiar al unei vaste documentări, a descris cu finețe atmosfera care domnea în întreaga Europă, cu precăde-

re la Poarta otomană, Veneția, Raguza și Vatican. El l-a introdus pe cititor în lumea fascinantă a intrigilor politice ale Europei acelor vremuri, completînd tabloul cu indispensabile elemente de decor. În felul acesta romanul capătă consistența și culoarea veridică a locurilor și vremurilor.

Nu avem de a face cu o operă aridă, greoaie, care-și propune să reamintească cititorilor date istorice în ordinea lor cronologică reală, ci ne aflăm dinaintea unei creații literare, în care evenimentele și eroii se umanizează și trăiesc cu o intensitate pe care nu o conferă decît viața însăși.

Skanderbeg, figura centrală, este în același timp un visător și un om de acțiune. El este un personaj complex în care se îmbină plauzibil hotărîrea cu nesiguranța și ezitarea, atitudinea directă, fățișă, cu șiretenia, acțiunea promptă, rapidă, cu așteptarea și puterea de stăpînire, căci fiecare gest al său și fiecare hotărîre trebuie bine chibzuită, spre a fi în consens cu scopul luptei. Personajul nu se izolează, el este într-o permanentă legătură și comunitate cu poporul său, ale cărui idealuri le reprezintă. Toată existența lui este pusă sub semnul ideii de dobîndire a independenței naționale, ca dealtfel și existența întregului popor cu care în acest sens se confundă.

Sabri Godo urmărește evoluția eroului principal, alături de celelalte personaje ale sale, stabilind între ele un raport de dependență, ceea ce conferă romanului verosimilitate, autenticitate.

Skanderbeg, lipsit de aura de supranatural și fabulos, de care e învăluit în creația folclorică, apare ca o ființă umană de excepție, dar totuși vulnerabilă — de aici caracterul măreț, dramatic al luptei sale pentru împlinirea idealului național.

Al doilea personaj ca importanță este poporul, personaj colectiv, animat de dragostea de pămînt, de dreptate și libertate, sentimente profund înrădăcinate de veacuri, care i-au făcut pe albanezi să țină piept cu o forță de neînfrînt, tendinței expansioniste a Imperiului otoman, dușmanul lor cel mai puternic și perseverent.

În fața primejdiei care le-a amenințat ființa națională, albanezii au știut să se unească, în ciuda deosebirilor de credință — căci erau catolici, ortodoxi și musulmani — și, în ciuda deosebirilor de limbă — aici ne referim la cele două dialecte vorbite în sudul și nordul Albaniei, ghega și tosca, atît de diferite între ele, încît creau mari dificultăți de comunicare. Deși puțini la număr, albanezii, popor de munte, aprig și iubind neatîrnarea, au știut să se afirme pe plan european, ca o forță de netăgăduit.

După cum am avut ocazia să semnalăm, există în această privință o incontestabilă asemănare între luptele albanezilor și ale românilor. Amîndouă, popoare mici, la răscruce de drumuri, stîrnind interesele marilor puteri, și-au păstrat cu uriașe sacrificii, prin lupte de veacuri, entitatea națională. Și dacă Skanderbeg a devenit simbol de libertate pentru neamul său, tot astfel istoria românilor consemnează cu veneraţie, numele eroilor săi Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și, mai tîrziu, Mihai Viteazul, voievozi care au ținut piept dușmanilor din afară, reușind să-și păstreze libertatea atît prin forță armată, cît și prin abile manevre politice. În fruntea poporului, au fost alături de popor, iubitori de țară, au știut să se folosească de pămîntul strămoșesc alegîndu-și cîmpul de bătaie în locuri care să-i dezavantajeze pe inamici.

Sabri Godo pomenește multe din numele acestor domni români, cu profunda considerație pe care o merită invocarea unui trecut ilustru și a eroilor săi.

Romanul, impresionant ca număr de pagini, are totuși o concizie de cronică. Replica scurtă și vie, e lipsită de înfloriturl, pe potriva sufletului deschis și direct al omului de munte.

Puținele metafore sînt inspirate din viața de zi cu zi, din ocupațiile obișnuite ale albanezilor.

Nu același lucru se poate spune de limbajul colorat, parabolic, folosit de turci, la care fiecare vorbă ascunde potrivit obiceiului oriental, semnificații străine de comunicarea propriu-zisă, la care pînă și tăcerea e încărcată de sensuri.

Romanul degajă o atmosferă austeră, în concordanță cu conflictul dramatic la care luăm parte, căci nu trebuie să uităm,

cîmpul de bătaie este decorul cel mai frecvent evocat de autor în paginile sale. Punctul culminant, jalea poporului care asistă neputincios la moartea lui Skanderbeg, este o dovadă în plus de sobrietatea și tăria morală a unui neam călit de vicisitudinile sorții, ferm hotărît să nu abandoneze lupta.

Finalul îl constituie înfrîngerea garnizoanei de la Kruja. Odată cu căderea Krujei, cetatea se depopulează. Femeile și copiii sînt transportați la Istanbul spre a fi vînduți în piețele publice. Bărbații sînt omorîți, iar fetele se aruncă în prăpastie de pe o stîncă pe care albanezii o numesc de atunci în memoria victimelor „Stînca suspinelor".

Spre deosebire de vestitul pod venețian „Ponte dei sospiri", pe care pășeau spre a-și ispăși condamnarea la moarte ereticii și deținuții politici, stînca suspinelor a devenit simbolul sacrificiului suprem, pentru păstrarea purității și demnității umane. Acest simbol va însoți poporul albanez, în lupta de neatîrnare de-a lungul multor altor secole, pînă ce războiul balcanic îi va asigura o independență în numele căreia fiecare generație a plătit un tribut scump de vieți omenești.

MIHAI MAGIARI

TABEL CRONOLOGIC

1929 *8 august* În micul oraş Delvina din regiunea sudică a Albaniei, s-a născut Sabri Godo, fiul lui Feim şi Gjylro Godo, muncitori pe la gospodăriile altor săteni.

1935 Sabri Godo începe să frecventeze cursurile şcolii primare din orăşelul în care s-a născut.

1939 Este anul în care Sabri Godo s-a înscris la gimnaziul din oraşul Tirana.
În acelaşi an Albania a fost cotropită de armatele fasciste italiene.

1942 Din pricina războiului, Sabri Godo a întrerupt cursurile gimnaziale şi, în luna septembrie, acelaşi an, s-a înscris în Organizaţia Tineretului antifascist, luînd parte la activitatea clandestină.

1943 *15 iulie* Sabri Godo, împreună cu mama, fratele şi sora sa, trece în ilegalitate.
În acelaşi an, Sabri Godo s-a înrolat într-un batalion de partizani, făcînd parte din Brigada a VI-a de asalt.

În acest timp a fost însărcinat cu funcții politice în batalionul respectiv.

Rănit în luptă a fost decorat pentru acte de vitejie.

1944 *29 noiembrie* este ziua eliberării Albaniei de sub jugul fascist. În aceeași zi s-a instaurat puterea populară sub conducerea Partidului Muncii.

De la această dată Sabri Godo a fost înscris în cadrul ofițeresc al armatei regulate albaneze, în care a servit pînă în luna septembrie 1948.

1946 Sabri Godo își publică primele sale istorisiri literare.

1948 *1 septembrie* De la această dată, Sabri Godo a fost angajat în cadrul Ministerului comerțului unde a servit timp de 13 ani ca director al unei întreprinderi comerciale din orașul Tirana, capitala țării.

1960 Este anul în care Sabri Godo își publică primul său volum original *Bătrînul Butkai* apreciat favorabil de critică și cititori.

1970 După un interval de 10 ani Sabri Godo apare din nou în arenă literară cu volumul *Ali-pașa Tapelena.*

1972 Apare al doilea volum de povestiri sub titlul *Voci din izvoare calde.*

1975 Este anul în care apare romanul istoric *Skanderbeg* distins cu premiu.

1977 Sabri Godo este din nou prezent în librării cu un alt roman purtînd titlul *Proba focului.*

De la această dată a colaborat tot timpul cu mai mult de 200 pagini anual și sub diferite pseudonime la revista satirico-politică *Hosteni*.

1980 Sabri Godo este autorul a două scenarii de film. Pentru întreaga sa activitate politică și literară, Sabri Godo a fost distins cu diferite ordine și medalii.

M. M.

PARTEA ÎNTÎIA

GION

Nenorocirea care bîntuia fără milă valea Matului purta veşmintele foametei.

Prin părţile locului oamenii se obişnuiseră să rabde de la naştere, deprinşi cu lipsurile care se ţineau ca umbra de ei şi nici prin minte nu le trecea că ar fi putut scăpa vreodată de foame, aşa cum nu se gîndeau că ar putea trăi fără umbră.

La fel de lihnite păreau şi pietrele care împînzeau ogoarele, la fel — copacii pădurilor. De-a lungul rîului creştea grîu, dar fîşia de pămînt arabil era îngustă şi dincolo de ea se înălţau munţii, purtători ai „păcatelor pămîntului". În valea Matului oamenii erau învăţaţi cu foamea, dar nu se puteau obişnui cu lipsa armelor şi a sării. Pentru ei dintotdeauna armele fuseseră o condiţie a supravieţuirii acestui popor obligat, în ciuda firii sale paşnice, să-şi apere pămîntul, vitele şi viaţa de permanenta ameninţare a proprietarilor sau a invadatorilor venetici.

Cît despre sare, era adusă de departe ; de la negustorii care o cumpărau în cantităţi mari, trecea la negustorii de mîna a doua şi tot aşa mai departe, pînă ce ajungea la mare preţ, iar poporul n-avea încotro, trebuia s-o cumpere că doar sarea este gustul vieţii.

La sfîrşitul veacului al XIV-lea s-au făcut simţite şi în răsărit şi în apus noi tulburări. La răsărit turcii ajun-

seseră din nou pînă la hotarele Albaniei, iar la apus, Republica Veneția pusese stăpînire prin viclesug ori cu ajutorul banilor pe orașele de la țărmul mării pe unde se aduceau armele și sarea. Localnicii urmăreau atent mersul evenimentelor. Bărbații se adunau în piața orașului și ascultau veștile aduse de călători. Puterea centrală bizantină se destrămase de mult. Munții erau prea mici pentru a putea ține piept catastrofei apropiate, și presimțiri din ce în ce mai întunecate apăsau sufletele oamenilor. Parcă locurile îi atrăgeau pe invadatori cu o forță irezistibilă.

Tocmai atunci sosi pe neașteptate în Mat, Gion Kastrioti, și neliniștea cuprinse din nou orașul, ca de fiecare dată cînd își făcea apariția — ce-i drept destul de rar și de imprevizibil.

Era de statură mijlocie, dar bine legat, cu o frunte lată străjuind deasupra ochilor verzi, și înarmat doar cu un paloș greu. Originea sa rămăsese tulbure ca ceturile care învăluiau cetatea Steluș ascunsă în vîrful munților de unde coborîse și el în vale. Nimeni nu știa cum ajunsese el și neamul său să se aciuiască în cetate, și asta, de bună seamă, era o ciudățenie nemaipomenită, deoarece în Mat nu scăpa om să nu fie cercetat de-a fir a păr. Pînă și despre drumeți se afla care și ce hram poartă.

Gion venise în tîrg întovărășit de oamenii săi de pază care înconjuraseră locul. La început a cercetat cu privirile în dreapta și în stînga, cu aerul acela liniștit și ușor mirat, de parcă fusese pe acolo cu o seară în urmă, iar acum, întorcîndu-se de la un drum scurt, nu mai găsea lucrurile așa cum le lăsase.

Din timpuri străvechi Stelușul, de unde cobora Gion, era leagănul Matului. Cei drept bătrînii cînd pomeneau de el îi mai spuneau încă „orașul de sus“. Dar legăturile se destrămaseră și nimeni nu mai ținea minte motivele. Boiernașii din vale întrețineau legături cu Gion, dar se obișnuiseră să-l considere o pasăre a înălțimilor care n-avea ce căuta în vale. Numai că, de data asta, el nu

venea ca simplu vizitator. Zvonuri ciudate s-au răspîndit din gură în gură pătrunzînd în toate cotloanele. Gion din Steluş cumpărase proprietăţile a trei nobili şi devenise peste noapte stăpîn peste jumătate din oraş. Pasărea se abătuse asupra tîrgului şi, după ce-l lovise în ascuns, îi scruta acum pe oameni cu ochii ei verzi şi umezi. Cîţiva bărbaţi bătrîni se ridicaseră de pe sofalele prăvăliilor să salute venirea lui Gion, iar el zîmbind cu fălcile căzute mergea mai departe să facă o vizită la stăreţie.

Pînă seara s-a răspîndit zvonul că Gion din Steluş depusese la stăreţie un document potrivit căruia tatăl său era prinţ al Ujmestului. Toate astea n-au făcut decît să sporească misterul de care era înconjurat. Ce să fi însemnat documentul acela şi atestarea cu pricina ? Oraşul fierbea aţîţat de bănuieli, apoi, cu timpul, se potoli. La urma urmelor n-avea ce să însemne. Bietul om dorise şi el să se împăuneze cu titlul de prinţ, dar ce importanţă poate să aibă un titlu ? Numai că unii susţineau că între Gion Kastrioti şi stareţ se mai puseseră la punct şi alte lucruri nu tocmai lipsite de importanţă. Oraşul era în aşteptare. Toată curiozitatea adunată pînă atunci în legătură cu tulburările de la graniţă se concentra acum în această direcţie. Oraşul urmărea pur şi simplu fiecare mişcare o noului stăpîn ; ca şi cum ar fi fost vorba de o pasăre uriaşă rotindu-se deasupra lor. În zilele următoare Gion a izbutit să-i uimească şi mai tare pe cei cu care vorbise. Era la curent pînă şi cu cele mai neînsemnate întîmplări din oraş sau din satele vecine. Cunoştea îndeletnicirile, obiceiurile şi dorinţele fiecăruia, de parcă le-ar fi citit în stele, acolo sus, în cetatea sa retrasă în inima munţilor.

Cu o săptămînă în urmă străjerii tîrgului care parcă nu dormeau niciodată spînzuraseră un hoţ şi otrăviseră toţi ciinii de pripas.

Faptele erau lipsite de importanţă, dar stîrniră o nouă tulburare, mai cu seamă cînd se află că Gion cumpărase

și drepturile asupra tîrgului și că spătarul lui se apucase să perceapă taxe pentru loc și cîntar.

Drepturile acestea se moșteniseră întotdeauna din tată în fiu, și nimănui nu-i trecuse prin minte că s-ar fi putut cumpăra cu bani.

Pe vremuri, cînd ultimul stăpîn al Matului fusese izgonit de Balșii, drepturile asupra tîrgului trecuseră în mîna stăreției. Dar cînd spătarul lui Gion s-a pus pe treabă, toată lumea a înțeles că noul stăpîn avea să se întindă din ce în ce mai mult, pe tăcute, și fără zăngănit de arme.

În urmă cu cîteva zile acaparase rîul. Călărețiii lui păzeau de-a lungul malurilor, deși pînă atunci acestea aparținuseră tot stăreției. Nimeni nu-și dădea încă bine seama pînă unde avea de gînd să meargă Gion și spătarul lui, căruia îi spuneau „Dibranul", și care se ținea pe urmele stăpînului cu trupul lui deșirat, aplecat înainte, veșnic muncit de gînduri, cu ochii vii, de oțel. Se pare că în ziua cînd Gion se dusese în vizită la stăreție, se zdruncinase ceva din temelia văii Matului.

*

Stăpînul din Steluș nu cunoștea odihna. Cunoștea, în schimb toate rotițele care puneau lumea în mișcare și călca îndrăzneț peste primejdii. Pe la începutul anului își spori moșiile și înainta, pas cu pas, în fiece lună spre valea Skopet. Sate întregi au devenit proprietatea lui, în ciuda conflictelor ascunse sau fățișe care se țineau lanț. Cei drept, nemulțumirile nu se manifestau la fel, în schimb aveau aceeași cauză. Valea Matului trăia o neobișnuită agitație, dar de ce se străduia mai tare să iasă din impas, de ce se înfunda mai vîrtos și mai umilitor. Gion Kastrioti se umfla, iar valea se îngusta.

Și uite așa se încheie veacul al XIV-lea și începu următorul. Trecerea s-a petrecut în liniște, anii s-au scurs monotoni, unul după altul. Un nou secol a luat încet locul

celuilalt și nimeni de prin partea locului n-a pomenit o vorbă despre saltul acela uriaș din calendar. În schimb, de departe, a răzbătut un geamăt prelung marcînd evenimentul. În anul al doilea al noului veac, Tamerlan l-a învins pe sultanul Baiazid și l-a luat în robie. Invazia turcilor asupra Europei s-a oprit.

Cu toate că luptele se desfășuraseră la mii de kilometri, urmările n-au întîrziat să se facă simțite și în ținutul Matului. Gion Kastrioti avea acum drum liber și nu pregeta să se întindă spre munți. Ba mai mult, luînd sub protecția sa partea muntoasă, pretindea, în schimb, ca răsplată, „dreptul regelui", adică un ducat și o baniță de grîu de fiecare casă, iar garda lui a devenit între timp o mică armată permanentă. Nu mai era decît un singur mijloc de a supraviețui în Mat ; trebuia să te supui celui care pusese stăpînire pe principatul Albaniei. Acest fapt era acum un adevăr simplu și natural, și Matul n-avea de ce să se simtă mai rău decît înainte, sub oblăduirea stăreției sau a vechilor stăpînitori, cu atît mai mult cu cît niciodată nu mai domnise atîta liniște. Încetul cu încetul o nouă voioșie luă locul neliniștei. Grîul, lemnul, lîna, mătasea, ceara și tot ce se mai producea prin partea locului, coborau spre valea rîului căci acolo ancorau vasele ușoare ale veneției cu care Gion Kastrioti avea legături comerciale. Începuse să aplice vama cea nouă, și comerțul armelor și al sării trecuse în mîinile sale. Mărfurile se transportau cu caravanele, drumurile comerciale deveniseră sigure și tăiau de-a dreptul spre munte. În scurt timp și ținutul se trezise la viață.

În schimb, hotarele între pămînturile oamenilor și cele ale obștei, cuprinzînd poduri, ape și pășuni, erau tare încurcate, mai ales din cauza nașterilor, căsătoriilor și deceselor care constituiau un veșnic prilej de schimbări.

Ca să nu-i scape nimic din vedere, Gion se apucă să le treacă la catastif din doi în doi ani.

Profitînd de împrejurări le-a amintit locuitorilor din deal că părinții lor avuseseră parte și de corvoadă. Băieții trecuți de 14 ani au fost chemați să ajute la fortificarea cetăților și la defrișarea pădurilor pentru a le preface în noi ogoare.

Gion știa foarte bine că se joacă cu focul, transformînd satele în moșii proprii, dar nu se abătu din drum. „Răul trebuie dus repede pînă la capăt", spunea el și își vedea zorit de treabă. Între el, pe de o parte, și agricultori și păstori, pe de alta, se interpunea mica nobilime. Pe clasa asta se bizuia el și, ce-i drept, se pricepea foarte bine s-o dirijeze. Din rîndurile ei alese căpitanii, crainicii, străjerii, ca să silească lumea, de voie, de nevoie, să muncească și să rabde, să trăiască în condițiile pe care le stabilea el, noul stăpîn, care pusese mîna pe putere pe căi nebătute încă de nimeni.

Așa se făcea că omul acesta cu ochi verzi și umezi de parcă n-ar fi contenit niciodată să plîngă cine știe ce trecut irosit, ținea în mîinile sale firele vieții atîtor suflete. Matul își găsise un stăpîn plin de idei, sub care putea să gîfîie, dar să se și mîndrească în același timp.

Familia lui Gion sporea odată cu puterea, bogăția și pămînturile roditoare. Avea patru băieți și cinci fete, înalți de statură, ca mama lor, dar la chip aducînd cu tatăl. Familia se mîndrea în sinea ei de această asemănare.

În viața de zi cu zi, fiecare își vedea de ale lui, dar, cînd se ivea ceva deosebit, Kastrioții se uneau și erau de neînvins, ca stînca. Cei doi băieți mai mari, Stanis și Konstantin își ajutau părintele la strunirea armatei. Fetele se pregăteau să-și ia zborul spre alte case de neam ale Albaniei. Gion le insuflase copiilor, cu dragoste, dar și cu voință de neînfrînt, sentimentul milei, al nobleței și al solidarității. Acestor convingeri le dedicase o bună parte din timp și acum își supraveghea familia cu mintea ageră și sufletul neliniștit.

Soția lui, Voize, tăcută, veșnic trebăluind să-i poată servi pe toți, se ruga în ascuns cu inima tremurîndă, fiindcă drumul furtunos pe care apucase bărbatu-său îi lua mințile. Gion nu se ruga decît de două ori pe an, în zilele de Paști, dar își lăsa nevasta să facă cum o taie capul, socotind că, în felul ăsta, familia se achită de datorie în fața Domnului. Gion locuia în cula mai înaltă, și acolo descurca cele mai încîlcite treburi. Deasupra capului său veghea nevăzută forța vechiului neam princiar. Avea el grijă ca, încetul cu încetul, legenda asta să se răspîndească și să prindă rădăcini. Mai arunca din cînd în cînd cîte o vorbă, așa, ca din întîmplare, sau depăna cine știe ce poveste despre descendența Kastrioților din Balșii, care, cu o jumătate de veac în urmă, uniseră pămînturile Albaniei, de la Scutari pînă la Ghirocastro. Nici nu-i era atît de greu să găsească o legătură între Kastrioți și Balși, dacă te gîndești la situațiile încurcate care domneau în relațiile familiilor feudale albaneze. Și tot așa de bine s-ar fi putut ca primii Kastrioți să fi fost izgoniți din Hasi, locul lor de baștină, chiar de ducele Balș, sau de urmașii acestuia la a căror moștenire se tot referea acum, cu voce scăzută, noul stăpîn al Matului.

Din cîte spunea Gion, bunicul său, Giorgi Kastrioti, luase parte la luptele de la Kosovo împotriva turcilor. Pe vremea aceea, se pare că bunicul Giorgi s-ar fi aflat alături de regele Serbiei și, înainte de începerea bătăliei, i-a dat un sfat util. Venise momentul în care Gion își putea îngădui să intervină și în istorie.

Și așa a început să circule legenda destul de șubredă în multe privințe. Întîmplările erau răzlețe și palide, dar el se pricepea să le îmbine cu răbdare pînă căpătau viață. Susținătorii lui au dus mai departe legenda îmbogățită și bine conturată. Cine să mai dea ascultare adevărului pe care Gion Muzaka, cronicarul, n-a obosit să-l tot repete în anii de mai tîrziu: „Vă spun iar și iar că Pal Kastrioti, străbunicul feudalului Skenderbei nu deținea decît cătunele Gard și Sinië, și nimic mai mult".

Cu cupa de vin în mînă, plescăind din limbă, de mulțumire Gion vorbea vizitatorilor despre trecutul neamului său princiar, în timp ce gîndurile îi zburau spre viitor.

Dacă în familie Gion se purta ca un tată inimos și drept, în schimb, în afară, se arăta șiret, cîteodată crud, gata întotdeauna să profite de slăbiciunea celor din jur. Pentru moment, turcii nu dădeau nici un semn de viață și veneţienii înaintau încet de-a-lungul coastei. Între Gion și forțele acestea, încă nu îndeajuns de cunoscute pentru el, se căsca o prăpastie unde mișunau cîțiva feudali lipsiți de putere sperînd că s-ar putea opune nimicirii cu propria lor istorie. Numai că istoria n-avea cum să le fie de vreun folos.

Dukaghinii, dezbinați și sărăciți, au vîndut Veneției Leja și s-au retras dincolo de Drin. Mirdita și Luma erau o pradă ușoară și Gion le-a înșfăcat printr-un simplu atac neașteptat. După aceea s-a întors spre răsărit, a ocupat cele două Dibre și a asediat puternica cetate Sfetigrad, ajutat de rudele sale din Pollog de la care Voize primise ca zestre o bucată de pămînt. De aproape 30 de ani de cînd își alesese nevasta în Pollog, Gion stabilise în minte granițele sale. Dar în timp ce la nord ajunsese pînă la Drin și avea sub control drumul comercial Prizren-Leja care marcase pe vremuri confinele Imperiului Bizantin cu barbarii, în schimb la apus, Gion tatona cu precauție pe diriguitorii Veneției.

Din punctul de vedere al Republicii, Gion „era un vecin puternic și un bun catolic“ care lăsa trecere liberă negustorilor în interiorul Albaniei. Senatul îi sprijinea politica de expansiune din dorința de a-l opune lui Balș al III-lea și în anul 1407 i-a acordat titlul de „Cetățean de onoare“. În același timp însă, cu o ipocrizie amicală, i-a blocat orice ieșire la mare. „Prin nici un colț al Albaniei să nu iasă grîu, nici să nu intre sare“, a decretat

senatul. Gion se retrase dinaintea leilor de piatră din San Marco care păzeau granițele Republicii. Cu zîmbetul pe buze — deprins de la venețieni și pe care se pricepea să-l afișeze cu aceeași abilitate — își ferea mereu privirile într-o parte. A acceptat politica Republicii fără să schițeze nici cea mai mică umbră de supărare — ceea ce totuși nu l-a împiedicat să primească titlul de „cetățean de onoare“ și din partea Republicii Raguza.

Pentru Veneția, acesta a fost primul indiciu că „bunul catolic“ crescuse îndeajuns ca să vadă și dincolo de Republică.

*

Orașul Mat înălțat pe o colină netedă și-a clădit noile ziduri pe vechile temelii. Tîrgul numără tot mai multe depozite și prăvălii, așa că de două ori pe an se țineau aici iarmaroace la care nu lipseau nici negustorii venețieni și raguzanii.

Zidurile noi, tîrgul, acropola, palatele lui Gion, stăteau mărturie a puterii stăpînului. Gion dispunea oricînd de o armată de 5.000 de oameni.

Pretutindeni domnea pacea și liniștea. Rareori se iveau pe străzi hoinari flămînzi, bandiți sau hoți. Albania prindea puteri și totuși oamenii nu-și aflau odihna ca și cum odată cu aerul ar fi tras în piept înverșunarea. Fusese ușor pentru Gion să preia puterea într-un loc dezbinat de certuri și lupte, dar poporul era sărac, nu avea ce pierde și se deprinsese să pună mîna pe arme în orice împrejurare, supunîndu-se numai bătrînilor neamului. Cu barba răvășită, cu sîngele năvălindu-i în obraji, Gion respingea fără milă orice împotrivire. Trecea drept unul din cei mai mari și mai fericiți stăpînitori ai Albaniei, dar acolo, la Mat, nu era decît un biet prizonier într-o cușcă cu zăbrele. Dorința de a cuceri ieșirea la mare asigurîndu-și astfel intrarea liberă a sării și odată cu aceasta, prosperitatea, ajunsese cu vremea atît de copleșitoare

încît îi tăia răsuflarea. Numai că alci păzeau leii de piatră ai Veneției și gîndul ăsta îi tulbura pînă și visele. Nu-i rămînea altă cale decît să arunce o punte peste prăpastia care se căscase între el și turci presimțind că vremurile se vor schimba.

Iată însă că turcilor le veni apa la moară mai repede decît își închipuise Gion. După 1410, sultanul Mehmet trecu la recîștigarea principatelor din sud. Teodor Korone Muzaka din Berat s-a recunoscut vasal al sultanului. Cum Teodor îi era prieten, Gion îi urmă exemplu și, la rîndul lui, se recunoscu și el vasal al sultanului, trimițîndu-l pe fiul lui mai mare, Staniș, zălog la poartă, iar pe fiul mai mic, Giorgi, care abia împlinise 10 ani, la școala din Adrianopole. Bănuind că Veneția se va retrage din fața turcilor, Gion socoti că era momentul să dobîndească ieșirea la mare. Așa că străpunse o breșă între Leja și Durazo.

Acum, însă, se simțea amenințat din ambele părți. Se extinsese prea mult într-o vale de răscruce de drumuri. Își închipuise că va putea rezista făcînd pe rînd jocul celor două puteri. Numai că în asta consta slăbiciunea lui ; era prea mic pentru un joc atît de mare.

*

În anul 1417 vasele raguzane și napolitane au început să acosteze la Șufada-Ismit unde Gion construise o baracă de lemn și instalase un post de vamă. Veneții au socotit de datoria lor să-i atragă atenția că gestul lui nu era din cale afară de amical față de Republică, întrucît locul servea și rivalilor ca punct de debarcare în Adriatica, dar Gion se mulțumise să le răspundă că pămîntul cu pricina era albanez și că el însuși se recunoscuse vasal al sultanului Mehmet.

Cei drept, văzuse și trecuse prin multe la viața lui, așa că își închipuia că e singurul în stare să zădărnicească planurile senatului folosind chiar tactica pe care acesta

o întrebuințța împotriva altora. Și dacă în ochii turcilor trecea drept un cetățean de onoare al Republicii, nu se sfii să-i mărturisească acesteia de protecția acordată de sultan. Era un joc periculos, dar Gion hotărîse să păstreze cu orice preț ieșirea la mare, nesocotind riscurile. Nu mai asculta de nimeni, de cînd pusese piciorul în prag. Atunci senatul a ordonat flotei să asigure blocada Șufadei urmînd să-l izgonească după aceea, cu forța de acolo.

Printr-o manevră de mare abilitate Gion s-a alăturat lui Balș al III-lea care izbutise să ia de la venețieni, Ulqin, Tivar, Driss și amenința Skutari.

Senatul pusese pe capul lui Balș 8.000 de ducați, preț pe care pînă atunci nu-l mai oferise pentru nimeni.

Nu după multă vreme Gion se alie și cu despotul Serbiei, dușmanul din totdeauna al Republicii și i-l trimise în ajutor pe Staniș — abia întors acasă — cu 2.000 soldați.

Cavaler din cap pînă în picioare, Staniș servise înainte Republica împotriva despotului, iar acum lupta cu aceeași inimă ușoară în tabăra adversă și jefuia plin de elan teritoriile Veneției. Fără îndoială ar fi luptat împotriva oricărui dușman pe care i l-ar fi indicat tatăl său.

Cît despre Gion, își vedea de treabă, continuînd să zîmbească trimișilor Republicii. Ascultîndu-le plîngerile îndreptate împotriva lui Staniș, își exprima regretul în fața neputinței lui de a-și stăpîni fiul.

Tot atunci i-a mărturisit Voizei că de acum încolo se va închina lui Dumnezeu în altă limbă și, ce-i drept, din catolic deveni ortodox. Nevasta s-a cutremurat deși Gion s-a străduit s-o facă să înțeleagă în cîteva cuvinte că limba în care te rogi, sau felul în care te închini nu are nici o însemnătate, deoarece Dumnezeu, în marea lui îngăduință, primea toate rugăciunile la fel. Ca dovadă că așa stăteau într-adevăr lucrurile, invocă faptul că cerul îi răsplătește pe toți oamenii deopotrivă cu bucurii și

nenorociri. Căci, la urma urmelor, n-aveau parte în egală măsură de soare, de ploaie, de secetă sau holeră şi ortodoxii şi catolicii, ba chiar şi turcii, evreii şi păgînii ?

Voiza s-a cutremurat din nou ascultînd cu inima frîntă blasfemiile lui Gion, iar el cu vorbe mieroase, începea să-i desluşească mai pe înţelesul ei că totul era spre binele copiilor.

Opt ani la rînd s-au ţinut lanţ intrigile cu Vaticanul pentru graniţele Albaniei, dar fără rezultat.

Veneţia care ocupase ţărmul mării, ţinea cu orice preţ să-l alunge pe Gion din Şufada. Cît despre Kastrioţi, aceştia se puteau lipsi liniştiţi de catolicism, hotărîţi să se opună cu forţele potrivnice ocupanţilor.

Acum Voiza îl asculta fără vorbă. Vedea cu amărăciune că bătrînul se schimbase. Gion îşi răsucea barba în degete, iar ochii verzi aveau o sclipire rea, în timp ce gîndurile îl purtau undeva departe într-o lume de himere. Neliniştit mereu, nu părea că avea să se domolească vreodată. Nevasta se înfiora şi mai tare cînd îl auzea izbucnind zgomotos în rîs din te miri ce. Gion se apucase să deschidă noi iarmaroace la Işem. Era convins că venise momentul potivit să dea o lovitură hotărîtoare Republicii hrăpăreţe şi viclene, căci avea de gînd să-i izgonească de pe coastă pe asupritori.

Doi ani mai tîrziu, sultanul Mehmet se stinse din viaţă. În Turcia începuseră luptele civile. Gion se gîndea cu amărăciune ce greşeală făcuse trimiţîndu-l pe Giorgi al lui la şcoala sultanului. Voiza căzuse bolnavă la gîndul că n-avea să-l mai vadă niciodată pe mezinul ei cel drag.

*

Existau în lumea islamică 40 de „săraci cu duhul" al căror nume, potrivit tradiţiei religioase, erau cunoscute în ceruri. Fiecare din ei era înlocuit cînd murea, aşa încît numărul lor rămînea veşnic acelaşi. Cu toate astea,

în fiecare sat sau oraş, ba chiar şi în orice aşezămînt singuratic de rugăciune, puteai găsi un duhovnic „sărac cu duhul“ sau „nărod“, un biet om cu mintea slabă, rătăcită. Din cauza asta numărul lor pe pămînt ajunsese de sute de ori mai mare decît lista din cer.

Faptul nu trecuse neobservat şi fiecare musulman avea dreptul să-şi aleagă singur un duhovnic din rîndurile celor patruzeci.

Toată lumea ştia că Muhamet Bukhari din Brusa era unul din sfinţii adevăraţi al cărui nume se bucura de recunoaşterea cerească. Numai că, spre deosebire de alţii, el era bogat şi pe deasupra se înrudea şi cu casa Osmanilor. Aşa că la el se duse şi băiatul de 18 ani, orfan de tată de o săptămînă, pe care toţi cetăţenii, lumea întreagă, trebuiau să-l recunoască drept sultanul Murat al II-lea.

Tînărul îl găsi pe Bukhari aşezat pe o sofa îndreptată spre apus, în grădina din spatele casei unde acesta îşi durase lăcaşul sfînt. Duhovnicul ridică fruntea simţind deasupra sa umbra oaspetelui, îl recunoscu şi-l privi îndelung.

— Ai venit ? ! i se adresă el.

Băiatul ofensat de indiferenţa tonului, cu toate că duhovnicul îl aşteptase anume pe el şi toată vremea chibzuise ghemuit pe sofa la treburile tronului, se aşeză nesigur pe scaunul din faţă.

— Am venit, Muhamet, rosti el.

Duhovnicul îşi reluă firul gîndurilor lăsîndu-l pe băiat să aştepte iar acesta şedea cu mîinile sprijinite pe genunchi, încercînd anevoie să-şi ţină echilibrul pe scaunul strîmt.

Unchiul său, Mustafa, abia ieşit din închisoare, îi răpise partea europeană a imperiului. Emirii din Anadolia, mai cu seamă emirul din Karamania, ameninţau să-i ia şi cealaltă jumătate, proclamîndu-l sultan pe fratele său mai mic, care abia împlinise 12 ani. Era limpede că nu urmăreau decît prăbuşirea casei Osmanilor. În aceste

împrejurări, tronul noului sultan se clătina deasupra prăpastiei și viața sa atîrna de un fir de păr.

Dinspre mare bătea o briză ușoară răsfirînd firele albe de pe pieptul gol al duhovnicului.

Bukhari își neteza cu o mînă barba în timp ce cu cealaltă înșira mătăniile de chihlimbar.

Cînd ajungea la capăt, întorcea energic șirul și iar începea cu prima, mișcîndu-și degetele mecanic.

— Să intrăm înăuntru, spuse el apoi, ridicîndu-se în picioarele goale. Era un bărbat înalt așa că în dreptul ușii trebui să se aplece. O luă prin mijlocul rogojinilor spre altarul violet și-și scoase vesta verde ca pe un lucru de prisos. Băiatului i se păru că aude dangăt de clopot și temîndu-se că or să-l dezbrace în pielea goală, rămase pe loc.

Duhovnicul se întoarse și se așeză turcește, cu spatele la altar.

— Apropie-te ! Întoarce asupra-ți fața Domnului cu rugile tale, rosti duhovnicul.

Vocea îi devenise acum blîndă și ochii îi străluceau cu nostalgia unor anume aduceri aminte.

Băiatul își desprinse sabia, căzu în genunchi și, acoperindu-și fața cu mîinile, începu să se roage. Cînd își ridică fruntea, întîlni pironite asupra lui privirile aspre ale duhovnicului, deslușind în scînteierea lor neobișnuită o încordare mistuitoare.

— Cunoști istoria neamului tău ? întrebă duhovnicul.

— Da ! răspunse băiatul străduindu-se să nu-și plece ochii în fața privirilor tăioase.

— Nu, n-o știi ! șopti duhovnicul cu buzele roșii ca o rană însîngerată. Învață istoria ! mai spuse el și începu apoi să cuvînte cu voce răgușită, cînd joasă, cînd năvalnică, de parcă împrumuta tărie de la vorbe, și cupola întreagă răsuna, încremenindu-l de uimire pe băiat, pentru că duhovnicul nu striga, ci mai degrabă murmura, rugîndu-se cu buzele abia întredeschise. La un moment

dat crezu chiar că Bukhari îi face farmece, dar gîndul acesta îl umplu de ruşine.

— Istoria a început acum 200 de ani, rosti duhovnicul, cînd hoardele lui Gingis-Han s-au revărsat în nemărginitul Korasan. Şahul Suleiman care se afla în fruntea neamului Oguz s-a îndreptat înspre Armenia. Cei patru fii ai săi au apucat în cele patru colţuri ale lumii. Cel mai mic, Ertogruli, strămoşul tău, s-a întors, a ajuns în munţii Karagiatroli ai Ankarei, unde a şi rămas prin bunăvoinţa sultanului Selgiucizilor. Neamul lui Ertogruli nu număra mai mult de 400 de familii. Acesta a fost începutul, şi zadarnic ai căuta mai departe, pentru că din deşert nu vin decît vînturile şi colbul care umple capetele proştilor. Dar adevăratul întemeietor al neamului este Osman, fiul lui Ertogruli. În fruntea poporului său de nomazi, Osman a ocupat cu viclenia şi repeziciunea lupului, trei din cetăţile Bizanţului. Sultanul Selgiucizilor văzînd că Osman rezistă ca un zid între el şi necredincioşi, i-a trimist drapelul, toba şi coada calului, vechi insemne ale stăpînirii şi puterii. Astfel, acum 147 de ani, a apărut pe harta lumii, un petec de pămînt, ca o pată de culoare, care a început să crească şi să se întindă din ce în ce mai mult şi, toate astea, s-au petrecut numai din voinţa Domnului.

Bukhari şedea cu picioarele încrucişate şi se făcea că nu ia seamă la băiatul care rămăsese în continuare în genunchi. Cu gîtul întins înainte, de parcă ar fi auzit sub pămînt paşii sau gemetele luptătorilor de demult, bătrînul spuse :

— Osman înseamnă „zdrobitor de oase“ şi, ce e drept, a ocupat una după alta cetăţile Bizanţului. Aşa s-au petrecut lucrurile în apus, în vreme ce la răsărit restul de hoarde mongole nimiceau statul Selgiucizilor de care se desprinsese Osman. Nouă din emiratele Anadolului căzură unul după altul în mîinile noastre. Dar numele de Osman l-au mai purtat şi alţii, căci numele vine din

ceruri și călăuzește soarta omului. Califul Osman, al treilea urmaș al Profetului, a adus cuvîntul arabilor pînă la zidurile Bizanțului, dar nu a trecut dincolo de ele. Osman al nostru a trecut peste ele deschizîndu-i fiului său, Orhan, drumurile mării.

— N-a fost Cenderliu cel dintîi turc care a străbătut marea? întrebă atunci băiatul. Năduşise şi-şi ridică de pe frunte cu amîndouă mîinile turbanul cel mare şi alb, brodat cu fir de aur.

Duhovnicul Bukhari îşi potrivi şi el turbanul care îi amintea în fiece clipă că moartea pîndeşte deasupra capului şi se gîndi că în turbanul acela de mătase putea înfăşura cel puțin de două ori trupul firav al sultanului.

— Nu! rosti el cu o undă de dojană în glas pentru nerăbdarea băiatului. Nu, primul turc care a străbătut marea a fost Suleiman. Împăratul Bizanțului căuta mercenari şi ai noştri s-au înrolat să lupte sub acest steag, dar au ocupat pentru ei fortăreața Galipoli şi au aruncat puntea pe unde aveau să se reverse mai tîrziu urmaşii lor spre a dura în Balcani un imperiu puternic de secole.

— Am fost puțini la număr, murmură băiatul cu voce joasă.

— Dar puterea noastră a sporit mereu, răspunse Bukhari. Prăzile de război şi tributul — iată scopul osmanîlor. Toate astea atrăgeau călăreți de pretutindeni, gata să plătească prăzile cu sînge, credincioşi în căutare de teren prielnic pentru ideile lor, sau învățați prigoniți la ei în țară. Situația în care se aflau neamurile învecinate a dat osmanilor mînă liberă şi în numai 30 de ani au reuşit să dureze o adevărată împărăție.

— Primii soldați care au răzbit dincolo de mare, continuă Bukhari, au dat peste un pămînt mlăştinos, plin de hățişuri, locuit de pescari şi oameni nevoiaşi, dar mai departe se întindeau păşuni şi păduri bogate în vînat; acolo era Rum-Elia. Locuitorii acestor meleaguri erau

ospitalieri cu toată lumea, afară de sîrbi — vecinii lor creştini de la miazănoapte. Mai tîrziu a urmat Murat I — fie-i numele iertat! — şi acum e rîndul tău; dar ţine bine minte ce-a făcut înaintaşul tău. A desăvîrşit ocuparea Bulgariei, a răzbit pînă la Dunăre şi mai departe şi a cerut de peste tot tribut, pînă într-o bună zi cînd i-a ajuns la urechi vestea că inamicul s-a adunat în cîmpia Cosovei. Murat, turbat de furie, căci se răsculaseră tocmai ţinuturile tributare, a strigat sus şi tare dinaintea armatei, că va vărsa fără milă sîngele duşmanilor, le va scoate măruntaiele, le va reteza capetele, le va lua pruncii în robie şi le va răpi femeile şi fetele. Iar oastea lui Allah învinse, doar sultanul Murat cînd să se bucure şi el de victorie, a căzut răspus. În aceeaşi noapte i-a urmat la tron bunicul tău, Baiazid-Fulgerul, după ce şi-a ucis fratele mai vîrstnic, Iacup.

Bukhari avea o minte profundă şi o memorie neobişnuită. Cita cu uşurinţă nume şi evenimente. Pe chipul său, dăltuit parcă în piatră, nu se mişcau decît buzele. Credincios profetului, era unul din puţinii oameni care adună învăţăminte şi supravieţuiesc peste veacuri. Puterea lui nesecată izvora din rugăciuni nesfîrşite, din singurătate, poate chiar dintr-o ciudată rătăcire a minţii.

Bukhari îşi ridică privirile ceţoase asupra tînărului, întrebîndu-l parcă, dacă deslueşea întîmplările acelea de demult. Băiatul vedea totul ca pe nişte umbre şterse, alunecînd peste un petec de pămînt îndepărtat şi brăzdat.

— Europa s-a gîndit la un moment dat la origina acelor barbari de la miazăzi, continuă Bukhari, şi a înţeles că nu era decît o ramură din hoardele mongole, după stema lui Gingis-Han — lupul cenuşiu. Dar minţea, fiindcă deasupra armatei noastre stăpînea semiluna, însă aşa zvoniseră rumeliţii. Şi din nou s-a strîns armată mare, de astă dată sub conducerea regelui Ungariei, aliat cu fiul regelui Franţei. Oştenii noştri, uşor înarmaţi, au pornit la luptă împotriva inamicului şi au ucis cu miile. Pe

urmă Europa s-a culcat pe o ureche, ca trîndavul căruia îi arde salteaua sub el, dar îi e lene să se scoale. Bunicul tău. Baiazid, căruia i se spunea Fulgerul, după cum mînuia paloşul şi gîndul, a luptat 14 ani de la Dunăre la Eufrat şi a avut fericirea să-şi vadă imperiul strălucind pe două continente. Pricina nenorocirii lui Baiazid a fost Asia şi nu Europa, rosti Bukhari. Cufundat în visele lui de mărire, Baiazid n-a văzut norii negri care se adunau de amar de vreme deasupra capului. Timur — lupul cel mare — care stăpînea la soare-răsare, a coborît în Anadol cu aproape jumătate de milion de oameni, iar Baiazid l-a întîmpinat fără teamă. În anul 1402 a avut loc bătălia de la Ankara, vestita luptă dintre turci şi mongoli, pedeapsa lui Allah. Timur a fărîmat totul în cale, a înălţat piramide înalte din capetele alor noştri. La ţărmul Mării Marmara, s-a retras, a ocupat vechile emirate ale Anatoliei şi iar s-a făcut nevăzut, dispărînd în adîncurile de unde venise.

Duhovnicului i se umeziseră ochii în timpul povestirii, dar nu-i picurară lacrimi. Acum îndreptîndu-şi trupul, ridică braţul, căci avea să-l ducă pe băiat pe căi încă neştiute de mintea omenească, şi cuvîntul său izbi puternic zidurile cupolei.

— Împărăţia osmană, care nu trăia decît din prăzi de război şi tribut, s-a destrămat şi vreme de 11 ani n-a făcut altceva mai bun decît să răscolească colbul propriilor sale ruine. Vezi însă, că sub domnia tatălui tău, sultanul Mehmet, împărăţia s-a pus pe picioare iarăşi, că jumătatea ei europeană rămăsese neatinsă şi a început să înflorească în adevărata învăţătură islamică care iată ce spune : „Împărăţia turcească este supusă lui Allah, ascultă de cuvîntul profetului aşa cum este scris în Coran : în fruntea împărăţiei se află sultanul şi singura voinţă, mai presus de a lui, este cuvîntul Profetului". — „Viaţa împărăţiei şi propăşirea ei, dăinuie prin forţa armelor,

iar puterea armatei o constituie ienicerii și spahii.“ — „Pe lîngă puterea dumnezeiască, musulmanul trebuie să-și cunoască împărăția și s-o slujească cu trup și suflet“. „Lumea se împarte în două : pămîntul islamului și tărîmul războiului. Acesta din urmă trebuie prădat și supus la biruri grele pînă ce, istovit, se va preface și el în pămînt al Islamului.“ Iată cele patru temelii pe care se bizuie împărăția osmană, rosti Bukhari. Sînt sfinte. Tot patru la număr au fost și califii care au urmat profetului. Să nu uiți niciodată cele patru precepte. Pierderea Ankarei a fost pedeapsa lui Allah și a lăsat acest popor de izbeliște, dar povestea Ankarei n-are să se mai repete niciodată.

Duhovnicul se ridică semeț și aspru. Să-l fi înjunghiat, n-ar fi curs sînge dintr-însul. Știa că soarta Turciei depinde de ceea ce avea să facă el în momentul acela. Aplecîndu-se deasupra băiatului îi atinse umerii tremurători de emoție, îl privi adînc și-i spuse :

— Acesta e trecutul, prezentul, viitorul. Drumurile tale duc spre soare-apune. Mergi tot înainte, fără să descaleci, căci așa se cuvine să rămîi în istorie. Te urmărește izbînda.

Bukhari ridică de pe rogojină sabia și i-o puse băiatului la brîu, iar acesta îl lăsă să facă toate după cum îi era voia și nu-și mai desprindea privirile de la dînsul.

— Pornim, spuse Bukhari și o luă desculț, sigur că-i întărise băiatului inima și mintea și că-l putea lăsa liber să-și croiască singur drumul.

Băiatul îl urmă îndeaproape pînă se trezi în piața orașului scăldată în lumina soarelui. Simțea cum îi zvîcnesc tîmplele, nici picioarele parcă nu-l mai ascultau, totul îi juca pe dinaintea ochilor, noroc cu minaretul geamiei celei mari care-l ajuta să-și păstreze direcția.

Vreme de două ceasuri cît stătuse în genunchi — o viață de om după părerea băiatului — pămîntul continuase să se învîrtească, iar el era acum incapabil să-și potrivească din nou pasul cu realitatea. Se simțea împins

de aceeași forță nemaipomenită care-l mînase și pe taicăsău, chiar și dincolo de moarte : căci marele vizir așezase cadavrul sultanului Mehmet într-un pridvor mai întunecat al palatelor din Adrianopol, ca ienicerii necredincioși să-l vadă viu în vremea ce el se prăpădise de fapt cu 7 zile în urmă. Un sclav îi ridicase mortului brațul în sus, iar capul îl mișcase de la spate.

Băiatul îi vedea pe oamenii săi, Zaganoz-pașa, albanez, și pe șeful albanez care îl așteptau la umbra duhului, fără să-i cunoască. Șeful albanez îi aduse calul dinainte.

— Încaleacă, rosti Bukhari.

Băiatul încălecă și se liniști. Bukhari apucă frîul calului și porni. În urma lor veneau ienicerii lui Zaganoz. Toți știau acum încotro conducea bătrînul convoiul. Drumurile Brusei erau pustii, casele și prăvăliile zăvorîte în așteptare, așa cum era firesc să se întîmple la moartea unui sultan, cînd nu se știa bine numele urmașului.

„Nu există alt stăpîn decît Allah și Mahomed, profetul său", striga Bukhari la fiecare răscruce. Îl conducea la tron pe sultan mergînd desculț, să înțeleagă osmanii că îi datorau supunere și chiar viața.

Începură să se deschidă porțile, și oamenii năvăleau pe străzi și se țineau pe urmele ienicerilor. Bukhari străbătuse abia cîteva străzi și în jurul lui se aflau aproape 20 de derviș](i cu halatele verzi care, de cum intrau în rînduri, își lepădau încălțările. Se zvonise că Bukhari intrase în noua sectă a „bektașirîlor", lucru pe care el singur îl adeveri în aceeași zi cînd începu să strige în gura mare :

— Allah, domnul, este îndurător !

— Da, este ! îi ținea isonul ceata dervișilor.

Cînd ajunse în dreptul geamiei celei mari, Bukhari era urmat de peste 1.000 de bărbați, iar în timpul cît sultanul depunea jurămîntul înăuntru, se strînseseră toți locuitorii orașului.

Băiatul îngenunchiase dinaintea altarului unde îl întîmpinase în picioare, uimit, imamul [1] Brusei. Acesta îi întinse Coranul şi băiatul jură pe sfînta carte, pe sabia sa, pe sufletul tatălui său şi al celor 124.000 de profeţi că va impune credinţa islamului în nordul lumii.

Deveni astfel sultanul Murat al II-lea, al şaselea sultan al osmanlîilor.

Noul sultan avea în jur de 8.000 soldaţi, dar mai erau de partea lui ulemalele [2] cu ajutorul cărora zdrobise pe unchiul său în Asia, îl hăituise pînă dincolo de mare, îl prinsese şi îl spînzurase în hruba cea mare a palatului din Adrianopole. Apoi asediase Constantinopolul, însă tot atunci, în Anadol, se ivise un nou motiv de îngrijorare. Emirul Karamaniei îl proclamase sultan pe fratele mai mic al lui Murat. Sultanul îl învinse, îl luă prizonier şi îl spînzură pe mezinul de 13 ani. Sosise momentul să încheie pace cu vecinii şi să-şi consolideze domnia. Astfel dădu pe sora sa emirului Karamaniei, luă ca soţie pe fiica de 16 ani a despotului Serbiei şi apoi pe cea a prinţului Sinopului.

Turcia care pînă atunci se clătinase din temelii, începu să-şi recapete echilibrul. Prin tot soiul de tratate sau prin legăturile de rudenie stabilite, Murat izbuti să îngenuncheze Europa şi aşa destul de somnolentă şi puse capăt vărsărilor de sînge, din Asia. Imperiul, la fel de mare, acum, cît fusese şi sub domnia tatălui său, se pleca supus în faţa noului sultan. Acesta întrecuse cu mult aşteptările duhovnicului Bukhari din Brusa.

Dar dacă Murat cerşea de la toţi pacea şi prietenia, în schimb o iubea cu tot sufletul pe regina mării, Republica Veneţia. În 1421, primul an al domniei sale, Murat a dat ordin paşei din Skup să facă o incursiune în Alba-

---

[1] *Imam* — preot musulman.
[2] *Ulema* — călugăr musulman.

nia în scopul sprijinirii Republicii. Gion Kastrioti, atacat pe neașteptate, se întoarse spre răsărit, să se apere, dar de unul singur nu reuși să țină piept dușmanului. Marea armată turcească se îndreptă spre Mat. Gion încheie pace, deveni vasalul noului sultan și începu să plătească tribut. Cei trei fii ai săi aveau să slujească în armata lui Murat cu trupe înarmate și plătite de Gion.

Atît i-a trebuit Republicii ca să blocheze definitiv Șufada. Gion a înțeles lecția și n-a pierdut speranța. Și-a amintit că la fel procedase Republica și cu Balș al III-lea împotriva căruia trimisese tot pe pașa din Skup.

*

Europa ajunsese o „cetate bătrînă". Zidurile i se coșcoviseră pe dinafară, în timp ce pe dinăuntru se măcina de mizerie și dezbinare. Regatele și principatele își iroseau vremea și energia în lupta fără sfîrșit, iar țărănimea, îngenunchiată, trebuia să îndure o impilare nemiloasă.

Bătînd de 60 de ani cu răbdare la porțile din sudul Europei, osmanlîii își întinseseră stăpînirea de la Marea Neagră pînă la Adriatica.

Forțe noi li se alăturaseră pe rînd de dincolo de mări. Generali iscusiți ca Lale Sahini, Timur Tași, Cenderliu, Evrenozi obosiseră tot atacînd Serbia, Albania, Bosnia, Ungaria. Sosise vremea să treacă la celălalt atac pentru transformarea zonei de război în pămînt al Islamului, căci numai astfel puteau răzbi pînă la Viena și Roma.

Europa decădea, iar Turcia se ridica. Noul sultan era plin de speranțe. Iar marele vizir, Halil-pașa, bărbat cu vederi largi cum nu mai întîlnise pînă atunci Murat, îl sfătuia să nu se grăbească. Încă nu se desmorțiseră adevăratele forțe ale continentului. Halil-pașa aducea cu un lup îmblînzit, privirile sale scînteiau albastre la divanul sultanului. Zîmbea scrutînd parcă ungherele cele mai tainice ale lumii și susținea că „bătrîna cetate" va ști să se apere. Nici nu credea că va cădea sub domnia lui

Murat. Era nevoie de mai multe generații. Cu astfel de vorbe, ca niște dușuri reci, îl povățuia marele vizir pe sultan.

Puțin cîte puțin. Murat începu să vadă realitatea. Îi erau din ce în ce mai clare principiile după care trebuia condusă împărăția pentru a putea ține piept Europei. Disciplina, fermitatea, centralizarea, iată condițiile pe care imperiul trebuie să le îndeplinească și de care Europa refuza să țină seama. Murat găsise toate aceste trăsături săpate în statul său. N-avea decît să le adîncească, așa cum sculptorul cioplește în piatră spre a da viață desenului dinainte făcut.

Prima acțiune a lui a fost o reformă agrară potrivită cu structura militară a statului. Sultanul nu îndrăznea să încalce vechile legi ale Șeriatului [1]. În calitate de comandant suprem putea face orice schimbare în legile existente cu condiția să nu încalce învățătura islamică. Șeicul-isleam [2], care avea dreptul să-i cenzureze decretele, era de aceeași părere. Societatea osmană se compunea din clasa dominantă militară — scutită de taxe și clasa producătoare care plătea biruri. În timpul cuceririlor arabe, profetul stabilise pentru credincioșii care lucrau pămîntul, o taxă care nu depășea a zecea parte din produse. Acum dajdia ajungea, în funcție de dimensiunea terenului lucrat, pînă la un sfert sau chiar o jumătate din produse. În plus, vasalii creștini aveau obligația să asigure tributul sîngelui, dîndu-și copiii în armata sultanului, un bir anual pe viață și un altul pentru orice bun impozabil. Rugăciunile trebuiau spuse cu voce joasă, fără să se tragă clopotele. S-a mai stabilit și care sate și provincii anume aveau să furnizeze armatei corturi, uniforme, echipament, care să construiască fortărețe, drumuri, poduri, să execute tot soiul de corvezi garnizoanei și toate astea socotite în bani.

---

[1] *Șeriat* — codul religios al Turciei.
[2] *Șeic-isleam* — capul religios al Turciei.

Împărăția prindea forțe noi din însăși teritoriile ocupate, dar în același timp se concentra și puterea în mîna sultanului. Aceste pregătiri inițiate de el au durat cinci ani. Acum Murat n-avea de ales; trebuia să meargă înainte, împins de forțele din interior care nu cu mult în urmă îl așezaseră pe tron și care n-ar fi pregetat să-i reteze capul dacă ar fi bătut pasul pe loc.

În anul 1427 a dat prima lovitură socrului său Gheorghi Brancovici de la care a luat Nișul și Krușevaț, strecurîndu-se astfel între despotul Serbiei și Ungaria. În anul următor a ocupat Salonicul, cel mai însemnat port pe drumul comercial care lega Apusul de Răsărit, dînd Republicii o lovitură crîncenă. Murat ataca pe neașteptate, fără să țină seamă de tratate sau legături de sînge. Se simțea puternic și capabil să declare război sau să încheie pace cu necredincioșii, potrivit intereselor Imperiului. În felul acesta nu era cu nimic mai prejos decît înaintașii săi.

•

Măritîndu-și copilele, Gion Kastrioti își întinsese rădăcini puternice, adînc înfipte în pămînturile de limbă albaneză. În anii aceia grei, măcar atita lucru făcuseră pentru el și fetele lui. Căci pe Mara o dase după Stefan Cernojevici, pe Anghelina lui Vladan Aranitu, pe Jela lui Gion Muzaka, iar pe Vlaika, lui Ștefan Stres Balș. Cum îl logodise în lipsă și pe el al doilea fiu al său Konstantin cu Elena Topi, Gion avea acum legături de rudenie cu toate principatele, nu-i scăpase nici o palmă de loc, de la Karina la Vlora și pînă la Zabjak, la granița Zetei.

Republica reușise să-l îndepărteze de la mare cu sprijinul turcilor, și Gion primise lecția și aștepta. Figura sa aspră își trăsese masca smereniei și a cumințeniei, doar că nimeni nu se lăsa înșelat de schimbarea asta, cu atît mai puțin Voiza. Gion se încăpățîna totuși și nu renunța

la noua înfățișare plină de umilință pe care o împrumutase.

Plătea turcilor tributul fără să crîcnească, și în anul 1427, cumpără de la mînăstirea Hilendari, castelul sfîntului Gheorghe, spre a face din el altarul spiritual al Kastrioților ceea ce uimi pe toată lumea peste măsură. Tot în aceeași perioadă „păcătosul și netrebnicul slujitor al lui Hristos", Gion, semnă împreună cu cei patru fii ai săi actul prin care dona mînăstirii satele Techiș și Radastuși, scutite de orice biruri și tribut. Iscoadele veneților, care se întîlneau în Mat cu iscoadele turcilor, n-au simțit nimic nefiresc în purtarea lui Gion. Bătrînul își pieptăna barba zbîrlită și se purta cu capul descoperit. Nici băieții lui nu știau ce are de gînd.

În anul 1428 cînd veneții au început să se războiască cu turcii, Gion a crezut că sosise momentul să intervină. A pornit cu armată, și împreună cu cei trei băieți mai mari ai săi au eliberat cele două Dibre. De aici a pătruns în Macedonia ca aliat al Republicii. Astfel nădăjduia, și nu fără temei, să scape de plata tributului și să revină la vechile granițe răsăritene. În toiul luptelor posibilitățile sale sporeau. Porni pe Staniș cu o parte din armată ca să cucerească Kruja pe care o ocupaseră turcii cu 13 ani în urmă. Odată cucerită Kruja, Gion ar fi putut să-și atragă în luptă toate rubedeniile. Trecu din nou la catalicism. Numai că sultanul Murat învinse fără nici o greutate Veneția, după care împărți armata în două : cu o parte din ea ocupă Grecia pînă la Corint, cu cealaltă pătrunse în Albania, prin Ianina. Republica încheie grabnic pace, lăsîndu-l pe Gion — umil scutier — de unul singur pe cîmpul de bătaie să găsească o cale de înțelegere cu sultanul, după cum l-o tăia capul.

Se apropia furtuna. Gion ceru pace, dar sultanul nu stăvili înaintarea. Atunci el aplică tactica păgînilor. Se strădui să domolească urgia prin rugăminți și daruri. Îi trimise sultanului daruri de preț cerîndu-i iertare. Za-

darnic. Jocul care dura de atîta vreme luase sfîrşit. Murat îi distruse cetăţile şi îi luă zălog pe viaţă fii, printre alţi ostatici. Gion însuşi fu închis în Mat — locul de unde cu 30 de ani în urmă îşi începuse ascensiunea pînă deveni mare prinţ al Albaniei.

Aceasta a fost lecţia grozavă pe care a primit-o Gion : pierduse puţin ca prieten al Republicii, dar pierduse totul ca aliat devotat.

*

Prin faţa ochilor lui Gion, oameni şi lucruri începură să se perinde ca prin vis. Trăia într-o stare de somnolenţă din care avea să se trezească pe neaşteptate. După primele zile de năuceală îşi adună gîndurile. Pierduse totul într-o singură noapte, dar nu dezarmă. Dincolo de scurta perioadă de lîncezeală străjuia speranţa. Îmbătrînea şi, aşa cum se încăpăţînează de obicei bătrînii într-o idee veche de a lor, nu-l părăsise nădejdea. Se apucă să-şi refacă locuinţa distrusă din temelii şi îşi schimbă din nou credinţa ; de data asta se făcu musulman şi-şi luă numele de Hamza.

Nimeni nu se mai miră. Ştia de bună seamă toată lumea că Gion albanezul încheiase întotdeauna pacte trecătoare cu religia. Îşi boteza trupul, dar sufletul îi rămînea liber, în afara dogmelor. De jur împrejur mai toţi stăpînitorii îşi schimbau credinţa. Cu atît mai mult se cuvenea să facă la fel şi cel ce avea patru feciori în Turcia şi se afla cu un picior în groapă. Numai că sultanul nu avea încredere în el. Orice ar fi făcut bătrînul, padişahul tot nu-i slăbea laţul. Între timp muri Voiza, şi Gion se retrase cu fiica sa mai mică, Mamiţa, în vîrstă de cinci ani, în cetatea înaltă Gurit te Bardhe [1]. Era bine ca, deocamdată, să stea deoparte.

Cu picioarele încrucişate, ca un turc adevărat, rumega în minte grîul trecutului, dar nu dădea de făină nicăieri.

[1] Piatra albă.

Devenise deopotrivă judecător și acuzat. De cîte ori afla în purtarea lui cîte o vină, pentru că omul e răspunzător de propriul lui nenoroc, pălea la față și își mușca buzele. Ca să se liniștească, urca sus pe parapet și acolo își dădea mai limpede seama că nu avea nici mijloc de apărare. Apoi își spunea că nu el căutase necazurile, ci ele se ținuseră scai de dînsul, ieșindu-i pe neașteptate în cale.

S-au scurs astfel luni și ani în șir, iar Gion trăia ca vai de capului lui. Puțina voioșie pe care o arăta, trebuia să ascundă amărăciunea din sufletul său, sub care mocnea o undă de speranță. Devenise cu timpul greoi, dar cu toate astea nu stătea o clipă locului. Se minuna din ce în ce mai tare de ceea ce vedea în valea Matului. Avea din nou sub priviri tot trecutul, numai că, spre deosebire de privelișteа de acum 30 de ani, de data asta, poziția în care se afla era opusă Stelușului.

Turcii ajunseseră pînă sus, spre creste, și minaretele geamiilor împînzeau pămîntul ca sentinelele unei stăpîniri de lungă durată.

După achingiii turci care își scoteau soldele din prăzile de război, sosise armata și se stabilise în cetăți. După armată urmase Omur-bei aducînd registre groase, greutăți și măsurători. Identitatea fiecărui om a fost consemnată amănunțit în registru, s-au numărat animalele și păsările, pămîntul a fost măsurat și granița marcată cu borne. A picat și un spahiu din senin iar provincia a fost declarată timar [1]. Viața a început să se învîrte ca o piatră de moară care nu măcina decît pentru împărat și noul stăpîn.

Cum acesta era numit pe scurtă durată, se grăbea să cîștige cît mai mult și percepea taxe pentru toate produsele de două ori pe an : de Sf. Gheorghe și de Sf. Dumitru. Veșnic nesătul, nu se mulțumea cu cele scrise în registru și mai lua dări pentru arie, pentru fum, pentru

[1] Feudă a spahiului.

cetate, pentru păstorit și pentru irigații, pentru tîrg și pentru cîntar. Oamenii mai avea obligația să-i ducă produsele la tîrgul cel mai apropiat și să construiască prin angare [1] străzile și depozitele statului. El hotăra după bunul lui plac locul unde putea să-și zidească agricultorul casa și tot el trebuia să încuviințeze căsătoriile sau să ia la oaste de cîte ori îl chema guvernatorul sangiacului [2].

Nu-i scăpase nimic care să nu fie trecut în registru : de cîte ori pe zi își trăgea răsuflarea țăranul, unde se ducea, ce avea de făcut. Iar dacă lucrurile nu mergeau întotdeauna ca pe roate, nevoiașul era pus să plătească amenzi după amenzi. Spahiul semăna cu un ochi uriaș care privea din înaltul lui și încețoșa mintea oamenilor, în timp ce le zorea brațele. Turcii își impuseseră unitățile lor de măsură și numai ei puteau stabili cît cîntarea ocaua. Introduseseră calendarul lunar în locul celui solar, așa că pînă și vremea curgea tot după voia lor. Îi înrobiseră de-a binelea pe țărani, silindu-i să muncească din leagăn pînă în pragul mormîntului. Dar nici mortul nu putea părăsi lumea cu cugetul împăcat, căci — dacă n-avea moștenitori în linie bărbătească, pămîntul și bruma lui de agoniseală încăpea în mîinile spahiului. Însă dintre toate cel mai nemilos era tributul sîngelui care se abătea la fiecare 5 ani asupra poporului, pustiindu-i casele și secătuindu-i vlaga. Sultanul avea mereu nevoie de băieți de la 7 ani în sus.

În fața acestui crîncen tribut răbdarea țăranului se istovi repede.

Oamenii începură să-i omoare pe timari. Țăranilor puțini le păsa de registre, ei puseră mîna pe arme. Împotriva lor se porni armata din cetăți. Dar dacă în cîmpie iataganele grele ale turcilor îi pedepseau fără cruțare pe răsculați, la munte țărănimea liberă, neînregistrată în

---

[1] *Angara* — corvoadă obligatorie.

[2] *Sangiac* — provincie administrativă.

nici un fel de scripte, se opunea cu tărie. Turcii începură să urce în munți, și nimeni nu-și putea da seama cît avea să dureze rezistența muntenilor, mai ales că viața lor devenea din an în an tot mai anevoioasă. Nimeni nu întrezărea vreo posibilitate de scăpare.

*

Din cetatea înaltă Gurit de Bardhe unde se aciuaseră turturelele sălbatice și unde rar ajungea picior de om, Gion vedea stricăciunea din vale, revolta poporului său și trăgea adînc aer în piept. Valea Matului era o groapă fără ieșire. Comerțul era la pămînt, jafurile și crimele se înmulțiseră. Sîngele oamenilor clocotea înfierbîntat și turcii nu mai izbuteau să oblige poporul să accepte timarul, să facă serviciul militar sau să dea tributul sîngelui. Poporul fugea din calea asupritorilor, iar aceștia îl hăituiau cu sînge rece și cruzime. Reușise să-l îngenuncheze, dacă nu-l doborîră de tot, nu-i istoviseră mintea în așa măsură încît să uite viața de mai înainte și s-o ia drept bună pe cea nouă. Și așa, lupta continua mocnită pentru că orice s-ar face, turcul e turc și țăranul țăran, și nici una din părți nu putea să înțeleagă limba celuilalt.

Toate acestea se petrecură în primii trei ani de ocupație, după care turcii, neavînd încotro, se retraseră învinși.

Cei din valea Mat nu s-au supus timarului și chiar dacă ținutul a continuat să se numească „Timar", nimeni n-a mai îndrăznit să strîngă tributul sîngelui sau celelalte biruri, știind că, oricum, cheltuielile ar fi depășit cîștigul.

Astfel s-a ajuns la o înțelegere verbală, nescrisă potrivit căreia valea Matului era ocupată, deși tot neocupată rămăsese.

De cum dădea prima zăpadă, Gion ieșea printre stînci să vîneze lupi pentru că nu putea să le sufere urletul. Ajunsese să se minuneze, la bătrînețe, de priveliștea pe care o avea dinaintea ochilor din partea aceasta. opusă

Stelușului. Se gîndea adînc la soarta văii Matului și a poporului care aștepta libertatea. Cu cît distingea mai greu locurile, cu atît mai mult sporea în sufletul lui speranța. O lumină ascunsă îi licărea în ochii verzi și nu desclește fălcile decît la masă. Acum era convins că făptuise un lucru greșit de la temelie. Toată viața își închipuise că mersese pe cărări neumblate și, cînd colo, sfîrșise la fel ca toate căpeteniile albaneze. Își mesteca în dinți, gînditor, firele de barbă. Dacă ar fi știut de la început ceea ce vedea acum limpede, n-ar fi bătut atît amar de vreme drumuri deșarte, n-ar fi oscilat între turci și venețieni ca trestia în bătaia vîntului. Scopul său fusese puterea și măreția Kastrioților și a Albaniei libere. Dar niciodată nu întinsese mîna poporului. Se bizuise doar pe el și-i supraveghease pe străini. Dar adevărata putere era poporul dinaintea căruia pînă și turcii fuseseră nevoiți să se retragă.

Bătrînul se liniștise abia la cină, cînd se întorsese cu lupul vînat pe umeri. Avea grijă să ajungă acasă întotdeauna cu o oră înainte de apusul soarelui.

Oameni de departe începură să-și facă drum pînă la Gurit te Bardhe. Izbucniseră răzmeriţele în Albania. Arariții și Țopîaii îi-au trimis și lui Gion vorbă, dar acesta își aștepta băieții. Cei din Mat, Dibra și Luma i se plîngeau, însă el se mulțumea să-i sfătuiască prin vorbe în doi peri cum era bine să-i țină pe turci la distanță, dincolo de strîmtoarea Șopotului, apoi cu milă adevărată le punea mîna pe cap, în timp ce ei îi sărutau dreapta.

La cină, Mamița îi auzea smiorcăind fără voie, sălbatic, în timp ce mînca cu lăcomie, sau cînd stătea pe gînduri aplecat în fața focului.

În fiecare zi, pe la apusul soarelui, bătrînul începea să se plimbe neliniștit de colo pînă colo, cerceta dacă toate erau rînduite cum se cuvine în casă și murmura ca pentru sine, trecîndu-și degetele prin barbă. Mamița îl

urmărea cu inima strînsă. I se părea că bătrînului i se ridică de fiecare dată părul alb și țepos în cap și parcă fața i se lățea peste măsură. Apoi Gion se urca în cula cea mare și privea pe drumul dinspre răsărit. Zăbovea acolo cam vreun sfert de ceas să se convingă că nici în noaptea aceea n-aveau să-i sosească feciorii. Nu-și încălca niciodată obiceiul acesta, și atunci nu suferea pe nimeni în preajmă, nici chiar cîinele. Își aștepta băieții pe drumul Bulgizei, pe toți laolaltă, mereu la aceeași oră din zi. Se întorcea spre apus, dar nu știa bine dacă ceea ce vedea el era apusul sau răsăritul soarelui, după cum îi venea greu să deosebească ziua de noapte.

Băieții, însă, nu mai veneau. Îl vizitau de Sf. Gheorghe fiicele sale măritate împreună cu feciorii lor mari. Tot atunci veneau și nobilii Albaniei să-i aducă daruri. El se ocupa de nepoți și tare se mai amăra cînd ei îi răspunedau prostește. Cu toate astea erau momente cînd chipul i se lumina de un zîmbet șiret. Dar surîsul dispărea repede și se grăbea să-i petreacă pe toți ca să se întoarcă iarăși la zilele și nopțile lui, contopite în cele 15 minute cînd stătea în culă, la pîndă.

Staniș se întoarse acasă cărunt, îmbătrînit în slujba turcilor, dar încă viguros. El aduse vestea că fratele său, Konstandin, murise în Anadol. Bătrînul nu l-a mai întrebat nimic și nu i-a dat voie Mamiței să plîngă. Atîta doar că lui Staniș i-a poruncit să-și pună lacăt la gură, să nu răspîndească vestea.

Konstandin se însurase cu o turcoaică și bătrînul se interesă de băiatul acestuia. Din cîte știa Staniș, Giorgi luase băiatul și-l dăduse la școala din Adrianopole. Se numea Hamza, ca și bunicul său.

Pe urmă se întoarse și Repoș, bolnav și la trup și la suflet. Toată pocăința pe care o datorau Domnului toți Kastrioții la un loc se adunase în acest flăcău sărman, cu părul negru, atît de deosebit de ai lui. Se retrăgea într-o

odaie și se ruga pe îndelete, cu chipul tras. cu capul în piept, mistuit de o flacără nevăzută, lăuntrică.

În încăperea alăturată, Gion cînta din fluier. În primele zile se tot învîrtise în jurul lui Repoș, doar-doar o reuși să înțeleagă unde se rătăcise mintea băiatului. În cele din urmă, cînd pierdu orice speranță se închise în culă și-l plînse ca pe un mort. „Cu ce ți-am greșit eu, Doamne, de mi-ai năpăstuit băieții ?“ se văita Gion.

Nu se ruga el de două ori pe an, în primele zile ale sărbătorilor Paștelui ? Și dacă era adevărat că Dumnezeu era tatăl tuturor, cum îi spusese Voiza, trebuie să-l fi ascultat și pe el rugîndu-se în slavonă și latină, căci în limba turcă nu i se adresase niciodată. Cu atît mai mult se cuvenea să-l fi ascultat, cu cît se rugase în limba mai multor învățăcei, sau poate că toate fuseseră în zadar, căci în timpul rugăciunilor, mintea îi zbura departe, iar acum Dumnezeu îl pedepsea, arătîndu-și chipul aspru și răzbunător.

În tumultul acela de gînduri, bătrînul își amintise de fluier. În copilărie obișnuia să cînte.

Șase luni mai tîrziu, Repoș s-a retras la mînăstirea Hilendar. Gion l-a lăsat în voia lui și pe urmă nici că s-a mai gîndit la Dumnezeu. Închis în camera lui, cînta din fluier. Într-o seară, Mamița, intră la el pe neașteptate și se opri în dreptul ușii, sprijindu-se cu mîna de perete. Cînd bătrînul își înălță privirea, fata prinse să danseze. Se învîrtea de-a lungul pereților cu grația zînelor din pădure, mîinile în șold, ca o femeie adevărată, iar ochii îi scînteiau.

Bătrînului i se tăie răsuflarea, apoi înțelese. Fata dansa pentru el. N-avea decît nouă ani, era umbra lui cea tînără și cu dansul ei îi răscolea inima.

— Mai repede, tată, mai repede, striga fata.

— Va veni Giorgi, Mamița, murmură bătrînul.

Mamița rămase o clipă nemișcată în vîrful picioarelor, gata-gata să se prăbușească la auzul veștii, apoi își reluă dansul strigînd :

— Mai repede tată !

Bătrînul îşi plecă şi mai adînc fruntea şi cu buzele pe fluier cîntă cum nu-i mai fusese dat niciodată pînă atunci să cînte.

*

În anul 1437 veni şi Giorgi. Fusese numit subaş [1] în Kruja. În ultimii zece ani Gion nu-şi văzuse feciorul decît de cîteva ori, dar cu toate astea îi ştia bine rosturile.

Giorgi veni să cerceteze cetatea de la Gurit-Bardhe sub numele de Skanderbeg, însoţit de călăreţi turci şi albanezi. Era mare la trup ca şi Staniş, dar mai bine legat.

Bătrînul îl lăsa să-i sărute mîna, îl privi stăruitor răsucindu-şi barba şi parcă-i pierise graiul. Apoi descleştîndu-şi fălcile, îi spuse :

— Bine ai venit !

La cină bătrînul îi povesti şi lui Giorgi despre Mamiţa. Avea de acum 13 ani şi nu-i mai era gîndul la dans, dar bătrînul îi porunci. Mamiţa îl ascultă şi prinse a juca cu privirile coborîte asupra sînilor pe care n-avea cum să-i mai ascundă, roşie la faţă, cu trupul fierbinte. Bătrînul şedea ca un turc, cu picioarele strînse cruciş, cu coatele rezemate de genunchi şi începu să cînte din fluier, scoţînd sunete tînguitoare, nostalgice, retrăind astfel viaţa sa şi cei trei ani din urmă.

Apoi Giorgi începu să povestească şi le spuse că nu mai avea de gînd să-i slujească pe turci.

— Foarte bine, spune tot, îl îndemnă bătrînul.

Flăcăul îi descrise locurile prin care umblase, şi pretutindeni toate erau ca acasă, adică grînele, pămîntul, animalele sau oamenii.

Văzuse munţi ca munţii Dibrei şi rîuri ca rîul Mat şi zăpadă şi veri fierbinţi ca cele din Albania. Istorisirile lui continuară îndelung şi i se împleticea limba în gură

[1] Administrator al unei unităţi teritoriale subdivizionare a sangiacului turcesc.

de cîte ori ridica privirea să-l vadă pe tată-său atît de îmbătrînit, totuşi neclintit în toate.

Chipul bătrînului creştea parcă din coama bogată a bărbii şi a părului alb şi aspru. Întindea gîtul să nu-i scape nici o vorbă rostită de fiu-său şi nimic din ceea ce acesta lăsa nerostit.

Simţise din totdeauna că Giorgi era toată nădejdea lui. Anii şi drumurile prin lume nu făcuseră altceva decît să-l întărească şi mai tare. La 14 ani arăta flăcău cu trup de bărbat, se pricepea la cai şi la arme şi ştia ce-i onoarea.

Nu rareori băiatul îl tulburase pe Gion cu tăcerile sale, cu caracterul său dîrz şi hotărît. Ba, uneori, aproape îl înspăimînta. Bătrînul se simţise întotdeauna mai nesigur de vocea lui cînd se străduia să-şi stăpînească feciorul. Simţea şi acum aceeaşi nesiguranţă.

— Vorbeşte, îi spuse tatăl.

Giorgi îi mărturisi atunci că încercase din răsputeri să se supună sultanului, acelei puteri care stăpînea lumea, dar că nu era în stare şi de aceea ducea o existenţă dublă, nici pe cal, nici în căruţă. Parcă nu-şi mai aparţinea sieşi de vreme ce avea două nume : Skanderbeg pentru turci şi Giorgi pentru albanezi.

Gion era palid, mişcat de atîta sinceritate. Staniş asculta tăcut, zîmbind uşor, căci cunoştea toate aceste frămîntări ale lui Georgi. Mamiţa, în genunchi, cu buzele întredeschise, cu mintea tulburată, îşi asculta bătăile inimii.

Venise aprilie şi amurgul se amesteca acum cu flăcările torţelor jucînd pe pereţi. Mamiţa făcuse ochii mari încercînd să deslueşească dubla existenţă a lui Giorgi. I se părea că veştmintele turceşti pe care le purta fratele său îi ardeau trupul, tăindu-i răsuflarea, iar el îndurase totul fără o vorbă, de copil pînă acum cînd se făcuse bărbat. spre binele bătrînului, al Mamiţei şi al altora. Fata îşi frîngea mîinile de durere, îndreptîndu-şi trupul.

— Mai departe ? întrebă părintele cu glas neînduplecat, dar mulțumit de cele auzite.

— Știi bine tată, că decît să murim încetul cu încetul, purtînd toată viața rușinea în sufletele noastre, mai bine ne ridicăm la luptă, rosti Skanderbeg.

Voi să continue, însă vorbele îi rămaseră în gîtlej.

— Și cum va fi această luptă ? se interesă bătrînul cu ironie.

Băiatul, palid la față, își fulgeră tatăl cu privirea și-i răspunse hotărît :

— Altfel decît bătăliile din trecut.

În urmă cu trei ani avuseseră tot o asemenea discuție, rămasă fără nici un rezultat.

Bătrînul se simți jignit, ca dealtfel mereu cînd i se aminteau luptele dinainte, și înălță capul.

— Va fi un război al întregii Albanii și al prietenilor săi din afară, continuă Giorgi cu fermitate.

— Aha, prietenii ! Oare te poți încrede vreodată în ei ? întrebă părintele.

Își cerceta feciorul pe toate fețele. Acesta îi desluși cutele adînci din obraz și buzele care tremurau.

— Tu însuți știi că nu există altă ieșire din impas. De început, trebuie să începem noi, spuse băiatul pe un ton rugător.

— Foarte bine, îl aprobă bătrînul, însă mai întîi trebuie să punem la punct treburile înlăuntrul țării și după aceea să vedem ce se întîmplă pe dinafară. Răbdare, fiule, răbdare.

— Vom face cum vei voi tu, încuviință Giorgi, și se așeză să le împărtășească cum vedea el această luptă.

Mamița observă că pe chipul lui Staniș, retras în umbra vetrei, flutura un zîmbet larg, în vreme ce ochii îi erau umbriți de sprîncene.

Cît timp vorbiră cei doi bărbați, fetei îi bătuse inima nebunește, însă acum discuția se domolise. Georgi povestea ceva, cu fruntea galbenă înălțată și cu brațul ridicat.

Mamiței i se părea că vocea puțin răgușită și profundă a fratelui se aude din toate părțile, întretăiată la răstimpuri de glasul aspru al bătrînului. Simțea cum o învăluie fericirea și se ruga ca Georgi să nu se oprească din povestit. Negurile care acoperiseră lumina se împrăștiau, alungate de o suflare nouă, a binelui și a libertății. Fata se dădu mai aproape de fratele ei și se sprijini de umărul acestuia. Giorgi se întoarse mirat. Bătrînul oftă din greu.

*

Gion se înfierbîntase din nou și reîncepu vechile demersuri. Îi trimise plocoane, încercînd să se împace cu sangeacbeiul, pașa Mustafa. O mulțime de oameni, veniseră la el cu rugămintea să intervină la Înalta Poartă, ca să i se dea timarul Matului vrednicului subaș din Kruja, Giorgi Kastrioti. Aceasta era voința poporului. În cele din urmă plecă acum feciorul la Pașa Mustafa și cu supușenie ceru această onoare, purtîndu-se întocmai cum îl povățuise bătrînul. Sangeacbeiul îl primi bine. Vedea în Giorgi pe singurul om care ar fi putut supune timarul Matului, în care nu se putea pătrunde decît prin cheile stîncoase ale rîului. Dar pașa mai știa și alte lucruri despre Kastrioți, așa că procedă ca un adevărat musulman : una-i promise feciorului și alta scrise la Înalta Poartă.

Gion nu pierdu speranța. Ceru Veneției să-l facă din nou „cetățean de onoare", pe el împreună cu cei doi fii ai săi, Giorgi și Staniș. Senatul acceptă. Peste un an veni și încuviințarea Raguzei.

În același an 1439, sultanul se retrase din fața Belgradului pe care-l asediase cinci luni la rînd. Gion cugetă că istoria statelor se aseamnă mult cu viața omului ; urcă pe culmea cea mai înaltă, apoi coboară pe cealaltă parte a dealului. Bătrînul socoti că venise vremea ca să-l sprijine pe fiul său, deschizîndu-i calea alianței cu țările

creştine. Pentru aceasta se botează din nou, trecînd la catolicism.

În zilele calde ale toamnei bătrînul stătea singur cu cîinele în cula cea mare. Număra scurgerea zilelor, bea numai un singur pahar cu vin, la cină, şi primea cu plăcere vizitele prietenilor. Mamiţa era fericită. Tatăl său nu se mai atinsese de fluier, iar somnul lui în acea iarnă n-a mai fost tulburat de urletul lupilor.

Înalta Poartă l-a mutat pe Skanderbeg de la Kruja. Fetei îi tremura sufletul, pentru că pe faţa bătrînului apăruseră vechile semne ale neliniştii, dar fratele a fost numit subaş, la Dibra. Furtuna a trecut, şi tatăl s-a liniştit. Numai că la Dibra, Giorgi era suspectat că ar urma să ia legătură cu regele Neapolului. Multe scrisori tainice dezvăluiau Porţii „vînătorile" sale şi preumblările nocturne, dar în timpul campaniei din Serbia, Skanderbeg se distinse în luptă. Sultanul îl înaintă în grad, numindu-l „sangeacbei" şi îl trimise la Nicopole, în Bulgaria. În schimb Raguza îi retrase titlul de „cetăţean de onoare".

Uimită, Mamiţa văzu că bătrînul se bucură. El o linişti pe fata care îl privea nedumerită şi-i spuse : „Odată cu mărirea lui, creşte şi speranţa noastră". Tînăra se miră din nou fiindcă tată-său îi împărtăşea gîndurile.

*

Sultanul Murad a creat întîia armată de artilerie de sine stătătoare din lume, tunarii. Vechile paşale, nemulţumite din cauza ridicării nobilimii cele noi, s-au răsculat. Ei spuneau : „Armele unui adevărat drept-credincios sînt : sabia, sulița şi arcul ; pe celalalte le folosesc fricoşii. Aceasta a scris-o însuşi Profetul cu mîna sa."

Dar cum sultanul se învăţase să facă totul după capul său, nu renunţă. Le-a dat tunarilor spre guvernare regiuni întinse, la răsărit de Adrianopole, şi le-a oferit lefurile cele mai mari, după ale ienicerilor. Apoi a format trupa de artilerie remorcată. Cu aceste noi arme va ataca

în următoarea campanie. Imediat a încercuit Semendria, capitala Serbiei, și a început s-o bombardeze. Pașalele, capete seci, au văzut cu ochii lor cum tunurile au distrus zidurile și au nimicit falangele dușmane. Europa auzi surprinsă bubuiturile tunurilor și se chirci de frică. Tot acum Murat i-a prins și le-a scos ochii celor doi băieți ai despotului Serbiei și fraților primei sale neveste, ca să nu mai rămînă nici un pretedent la tronul țării.

Noile pămînturi ocupate au fost împărțite în feude și sangeacuri și date în grija timarilor și guvernatorilor. Murat al II-lea mărea Imperiul, mînat de un suflu și o nouă voință. Nimeni nu-i putea sta în cale și el însuși se minuna de liniștea care domnea în jurul său. Venise momentul să profite de aceasta și să sfarme zidurile „Cetății vechi". În dreapta îi cotropise pe unguri pînă la Hermannstadt, în centru îngenunchiase Serbia, iar în stînga îi silise pe bosnieci să plătească tribut. Murat gîndea că va rămîne în istorie stînd falnic în șa. Dădea Europei lovitură după lovitură, bine gîndite, pe fronturi largi, ca să nu lase nici un dușman în spatele său. Anii aceia plini de biruință au fost cei mai falnici pentru imperiu, totuși Murat nu era fericit. Ar fi vrut să se oprească, fiindcă victoriile sale făcuseră mare vîlvă. Măturase prea lesne obstacolele întîlnite în cale, ca și cum nici n-ar fi existat, și ăsta nu era un semn bun.

Într-adevăr, pentru că adevăratul dușman a apărut de unde bănuia mai puțin, de aceea nu a înțeles imediat primejdia.

Iancu Huniade, voievodul Transilvaniei, strînsese o armată alcătuită din țărani săraci români, sîrbi și polonezi și în anul 1442 începu să-i alunge pe pașii turci din țară. Murat nu i-a luat în seamă, fiindcă nu era vorba de o armată mai de seamă a vreunui stat cu renume, ci o simplă gloată de desculți cu arme și suflete țărănești.

Dar „călărețul alb", numit așa după veștmintele sale, i-a izgonit pe musulmani din Hermannstadt și în primă-

vara următoare a eliberat Semendria, înaintînd pînă în Balcani pentru a-l înfrunta pe sultan. Din nou Murat nu i-a dat atenție. L-a trimis totuși, pe Kassem-pașa, pe beiberbeiul din Rumelia, ca să risipească gloata voievodului. Lupta s-a dat la Niș, la 3 septembrie 1443.

Kassem-pașa a fost învins, și Huniade a obținut o nouă și strălucită victorie. Fără a pierde vremea, ultimul porni în urmărirea dușmanului care se retrăgea de-a dreptul spre cheile Slatinei, în munții Balcani.

În aceeași noapte o ceată de 300 de călăreți din armata pașei a pornit pe furiș în galop, tăind prin mijlocul cîmpiei Kosovei. Pîlcul era condus de Giorgi Kastrioti, Skanderbeg, sangiacbeiul Nicopolului din Bulgaria. El a fost zdrobit primul, cînd Huniade a trecut rîul cu zece mii de soldați pentru a da un atac nebunesc împotriva întregii forțe a lui Kassem-pașa. Așa vedeau turcii, însă ei nu bănuiau că, de fapt, în acea noapte Skanderbeg ticluise un firman fals pentru guvernatorul Krujei și-l părăsise pe beiberbei, în momentele cele mai grele. În zăpăceala generală nimeni nu a observat ocolișul acestei mici cete ieșită neatinsă din măcelul de peste zi, care îi va tăia lui Murat înaintarea spre apus și va schimba pentru următorii 25 de ani mersul lucrurilor în Adriatica și în Balcani. Skanderbeg galopa fără încetare spre patria care-l aștepta cu sufletul plin de speranța răsbunării. Se grăbea să ajungă acasă înainte de a se afla că, de fapt, scăpase cu viață. Călărea pe același drum, străbătut acum un an de zile, cînd îi murise tatăl. Înainte de a-și da duhul, Gion se închinase, închizînd ochii ca un „bun catolic". A fost darul cel de pe urmă, pe care dorise să i-l facă băiatului său.

NOAPTEA KRUJEI

Gazi Olgu Amur-bei îl primi pe Skanderbeg în palatul său.

— Poftește oaspete, intră cu dreptul în noile tale palate.

— Casele noastre sînt ale sultanului, după cum și sufletele noastre aparțin Profetului, spuse Skanderbeg.

După ce s-au salutat, ducînd mîna în dreptul inimii, Omur-bei își invită prietenul să ia loc în cealaltă parte a căminului. Stăteau turcește cu coatele sprijinite pe genunchi, pe saltele acoperite cu piei, iar fețele le străluceau în lumina focului. S-au privit în ochi, apoi au lăsat capetele în jos.

— Ai venit de la Niș, deci știi bine despre nenorocirea care s-a abătut asupra lui Kassem-pașa, rosti Omur, ca și cum ar fi continuat o discuție întreruptă la jumătate.

— Nu este pentru prima oară că sîntem înfrînți, cînd armata nu este condusă de însuși sultanul Murat, zise Skanderbeg.

Omur ridică privirea. Pe chipul lui asemănător cu un lemn vechi călit în foc, strălucea flăcările căminului de care se apropiase foarte mult. Îi era frig, sau poate înfrîngerea lui Kassim-pașa îi provoca o înfrigurare plăcută. Ridică ochii spre musafir. Acesta privea iscoditor prin sală, ca și cum ar fi încercat să zărească oameni nevăzuți care

trăgeau cu urechea. Ochii lui Omur parcă îl îndemnau : „Vorbește fără frică". Povestește-mi despre fapta murdară a pașei. Deși ești creștin, pari mai bun decît mulți alții. Ce crezi, îl va spînzura sultanul ?

— Acolo a pierti floarea bărbaților și a fost terfelită onoarea armatei. Cineva va trebui să plătească din greu una ca asta, spuse Skanderbeg.

— Spui oare adevărat, creștine ? Sau vrei să-mi ghicești gîndurile ?

Omur văzu fruntea și mîinile mari ale celuilalt și își dădu seama că nu va mai putea scoate nimic de la el.

— Totul va fi după voința lui Allah, rosti gazda. Trecea drept un vechi credincios, fiind unul dintre vajnicii luptători care străbătuseră marea împreună cu Baiazid Fulgerul. Îi ura pe oamenii de paie, favoriții sultanului.

— Am venit aici cu o treabă, îi zise Skanderbeg.

— Răbdare, răbdare, îl întrerupse Omur.

S-a ridicat și cu un mers legănat s-a îndreptat spre ușă ca să cheme servitorul. Era slab, uscat, străveziu la chip, dar încă puternic. Ura îi mîncase jumătate din trup și anii cealaltă, iar acum semăna cu o pasăre jumulită, însă plină de gheare. Pentru el prezentul nu valora nimic. În mintea sa înfierbîntată se cocea o speranță, pierdută în neguri, că o minune cerească va schimba ordinea imperiului și va aduce bunăstarea oamenilor. Semăna cu acei copii bătrîni, plini de capricii, care pe neașteptate devin periculoși. Cînd s-a așezat din nou la locul său, buza îi tremura. Skanderbeg se retrase în umbra căminului, atent la pașii de pe coridor și la zgomotul din castel.

În timpul cinei Omur s-a comportat ca o gazdă foarte atentă. A mîncat foarte puțin, dar îl îndemna pe musafir, servindu-l cu mîinile sale. De trei ani obișnuia să primească la palat prieteni, nădăjduind că va învăța ceva de la ei, însă de fiecare dată rămînea dezamăgit. Oaspetele din această noapte era un sfinx înfometat. Omur se adînci în gîndurile sale.

Cum de găsiră să facă numiri în acele zile cînd armatele inamice se porniseră spre Sofia şi chiar către Adrianopole ? Hizerbeg care îl înscăunase în cetate îi şoptise ceva despre treburile dubioase ale acestui Skanderbeg la Kruja, despre oamenii care intrau noaptea în cetate, despre numeroasele vînători şi cîte altele.

Toate acestea au fost raportate la Adrianopole, dar sultanul tocmai începea campania în Serbia, unde Skanderbeg, chemat în grabă, luptă cu multă credinţă, deşi împotriva lui minciunile circulau în continuare. Drept răsplată, Murat îl numi subaş la Dibra.

Lui Skanderbeg îi plăcea să se ospăteze. La sfîrşitul cinei, neliniştea dispăru din ochii obosiţi ai bătrînului. Dintotdeauna se dovedise o gazdă primitoare. Cu mîinile sale stacojii, ca nişte gheare, îi întinse oaspetelui o farfurie de argint plină cu mîncare de prune uscate. Nobilul demnitar nu s-ar fi sfiit să-l tragă în ţeapă sau să-l jupoaie de viu, dacă interesele i-ar fi dictat.

După ce au mîncat, s-au reîntors amîndoi la locurile lor din preajma căminului.

— Domnia ta ai fost acum cinci ani subaş la Kruja, sparse Omur tăcerea.

— Asta a fost voinţa lui Allah, răspunse Skanderbeg.

— Apoi, cînd am auzit că sultanul te-a numit la Dibra, mi-a părut iar bine. Omul se bucură cînd ştie că e protejat de un bărbat puternic, spuse bătrînul.

— Şi eu aflasem că domnia voastră stăpîneşte la Kruja.

— Nepotul tău, Hamza-bei, care te-a călăuzit pînă aici, mi-a spus că firmanul pentru Kruja ţi-a venit pe neaşteptate.

— Albania se învecinează cu teritoriile Veneţiei şi ocupă cîteva cetăţi ale acesteia. Aici cunosc oamenii locurile şi astfel îl voi putea sluji cu rîvnă pe sultan.

Omur întinse gîtul pentru a-l auzi mai bine.

— Am auzit că pe domnia ta te așteaptă multă treabă la Adrianopol, continuă Skanderbeg cu o ușoară ironie în glas.

Privirea neruşinată, iscoditoare a bătrînîului începu să-l scoată din sărite.

— După cum va fi voia marelui Allah, spuse Omur.

În ochii săi licări o lumină care se stinse pe îndelete. Zîmbi acru și căutătura lui coborî de pe fruntea lui Skanderbeg și se opri asupra mîinilor mari cu vinele umflate, împreunate peste genunchiul drept. Apoi brațele s-au eliberat încetișor și oaspetele, zîmbind cu bunăvoință, s-a ridicat în genunchi cu sulul firmanului în mînă. A scos scrisoarea, a dus-o la frunte și i-a întins-o lui Omur.

Bătrînul l-a privit nemișcat. Apoi s-a sculat și el în genunchi, cu mișcări domoale, dar cu mușchii încordați. A deschis firmanul și cînd a văzut însemnele adevărate ale sultanului, parcă s-a micșorat, apăsat de o putere nevăzută.

O vreme tăcură amîndoi, ca și cum și-ar fi ascultat respirațiile. Ședeau în genunchi de parcă oficiau un ritual sîngeros care cerea viața unuia dintre ei. Omur se așeză și începu să citească plescăind din buze, apoi înfășură firmanul, îl sărută, îl duse la frunte și îl vîrî în sul. Bătrînul întinse din nou gîtul înainte și întoarse capul într-o parte. Dorea să vadă ceva în spatele său, dar nu putea face asta în prezența oaspetelui.

— Te așteaptă lucruri mari Omur-pașa, rosti Skanderbeg în limba turcă, curgător, după cum se vorbea în capitală.

— Știi cumva de ce mulți dintre profeții noștri nu au ajuns în cer ? îl întrebă gazda.

— Fiindcă au obosit pe drum, rîse Skanderbeg.

— Pentru că nu i-au lăsat dracii să se sfințească, îi explică Omur.

Părea zdrobit și, ca să se răzbune, îi arăta oaspetelui o neîncredere fățișă, dar nu avea încotro fiind legat de bucata de hîrtie din sul. Urmărea cu privirea pe zid umbra mare a noului stăpîn al Krujei. Acesta făcu un gest de lehamite cu brațul.

— Eu sînt bătrîn și vorbăreț ca toți bătrînii, spuse Omur. Dumneata, în schimb, ești un călător îndepărtat care ai ajuns aici cu repeziciunea glasului. Ești obosit și ai nevoie de odihnă.

*

La miezul nopții cînd s-a schimbat a doua strajă și au cîntat cocoșii, Skanderbeg și Hamza au ieșit pe coridorul lung al palatului, luminat de o torță. Skanderbeg văzu doi oameni cu săbiile în mînă rezemați de zid. El se îndreptă spre capătul coridorului, la fereastra ce dădea către nord. Hamza smulse torța și îl urmă. Primul împinse canatele, și aerul rece mai că stinse torța. Celălalt apără flacăra cu pelerina și prin geam făcu semn cu torța, clătinînd-o la dreapta și la stînga. Skanderbeg se aplecă peste pervaz, încercînd să deslușească ceva în întunericul de nepătruns de afară.

Undeva, în depărtare scînteie o mică lumină care străpunse bezna ca un glonț, apoi se stinse. Imediat apăru o flacără ca o limbă și se legănă într-o parte și într-alta asemenea țipătului unui suflet chinuit. Hamza făcu din nou semn, după care închise obloanele și înfipse torța în suportul de fier de pe zid. Se întoarseră amîndoi de-a lungul coridorului. Hamza mergea înainte, zîmbind în colțul gurii. Întoarse capul și văzu în penumbră chipul abătut al unchiului său, care părea că suferă de ceva.

— Grăbește-te, spuse printre dinți Skanderbeg.

Pașii lor tropăiau pe coridor, ca și cum ar fi trecut o ceată de soldați. La un colț, în capul scării, zăriră trei bărbați cu săbiile scoase și cu spatele la zid. Aici era multă lumină. Două torțe ardeau sfîrîind în ambele părți

ale culoarului. Jos, pe lîngă zid, zăceau întinse cadavrele a doi paznici turci. Skanderbeg privi la cei trei bărbați și la morți și își închipui că tot coridorul, în spatele spadasinilor, părea a fi plin de cadavre, dar se trezi la realitate, pentru că, de fapt, acolo nu se vedeau decît doi paznici uciși.

Drept deasupra scării se afla camera de dormit a lui Omur străjuită de perdele roșii. Skanderbeg făcu un semn cu capul. Cu o strălucire sălbatică în ochi și cu un oftat învălurit, Hamza scoase iataganul turcesc cu vîrful îndoit. De la primul etaj se auzeau glasuri, certîndu-se dintr-o pricină oarecare.

— Ia și torța ! strigă Skanderbeg.

Nu vroia ca acest omor să se facă pe întuneric. Strigătul său răsună printre ziduri și el părea ridicat din liniștea mormintelor, ca un semnal pentru a-l deștepta pe cel din spatele draperiilor. Hamza se uimi și năvăli cu iataganul întins înainte, acoperit de trupul unuia dintre oamenii care smulsese torța și îi lumina calea.

Pe scară urcau și alți bărbați. Skanderbeg se întoarse brusc, cu tot trupul într-acolo, ca și cum ar fi vrut să-i pedepsească pentru larma lor.

— Am isprăvit, Skanderbeg ! strigă primul dintre cei care suiseră pe scară.

Era fericit. Cu sabia ridicată, abia își stăpînea tremurul corpului.

— Taci ! îi porunci Skanderbeg.

În liniștea care se lăsase se auzi vocea înăbușită a lui Hamza din spatele ușii, pe jumătate deschisă. Apoi în prag apăru capul lui Omur înfipt într-o suliță veche, turcească și împreună cu el ieși la lumină Hamza. Cineva scoase un strigăt.

Acum liniștea se spărsese. Somnul castelului fusese tulburat, și el se străduia să se deștepte, în vreme ce o greutate apăsătoare îl ținea în toropeală, ca într-un vis. Hamza gîfîia. Oșteanul din spatele său ținea sus torța ca să lu-

mineze capul turcului, fără să bage de seamă că se aprinsese perdeaua. Chipul schimonosit al bătrînului îi privea pe toți amenințător, ca și cum ajunsese în sferele cerești de unde avea să urmărească treburile Imperiului.

— Coboară torța, prostule ! strigă cineva oșteanului.

Apoi cel care îl mustră pe oștean trase perdeaua jos, sfîșiind-o și o călcă în picioare. Coridorul de unde începea scara devenise neîncăpător.

Skanderbeg își suflecă mînecile pe îndelete. Pînă în acel moment retrăise cu exactitate în închipuirea sa toate faptele întîmplate. Acum, cînd palatul se trezise, el se scutură ca sculat din somn și ridicînd sabia ordonă :

— Dați-i drumul ! Și să fie cu noroc !

Strigase pe neașteptate, nemaiputînd îndura tensiunea pricinuită de omorurile săvîrșite la adăpostul întunericului. Vocea sa plină se înălța peste tot, străbătu coridorul, ajunse și jos, la primul cat, bătu în pereții palatului, de parcă ar fi răzbătut dintr-un cazan gol. De aici înainte el va acționa după propria-i voință și mînat de acest gînd coborî cu repeziciune scara. Cei douăzeci de luptători din jurul său rămaseră pentru o clipă uimiți, fiecare crezînd că se aruncase cu capul în jos, undeva, într-un hău, de unde nu mai exista întoarcere. Desmeticindu-se, îl urmară cu toții buluc, dar el le porunci să nu se grăbească.

La capătul scării îi așteptau alți tovarăși, și în spatele lor zăceau întinse pe lespezi trupurile a cinci paznici turci.

Comandantul pazei, luat prizonier fu împins pe jumătate dezbrăcat în fața lui Skanderbeg. Cu ochii holbați privi la capul lui Omur înfipt în suliță, pe care tocmai îl coborau pe scări, și groaza îi pătrunse în oase. Se prăbuși la pămînt, își reveni și dori să vorbească, dar fălcile nu i se descleștau.

— Dați-vă la o parte ! le ordonă Hamza oamenilor. Iar tu, în genunchi ! îi strigă ofițerului în turcește.

Acesta încercă să se supună, însă nu-l ținură puterile. Căzu într-o rînă și înălță capul, uitîndu-se vinovat la cei-

lalți. Se strădui să zîmbească și-și trecu limba peste buze, privind tîmp în jurul său ca oaia.

— Hai, cîine, ridică-te și mori ca un om, că ne-ai făcut silă, îi zise Skanderbeg.

Comandantul pazei nu înțelese. Hamza trecu lîngă el și îi dădu o lovitură cu sabia, pe la spate, în dreptul cefii, dar nu izbuti să-i taie capul dintr-odată.

— La poartă ! răcni Skanderbeg.

— Poarta este în mîinile noastre, răspunse un soldat care năvăli de afară, fericit și triumfător.

Skanderbeg se duse glonț la ușă, scrută afară. Prin întuneric, atent la pașii, la strigătele care veneau de dincolo, își dădu seama care era situația și strigă celorlalți :

— Înainte ! La arme ! Să nu vă scape nimeni !

*

Două sute de luptători de-ai lui Skanderbeg, conduși de Staniș, care stătuseră ascunși ziua pe malurile rîului Dro și ajunseseră noaptea în pădurea de pini, deasupra Krujei, intrară în cetate împreună cu locuitorii din Varoși și ai mahalalei Zaharia, răspîndindu-se pe străduțe, de-a-lungul zidurilor. La început se sparseră ușile cîtorva case și avură loc încăierări scurte, în timpul cărora turcii, luați pe neașteptate, fură omorîți pe loc. Răsculații treceau pe acoperișuri de la o casă la alta. Turcii care locuiau în sudul cetății, în jurul izvorului Taslosei și în apropierea bisericii Sfîntul Gheorghe, vreo cincizeci de inși, formară un grup și se îndreptară în direcția porții. Aici căzură în capcană, fiind vînați cu puștile. Au fost primele împușcături din acea noapte și ele se auziră pînă sus, în stîncile muntelui, ca niște bubuituri de tun, umplînd aerul cu un fum înecăcios. Musulmanii s-au retras și s-au răspîndit prin străduțe, dar acolo au fost atacați din toate părțile cu săgeți și sulițe. Au căzut unii peste alții, fără a avea timp să riposteze măcar cu o lovitură. Alții, năuciți, dădeau buzna din case, fugind înspre cula cea mare, dar, cățărîndu-se pe ziduri, cădeau loviți în cap, în burtă și în spate.

Aceste lucruri, ce păreau fără sfîrșit, se petreceau în partea de jos a orașului.

Pe la colțurile ulicioarelor pavate lăncile străpungeau trupurile, cuțitele și iataganele luceau fulgerător, în tăcere, pe întuneric, ca și cum ar fi luptat niște umbre, dînd la iveală ceea ce aveau pe suflet și numai cînd cineva căDea răpus răzbătea dintr-acolo vreun strigăt ori geamăt înăbușit. Apoi se făcu liniște pe neașteptate, și agitația se potoli.

Pe caldarîmul din jurul porții răsunară și se aprinseră felinarele, care aruncară o lumină crudă asupra zidurilor și a străduțelor. Atunci din capătul orașului se ridică urletul unei femei care stinse gemetele, țipetele și horcăielile tuturor. Parcă ar fi fost un semnal, fiindcă dușmanii se regăsiră unii pe alții și începură lupta de unde o lăsaseră, în vreme ce femeia continua să urle, ca și cum ea ar fi fost ultimul om de pe pămînt. Cineva înăbuși strigătul femeii și pe caldarîm se auzi din nou tropăit de pași. Era Staniș, urmat de trei soldați, care dorea să-și găsească oamenii și să restabilească ordinea în această parte a orașului.

Sus, la culă, primii oșteni turci care ajunseseră să pună mîna pe arme, se năpustiră spre palatul pașei, dar acolo îi aștepta Skanderbeg, pe cînd Hamza făcea înconjurul celeilalte părți a orașului. Atunci soldații și-au dat seama că la mijloc era vorba de o trădare și s-au strîns în fața a două cazărmi de ale lor.

— Am spus eu, zise unul, cîinele care a venit azi în cetate ne-a făcut-o.

— Omur-bei și ofițerii au fost tăiați, adăugă cineva.

— Tăceți ! să fim atenți ! șopti altul.

— Aha, acum am înțeles, sîntem prinși ca șoarecii în cursă.

Zorile reci acoperiseră jumătate din cer. Castelul rămăsese în umbra muntelui, dar casele se întrezăreau în aburii dimineții. Păreau goale ca mormintele, cu acoperișurile

lor acoperite cu plăci albe de tot. În năvala fără cruțare a răsculaților, soldații simțiră chinga încercuirii din trei părți, în spatele lor se căsca prăpastia.

Skanderbeg îi vedea pe turcii din fața sa adunați în dreptul zidului cazărmii, fără să le distingă chipurile. Apoi fețele lor începură să prindă contururi albe, și ei păreau niște făpturi incapabile să se miște sau să se gîndească la scăpare. Dar el le bănuia dorința puternică, mistuitoare de a rămîne în viață. În vreme ce stăteau țintuite pe loc, stane de piatră, acele creaturi desfigurate tremurau și continuau să trăiască.

— Hamza, poruncește-le să se predea.

Acesta strigă în turcește.

Zorile sfîșiau pîclele nopții și se vedeau cum se agitau turcii. Skanderbeg le auzi șoaptele și înțelese cîteva cuvinte. Unul dintre încercuiți ieși înainte, era poate ofițer, privi în jurul său și spuse :

— Ei, voi, ne auziți ? Ne predăm cu condiția să ne lăsați să plecm... cu armele și cu bagajele. Parcă ar fi vrut să le dea de înțeles : „Noi sîntem turci și în curînd ne vom reîntoarce".

— Hamza ! La atac ! ordonă Skanderbeg.

— Pregătiți arcurile !

— Loviți !

Un roi de săgeți se înălță în văzduh. Soldații se traseră înapoi și se înghesuiră unii într-alții. Cei din margine căzură în genunchi, dar erau la fel de vulnerabili ca ceilalți, rămași în picioare.

— Numai de hatîrul lui Allah ne vom preda.

Răsculații se ridicară cu săbii și ghioage și se năpustiră în sus. La primul atac cu arcurile pieriră jumătate din soldați, restul au căzut în luptă ori au murit zdrobiți de stînci, aruncîndu-se în prăpastie.

În dimineața zilei de 28 noiembrie 1443 deasupra culei, a porții și a palatelor din cetate au fost înălțate steagurile

Kastrioților. Străzile au fost curățate de cadavrele turcilor și, în semn de izbîndă, s-au tras cinci salve cu tunurile care străjuiau Kruja de un an. Gloata norodului a umplut străzile și piața din fața castelului. În latura din dreapta a porții, lîngă zid, vedeau îngenunchiați vreo cincisprezece prizonieri turci, ascunși sau răniți în timpul nopții. Toată suflarea îl așteptau pe Skanderbeg. Acesta apăru în mijlocul tovarășilor săi de pe vremea cînd mai fusese la Kruja. În dreapta lui se afla Staniș și în stînga Hamza.

Ieșise din abisul acelei nopți ca dintr-o speluncă întunecoasă și umedă, dar acum se simțea mulțumit. Vedea și auzea totul în jur cu o extraordinară claritate și, cînd mulțimea îl aclamă și se înghesui în fața lui, el deschise brațele ca și cum ar fi vrut să-i cuprindă laolaltă într-o îmbrățișare. Trebuia să țină o cuvîntare. Era obișnuit cu astfel de situații, fiindcă le vorbea soldaților înaintea fiecărei lupte și avea știința de a stăpîni mulțimea.

Hamza, care îi cunoștea acest dar, se pregătea să-l asculte cu mare satisfacție, însă Skanderbeg făcu vreo doi pași înainte și înclină capul spre dreapta. În minte îi sunau cuvintele nerostite, adunate de mulți ani înlăuntrul ființei sale și propriul avînt puse stăpînire pe el.

Mulțimea se opri în tăcere, ca fermecată. Avea în față pe omul care îi va vorbi în adevărata ei limbă și-i va tălmăci orice lucru neexplicat pînă atunci. Fiecare era pregătit să asculte și să învețe din cuvintele lui Skanderbeg.

Hamza se apropie de el încet, pe la spate și îi șopti :

— Vorbește, tată !

— Vorbește Giorgi, vorbește, îl îndemnă și Staniș.

— Soldați ! Fraților ! strigă Skanderbeg. Azi proclamăm revoluția, victoria și libertatea.

Aceste cuvinte au fost primite cu îndelungi aclamații, care slăveau libertatea și pe Kastrioti. Toți oamenii din piață se agitau bucuroși, iar mulți se suiră pe ziduri și pe poartă. Glasurile lor izbucneau eliberate după treizeci de ani de împilare.

Skanderbeg se învîrti pe loc încet, făcu doi paşi îndărăt şi se urcă pe o piatră, cu gîtul uscat de emoţie. De acolo stăpînea bine norodul. Începu să vorbească şi acum era într-adevăr un Kastriot ; un bărbat de 38 de ani, în culmea puterii, trupeş, cuvîntînd cu priceperea comandantului de oşti.

Trecînd prin mijlocul locuitorilor ca să viziteze oraşul, îi văzu pe robii turci şi se opri :

— Ce facem cu aceştia ? întrebă Hamza.

— Lasă-i să stea îngenunchiaţi, răspunse Skanderbeg tare pentru a fi auzit de toţi, şi să se gîndească la ce li se cuvine. Voi ce ziceţi ? se întoarse adresîndu-se mulţimii.

Gloata, care nu se dezlipea de el, tăcu, neobişnuită să fie întrebată. Apoi unul strigă : „Moarte".

— Nu, rosti Skanderbeg. Să ne purtăm altfel decît ar fi făcut ei. Îi vom lăsa în viaţă, dacă îşi vor schimba credinţa.

În oraş şi în cetate se distrugeau urmele stăpînirii turceşti. Se auzeau lovituri de sape şi strigătele oamenilor apucaţi de beţia distrugerii.

„Lasă-i să-şi descarce năduful", se gîndi Skanderbeg.

Prin tîrg trecea părintele Ştefan, care mai tîrziu va deveni un personaj de mare importanţă, făcînd asupra oamenilor cu mişcări largi semnul crucii şi murmurînd rugăciuni cu ochii înlăcrimaţi. În urma lui venea călugărul Martin cu clopotul bisericii Sfîntul Gheorghe în braţe. Acesta fusese cumpărat la Ulqin de Topia, ultimul stăpînitor al Krujei. Călugărul era un uriaş care sub povara clopotului de o sută de kilograme păşea cu picioarele depărtate ca să vadă cum se va descurca Martin la deal. Vreme de douăzeci şi opt de ani ţinuse el clopotul acoperit cu paie, într-o colibă, şi de Crăciun îl scotea noaptea, îl curăţa cu untdelemn şi îl ciocănea cu degetul ca să-i audă sunetul. De bucurie bea şi plîngea. Nu ştia să facă altceva, decît să bată clopotul şi i se părea că cu dangătul lui ţi-

nuse sub stăpînire tot orașul. În timpul ocupației turcilor ajunsese cerșetor.

Martin urcă dealul dintr-o suflare în strigătele de admirație și iureșul copiilor care-l însoțiseră pînă înăuntru, în cetate. Vreo doi bărbați îl ajutară să ridice clopotul în clopotnița bisericii, transformată în moschee.

Călugărul apucă sfoara și la început bătu clopotul încet, ca și cum ar fi cerut iertare morților pentru cei douăzeci și opt de ani de tăcere. Se opri să-i asculte sunetul prelung, ca ecoul unui glas îndepărtat, pe care numai el îl putea înțelege. În oraș încetă orice alt zgomot. Apoi Martin începu să tragă de funie cu putere, ca la sărbători. Femeile, uimite, căzură în genunchi, iar bărbații rămaseră pe gînduri. Tuturor li se părea că sunetele clopotului erau ca o chemare la pace. Însuși părintele Ștefan dorea să domolească ura oamenilor față de turci. La fel procedase și mai înainte, în zilele negre ale ocupației, cînd le murmura să rabde jugul în speranța vieții fericite de apoi. Popa împrăștie ideea că victoriile lui Kastrioti s-ar fi datorat ajutorului dat de chiar Mîntuitorul Isus Cristos, ceea ce mai tîrziu stîrni rîsul.

Dintr-o parte în alta a orașului răzbătură țipete prelungi, apoi se auzi bătînd o tobă. Era Qoșka ursarul, cu ciinii săi, care pînă atunci dăduse reprezentații pentru turcii din cetate. Copiii se adunaseră buluc în jurul ursarului și făceau o hărmălaie de nedescris.

Staniș, Hamza și cinci căpitani ieșiră călare pe porțile cetății ca să ducă în toată Albania știrea victoriei. Skanderbeg străbătea tîrgul salutat de mulțime și ar fi vrut să se întoarcă să vadă zidurile fortului, însă, cu siguranță că părintele Ștefan va ține o liturghie în cinstea victoriei și el trebuia să fie acolo. Pe drum încerca să-și amintească rugăciunea și cum se face semnul crucii ; își dădu seama că era încă îmbrăcat în vestminte turcesti și va trebui să și le lepede.

STEAUA NEAMULUI BALȘ

Skanderberg a coborît la Kashar [1] și acolo s-a adunat conducătorii ținuturilor cu oameni înarmați pe spezele lor, vreo nouă mii de inși. Cetățile Petrele, Pietrele Albe, și Steluș s-au predat fără luptă. A fost încercuit Sfetigradul. Skanderbeg l-a lăsat acolo pe Moisiu Golemi și după ce a făcut o incursiune în Macedonia s-a întors la Kruja. Marșurile sale în vreme de iarnă, pe zăpadă, erau rapide și neîntrerupte. De la Drin pînă la Osum nu rămăsese picior de turc. Poporul dorea libertatea cum are nevoie inima de sînge, și căutase un conducător. Acum îl găsise. Skanderbeg putea începe acea luptă care-i va absorbi toată viața contra unui dușman necruțător și puternic.

Dar oricît de însorită ar fi fost vara libertății, bucuria prinse a se spulbera după primele luni cînd începură să se răspîndească unele zvonuri despre o posibilă întoarcere a cotropitorului. Turcului nu-i ieșise din cap și nu uitase gustul bogățiilor pe care le stăpînise odată. Cîte un fost intendent își amintea cu glas tare de minunatele vremuri de sub osmanlîi, ca atunci cînd va reveni timarliul să se știe că și el le cîntase în strună. Poporul avea nevoie de ceva temeinic. Victoria fusese prea ușoară pentru a te putea încrede în ea.

---

[1] Kashar = Kașar.

Skanderbeg adăugă la steagul Kastrioților steaua albă a neamului Balș și comandă sigiliul la Raguza. Își prinse la coif coarnele puternice de berbec, asemenea lui Pirus, iar mînerul spadei îl turnă sub forma unui cap de boboc de gîscă sălbatică, conducător de stol.

La mijlocul lui ianuarie, el chemă la oaste tineretul din Kruja și coborî la șes îmbrăcat în straie simple, dar bine înarmat. Două mii de feciori intrară în armata sa și începură instrucția. Erau flăcăi gata de orice sacrificiu și arătau aceasta în timpul exercițiilor. La început se ținea în șa ca pădurarii și foloseau spada ca pe un par, dar aveau mușchi puternici, nu știau ce-i frica și erau aprigi ca fiarele munților. Apoi începură să se lungească pe cai ca o piele și deveniseră sălbatici ca pisicile. Skanderbeg își spuse că după un an armata lui de cavalerie nu va avea pereche în lume. Timpul trecea repede și conducătorul se arăta neîndurător cu cei slabi. Îi dobora la pămînt cu o lovitură, le punea vîrful sabiei în gît și le zicea că atunci cînd se vor afla în fața dușmanului aceea va fi ultima clipă din viața lor.

„Haide, încalecă și începe, comanda el. Eu am fost paloșul cel mai greu al turcului. Dacă tu te măsori cu mine, înseamnă că poți să străpungi garda a cinci turci deodată.“ Cel căzut se avînta să-și spele rușinea și Skanderbeg îi arăta o nouă lovitură.

Primele zile au fost cele mai grele, fiindcă singur trebuia să-i învețe pe toți. Apoi îi luă locul Vranakonti, un căpitan înțelept și inimos, prieten cu Skandeberg de cînd acesta fusese subaș la Kruja. Căpitanul intrase în armata regelui Neapolului și alergase într-un suflet la cetate de îndată ce auzise de răscoală. Skanderbeg l-a primit cu onoruri în fața poporului și a armatei. I se alătură și Aidini, fratele lui Ștefan Stres Balș cumnatul lui Skanderbeg, un călăreț îndrăzneț, care plecase voluntar în armata sultanului. Fusese cel dintîi ofițer care îi părăsise pe turci pentru a veni lîngă noul conducător al Albaniei.

Acum acesta putea lăsa armata în mîinile celor doi, ca să cutreiere țara pentru ajutoare. Crainicii săi și toboșarii au vestit din sat în sat, din oraș în oraș, înființarea serviciului militar, cîte un bărbat de fiecare casă. Era armata regulată ce trebuia să răspundă imediat în timp de război ; prima de acest fel din Europa și asemănătoare cu diferite corpuri militare din Turcia. S-a retras orașelor autonomia militară și administrativă și a fost introdusă munca obligatorie la întărirea fortărețelor pentru toți cetățenii. Fiecare sat trebuia să formeze un detașament înarmat și să-și aleagă un căpitan. Căpitanii detașamentelor erau totodată și șefii adunărilor sătești, astfel Skandeberg începu să clădească structura satului său militar. Acum țara aștepta chemarea la arme. Dacă viitorul părea nesigur, în prezent toți știau ce aveau de făcut. Se crease acea temelie care lipsise înainte și acum ea se numea Skanderbeg. Armata de la Kruja, noile trupe recrutate, fortărețele constituiau forțe temeinice capabile să facă față turcilor. Instrucția și apărarea țării îi privea pe toți oamenii deopotrivă. Skanderbeg, care le adusese libertatea, făcu din întregul popor un participant la luptele de eliberare și nimeni nu se codea să-i ajute.

La începutul lunii februarie s-au întors Hamza și Staniș din vizitele făcute conducătorilor Albaniei. Ei duseseră scrisorile lui Skanderbeg și făcuseră invitații pentru adunarea generală. Skanderbeg îi spusese lui Vranakonti că această adunare se va ține la Leja ca să nu se plîngă nimeni și să stea în umbra ajutorului Veneției. Vranakonti îl povățuise că ar fi fost mai bine să ceară prietenia regelui Neapolului. „Prietenia uneia va atrage dușmănia ceilelalte părți. Veneția se află în pragul ușii noastre", răspunse Skanderbeg.

*

Skanderbeg a plecat la Dibra și l-a găsit pe Moisiu sub zidurile Sfetigradului, aspru și furios. Prin zăpada care ajungea pînă la brîu, cei doi au pornit să inspecteze tabăra armatei și avanposturile de unde asediau fortăreața. Bărbații celor două Dibre erau sub arme.

— Nu se plîng de greutăți ? întrebă Skanderbeg.

— Iarna nu lucrează pămîntul. Asediile trebuie începute iarna, răspunse Moisiu.

— Și cînd ai de gînd să iei fortăreața ?

Moisiu care își ferea ochii din pricină că nu suporta strălucirea omătului la soare, întoarse privirea de la metereze și spuse :

— Ei mănîncă zăpadă și nu speră la vreun ajutor de undeva.

Skanderbeg îi mai spuse că desființase centrele de la Ianina și Monastir, care îi furnizaseră știri, folosind ca iscoade pe soldații cei mai viteji și mai credincioși, precum și pe cîțiva căpitani. Drumurile lor se încrușișau la Adrianopole. Din primele informații reieșea că turcii nu făcuseră nici o mișcare. Moisiu îl asculta cu ochii ațintiți asupra frunții sale. La rîndul lui îi zise că și el trimisese iscoade la Ohër și Monastir.

— Foarte bine, îl aprobă Skanderbeg. Lasă-i să lucreze deocamdată singuri.

Moisiu își trase cojocul de blană pe umeri și priviri din nou spre fortăreață. Skanderbeg plecă a doua zi. Multă vreme nu a putut uita că Moisiu se învîrtise două luni în jurul Sfetigradului. Nu întîlnise un alt om care să-și urmărească țelul cu o asemenea îndîrjire. Locurile de pîndă și planurile sale aveau în ele ceva drăcesc, o ură amestecată cu obidă, dar și încrederea în izbînda deplină. Numai moartea ar fi putut smulge fortăreața din mîinile lui Moisiu. Skanderbeg era mulțumit fiindcă

găsise un astfel de om cu suflet mare, îndrăzneț și cu o minte ascuțită.

*

Înfloriră pomii și norodul ieși pe ogoare cu inima plină de bucurie. Toți erau mulțumiți de rezultatele răscoalei și oamenii lucrau de zor cu speranța să apuce secerișul. Parcă niciodată aceste meleaguri nu fuseseră sub stăpînirea turcilor. Cu toate acestea o amenințare surdă plutea în aer și locuitorii o simțeau ieșind din străfundurile sufletelor lor.

Acum șaizeci și patru de ani Timur Tashi și Evrenozi atacaseră Epirul. La intrarea Laberisei îi așteptau Ghin Bua Shpata și Ghin Zenevezi. Turcii nimeriseră pe neașteptate în tăiușul puternicelor paloșe și fuseseră zdrobiți. Aceasta a fost prima lor înfrîngere cruntă și întîia cunoștință cu poporul albanez. După aceea expansiunea otomană nu a mai întîlnit stavilă decît pentru puțină vreme, cînd Tamerlan l-a făcut rob pe Baiazid. Ca marea val după val, turcii au ajuns pînă la Drin, luînd prăzi, robi, pîrjolind pămînturile. Uciderea și emigrarea populației în Italia și Veneția a secătuit Albania de oameni, dar rămăseseră îndărătnicii, aceia care nu alunecaseră de pe pămîntul lor, gata să-l apere cu viața. Ei așteptau, cu frînghia și iataganul turcului deasupra capului, un nou val, pregătiți, la primul semn, să urce la munte, pentru că acolo era scăparea. Apoi a venit Murad al II-lea, nu pentru pradă sau bir, ci pentru a transforma Albania într-un pămînt al Islamului. Acest popor, atacat de multe ori pe neașteptate, avea în sînge sentimentul neîncrederii. El va lupta fără vicleșuguri pentru pămîntul său și pentru însăși existența sa, dar ce vor face conducătorii lui, chiar neamul lui Skanderbeg ? Istoria marilor stăpînitori evoluase altfel decît cea a norodului. Turcii nu călcaseră încă în Albania cînd Balș unea țara de la Ulqin la Ghirokastro. Karl Topia nu a ezitat să-l cheme pe

Hairedin-pașa contra lui Balș al II-lea... Ultimul a fost ucis în luptă la Savrës, iar turcii rămaseră, și cîțiva feudali li s-au închinat, în vreme ce alții și-au întors fața de la nord. Aici îi aștepta Veneția care cumpărase Durazo da la Sjergi Topia, Leja de la Pragon Ducaghini și Skutari de la Strazimir Balș. Le cumpărase ieftin, la licitația războiului, de la oameni care voiau să vîndă ceea ce de fapt pierduseră, și drept compensație Republica se angajase să le apere micile feude care le rămăseseră. Veneția plătea turcului bir pentru teritoriile albaneze cumpărate, însă acest tribut îl scotea tot de la albanezi, punîndu-le taxa fumăritului. Apoi a venit sultanul Murat, care i-a înghițit cu lăcomie pe feudali și ei s-au răsculat ca să-și apere proprietățile. La 1430 s-a ridicat Gion Kastrioti urmat de Andrea Topia, Paul al lui Nicollë Dukaghini, Giorgi Aranitu, Depë Zenelishti de Ghirokastro, fiecare luptînd pentru sine, dezbinați, în vreme ce alții erau de partea otomanilor și bineînțeles că răsculații au fost învinși.

Așa s-a întîmplat cu acești prinți care acum tocmai plecau la Leja chemați de Skandeberg. El le va întinde mîna ca un frate, iar ei îl vor accepta drept conducător. Gonind călare, cu Hamza alături, Kastrioti, avea în fața ochilor statul lui Balș, de la Ulqin la Ghirokastro, singura cale de salvare a norodului.

Cîmpia Lejei închide fortăreața de pe Drin. În dreapta este malul Velei, în stînga se întind pînă la mare țărmurile stîncoase. De aici începe măreția Veneției. Îi simți puterea mai ales la răscrucile drumurilor și la punctele de trecere pe care le stăpînea.

Skanderbeg văzu la cele două capete ale porții orașului leii de piatră din San Marco, dormind nepăsători, fiecare cu cîte o carte deschisă la picioare. Trompetele îi vestiră sosirea și peste puțin timp ieșiră la poartă pen-

tru al întîmpina rectorul [1] orașului cu cavalerii, conducătorul organelor de ordine, căpitanul flotei, trei judecători și clerul. Pompa și ordinea dovedeau putera Republicii, înalta sa demnitate și diplomație. Rectorul vorbea albaneza. Avea o voce blîndă, cu inflexiuni moi și scurta sa cuvîntare semăna cu începutul unui cîntec.

— Senatul îți urează succes în treburile pe care le-ai început. Orașul Leja este fericit și mîndru să primească pe fiul lui Gion Kastrioti, cel mai de seamă prieten, îi ură guvernatorul.

— Voi fi recunoscător pe viață senatului și înalților seniori ai Lejei, răspunse Skanderbeg cu mîna pe inimă, gest care-l făcu să semene pe jumătate cu un turc.

Rectorul îl invită la reședința sa, îl ospătă cu vin, dulciuri și îi spuse :

— Eu și căpitanul orașului Scutari vom avea onoarea să fim observatori la adunarea voastră.

— Văd că Republica intenționează să ne acorde tot sprijinul în lupta cea mare pe care intenționăm s-o începem, zise Skanderbeg.

— Aceasta este bătălia comună a creștinătății. Astăzi, poziția senatului față de ea este cu totul deosebită, îl asigură rectorul.

El închise și deschise ochii ca un mic oracol al senatului, care le știe pe toate, dar nu rostește nimic.

— Avem mare nevoie de arme, continuă să vorbească Skanderbeg.

— În orașele noastre puteți cumpăra orice vă trebuie, spuse rectorul întinzînd înainte palmele mîinilor. „Lupta va fi un mare banchet, însă pe cheltuiala voastră", păreau a zice ochii lui surîzători.

Skanderbeg ieși de acolo convins că Republica va fi binevoitoare, atentă la mersul evenimentelor, dar retrasă și nu va da nimic.

---

[1] Guvernatorul venețian al orașului.

La 2 martie 1444 clopotele din cinci biserici au început să bată. Rectorul și clerul din Leja au urat succes conducătorilor Albaniei care se îndreptau către bazilica cea mare a Sfîntului Nicolae. Erau prezenți Giorgi Aranitu, care în vremuri bune stăpînise de la Șcumbin pînă la Vjose și mai în jos, Teodor al doilea Korone Muzaka al Beratului, Andrea Topia, stăpînul ținuturilor apusene între Erzenit și Șcumbin, cu băieții, Muzaka și Komin și nepotul Tanuș, Giorgi Stres Balș stăpînitorul locurilor între Kruja și Leja, nepotul lui Skanderbeg, Pal Dukaghini, marele conducător al principatului cel mai puternic din nord (după Kastrioți), cu fratele său, Nicole, Leke Zaharia Altisfeși al Donjei, Peter Spani al părții muntoase din Skutari, Giorgi Dușmani al Shalei și al Șoșului, Ștefan Cernojevici din Giabiak al Zetei.

Scaunele fuseseră rînduite în fața altarului, ceea ce dădea adunării un caracter solemn. Abatele Sfintei Marii a Roteților, trimisul papei, ședea la dreapta, și la stînga luaseră loc observatorii Veneției.

Se ridică Skanderbeg care convocase această adunare și toți își dădură seama că el se folosea de cuvînt cu aceeași măiestrie cu care mînuia spada. La vîrsta de 18 ani luptase împotriva mongolilor în Asia, apoi contra ungurilor, sîrbilor și grecilor în Europa. Fusese făcut sangiacbei, condusese moșia unui spahiu cu cinci mii de călăreți și cîștigase toate bătăliile, numele lui ajungînd cunoscut pînă departe.

În continuare le spuse că, în afară de a-și păstra onoarea, ca albanez, el trebuie să-i răzbune pe cei doi frați ai săi, omorîți, pe părintele umilit, fostul tovarăș și prieten al atîtor bărbați de seamă, prezenți chiar aici, la adunare, și fruntaș al unui neam numeros, trebuia să-i plătească dușmanului pentru ținuturile răpite.

După obicei, în fața Domnului și a oamenilor Skanderbeg avea voie să poarte arme. Adunarea era numai

ochi și urechi. Kastrioti, care vorbise cu capul aplecat, ridică privirea și deslușì pe chipurile conducătorilor semnele certurilor și dezbinărilor, încriminările sufletești pe care acum voiau să le dea deoparte. Le vorbi despre durerile lor comune și despre nenorocirile fiecăruia. Turcii îi tăiaseră lui Muzaka cinci feciori într-o singură zi, luaseră zălog copii de la aproape oricare casă despre care nu mai aflase nimeni nimic și nici Kastrioții nu scăpaseră de o asemenea grea durere. Cîtorva principi le răpiseră teritoriile, iar alții au ajuns pînă în preajma butucului. Ei trebuiau să fie uniți prin același destin nemilos.

Acolo, în biserică, conducătorii își acoperiseră vechile răni și se simțeau înfrățiți, dar toți deopotrivă acordau o atenție deosebită cuvintelor lui Skanderbeg, care prezentase cu simțire sufletească istoria poporului său. El le mai spuse că fiecare era asemenea unui pîrîu năvalnic și le aminti de răscoala sîngeroasă, dar va trebui să-și unească armele cu frăție și atunci vor deveni un fluviu mare de nestăvilit.

Cît timp Ungaria, Bosnia și Serbia au luptat singure, au fost o pradă ușoară pentru turci, dar cînd s-au unit sub un singur conducător, l-au alungat pe cotropitor dincolo de munții Balcani. Sultanul a fost înfrînt, nu învins definitiv, și pentru a-l izgoni trebuiau ca toate armatele Europei să se înfrățească. Cît de mare a fost înfrîngerea împăratului, numai Skanderbeg știa mai bine, fiindcă el venise de acolo, iar conducătorii asta vroiau s-o afle, dar vorbitorul nu pomeni nimic, după cum nu aminti nici despre armatele unite ale Europei. Spuse în continuare că turcul va veni împotriva Krujei, pentru că el nu lăsa niciodată din mînă prada pe care pusese stăpînire cîndva și va profita de dezbinarea unora pentru a-i nimici pe alții. Îi îndemnă pe conducători să iasă cu armatele în fața dușmanului, acum, cînd vremurile sînt favorabile, neexistînd altă cale decît de a alege între o moarte în lanțuri, ori salvarea prin luptă.

El vorbea cu dreptate și stătea în picioare cu capul aplecat într-o parte, dornic să audă și părerile celorlalți. Deschisese repede, cu claritate, o albie pentru ca toate pîraiele să se verse într-însa, dar nu-și putea imagina cum va arăta acest fluviu mare și fără nume. Faptele mai trebuiau gîndite. Afirmase că nu exista altă cale pentru poporul său decît lupta sau moartea, lucru foarte adevărat, însă cîtorva conducători nu le plăcuse acest drum închis ca un cerc de fier. În mintea lor se întrezărea abia-abia încă o cărare — supunerea. Skanderbeg spusese că întreaga Albanie va trebui să fie o limbă și un suflet. În fața ochilor lui zidurile bisericii dispăruseră și în locul lor vedea țara lui Balș și cu cît vorbea, cu atît gîndurile sale zburau departe, părăsind adunarea.

Pe chipurile împietrite ale conducătorilor se citea neîncrederea și cele mai prietenoase păreau a-l sfătui să țină seama de primejdii, înainte de a se avînta mai departe. El simți toate acestea și înainte îi apărură principatele dezbinate. Trebuia să revină asupra unor idei, să stăruie acolo unde vorbele sale nu fuseseră destul de convingătoare, însă găsirea în grabă a unor noi adevăruri era un lucru greu. Într-o clipă îl cuprinse părerea de rău pentru sine și pentru ceilalți că trăiau separați, cu foarte puțină lumină în minte și în inimi. Pentru a domina un popor, aproape imposibil de dominat, acești conducători ceruseră întotdeauna ajutor din afară.

Fiecare dintre ei se ploconise în dreapta și în stînga crezînd că supușenia le asigurase puterea și averea. Skanderbeg nu avea de ales decît să meargă înainte, și poate că într-o zi și dînșii vor înțelege că scăparea nu vine de la străini. Dar acum trebuia să le insufle în inimă speranța și, cum tocmai se întorsese de la abatele bisericii Sfînta Maria din Roteț, le spuse că papa le trimite binecuvîntarea sa și le-a promis un neprecupețit ajutor în bani și soldați pentru a înălța cît mai puternic acest nou zid al creștinismului. Cu patru luni în urmă

Skanderbeg fusese musulman în slujba semilunii, dar adunarea nu-i contestase dreptul să vorbească acum ca un apărător al credinței întru Cristos.

Abatele Giorgi Pelini de la Sfînta Maria din Roteț, care se afla la adunare ca trimis al papei, stătea răsturnat într-un jilț cu ochii ațintiți asupra lui Skanderbeg. La început cuvintele vorbitorului l-au surprins, dar și-a revenit imediat și le-a aprobat cu o înclinare a capului, după care s-a retras palid în muțenia lui. Era renumit în nord datorită unor obiceiuri ciudate, fără nici o legătură cu menirea sa preoțească, însă altceva nu se știa nimic despre el. Skanderbeg îi văzu figura prietenoasă, și privirea ageră îi alunecă în altă parte, căutînd parcă ceva, pînă ce se opri asupra celor doi observatori ai Veneției. Atunci le spuse oamenilor că loiala Republică va fi sprijinul cel mai puternic al Ligii de la Leja — îndrăzni să numească această adunare „Ligă" — dovadă însăși prezența înalților ei reprezentanți. Terminînd de vorbit, Skanderbeg se așeză la locul său întristat de gîndul că nu reușise să pătrundă în străfundul sufletelor conducătorilor și că altceva trebuia să fi făcut.

Se ridicară reprezentanții Republicii și cuvîntară deschis, cu multă înțelepciune, dînd de înțeles că vor face mai mult decît pot spune cuvintele, și promisiunea lor semăna cu strălucirea puternică a lunii, cînd ți se pare că poți vedea orice lucru, dar de fapt nu zărești nimic.

Îi urmă la cuvînt Giorgi Aranitu, conducător deprins cu necazurile și cu mărirea, îmbrăcat în manta de blană închisă pînă-n gît, ca un monument al lui însuși. El atinsese gloria cea mai mare a unui albanez din vremea lui Balș, dar cunoscuse și cea mai crudă decădere. Cu zece ani în urmă se răsculase împotriva turcilor, iar Isa-bei Evrenosi venise din Macedonia pentru a-l pedepsi. Aranitu îl atrase în cheile munților Șcumbin și îl zdrobi. Papa Eugen, încîntat de orice victorie împotriva turcilor, promisese creștinilor că le va ierta toate păcatele pe viață

dacă vor intra în armata conducătorului. Regele Ungariei l-a trimis la Kurveleş pe prinţul Frujin, succesorul vechilor ţări ai Bulgariei şi pe un pretendent al tronului sultanului, ca să vadă cum stau lucrurile, să creeze legături şi să-i încurajeze pe luptători. Curînd Evrenosi s-a întors cu forţe numeroase, iar marele Araniti, rămas singur, a fost nevoit să se retragă în munţi, şi după patru ani a depus armele. Cu mult înainte ca Skanderbeg să fi început revoluţia, în Macedonia tuna şi fulgera Aranit, eroul care-l izgonise pe turc din ţară.

Acum el se foia pregătindu-se să vorbească, şi asupra lui erau aţintiţi ochii şi urechile tuturor. Cuvîntul său ajungea pentru toţi şi ei aveau convingerea că le va ridica o greutate de pe piept, mai ales că unii hotărîseră să facă după cum va crede Aranitu de cuviinţă. Acesta pricepuse că Skanderbeg va continua şi va extinde răscoala în întreaga Albanie. Odată cu convocarea adunării de la Leja, Aranitu se liniştise în privinţa planurilor sale şi era hotărît să şi-l asocieze pe Kastrioti. Skanderbeg ridică privirea ca să vadă de ce tăcea Aranitu şi rămase cu ochii asupra lui, dar celălalt se gîndea atunci la cu totul altceva decît la răscoala poporului. Nu întreprindea nimic fără un scop precis şi intenţiile sale nu i le puteai descoperi dintr-o dată. În cele din urmă rosti :

— Avem stema, tunica şi fesul diferite, însă limba şi necazurile sînt asemănătoare. Este vorba de lupta noastră, a tuturor, chiar dacă aici nu au venit toţi, de aceea să amînăm pentru vreo două-trei zile adunarea generală.

*

La 4 martie a căzut Sfetigradul. Vestea a fost sărbătorită printr-un ospăţ cu berbec fript şi vin şi cu o liturghie la Sfîntul Nicolae.

Skanderbeg stătea îngenunchiat lîngă Aranitu, dar mintea nu-i era la cele sfinte. Aşteptase cu înfrigurare zile în şir căderea oraşului de aceea acum jură că nu va

uita în vecii vecilor această ispravă a lui Moisiu. Aranitu murmura ceva cu buzele uscate și pe chipu-i palid apăru o roșeață. Skanderbeg fu mișcat de evlavia vecinului său, dar cînd acesta întoarse capul auzi că el se ruga pentru sine cu gîndul dus aiurea. Cui îi închina Aranitu ruga ? Cărui Dumnezeu ? De bună seamă unuia cu puteri nemaipomenite, fiindcă îl inspirase să ceară amînarea adunării generale, simțind parcă prăbușirea Sfetigradului.

Au ieșit împreună din biserică, și pe drum Aranitu se purta cu atenție și blîndețe față de tovarășul său, iar în timpul plimbării încerca să pătrundă gîndurile lui Skanderbeg. Moisiu era nepotul lui și prieten cu Kastrioti, încă o punte de legătură între cei doi conducători, în afara faptului că el se încuscrise cu bătrînul Gion. Dar se pare că pentru Aranitu aceste relații nu erau suficiente, el căuta altceva, și dacă Skanderbeg, dornic de prietenie, ar fi ghicit de ce anume avea nevoie, i-ar fi ieșit înainte cu toată inima acolo, în mijlocul străzii.

Ajunseră în piața orașului, unde se aflau prăvăliile și marile depozite. Mergeau tăcuți, cufundați în gînduri, urmați de vreo douăzeci de soldați din gardă, însă păreau de cinci ori mai numeroși, fiindcă grupul se răspîndise pretutindeni.

— Veneției stăpînesc de multă vreme aici, dar limba nu s-a schimbat, rupse tăcerea Aranitu.

— Nu am călcat pînă acum în acest oraș, și totuși mi se pare că îl cunosc din copilărie. Poate pentru că tatăl meu mi-a vorbit adesea despre el.

În spatele depozitelor, pe malul Drinului era noul cartier al veneției lor. Clădirile aveau acoperișuri din țiglă roșie, adusă în ultimă vreme de la Raguza. Ferestrele erau împodobite cu chenare sculptate. Printre case și sălcii se vedeau navele încărcate acostate la chei. Republica acaparase pescuitul și salinele. La Drin și în golful Bunei se făcea mare comerț cu lemne, lînă, piei și

grîne, toate luînd drumul Veneției. Pentru administrarea orașului Leja, Republica nu cheltuia nici măcar cît scotea din taxe.

— Așa se întîmplă oriunde, zise Aranitu, cînd devii musafir, sau nici atît, în propria ta casă.

El pășea cu mîinile la spate, înclinat spre dreapta, ca și cum ar fi fost singur. Skanderbeg se gîndi că acest bărbat mergea așa aplecat poate pentru a-și ascunde o durere pe care nu voia s-o destăinuie nimănui.

Oamenii se dădeau la o parte din calea lor. Curiozitatea îi îndemna să se apropie de cei doi, însă teama îi țintuia locului și ei semănau cu niște drumeți nehotărîți la o încrucișare de drumuri.

— Sărmanii noștri frați, îi căină Skanderbeg, făcînd semn cu capul către mulțime. Am vorbit cu cîțiva dintr-înșii.

— Umblă ca nimeni, de parcă au uitat să și meargă, însă e numai o părere, fiindcă norodul ține minte totul, spuse Aranitu, oprindu-se și privind navele de pe fluviu. Acesta este un loc bogat.

Cavalerii și gardienii înarmați patrulau pe străzi, în jurul zidurilor și pe chei în grupuri de cîte patru.

— Orașul nu este bine apărat. Pe stăpînitori îi interesează doar să tragă totul pe spuza lor, siguri că nici un pericol nu-i va amenința vreodată, observă Skanderbeg.

Aranitu îi puse mîna pe umăr, asemenea unui om cuprins de amețeală care vrea să se sprijine de ceva. Pămîntul pe unde călcau suferea cumplit, se agita ca într-un coșmar și cerea oamenilor să împlinească o străveche îndatorire — eliberarea. Aranitu încleștă degetele pe umărul lui Skanderbeg și acesta simți tremurul nervilor. Îi spuse :

— Tu ne-ai redat speranța, dar nu ne încătușa printr-o unire totală.

Rostind aceasta se liniști dintr-odată.

*

Muzakii au ajuns seara la țărmul lacului Scutari. La adunarea generală se strînseseră acum reprezentanții unei mari părți a poporului de limbă albaneză. Ținuturile de la Vjosa în jos trăiau încă sub turci, iar orașele de la mare erau ale veneției nilor.

A doua zi, în mijlocul adunării, Skanderbeg susținu ideea formării unei armate și a unui fond de bani comun. Conducătorii să lupte pentru ca turcii să nu găsească patria dezbinată. Rostise aceste fraze stînd în picioare. „Nu ne încătușa printr-o unire totală", îl povățuise Aranitu, dar el tocmai această unire o dorea și pentru ea se frămînta. În vreme ce îl priveau pieziș, reprezentanții poporului nu puteau să nu fie atrași de glasul său răsunător, profund, de semeția trupului și de sinceritatea vorbelor sale. Ședea în fața lor neclintit și puternic, nu se ruga, nu amenința pe nimeni atunci cînd stăruia în dorința unirii poporului și deseori întrebuințase un cuvînt vechi cu un înțeles nou — Patria! Ce era și ce vroia de la dînșii această „Patrie" ?

— Viitoarea armată va avea nevoie de un comandant general, iar adunarea noastră de un conducător, spuse Skanderbeg, și atunci însuși sultanul ne va lua frica.

Aranitu, înfășurat în manta, parcă ar fi vrut să-și acopere cu ea amintirile care-i mîncaseră jumătate din viață, ședea încremenit, cu buzele strînse și privea la Skanderbeg cu un tremur ușor prin trup, gîndindu-se că cel care vorbea era tocmai conducătorul.

Trecură cîteva clipe, suficiente ca adunarea generală să-și vină în fire, și Aranitu spuse :

— Trebuie să creăm o armată și să luăm asupra noastră cheltuielile ei. Pentru aceasta ne-am adunat aici. Să o conducă puternicul Skanderbeg, care ne-a adus libertatea și care cunoștea șiretlicurile turcului. Noi îl vom urma. El să fie și comandant și conducător, fiindcă stema lui este acvila cu două capete. Eu îl voi ajuta dîn-

du-i toată oastea mea, trei mii de soldați, și bani, cît plătim tribut cotropitorilor.

Skanderbeg îl privi cu o admirație nestăvilită. Puținele lui vorbe avură un mare ecou în adunare.

— Skanderbeg să fie comandant și conducător ! strigă Pal Ducaghini, ridicat în picoare și încovoiat ca un arc, sprijinit cu o mînă de umărul lui Nikola, fiul său. Acesta este un bun hotărît.

Ducaghinii erau certați și despărțiți, de aceea, ca să arate vecinilor că el ține în mînă frîiele neamului său, bătrînul Pal se sprijinise de umărul feciorului. Continuă să vorbească :

— Orice bărbat care poartă armă trebuie să se alăture lui Skanderbeg. Numai așa vom reuși să adunăm o oaste tot atît de mare, puternică, ca a dușmanului. Eu dau cinci mii de oameni.

El fusese bun prieten cu Gion în anii grei ai cotropirii. Andrea Topia întrebă cine le va apăra domeniile de atacurile pașalelor de la graniță, dacă vor da întreaga armată lui Skanderbeg.

Bătrînul Teodor Korona vorbi de parcă lăsa un testament și spuse că îi va închina comandantului fortăreața sa, pentru că nu avea urmaș, dar după ce va închide ochii. Singurul său fecior fusese vreme de patru ani sangiacbei al Albaniei și murise în luptele contra lui Huniade în 1442. Korona, care nu auzea bine, urma să-și petreacă puținele zile rămase în fortăreață, cu amintirea băiatului ucis, și mai mult nu putea face. Și el fusese prieten cu Gion.

Petre Spani spuse că ar trebui să se adreseze senatului o cerere comună cu rugămintea ca acesta să le acorde refugiu pe teritoriul Republicii în caz de primejdie.

— Dacă vreunora nu le ajung munții, am eu loc pentru toți, strigă Cernajevici din Zeta.

— Nu sîntem vulpi, ca să ne facem vizuina cu ieșire prin spate, vorbi cu supărare Leka Zaharia din Dania.

— Nici popi. ca să îngînăm rugăciuni, rosti Giorgi Stres Balș.

— O să vedem atunci că este nevoie de o ieșire de rezervă, le răspunse Petre Spani. Țineți minte vorbele mele !

Doi căpitani de la malul lacului lăudară înțelepciunea lui Spani, dar nu pomeniră nimic despre armată și bani.

Părerile adunării erau împărțite și nu se ajunsese la nici un rezultat. Bailul Lejei asculta cu o sprînceană ridicată și aceasta reprezenta singurul semn al existenței observatorilor Republicii, care nu participaseră la discuții, mărginindu-se să urmărească atenți ideile fiecărui conducător. Sfinții pictați pe pereți păreau și ei neîncrezători. Semănau cu niște martori cuminți, iar în ochi le pîlpîia îndoiala izvorîtă din adîncurile sufletelor lor ca flacăra lumînărilor. Doreau sau nu doreau delegații la adunare crearea acestei Ligi a Lejei ? Greu de descurcat firul ăsta încîlcit ; o întrebare la fel de dificilă ca aceea privitoare la sexul îngerilor albi de la bolta bisericii.

Discuțiile din adunare deveniseră pălăvrăgeală curată. Prin geamurile însorite răzbătea în mijlocul sălii un trunchi de raze prin care jucau fire de praf. Skanderbeg îi zărea pe delegați ca prin sită. Acum vorbea din nou Dukaghini și se restabilise liniștea. Kastrioti, întîlni căutătura lui Aranitu plină de ironie la adresa tuturor.

— Ce zici, Pal, oare nu e timpul să mergem la masă ? îl întrerupse acesta, întorcîndu-se cu întreg trupul înspre vorbitor. Întrebarea căzuse pe neașteptate, așa cum obișnuia Aranitu să facă toate lucrurile, prin surprindere. Le promisese participanților la adunare că în acea zi erau oaspeții lui. Atmosfera se liniști iar conducătorii se ridicară ușurați, gîndindu-se că mai binevenit este prînzul, decît niște vorbe care vor fi adus cine știe ce urmări.

La o jumătate de oră după terminarea ospățului musafirii părăsiră casa lui Aranitu. „Atît de puțini bărbați și așa de multe vorbe, se gîndi amfitrionul. Să dea fiecare ce poate și vom vedea noi ce e de făcut.“ Serios, cu un deosebit spirit practic, o altă trăsătură a caracterului său, el se apucă de socotit. Liga îi dădea lui Kastrioti 30.000 de soldați și 200.000 ducați de aur.

Skanderbeg se împăcase cu gîndul că obținuse ceea ce dorise, unirea armată, și cu priceperea lui în luptă ar face față situației. Ceilalți, „văzînd și făcînd“. Ei au promis ajutorul, dar rămînea la bunul lor plac cît și cînd îl vor acorda, iar conducătorul nu putea întinde coarda pentru că atunci ei ar fi dat înapoi. Cine afirmase că toate lucrurile se rezolvă prin negocieri și că vorbele fac treabă mai bună și mai repede decît armele ? De trei ori vorbise Skanderbeg la adunarea generală și timp de patru zile discutase separat aproape cu toți, folosindu-se de argumente bine alese, și nimeni nu-l contrazisese fățiș. Dar cînd el le ceruse unirea tuturor oștilor și recrutarea obligatorie, cîțiva se retrăseseră ca în fața unei stavile, iar alții se furișaseră prin unghere, căutîndu-și un loc de scăpare.

Oricum, adunarea a însemnat un eveniment istoric important, locul unde s-au discutat pentru întîia dată destinele țării, și care va trebui să probeze curînd nu cu vorbe, ci cu fapte rostul ei. Era necesară o victorie pentru a se ajunge la adevărata unire, singura cale de salvare a Albaniei. Cuvintele trebuiau înlocuite cu glasul săbiilor, totuși oamenii doreau să audă ce hotărîse Skanderbeg, dacă merita puterea acordată și cum o va folosi, știind că înălțarea lui se baza pe stîlpii dăruiți de ei și fiecare era liber să-i ia îndărăt la plecarea din Leja. El începu să vorbească cu un ușor tremur în glas și le spuse că va lupta contra turcilor cu ceea ce avea la dispoziție, adică o oaste mai mică decît aceea pe care i-o va oferi

cu generozitate Liga conducătorilor țării și dacă nu va birui cu ea, cu atît mai puțin putea cîștiga cu o armată mare, greu de condus. Cînd dușmanul va ataca, îl va atrage în munți ori în defileuri, îl va hărțui zi și noapte și, la momentul potrivit, îi va da lovitura nimicitoare. Războiul care se întrezărea va fi al întregii Albanii. Cerînd mai puțini soldați, va avea nevoie, în schimb, de toată credința, prietenia și sfaturile conducătorilor. Va convoca din cînd în cînd adunarea generală a Ligii și mai ales consiliul de război.

Din cuvîntarea sa liniștită, speranța ieșea la lumină ca soarele printre nouri. Aranitu, mare diplomat, îl privea cu uimire. Skanderbeg era conștient de ce îl așteptă, însă în același timp voia cu hotărîre să mențină și să apere Liga, chiar împotriva voinței acesteia. Cu puțin înainte Pal Dukaghini îl numise pe Skanderbeg vultur, iar acum Aranitu vedea cum uriașa pajură își deschidea aripile.

LOVITURA ȘI TRANSFORMAREA

Nefăcînd cîteva luni nici o mișcare, Murat îi dădea de înțeles lui Skanderbeg că el este cu mult prea mare pentru a se neliniști și cînd va veni vremea se va ocupa și de Kastrioti după cum se cuvenea. Tăcerea sultanului nu prevestea nimic bun.

În cele din urmă acesta se puse în acțiune. Skanderbeg își dădu seama că timpul nu a schimbat cu nimic purtarea și firea turcilor și că ceasul înfruntării bătea la ușă.

— Sultanul Murat mi-a trimis scrisoare, o înștiință Skanderbeg pe Mamița.

Stătea în picioare în fața focului din cămin, apoi se se întoarse către fratele său.

— Îmi scrie că-mi lasă principatul, dar să-i predau Sfetigradul împreună cu cele două Dibre, să-i despăgubesc pe otomanii năpăstuiți în vremea răscoalei și să mă recunosc vasalul lui.

Mamița îl privi cu ochii mijiți și abia își reținu tremurul corpului, făcînd mari eforturi pentru a-l înțelege. Se așeză pe scaunul din preajma focului, își încălzi mîinile și spuse :

— Îți cere ceea ce tu ai cîștigat pe drept, adică îți dăruiește ce de fapt îți aparține.

Skanderbeg rîse, trase un scaun în fața ei, zicîndu-i :

— Așa a rostit și Vranakonti cînd a citit scrisoarea. Ținea în mînă o hîrtie împăturită pe care Mamița nu o observase. Ea întinse capul pe deasupra umărului fratelui, întors cu fața spre cămin, dorind să vadă scrisoarea.

— Cinstitul Vrana te iubește sincer, zise fata. Este un bărbat deștept și inimos. Ținuse să-i împărtășească acest gînd lui Skanderbeg.

Acesta se aplecă și zvîrli un lemn în foc, gîndind că soră-sa se pricepea la oameni. Se întoarse și îi întinse hîrtia. Mamița o despături cu îndemînare, frică și respect, adunate într-o singură mișcare, văzu literele caligrafiate de o mînă de maestru și păli. Îi jucau în fața ochilor, ca niște semne mici de fier, imprimate de o forță ascunsă, care se străduiau să se elibereze din strînsoare.

— Dar eu nu știu turcește, spuse fata.

— N-are a face. Poți să înțelegi ce scrie, doar văzînd-o.

— Îți cere să-i părăsești pe conducătorii Lejei ?

— Fiecare cuvînt ascunde o minciună. El a suferit o înfrîngere și de aceea duce tratative cu venețienii și cere tuturor pace ; pînă se va pune pe picioare.

— I-ai trimis răspunsul ?

— Nu ! Mai întîi trebuie să-i încunoștiințez pe toți membrii Ligii despre conținutul scrisorii. Îi voi chema la Kruja.

— Își vor da seama că tu nu-ți aperi doar principatul tău, ci vrei salvarea tuturor.

Ea se gîndea că oamenii aceia se vor strînge de îndată și vor rămîne adînc mișcați, cînd își vor da seama de noblețea sufletească a fratelui ei, pe care dînsa o cunoștea atît de bine. Avea ochii înlăcrămați, dar zîmbea, abținîndu-se să nu izbucnească în plîns.

— Dacă va încheia pace cu Veneția, gîndi Giorgi cu voce tare, sultanul va veni el însuși în fruntea unei armate. Nu suferă ca cineva să cuteze să ridice capul, ba mai mult să-l și învingă.

Bărbatul urmărea cu mintea viitoarele întîmplări, dincolo de rîndurile scrisorii din mînă.

— Las' să vină, zise Mamița zîmbind, cu o voce cristalină și înaltă.

Skanderbeg se întoarse spre ea cu o mișcare înceată a trupului. Fata își sprijinise bărbia în palme și îl privea cu ochii scînteietori, din care se citea dorința ei aprigă ca sultanul să vină și s-o pățească. Bărbatul își înfrînă gestul de a-i cuprinde capul între mîini. Toate trăsăturile neamului lor se adunau în bărbia și nasul Mamiței.

Îl durea sufletul, cînd își aducea aminte de copila de nouă ani care se închidea sus, în turnul Pietrei Albe, și dansa pentru bătrîn ca să-l țină în viață pînă i se vor întoarce fiii. Ea însăși îi povestise ultimele zile ale lui Gion. Bătrînului, care o iubea din cale-afară, i se stingea glasul, i se întuneca vederea și cîteodată se înfuria din senin pentru te miri ce. Simțea că-l părăsesc puterile, moartea îi dădea tîrcoale, dar el nu voia să se predea. Fata îi povestea toate acestea, de parcă ar fi rostit despre lucrurile din casă, tocmai pentru a nu-și îndurera fratele cu amănuntele agoniei părintelui, dar, pe neașteptate, izbucni în plîns. Skanderbeg se gîndi că toate darurile omenești dobîndite de trei generații de Kastrioți se păstrează în sufletul acestei fete.

— Imediat după ce vom cîștiga această luptă, îți vom găsi un ginere potrivit, îi zice fratele, zîmbind luminos.

Mamița se înroși, înfiorîndu-se. Nu răspunse nimic și plecă ochii. Pe piepții veșmîntului său negru picură o lacrimă.

— Dar nu acum. Mai este vreme, continuă ideea Skanderbeg. Se foi pe scaun și-și trecu mîna prin păr.

Fata ridică privirea, zări chipul bărbatului înnegurat și-i spuse rîzînd :

— Cred că și fratele meu ar trebui să se gîndească la însurătoare.

Skanderbeg se rezemă de spătarul scaunului, deschise din nou scrisoarea și nu răspunse. Era încă prea devreme ca sultanul să înceapă o campanie împotriva lor. După Niș, Huniade îl învinsese în două rînduri : la 24 decembrie, în fața Sofiei și la 2 ianuarie pe malul Kanoviței, luînd prizonier chiar pe Mahmut Celebi, cumnatul lui Murat. Fusese pentru împărat întîia iarnă nenorocită în Europa. El nu putea porni spre Albania, întorcîndu-i spatele lui Huniade, chiar dacă ar semna pacea cu acesta.

*

În iunie, Murat îi trimisese mai întîi lui Huniade condițiile pentru încheierea păcii, rămînînd ca ea să fie pecetluită cu jurăminte de ambele părți. Venise vremea prielnică pentru sultan de a-l pedepsi pe Skanderbeg. Nimicind rapid, dintr-o singură lovitură pe acest al doilea dușman, apărut pe neașteptate, în Europa, Murat va impune el condiții de pace avantajoase pentru Imperiu. Îi dădu cunoscutului general, Ali-pașa, conducerea unei armate de 25.000 de soldați, majoritatea spahii, și îl trimise asupra lui Giorgi.

Skanderbeg își adună oastea la Kașar. Topiaii, Muzacii, Stresii, Zaharia și unul dintre Spani veniră cu oștenii lor. Aranitu trimise 3.000 de oameni, iar Pal Dukaghini două mii. În cîteva zile s-a strîns o armată de 12.000 de soldați. Liga Lejei rezistase la cea dintîi probă.

Kastrioti, care intenționa să desfășoare un atac clasic și să zdrobească inamicul într-o singură bătălie, trebuia să facă din mulțimea de oșteni adunați o armată unită și disciplinată. Albania nu avusese o oaste regulată și soldații luptau după cum îi tăia capul, cel mult supunîndu-se ordinelor comandantului de companie, care adesea era șeful neamului sau al clanului respectivilor luptători. Acțiunile autonome ale soldaților și ale companiilor trebuiau unite într-o tactică comună întregii armate cu ajutorul căreia va putea ataca, asedia sau retrage.

În vremea cînd Skanderbeg se străduia să facă ceva cu cei cinci mii de călăreți și șapte mii de pedestrași, norodul începu să treiere grîul, să adune animalele și să se ascundă în munți. Invaziile sîngeroase ale turcilor erau încă vii în mintea sa, și acum la orizont se zărea alta, nouă. Panica, mărită prin zvonuri duse din gură-n gură făcea adevărate ravagii. Vînzoleala și fuga oamenilor din fața năvălitorilor se resimți și în rîndurile armatei, cuprinsă de temeri amestecate cu o stare de moleșeală.

Comandantul își dădu seama că instrucția și marșurile îi va scoate din amorțeală. Cînd iscoadele îl vestiră că Ali-pașa tocmai ieșea din Monastir, el ridică tabăra și coborî pe drumul vechi roman în valea Șcumbinului. A doua zi ajunseră în cătunul Torviol în timp ce Ali-pașa intrase în Ohar. Acum pe cele două armate le despărțea o zi de mers. La Torviol a ajuns odată cu armata și Moisiu Golemi cu trei mii de dibrani.

*

Moisiu Golemi a spus că Torviol avea o poziție bună. În față se deschidea cîmpia Domozdova, înconjurată de munți, străjuită la stînga și la dreapta de păduri și în spate se înălța culmea Tanei, singurul drum pe unde începea să coboare o armată mare cu cai și care de luptă. Pe acest platou putea să se desfășoare o bătălie între patruzeci de mii de oameni aliniați în rînduri strînse. Skanderbeg îl asculta pe Moisiu cu admirație și era mulțumit de felul cum gîndea conducătorul dibranilor. Inamicul va lupta înghesuit, ceea ce lui îi va conveni.

Dar alegerea locului bătăliei nu depindea numai de Skanderbeg, fiindcă Ali-pașa putea intra în Albania și pe alt drum, urmînd cursul rîului Drin pînă la Dibra și de acolo să iasă în Mat și la Kruja. Avea suficiente forțe pentru a ține asediat Sfetigradul, asigurîndu-și spatele și comunicarea cu fortărețele din Macedonia. Acesta era drumul cel mai dificil, însă Ali-pașa era un comandant

energic și încrezut, capabil să străbată un traseu scurt și periculos.

Skanderbeg lăsă în tabăra de la Torviol două mii de pedestrași, iar cu restul armatei urcă pe culmea Tanei. De aici îi trimise pe Moisiu și pe Aidin Stres cu trei mii de călăreți să facă o incursiune în lagărul turcesc stabilit la Struga, dincolo de rîu.

Aceștia loviră puternic o patrulă inamică de cincizeci de inși și urmăriră alți soldați răspîndiți pe cîmpie, descriind un cerc mare în fața taberei otomane. Acțiunea lor însemna o provocare fățișă. Un regiment de o mie de călăreți ieși ca să-i urmărească. Moisiu și Aidin se retraseră, dar la poalele muntelui se opriră cu caii istoviți să dea piept cu dușmanii, și aceștia, de trei ori mai numeroși îi încercuiră, încît a fost nevoie de intervenția lui Skanderbeg pentru a-i scăpa. Pe Aidin l-au rănit la față, iar nouăzeci și patru de călăreți au pierit în luptă. Moisiu care va ajunge un adevărat maestru al loviturilor de întîmpinare, nu a uitat niciodată lecția acestei zile.

Seara ajunse la poalele muntelui însuși Ali-pașa cu cea mai mare parte a armatei sale. El porni să-l urmărească pe Skanderbeg care „a fost zdrobit și s-a retras în munți". Turcii continuară înaintarea drept spre culmea Tanei, pe unde va intra în Albania hăituind și nimicind oastea lui Kastrioti. Acum Skanderbeg era convins că bătălia hotărîtoare se va da pe platoul Domozdovei, fapt care îl făcu să uite pierderea celor nouăzeci și patru de călăreți și rănirea lui Aidin.

Noaptea l-a prins pe Ali-pașa sus, în munți. În zorii zilei numeroasa armie otomană coborî la cîmpie și se odihni. Generalul nu se grăbea. El știa că are în față o oaste de păstori, de vreo trei ori mai mică decît a sa. Îl va lăsa pe inamic acolo o zi și o noapte, ca pe un condamnat cu capul sub secure. În acest timp însă Skanderbeg opri retragerea trupelor sale și începu să se întărească pentru apărare la marginea cîmpiei, în cheile Șcum-

binului. Ali-pașa l-ar fi zdrobit cu masivitatea armiei sale dacă ar fi avut mai mult noroc decît credea el însuși.

*

La sfatul dinaintea luptei, care se ținea în cortul său, Skanderbeg spuse că poziția de la Torviol, aleasă de Moisiu, le oferea posibilitatea de a impune ei tactica bătăliei. Le destăinui planul : îl vor aștepta pe inamic cu forțele dispuse în formă de arc. În centru vor fi Skanderbeg, Aidin și Giorgi Stres cu trei mii șapte sute de oameni, în stînga doar Moisiu cu două mii trei sute de oșteni, iar în dreapta Tanuș Topia și Muzaka al Anghelinii cu două mii opt sute de soldați. Centrul urma să ducă greul luptei, ademenindu-l pe Ali-pașa să execute o mișcare amplă de încercuire. Aceste forțe, ceva mai mult de jumătate din întreaga armată, trebuia să intre de la început în focul luptei. Restul oastei va sta ascuns și va ataca prin surprindere. Hamza, Piek Emanuel, Zaharia Gropa cu trei mii de oameni vor pîndi în munții Scurei și Leșului. Vranakonti, Leka Zaharia și Marin Spani cu două mii de soldați vor constitui rezerva și se vor ascunde în spatele colinelor Kalluk. Cei din munți vor ataca în momentul cînd Ali-pașa va fi aruncat înainte toate forțele și îl vor lovi pe la spate prin surprindere. Profitînd de zăpăceala și de panica dușmanului, rezerva îi va da lovitura de grație.

Moisiu se trase în umbra cortului ca să-și ascundă tulburarea și să-l vadă mai bine pe Skanderbeg care îl lăudase pentru meritul de a fi ales el locul bătăliei. Comandantul pregătise planul luptei cu pricepere și-l expuse cu claritate, făcîndu-i pe toți să vadă aievea desfășurarea ei. Acum el tăcuse. Afară, lumina tulbure a amurgului și aerul tare se prinseseră într-un fel de joc al vieții și al morții. Noaptea nu se hotăra să coboare, se plimba în jurul munților, atingea cîmpia și se retrăgea din nou. Cînd, în sfîrșit, învălui totul cu mantia ei, deasupra mun-

ților se ridică luna. Nici un cal nu necheza. Soldații se mai foiau, înfășurați în propria lor umbră și treptat-treptat se liniștiră.

— Odată un ienicer, începu vorba Skanderbeg, mi-a povestit despre un soldat care a îmbătrînit și a murit, slujind sub patru sultani. Acesta se culca la apusul soarelui și se scula în zori. Întotdeauna se ținea după programul său, în orice anotimp, chiar pe cîmpul de bătălie. El se hrănea numai cu verdețuri, stătea cu ochii la soare și a trăit o sută treizeci de ani.

— Spui că mînca doar verdețuri ? întrebă Peik Emanuel.

— Mă îndoiesc, răspunse Skanderbeg rîzînd. Unde găsea el zarzavaturi iarna ?

Ridică paharul cu vin și ură prietenilor să trăiască o sută treizeci de ani.

Din tabăra dușmană se zăreau foarte puține focuri. Ea se afla sub negura munților, retrasă în întuneric, și lui Hamza i se păru că-i simte răsuflarea.

— E la vremea rugăciunii de seară, spuse el.

Armata s-a sculat în zorii zilei și s-a orînduit în formații.

Băteau tobele și soldații treziți de-a binelea așteptau cu nerăbdare să se facă ziuă. Cînd soarele se ivi deasupra cîmpiei, iarba măruntă înrourată își ridică vîrfurile. Armata dușmană apăru la poalele munților, umplînd jumătate de cîmpie cu trupul ei uriaș. Se auziră flautele și tobele, se zăriră steagurile ridicate. Skanderbeg, însoțit de Aidin, trecu călare prin fața armatei și le vorbi slodaților. El le spuse că de această luptă va depinde libertatea sau moartea în robie și că în caz de victorie sultanul nu va mai pune niciodată piciorul în Albania. Mamele, surorile, copiii, bătrînii, tot poporul așteaptă cu înfrigurare deznodămîntul bătăliei, și ei speră că turcul va fi zdrobit, dar nimicirea dușmanului depinde de fiecare oștean, dacă își va face cum se cuvine datoria.

Oastea, care se străduia să audă cuvintele lui Skanderbeg, a înțeles că el credea din toată inima în victorie și că va avea doar o singură temere : dacă toți vor respecta planul de bătaie, adică își vor păstra locul în formație și nu se va crea debandadă. Glasul îi răsună cînd rosti că după această bătălie turcul nu va mai îndrăzni să calce țara, deși el știa bine că, după respectiva înfruntare, lupta pentru libertate abia va începe. Dar acum, cînd de această bătălie depindea totul, Skanderbeg putea să le promită orice, pentru a-i întări și încuraja pe soldați.

Armata îl asculta nemișcată, ca un singur trup, hotărîtă, cu mușchii încordați. Încercînd să-și ascundă tulburarea, comandantul se întoarse la locul său, așteptînd nemișcat. Trebuia să apară calm în fața oamenilor și să cîntărească cu precizie lucrurile, de aceea își compuse o înfățișare lipsită de grijă, sorbind cu lăcomie cîmpia cu ochii săi verzi.

Inamicul se aduna pe îndelete, ca un uriaș mecanism bine pus la punct, pentru care timpul lucrează în favoarea lui.

Skanderbeg cunoștea șuruburile tainice ale acestei mașinării și urmărea cu mintea ceea ce se petrecea acolo. Privi în sus, către munții din stînga. De o zi și o noapte, trei mii de soldați ședeau ascunși în pădure, fără a da nici un semn de viață. Ali-pașa nici nu catadixise să cerceteze locurile ca să-și asigure spatele și nu va descoperi nimic. Lovitura va cădea asupra lui ca un tunet din înaltul cerului. La dreapta cîmpiei, Tanuș trecea călare cu drapelul desfășurat prin fața rîndurilor sale. În stînga, trupele lui Moisiu ședeau pe loc. El putea fi undeva, așezat printre ai săi. Skanderbeg își aduse aminte de figura lui palidă și de ochii acelui om, care, în lupta de azi, ori va cîștiga, ori va muri cu arma în mînă, ca dealtfel oricare dintre oșteni.

Trecu un ceas. Acum şirurile duşmane din faţă se orînduiseră într-o formaţie ce aducea ca un ciocan.

— Sînt în aşteptare, spuse Aidin.

— Da, încuviinţă Skanderbeg. Caută să ne atragă şi să ne înghită dintr-odată.

Din partea dreaptă a taberei turceşti se smulse un excadron de cavalerie, în rînduri de trei, şerpuind pe cîmpie în trap susţinut, cu drapelul înălţat, ca un torent după distrugerea stăvilarului.

— Atacă ! îi ordonă Skanderbeg lui Aidin.

Din latura dreaptă a armatei albaneze se lansă o companie de trei sute de călăreţi şi galopă pe cîmp deschis ca să ajungă în acelaşi timp cu escadronul inamic la flancul stîng al oastei otomane.

Se făceau manevre asemănătoare.

Cele două escadroane descriseră un semicerc şi atacară puternic avangărzile adverse. Compania albaneză izbi cu forţă „ciocanul", dar cînd se retrase, pierduse o treime din oameni.

Skanderbeg se întoarse către tabăra sa. Nimeni nu mişca. El se strădui să observe ceva în profunziunea armatei inamice şi din cauza încordării muşchilor, privirea i se întunecă. Dacă Ali-paşa nu dăduse ordinul de atac general, însemna că ceva se schimbase în mintea turcului. Dar trecură cîteva minute şi puhoiul duşman se puse în mişcare.

Flautele şi tobele răsunară dintr-odată, drapelele fîlfîiau, masa mare de soldaţi ajunse „ciocanul", păşind pe pămîntul moale cu toată greutatea, drept spre centru şi pe laturi. Era o înaintare cu deschidere largă a întregii cavalerii, urmată de pedestrime, un marş regulat, dirijat de o unică voinţă, pe care Skanderbeg nu o mai văzuse niciodată la oştirile turceşti. Îşi dădea seama că pămîntul se va sătura decît sînge va curge. Dacă va putea rezista primului val, după aceea el va fi la cîrma bătăliei. La două sute de metri depărtare, se auziră strigătele „la atac" ! şi

cavaleria otomană se aruncă înainte în galop, cu iataganele ridicate.

Skanderbeg întorsese capul către ai săi și înălță spada ca să arate că era acolo. Momentul hotărîtor sosise. Va rezista oare armata ? Soarta luptei depindea de toți și de fiecare în parte, de felul cum își vor învinge sau nu frica aducătoare de nenorociri. Ar fi vrut să strige, dar acum nici un strigăt nu mai putea fi auzit.

Armata nu se mișca din loc. Oamenii ridicară lăncile, arcurile, scuturile și așteptau. Își înfrînseseră și teama și pornirea de a se arunca în luptă de-a valma, devenind de-a lungul acelei nopți scurte cu adevărat oșteni ai unei armate deloc impresionată de faima dușmanului, cu conștiința că puterea care venea asupra-i va putea fi zdrobită prin rezistență și unire.

— Hei, Doamne ! strigă Skanderbeg, însă oastea nu se clinti.

Comandantul știa ce e în sufletul și în fiecare fibră a soldaților și era mulțumit de cum se comportau pînă acum. Cîștigase un punct prețios.

Valul atacului inamic căzu ca o ghiulea în centrul armatei sale, și Kastrioti observă că în același timp dușmanul se aruncase deopotrivă asupra lui Moisiu și Tanuș.

Zidul de apărători, izbit la temelie, s-a clătinat puternic asemenea unui om beat, dar s-a menținut. Se proptea într-un picior, în vreme ce valul turcesc se înălța cu un vuiet amenințător și momentul revărsării nimicitoare plutea în aer.

Skanderbeg se apăra și lovea instinctiv, avînd în minte imaginea generală a bătăliei cu întregul ei vacarm. În dreapta sa căzură căpitanii Petre Strazimir și Alexe Spani. Soldații acestuia se întoarseră pentru a tîrî cele două cadavre.

— Umpleți rîndurile ! strigă comandantul.

El simți că fuseseră împinși înapoi, însă oștenii luptau corp la corp cu atacatorii, strigînd cu sălbăticie și bucurie.

— Răzbunați-i ! șuieră Skanderbeg, și nici un alt îndemn nu ar fi avut mai mare efect ca acesta.

Pînă în acel moment el însuși luptase calm, cu sentimentul soldatului care se străduiește să zădărnicească înaintarea dușmanului, cu atît mai mult cu cît recucerise poziția de apărare dinainte și chiar întrezărea posibilitatea unei victorii, însă un nou val inamic se aruncă asupra lui și atunci îl năpădi furia cea oarbă. Începu să lovească necontenit, deschizîndu-și drum prin urdia otomană. Din buză îi țîșni sîngele și furia se transformă în turbare, el semănînd cu un mecanism care nu știa altceva decît să dea lovituri în dreapta și în stînga, pînă ce în juru-i se făcu loc gol. Abia atunci privi și văzu groaza de pe chipurile turcilor, panica în care intraseră și faptul că fugeau din calea lui.

— După mine ! Aici să le săpăm mormîntul ! strigă, adresîndu-se soldaților săi, cît și dușmanilor.

Cînd Skanderbeg lupta în centru, Moisiu, dispus cu trupele la poalele munților, primi atacul inamicului, apoi simulă o retragere. Se trase cu infanteria pînă în mijlocul colinelor și astfel dobîndi avantajul terenului asupra inamicului, a cărui cavalerie se descurca cu greutate. Mulțumit de cum decurgea lupta, Moisiu privi înspre Skanderbeg și Tanuș. Ultimul, în capătul celălalt al cîmpiei, fusese acoperit de mulțimea inamicului și se retrăgea. Trebuia ajutat. Moisiu coborî de pe coline, îi atacă și îi zdrobi pe turci. Atunci Ali-pașa retrase jumătate din cavaleria aripei drepte și o aruncă împotriva lui Moisiu. Tanuș opri retragerea și, contra-atacînd, recuceri vechile poziții.

La început Ali-pașa privise surîzător rezistența lui Skanderbeg, apoi cu oarecare curiozitate, mai tîrziu cu mirare, iar în cele din urmă cu o mare supărare. El chemă rezerva formată din cinci mii de oameni, flautele începură să țiuie și tobele să bubuie și, în fruntea acestei oaste, se aruncă asupra lui Skanderbeg care ocupa cen-

trul liniilor sale de apărare, cu intenția să-l zdrobească, să treacă peste el, încercuindu-i și pe Moisiu împreună cu Tanuș. Kastrioti, cu rînduri însîngerate și rărite, aștepta și acest atac, privind către munți. Venise vremea să intervină Hamza.

Acesta, Peiku și Zaharia, coborîră povîrnișurile cu strigăte prelungi de atac și intrară direct în tabăra turcească. Ali-pașa se uită cu amărăciune pentru ultima oară spre poziția lui Skanderbeg, dădu ordin flautelor să sune adunarea în jurul său și îndreptă oastea contra noului atac pe care îl primise ca o lovitură după ceafă. Dar armata intrase în panică. Alinierea se stricase, pe cîmpie hoinăreau oameni și cai de colo-colo, fără nici o țintă, apăruseră toate semnele care vesteau apropiata catastrofă. Generalul lupta acum cu turbare pentru a-și salva propria-i viață, deși speranța nu-i dispăruse în întregime.

Ieși la atac Vranakonti.

Inteligentul căpitan mărșăluia cu repeziciune, într-o ordine perfectă, întărind rîndurile lui Skanderbeg care se răriseră de tot. Vranakonti se alătură comandantului cu acea bucurie și încredere a oșteanului care simte victoria. Avîntul celor două mii de ostași proaspeți ridică tot centrul la atac. Izbînda depindea acum de oricare soldat în parte. Skanderbeg, care își va aminti de ziua de la Torviol pînă la sfîrșitul vieții, îi strigă lui Vranakonti să meargă înainte și să conducă el însuși atacul.

*

Pe cîmpia Domosdovei au rămas șapte mii de turci uciși, au fost luați cinci sute de prizonieri și capturată întreaga tabără dușmană. Armata s-a ocupat de prăzi și de robi, și nimeni nu l-a urmărit pe Ali-pașa, care distrusese cursele ușoare. întinse de Hamza și se trecuse cu restul de oaste dincolo de piscul Tanei. Skanderbeg zări dușmanul pe povîrnișul cu pietre și frunziș, dar el nu mai putea fi urmărit, și comandantul lăsă brațele în jos în-

ciudat. Lupta durase doar trei ore, dar lunga așteptare dinainte și cele petrecute în acele trei ore secătuiseră ultima picătură de energie din fiecare trup. Se țineau încă pe picioare numai datorită neasemuitei bucurii a victoriei și a dorinței de a pune mîna pe prăzile de război.

Vranakonti dădu ordin ca morții să fie adunați la marginea rîului, iar răniții duși în satul Torviol.

Skanderbeg află că fuseseră uciși o mie șase sute optzeci de oameni, printre care o sută douăzeci de căpitani și răniți două mii. Din patru ostași cîți numărase un rînd în acea dimineață, unul pierise în luptă.

Comandantul mergea pe jos printre răniți, însoțit de Vranakonti. Cu cît înainta, cu atît se tulbura mai mult. Vedea acum adevărata față a măcelului : oamenii cu mîinile sau picioarele tăiate care zăceau tăcuți, alții cu răni nevăzute, zvîrcolindu-se din pricina durerilor, unii agonizau în așteptarea cuțitului doctorilor, plini și aceștia de sînge din cap pînă-n picioare. Gemetele se amestecau cu rîsetele. Fiecare suferea în felul său, dar toți se întorceau către Skanderbeg pentru a-l întreba cîte ceva. Cîți turci fuseseră uciși ? A fost prins Ali-pașa în vîrful Tanei ? Nu, a scăpat ? Eh, al naibii ! Dar poți să fii sigur ! Doar îl urmărește Hamza Kastrioti.

Obrajii palizi prinseseră culoare din cauza rănilor deschise și a dorinței de răzbunare. Cîte unul leșina, apoi se stingea. Cei care se ridicau să vorbească se prăbușeau din nou, fără glas, cu ochii tulburi, cu dinții încleștați, gîndindu-se la soarta dușmanului. Un soldat cu brațul retezat mai jos de cot făcu o mișcare greșită, se întoarse pe o coastă ca să întrebe ceva și se rostogoli la pămînt. Ceilalți izbucniră în rîs, iar rănitul se adună cu greutate în șezut, deschise gura, însă în locul cuvintelor îi țîșnea un șuvoi fierbinte de sînge. Cu ochii în lacrimi, bătu furios pămîntul cu pumnul. De pe cai și din căruțe coborau alți și alți răniți.

După două ore Skanderbeg ieși din sat. Îi băteau tîmplele și corpul îi ardea.

— Grea victorie, șopti el înăbușit.

Vranakonti vorbi încet, cu capul plecat și spuse că nu rămăsese bărbat neînsîngerat, fie cu propriul sînge, fie cu al dușmanului, și în acea zi albanezul a învățat să-l zdrobească pe turc, de aceea învățătura primită merită prețul plătit.

Skanderbeg îl privi lung. Căpitanul era palid la față, buzele îi tremurau, dar ochii îi rîdeau.

Întorcîndu-se în tabără, Kastrioti se gîndi că Vranakonti avea dreptate, cu toate acestea ceea ce se întîmplase la Torviol nu trebuia să se mai repete.

*

Skanderbeg stătea în fața cortului său de pe colină și privea la aprinderea unui mare foc în jurul căruia se vor strînge căpitanii la ospățul dat în cinstea victoriei.

Aprinderea focului era un obicei străvechi, care întotdeauna trezea o neliniște în sufletele oamenilor. Nunțile, ca și ceremoniile funerare, începeau cu aprinderea focului. Focul din vatră era altarul unirii familiei și continuitățiți vieții. La toate acestea se gîndea și Skanderbeg.

În cîmpia întinsă, netedă și bătucită de copite și pași rămăseseră în picioare doar cîțiva peri sălbatici, singuratici și răzleți. Niște călăreți și vreun pedestraș rătăceau agale căutînd ceva, apoi ei fură acoperiți de întuneric și cîmpia se retrase în adîncuri de neguri, sub greutatea cadavrelor de oameni și de animale care o acopereau.

Armata de la poalele muntelui tocmai aprinsese focurile și, sus, pe culmi se zăreau altele. Din pisc în pisc salba lor anunța celor de la Kruja victoria. În acele momente se lumină pentru întîia dată și sufletul lui Skanderbeg. Acum știa ce le va spune căpitanilor. Cînd coborî pentru a se așeza în fruntea ospățului, bucuria izbînzii mai ardea încă în el ca o flacără vie.

Știa că albanezului nu-i place lăudăroșenia, de aceea se ridică și îi lăudă bărbățește pe căpitani, fără a aminti nimic despre meritele sale. Aminti că centrul dispozitivului de apărare ar fi cedat, dacă Aidin, rănit de două ori, plin de sînge. iscusit și înflăcărat, nu l-ar fi îmbărbătat pînă și pe cel din urmă soldat. O mare cinste i se cuvenea și lui Moisiu, care alesese locul luptei și a fost primul care l-a nimicit pe inamic. Nici el, Skanderbeg, nici ceilalți nu ar fi sărbătorit acum victoria, dacă Tanuș Topia cu armata sa împreună cu oamenii lui Aranitu nu ar fi ținut piept ofensivei puternice din flancul drept. Oricine a putut vedea cu ochii lui că soarta luptei a decis-o Hamza cu Peiku și Zaharia. El însuși va povesti pînă la sfîrșitul zilelor că atunci cînd Vranakonti a coborît în cîmpie ca un trăznet, dușmanul a simțit suflarea morții.

Căpitanii vedeau și ei acum lupta cu aceeași ochi ca ai comandantului, și acesta se însufleți se. Chemă pe nume doi ostași viteji și le dădu să bea din cupa lui. Îi lăudase pe alții ca să le insufle încredere și credință pentru viitor. Strălucirea focurilor din jurul cîmpiei și din munți, emoția ascunsă în fiecare au fost date uitării datorită cuvîntului său avîntat, a urărilor sincere și a toasturilor tumultuoase. Cu trupul vînjos, plin de sănătate, cu bucuria nestăvilită, cu glasul profund el însuși semăna cu un foc care trozneș te și se ridică, răspîndind dogoare. Bău pe nerăsuflate zece pahare cu vin, fiind convins că vorbele lui vor fi repetate din om în om, aici și pretutindeni. Înăbușindu-și mîndria, care de obicei își înalță capul cu perfidie și crește odată cu scurgerea timpului pentru a te ridica pe tine și a-i doborî pe ceilalți, Skanderbeg mai cîștigase o bătălie — aceea cu sine însuși. Dar citea în ochii tuturor că oamenii îi acordau lui meritul cel mare în victoria obținută. Ei aveau pe buze cuvintele lui, se gîndeau la el, la comandantul care atrăsese dușmanul în cursă și-l lovise crunt, care știuse să prevadă și răul și

binele şi care luptase cot la cot cu ei pe cîmpie, ca cel mai mare erou. Aceste adevăruri sălăşluiau în inima şi cugetul fiecăruia şi cu siguranţă că vor ieşi la lumină.

Faima marelui comandant trecuse dincolo de laude şi de răsplată, înălţîndu-se impetuos, şi zece ani nu va cunoaşte oprire.

La încheierea ospăţului, Skanderbeg spuse că nu găsise nici o para în casa de bani a tatălui său, dar le va plăti „leafa slodatului", adică timp de trei zile vor întreprinde atacuri de jefuire pe moşiile turceşti de la graniţă. O cincime din prada fiecărei companii va fi dată rudelor celor căzuţi şi răniţilor ce luptaseră cu eroism, iar acum zăceau în satul Torviol. Căpitanii rîseră.

Sinceritatea şi simplitatea îi vor crea o îndreptăţită popularitate în armată, la fel de mare ca inteligenţa, curajul şi tăria braţului.

Trei zile mai tîrziu armata a început retragerea din cîmpia Domoslavei. Atunci a murit Aidin Stres, care se ţinuse bine la sărbătorirea victoriei, şi toţi crezuseră că rănile erau uşoare.

Pe drum, de-a lungul Scumbinului deşi au fost îngrijiţi cum s-a putut, din cauza căldurii au pierit încă patru sute de răniţi.

În august au venit la Kruja ambasadorii Ungariei, Poloniei, Vaticanului, Veneţiei şi Raguzei ca să-l felicite pe Skanderbeg pentru victorie, care venea după cea a lui Huniade, mărind speranţele creştinilor de a-i alunga pe turci de pe pămînturile lor.

Sultanul a semnat pacea la Seghedin şi i-a restituit lui Gheorghe Brancovici despotatul Serbiei, eliberîndu-i şi pe cei doi fii ai săi, orbi. Dar nici Europa, nici chiar marele Huniade nu au văzut în bătălia de la Torviol, altceva decît o izbîndă oarecare, asemănătoare cu aceea pe care o dobîndise şi Aranitu cu zece ani înainte.

MINIA

Îndată ce a semnat pacea pe zece ani cu Huniade, sultanul Murat a plecat în Anadol să respingă un nou atac al cumnatului său, emirul Karamaniei.

Dar victoria lui Skanderbeg și acest front de curînd deschis aţîţă imaginaţia papei și a celor care susţineau ideea războaielor contra Imperiului, cu atît mai mult cu cît sfîntul părinte a promis că va lua asupra sa păcatul încălcării păcii abia încheiate. Cînd ienicerii au făcut nişte tulburări și au dat foc unei părţi a Capitalei, apărătorii păcii și ai tratativelor au pierdut partida. Se coceau condiţiile pentru a porni împotriva turcului și a-l izgoni din Europa. La 1 septembrie Huniade a trecut Dunărea, îndreptîndu-se către Varna.

Murat a făcut pace cu emirul Karamaniei și s-a întors în grabă pe continent, plătindu-le marinarilor genovezi ca să-l treacă strîmtoarea cîte un ducat de aur pentru fiecare soldat. Voia să arate Europei că îşi greşise socotelile crezînd că un comandant ca sultanul Murat ar putea fi prins între două focuri.

La 11 noiembrie se afla la Varna. El puse în faţa armatei sale, simbolic, tratatul de pace călcat în picioare de necredincioşi, chemînd asupra lor blestemul lui Allah, și începu lupta pe care mai întîi o pierdu, apoi o cîştigă datorită unei simple întîmplări, tocmai cînd încălecase

pentru a fugi. Regele Vladislav, văzînd că turcii se retrag învinși, se aruncă singur împotriva gărzii sultanului, ca să nu-i lase lui Huniade, comandantul suprem, meritul victoriei. Atunci un ienicer oarecare îl omorî și-i înălță capul în vîrful suliței. Polonezii o luară la goană înspăimîntați, iar Murat întoarse calul și reîncepu atacul, învingînd oastea creștinilor.

După Varna, prinții cei mai mici din Asia s-au grăbit să se închine lui Murat, în vreme ce Veneția, Genova și împăratul Bizanțului semnau cu el tratate de pace. Sultanul le-a dat libertate negustorilor din aceste țări să cutreiere Turcia în lung și-n lat. Devenise tăcut și enigmatic. Ambasadorii se înghionteau cu coatele ca să cadă în genunchi în fața lui, iar el le dăruia tuturor cadouri și zîmbete. Toată Varna se holba la el și nu pricepea nimic.

O suliță s-a înfipt și a omorît un rege, și datorită acestui fapt a scăpat de la pieire un imperiu întins pe două continente, făurit într-o sută de ani de lupte continui. Dacă acel rege smintit nu s-ar fi rotit cu calul său alb, capul unui mare sultan ar fi putrezit într-un vîrf de țeapă. El se gîndea la însemnătatea destinului, unul dintre misterele lumii pe care nu le deslegase nici chiar Mahomed. Sultanul zîmbea și semna tratate, invitîndu-i la Adrianopol pe ambasadorii țărilor învinse cu o lună înainte pentru a încheia cu ele o nouă pace. El știa mai bine decît oricine poate era singurul, că la Varna se obținuse o victorie a la Pirus.

Murat cunoștea fierberea dinăuntrul divanului, din capetele sfetnicilor ascunsă îndărătul măștilor de umilință, din mahalalele și străzile Capitalei și din toată împărăția. Temeliile imperiului se clătinau, prevestind, parcă, un cutremur și nu era nevoie să pui urechea la pămînt ca să-ți dai seama de aceasta, ci numai să privești cu atenție jur împrejur.

Noua aristocrație, ridicată în anii cuceririlor impetuoase din rîndul slugilor, pentru a pătrunde în casta de

elită a spahiilor, ori chiar printre înalții curteni, privea războaiele ca pe o binecuvîntare a lui Allah și în urma lor, cerea mai mult loc în armată și în treburile statului. Dar vechea nobilime își apăra privilegiile și voia să acapareze totul în Turcia și în orice palmă de pămînt nou cucerită, funcțiile, averile, plus concesiunile. Această luptă oarbă care distrugea Imperiul nu putea fi curmată cu blîndețe, prin decret. Mintea sultanului măcina îndelung gînduri.

În vremea lui Mahomed treburile erau simple. Dimineața le comunica dreptcredincioșilor conversațiile sale avute noaptea cu Allah în grotele munților sau în călătoriile cerești, scăpînd astfel de grijile din timpul zilei. Dar acum, în secolul pulberii de foc și a zahărului, cînd islamismul se amestecase cu creștinismul, un asemenea procedeu nu mai mergea. Trebuia o nouă stratagemă, necunoscută în Turcia, ca să domolească spiritele și să le aducă pe calea cea bună.

Astfel se născu în capul sultanului ideea unui joc vechi, dar pe care nimeni nu avusese curajul să-l joace la proporțiile gîndite de dînsul. El, considerat stăpînul Imperiului, se va retrage deoparte, lăsînd împărăția fără temelie. Va da drum liber încăierărilor dintre cîini, tuturor forțelor potrivnice aflate, și atunci va avea loc cutremurul. Amorurile, desfrîul, jafurile ziua în amiaza mare, incendiile noaptea, panica, paralizia generală a tuturor vor mina statul. Sultanul va privi toate acestea din afară, cu nepăsare, pînă cînd lumea se va convinge că singura scăpare de la pieire era însuși Murat al II-lea. Atunci se va întoarce și Imperiul îi va cădea la picioare „ca o femeie căreia nu i-a rămas altă dorință decît să se supună și să-și slujească stăpînul".

El începu să se roage lui Allah cu fervoare și să privească oamenii în ochi ca pe niște păcătoși fără de scăpare. Înainte nu pusese mare preț pe credință (fiindcă Dumnezeu a fost creat pentru poporul de jos, nu pentru

cuceritorii lumii, acum nu înceta să înalțe cu smerenie și cu glas înalt rugă după rugă, ținînd-o așa două săptămîni încheiate. Dar, după cum afirmase, își pierduse orice speranță de a-i face pe oameni mai buni, de aceea îi părăsi, abdicînd în favoarea lui Mehmet, fiul său de doisprezece ani, și plecă să facă penitență totală la Maniezi, un foarte frumos loc din Anadol. Marele comediant, care învățase de mult cum să-i aiurească și să-i conducă pe supușii săi fusese convins că purtarea lui va fi trecută pe seama deșertăciunii contemporanilor, dar nu i-a dat prin minte că viitorii istorici vor pune aceste bazaconii pe seama unei crize spirtuale, a remușcărilor pricinuite de sîngele vărsat în numeroasele campanii inutile și de nimicirea speciei umane. După optsprezece luni, la momentul potrivit, se întoarse pe tron și reîncepu cu înverșunarea dinainte războaiele și invaziile, ceea ce dovedi inteligența jocului său.

*

La 25 ianuarie 1445 Mamița Kastrioti s-a căsătorit cu Muzaka Topia. Ceremonia a avut loc la Muzaka, în prezența tuturor principilor și căpitanilor Albaniei. A fost un rodnic an și pe cîmpiile din jurul fortăreței lui Muzaka s-au aprins focuri pe care se frigea carne pentru cei două mii de nuntași care soseau în grupuri. Cu patru săptămîni în urmă la poarta fiecărui prinț sau căpitan bătuse un membru al familiei Topia cu invitația de nuntă. Oaspeții au avut timp să aleagă berbecii, viteii și caii ce vor fi trimiși ca dar de nuntă. Cîte unul dintre tinerii care înmînau darurile trăgeau în curte cu pușca. Oamenii nu erau încă învățați cu mirosul prafului de pușcă, fapt obișnuit azi la toate nunțile. S-a tras cu arma pentru un copil de un an, fiul căpitanului Ghieta Soși, ucis la Torviol. El venise la nuntă în brațele mamei sale.

Servitorii se minunau de frumusețea și minunăția animalelor dăruite, le atingeau cu mîna, lăudîndu-le ca-

litățile și se foiau de colo pînă colo neliniștiți, apoi, parcă aducîndu-și aminte de ceva, umblau iar prin curte cu mișcări împiedicate și cu ochii la pîndă. Peste tot se simțea umbra Zamfirei, fosta mare stăpînă a castelului, recunoscută pentru practicile ei magice. Muzaka Topia o repudiase, și ea trimisese vorbă, nu se știe cum, că aceleași tobe de la nuntă, care vor fi auzite și de cei doi copii despărțiți de mama lor, îl vor conduce la mormînt pe mizerabilul ei bărbat împreună cu adevăratul vinovat ascuns în umbră și încă alte blestemății. Toți știau că „adevăratul vinovat" era Skanderbeg care se vorbea că îl făcuse pe Muzaka, bărbat chipeș dar necugetat, să se despartă de nevastă-sa.

Slugile roboteau tăcute. Pămîntul trebuia amestecat cu explozibili pentru artificii, iar focurile parcă constituiau un pericol pentru toată lumea, poate și datorită faptului că teama pătrunsese puțin și în sufletele nuntașilor. Dar apăru mireasa condusă de Vranakonti și Tanuș Topia și cele patru tunuri ale fortăreței bubuiră, se auziră tobele, apăru Skanderbeg, oaspeții se ridicară în picioare și pe nesimțite gîndurile negre își luară zborul. Începuse nunta care ținu șapte zile, și oamenii doreau să petreacă și să se înveselească cît mai bine. Albania era victorioasă și liberă, sultanul devenise hagiu și nici un bărbat cu minte nu avea să țină seamă de cuvintele unei femei, acum, la cea mai mare nuntă, cum nu se pomenise de la căsătoria lui Teodor Korona Muzaka.

După amiază se șopti că Leda Dukaghini îi întoarse spatele lui Leka Zaharia al Daniei, cînd acesta venise să ciocnească împreună. Nuntașii rămăsese uimiți. „Oare ce putea să însemne purtarea nemaiîntîlnită a lui Dukaghini ?"

O altă întîmplare dădu ocol nunții. La apusul soarelui veni și Iarina Dușmani cu tatăl său, Giorgi, stăpîn peste Șala și Șoși. În acele locuri oamenii mîncau datinile în locul pîinii, și nimeni nu ținea minte să fi călcat cineva

credința în ultimii douăzeci de ani. Și acolo încolți această floare!

Cînd ea sări de pe cal sprintenă ca o veveriță și își îndreptă trupul înalt ca să treacă prin mijlocul curții, slujitorii și vajnicii bătrîni își plecară capetele înălbite, iar tinerilor li se tăie răsuflarea. Fata readuse semnele indivizibile ale primejdiei ce plutise în aer mai înainte.

Sosise vremea cinei. Afară focurile spuziseră pămîntul. Oamenii casei și slugile tocmai ce întindeau corturile, mesenii de rînd pregătindu-se să treacă de la lumina amurgului la întuneric, unde se puteau distra, puteau vorbi și glumi cum nu ar fi făcut-o în plină zi.

Nunta se urcă la al doilea cat al castelului. În sala mare luminată de torțe, stăpînul fortăreței rosti un toast, și deasupra capetelor oaspeților bubuiră tunurile. Un ceas mai tîrziu, Skanderbeg toastă la rîndul lui și tunurile se auziră din nou.

Iarina privea principii, doamnele, fii și fiicele lor, cu ochii ei de un albastru profund.

— Mănîncă, Iarina, o îndemnă tatăl său.

El îi dădu ceva din bucatele de pe masă și fata înghiți fără să vadă ce-i. Simți dintr-o dată că din gură îi trecuse direct în sînge un fel de lichid, care o înfioră ca un cîntec duios. Era o prăjitură cu miere, cu cremă și zahăr adus din Asia, deosebit de gustuoasă, preparată întîia dată în țară, special pentru nuntă, folosită și ca medicament întăritor. Fata clătină din cap, și cerceii pe trei rînduri prinși cu un lănțișor subțire îi străluciră. Sprîncenele alungite se ridicară ca un arc și apoi coborîră la loc. Izbucni într-un rîs zgomotos. Tată-său o privea ca și cum ea ar fi crescut acolo, în fața lui, umplîndu-i pieptul cu aer.

„O nuntă atrage după sine alta", își spusese el în drum spre Muzakie.

Cu gîtul lung, propriu femeilor frumoase, cu nasul în vînt și cu culorile din obraz, ea stîrnea interesul tuturor. Cei care o priviseră în trecere întorceau din nou capul.

„Nimeni nu știe cît e de frumoasă", spusese bătrînul cu doi ani în urmă. Mama Iarinei căzuse în genunchi, la icoane, rugîndu-se să-i dea Dumnezeu fetei un bărbat care să-i prețuiască frumusețea fără seamăn.

La un moment dat ea ridică ochii și privirea sa se întîlni cu a lui Skanderbeg, care stătea în capul mesei scrutîndu-i pe toți. Bărbatul observă cu uimire îmbujorarea din obrajii frumoasei, rîse fără să vrea, iscodind-o cu ochii și spuse ceva. După aceea Iarinei i se păru că el crescuse, umplînd jumătate din sală, apoi imaginea se înnegură în mijlocul celorlalte chipuri strălucitoare în lumina torțelor. Kastrioții se ridică în picioare să răspundă unei urări și fata se înfioră. „Ar fi putut să meargă și să ciocnească cu ea cupa de argint, dar el se întoarse către Vranakonti." Tot atunci, în fundul sălii începu muzica, duioasă ori veselă, ca o promisiune că se va întîmpla ceva neobișnuit. Oaspeții se însuflețiră, dornici de petrecere în voie bună. Scaunele fură trase deoparte, și Iarina abia își stăpînea tremurul trupului. Era prea devreme pentru începerea dansului, iar oamenii de la mese făceau mare gălăgie. Fata privi în jurul său și văzu bărbii unsuroase ori stropite cu vin, mîini hrăpărețe care rupeau fățiș sau pe ascuns bucăți de carne, auzea rîsete și strigăte. La o astfel de nuntă toți trebuiau să se ghiftuiască, să se bucure și să lase deoparte supărările și pricinile trecute. Mamița, mărunțică și rumenă, se aplecase către fratele ei pentru a-l auzi ce vorbește. Iarina se întinsese la rîndul său ca să prindă măcar un cuvînt, un sunet, dar larma era așa de mare, încît nu deslușì nimic.

Leka Zaharia al Daniei, care ședea în fața ei, cu chipul luminos și asudat, vorbea ceva cu tatăl fetei cu o voce care îi trăda supunerea și emoția, deși era cu adevărat

principe, stăpîn peste trei fortărețe. Nu-l interesa petrecerea, ca pe ceilalți, părea singur și concentrat, de parcă s-ar fi pregătit să sară peste un zid înalt. O privea pe Iarina ca pe o creatură coborîtă dintr-o altă lume, oprită doar pentru cîteva clipe, gata-gata să dispară imediat. Tocmai discuta ceva despre o vînătoare, aproape bîlbîindu-se, și se minuna văzîndu-l cît este de tulburat. Bătrînul, cu fața aprinsă de băutură, cu gura întredeschisă, se aplecase mult peste masă ca să audă ce zice tînărul și-i arunca fiicei sale pe furiș cîte o privire. Se părea că aștepta un cuvînt anume de la omul care se bîlbîia. Iarina se retrase pe scaun speriată, ofensată.

În capul celeilalte mese ședea palid și tăcut Moisiu Golemi eliberatorul Sfetigradului, alături cu frumosul Hamza, cu ochii albaștri atrăgători. Urmau la rînd băieții lui Aranitu și, în capătul opus, trona ca o pasăre răpitoare Leka Dukaghini. Toți acești mari principi erau neînsurați. Leka se întoarse către primul fecior a lui Aranitu, Konstantin, îi puse brațele pe umeri, rîzînd puternic în fața lui. Celălalt se trase nițel înapoi, după care izbucni de asemenea, în rîs, ca un prost pentru a le arăta tuturor că și el e cineva. Leka se potoli brusc și se uită spre Iarina. Femeia pe care avea de gînd s-o cucerească și să-i devină nevastă trebuia să fie nemaipomenit de frumoasă și bogată. Cei doi băieți ai lui Aranitu o priviră și ei pe fată cu nerușinare, prețuind-o din ochi. Aceasta prinse fără să vrea brațul tatălui său. Bătrînul întoarse către dînsa o față roșie, își ridică în sus mustățile cu o mișcare a buzelor și îi duhni în nas. Toți mîncau, beau și vorbeau fără reținere. Veselia se transformase într-un vacarm, ce răzbătea dincolo de zidurile castelului. Era întîia mare bucurie după cincisprezece ani de asuprire sîngeroasă și de teamă. Kastrioti potrivise această nuntă într-un moment foarte prielnic.

În a treia noapte a nunții femeile cîntau în jurul miresei în camera ei, iar bărbații continuau ospățul în sală cu cîntece, dansuri și urări neîntrerupte, în bubuiturile unei singure tobe. Pierduseră șirul orelor și mulți dormitau prin colțuri, ca să se întoarcă iar la masă și doar cîte vreun băiețandru era tîrît afară de slugi.

Skanderbeg le spuse că a doua zi va pleca la vînătoare în pădurea Diviak. Îl invită și pe Vranakonti, dar acesta, înfășurîndu-se în manta ca și cum ar fi vrut să se apere de o primejdie, răspunse că vremea se răcise și că dacă Giorgi are de gînd să vîneze, să ia alți prieteni. În aceeași zi Leka Dukaghini ceruse printr-un mijlocitor mîna Iarinei. Bătrînul îi promisese mai înainte cu jumătate de gură același lucru și lui Leka Zaharia. Vranakonti adăugă că se temea pentru Dukaghini și Zaharia, nepotul său, și va rămîne la masă.

Kastrioti privi de aproape pe Vranakonti care zîmbea în colțul buzelor, cu ochii ațintiți în fundul sălii, unde cei doi Leka mîncau și beau în liniște.

Cu zestrea adusă de Iarina, ținutul lui Leka Dukaghini s-ar fi mărginit la nord cu vechile pămînturi ale ducelui Ghini. Dar între el și fată stătea Zaharia cu fortăreața Daniei.

Skanderbeg privi încă o dată fața aprinsă a lui Vranakonti, destinsă și nemișcată ca o mască de bronz. Deși băuse mult, se ținea mai bine ca toți.

— De ce să nu o luăm noi pe Iarina ! spuse printre dinți Vranakonti.

— Ce spui ? întrebă mirat Skanderbeg.

— Că atunci cînd doi se ceartă, al treilea cîștigă.

Era pentru a doua oară cînd îi amintea lui Kastrioti de căsătorie. Prima dată îi pomenise de fata lui Aranitu.

Skanderbeg încercă să-și înăbușe o dorință cuibărită într-un colț tainic al sufletului său și care acum dorea să răzbească la lumină ca un strigăt înăbușit. Această

neliniște îi tulburase deseori ceasurile de somn și tihnă. Ridică paharul plin, cu ambele mîini, și în oglindirea metalului o văzu pe fata lui Gheorghe Dușmani, stranie, cu ochii și cu cerceii ei lungi și cu acel rîs plin de strălucire.

— Mă voi însura după ce voi termina cu războaiele și cu vînătoarea, spuse Skanderbeg, privind în fundul cupei.

— Atunci mai avem vreme.

Kastrioti se întoarse în cealaltă parte, unde stătea stăpînul casei, Tanuș Topia, și-l întrebă dacă nu auzise vorbindu-se despre vreo nuntă apropiată. Află că amîndoi tinerii Leka îi ceruseră mîna fetei lui Dușmani.

— Înseamnă că vînătoarea trebuie amînată, socoti Skanderbeg.

— Nu, îl liniști Tanuș. Petrecerea nu va fi tulburată. Tinerii mi-au dat cuvîntul că nu vor face scandal sub acoperișul meu și sper ca vînătoarea să încoroneze această nuntă.

Tanuș Topia conducea marea vînătoare din pădurea Diviak, iar cu Skanderbeg au pornit în zori nepoții primului, cîțiva principi, o sută și ceva de călăreți, obosiți de petrecere, care abia se puteau ține în șa. Nici nu făcuseră două ore pe drum, cînd la castel un servitor al lui Leka Dukaghini bătuse pe unul de-al lui Leka Zaharia.

Încăierarea s-a întețit și pînă la urmă s-a lăsat cu sînge. Se strînseseră și cîțiva nuntași pentru a se amuza puțin de această bătaie a slugilor și a grăjdarilor, numai că un om de-al lui Zaharia a murit. A fost chemat însuși stăpînul celui ucis, și acesta a cerut bătrînilor să descopere vinovatul, ca să fie pedepsit. Cearta s-ar fi stins pe loc, dacă nu ar fi apărut Dukaghini, care a spus că el nu dă socoteală nimănui și cine va avea de gînd să i se împotrivească, va avea aceeași soartă ca a mortului.

Zaharia, umilit, își strînse oamenii în spatele grajdului cailor. De acolo zbură o săgeată și doborî în mijlocul curții pe un oștean de-al lui Dukaghini, apoi Zaharia înaintă și ocupă curtea fortăreței. Nuntașii începură să se retragă pe de lături, ca și cum ar fi avut alte treburi. Vranakonti se repezi afară din sală cu capul descoperit drept la Zaharia care îi spuse că el consideră sîngele spălat și, cu voia celuilalt, al cărui nume îi rămăsese în gît, nerostit, dorea să se împace ca să nu strice nunta surorii lui Kastrioti. Vranakonti se străduia să-și tragă nepotul din curte, dînd și poruncă să fie ridicat trupul mortului, cînd apăru Dukaghini înarmat împreună cu peste cincizeci dintre oștenii săi. Înnebunit de furie, ieși în față mișcînd din brațe, se opri pe loc și urlă :

— Apropie-te, tu cel ce te ascunzi în spatele zidurilor !

— Dă-te la o parte, unchiule, îi spuse Zaharia lui Vranakonti. Acum vorbele nu mai folosesc la nimic.

Înțeleptul căpitan păși mînios în mijlocul curții și strigă ca să-l audă toți.

— Nu, bătu-v-ar Dumnezeu ! Vreți să transformați în bătălie nunta lui Kastrioti ? Opriți-vă cînd vă spun !

Dar vocea sa nu convinse pe nimeni și el se uită jur împrejur, căutînd sprijin, însă nu mișcă nimeni. Deasupra fortăreței dădea tîrcoale ciori speriate de larma iscată. Singur, neputincios ca o sperietoare, Vranakonti se gîndi cu durere la Skanderbeg, care îi condusese pe aceștia la o mare victorie, iar ei... Mai bine i-ar fi trimis la război decît să-i fi adunat aici, la nuntă. El, săracul, plecase la vînătoare, fericit că-și căpătuise sora și, cînd colo, nunta va fi înecată în sînge, iar o parte din oaste distrusă.

La fața locului tocmai sosea cu mîinile la spate, înalt, plin de eleganță, mergînd cu trupul puțin aplecat înainte, Vladani Ghiurița, consilierul și intendentul lui Skanderbeg. Părea că nu înțelege ce se întîmpla acolo, deși el știa foarte bine despre ce este vorba. Avea treizeci de ani,

părul blond și pe chip îi flutura veșnic un zîmbet, abia ghicit după colțurile ochilor. Vranakonti îl prinse de braț.

— Vladan, vorbește-le acestor turbați, strigă el.

Consilierul îi șopti ceva.

În jurul curții, pe lîngă ziduri, la turnuri și ferestre se adunaseră o mulțime de nuntași, care acum așteptau scandalul, cu convingerea că cei doi Leka aveau tot dreptul să se înfrunte, de parcă lupta lor ar fi fost un obicei de cînd lumea la nunți. Se așezaseră în tăcere să privească, în afară de cîte un bețiv care, dacă se vînzolea era repede amuțit de ceilalți.

— Tu, Leka, îi strigă Vladan lui Dukaghini, nu uita promisiunea ce-ai făcut-o tatei că îi vei fi lui Skanderbeg prieten pe viață, iar tu, Zaharia, adu-ți aminte că ai băut sînge cu Giorgi în ziua de la Torviol.

Ultimul, înfricoșat, făcu un pas înapoi, se învîrti pe loc ridică sulița și o înfipse în pămînt la picioarele sale. Era gata să se retragă, dacă și Dukaghini făcea la fel.

Numai că acesta rîse : „Ha ! ha ! ha !“ Hohotul zbură deasupra zidurilor, căzu peste acoperișuri, strivind mîndria tuturor. Din rîndul oamenilor se auzi un murmur de dezaprobare, dar se stinse repede, gloata potolindu-se și așezîndu-se ca să vadă și să audă mai bine ce se va întîmpla în continuare.

De fapt, nimeni nu putea ști ce fapte ascunse stau în spatele acestei ocări. Vranakonti și Vladani se uitară la fețele livide ale celor doi și se traseră la o parte.

Zaharia ridică brațele, ca și cum ar fi rupt niște frînghii nevăzute, apucă sulița și înaintă cu ea trei pași, cîntărind-o ca un atlet. Dukaghini o coti piezîș, la stînga, mergînd parcă ar fi pipăit locul cu pasul, apoi se adună și atacă prin surprindere, ca un șarpe. Adversarul se feri. Pentru că lucrurile și oamenii își pierduseră forma și culoarea, în ochi îi rămăseseră doar figura deformată a vrăjmașului pe care ar fi vrut s-o sfarme cu propriile sale mîini. Dukaghini, care greșise ținta, se trăgea înapoi, ri-

dicînd spada ca să se apere. Zaharia rîse încet, aruncă sulița deoparte și trase la rîndul lui sabia.

Acum va începe o luptă pe viață și pe moarte și ea va continua cu înfruntarea generală dintre ambele tabere. Lupta îi atrăgea pe toți ca hăurile unei prăpastii, și nimeni nu-și mai amintea adevărata cauză a scandalului. Acolo, în mijloc, cursese sînge ; nimeni nu-l vedea, dar se știa că exista acolo, ca o pată. Cercul oamenilor se strîngea și se închidea în jurul celor doi prinți, care înaintau unul spre altul, fiecare după propria sa fire. De la început Dukaghini scăzuse cu o palmă în ochii mulțimii, fiindcă Zaharia, nobil, aruncase sulița, oferindu-i șanse egale. Din nou el atacă primul cu un scrîșnet crud, mistuit pe dinăuntru de un foc ascuns. Dușmanul pară cu o mișcare de acoperire și îl tăie adînc la umărul stîng, prăvălindu-l în genunchi. Se aplecă asupra lui, dar ezită. Oare considera lupta terminată printr-o simplă rănire sau vroia să-i prelungească adversarului agonia ? Vranakonti și Vladani se aruncară între ei. Era ultima speranță de a îndepărta catastrofa. În același timp oamenii lui Dukaghini se năpustiră laolaltă cu un strigăt de atac. Îl îndepărtară pe Zaharia și-l traseră pe conducătorul lor deoparte, apoi se întoarseră, față-n față cu oamenii lui Zaharia pe care acesta nu mai fusese nevoie să-i cheme, că năvăliseră singuri.

Vranakonti fusese rănit la omoplat cînd încercase să se apere cu brațele goale, iar Vladani zăcea prăvălit în urma unei lovituri la cap. Din prima ciocnire a celor două neamuri pieiră douăzeci-treizeci, după aceea lupta se desfășură după toate regulile timp de trei ceasuri, cînd nu mai rămăsese nimeni în stare să o continue.

În curte, pe lîngă ziduri, în spatele grajdurilor și odăilor paznicilor se înșirau o sută cinci de cadavre.

Nuntașii, care fuseseră alungați, ca să nu intervină, sau se ascunseseră, începură să-i ajute pe răniți și să orînduiască trupurile celor morți după neam și spiță.

*

La Adrianopole guverna marele vizir Halil-pașa, om de școală veche, care se îngrijea să-l înveselească pe sultanul Mehmet, un copil de doisprezece ani. Trei mii de sclavi și trei mii de câini de vînătoare ajungea pentru a ocupa mintea băiețandrului curios și pentru a acoperi orice zgomot venit din Imperiu. Vizirul cel mare, cu ochii uimitor de depărtați unul de altul, îi dezmierda pe tineri, dar ținea cu cei bătrîni. Avusese iscusința să-i deosebească pe unii de alții, să-i compare și să-i facă să creadă în el, în bunul unchi Halil, care le asculta cu răbdare ofurile. Pașii cei puternici ai provinciilor locuiau acum la Adrianopol și fiecare se străduia să apuce cît mai multe funcții și posturi de la o capitală ce părea deschisă pentru toți.

Vizirul cel mare asculta cu amărăciune prefăcută plîngerile timarlinilor și ale negustorilor contra despoților Greciei sau a lui Skanderbeg, care pîrjolise Macedonia. Dar nenorocirea grozavă era stăpînul Valahiei, Dracula, „tartorul infernului", care cică nu se așeza niciodată la masă fără a avea în fața ochilor un aga tăiat bucăți, iar jur împrejur vroia o pădurice cu turci de ranguri mai mici, puși în genunchi. Vizirul se bucura în sinea lui că așa o să pățească toți pînă la urmă, dacă nu-și vor da seama că statul nu se va mai putea menține fără capul și brațul tatălui Murat, plecat să facă penitență în Anadol.

Ca să nu fie acuzat de nepăsare premeditată, Halil-pașa „lupul blînd al deșertului", îi ordonă lui Firuz-pașa să-i dea o lovitură pe la spate lui Skanderbeg, ca să-l scoată din Macedonia, centrul vital pentru cuceririle de mai tîrziu ale turcilor în Balcani, și în același timp el însuși făcu ceva pentru a-l îndepărta și pe Dracula, care tocmai trecea granițele Valahiei. Mai mult nu se putea. Le zîmbea în continuare tuturor și se străduia să înflăcăreze și mai mult pentru vînătoare pe sultanul cel tînăr,

un băietan nu numai curios, ci și foarte repezit, care la adunările divanului îl privea pe Halil-pașa cu ochi de viperă.

Vreme de optsprezece luni, Împărăția se clătinase din tot trupul. Turcii, tineri și bătrîni, ajunseseră la convingerea că Imperiul ar putea fi salvat de la pieire numai de cel care-l condusese douăzeci și cinci de ani la rînd. În august 1446, Murat cedă rugăminților aprinse ale divanului.

Marele vizir, Halil-pașa plecă de unul singur la Maniezi ca să-l vadă pe sultan și să-i spună că venise vremea să se întoarcă la Adrianopole, să ia din nou în mîini frînele statului. Pe Mehmet îl trimise la Maniezi și băiatul nu-l va uita niciodată pe bunul Halil cu ochii săi prea îndepărtați unul de altul și i-o va dovedi cu vîrf și îndesat mai tîrziu.

Sultanul Murat, primit ca eliberator și de foștii dușmani, porni imediat împotriva despoților Greciei, care păreau pericolul cel mai apropiat, în vreme ce împotriva lui Skanderbeg îl trimise pe șiretul Mustafa-pașa. Dracula al Valahiei se retrăsese în pădurile adînci doar de el cunoscute.

La 1 decembrie al aceluiași an Murat zdrobi la Corint pe despoții Greciei și îi supuse la plata birului. Apoi vizită Atena și colindă două luni prin locurile atît de des pomenite în istorie. O lumină palidă îi aminti sultanului de vechea măreție în fața căreia se minunau învățații și poeții persani, prietenii săi, dar el nu vedea nici o legătură între acest trecut și prezentul mizer. Armata tocmai săpa la rădăcina trecutei civilizații.

Halil-pașa, marele vizir, care-l urmărea pe Murat pas cu pas asculta prostiile sale și se străduia să găsească cu mintea cauza care otrăvise sufletul împăratului. De la un timp acesta dădea semne de moleșeală, se plîngea de un zumzet în urechi și doctorii îl sfătuiseră să nu umble prin soare.

Firuz-pașa, plecat împotriva lui Skanderbeg pentru a-l lovi prin surprindere pe la spate, se opri cinci zile la Scup. De acolo începea un drum anevoios, necălcat de turci și pașa trebuia să cerceteze terenul, să deschidă noi căi în multe puncte pentru intendență și pentru cele zece tunuri.

Această vreme îi ajunse lui Skanderbeg ca să-l poată întîmpina cu patru mii de ostași la confluența Drinului Alb cu Drinul Negru. La 10 octombrie 1446 Firuz-pașa intrase într-un defileu adînc. Deasupra se zărea o fîșie de cer, în stînga Drinul Alb, tulbure și umflat, iar în dreapta munții înalți, fără de sfîrșit. Comandantul amenință călăuzele care îi promiseseră că vor ieși din defileu pe la prînz, în timp ce acestea, care mergeau cu pas țărănesc, se plînseră că armata se mișca încet, astfel nu vor putea ieși din strîmtoare înainte de apusul soarelui. Firuz-pașa ordonă avangardei să grăbească înaintarea. În acel loc nu avea altceva de făcut decît să mărșăluiască.

Cu o oră înainte de asfințit, fruntea oastei formată din 1500 de soldați căzu în cursa lui Skanderbeg întinsă între munții Peshtrikut și Koritnik. Pașa iuți mersul să ajute avangarda, dar coloana se lungi, neputînd să mențină ordinea în acel loc îngust, pe cînd inamicul îl lovea de sus cu putere îndoită. Atunci Firuz hotărî să sacrifice avangarda și făcu cale-ntoarsă. Skanderbeg îl urmări pînă în amurg și captură toată intendența și cele zece tunuri, adică o mie de turci uciși și cinci sute de robi.

Kastrioti se întoarse la Kruja cu pradă bogată, dar cu o îndoială în suflet, fiindcă nu-și dădea seama de însemnătatea acestei lupte și a victoriei. Mai tîrziu se va convinge că într-adevăr avusese loc nu numai o mare bătălie, dar că obținuse o strălucită izbîndă.

Se gîndea că, odată cu întoarcerea lui Murat la Adrianopol, asupra Europei se va abate un nou val turcesc și el însuși putea fi una dintre țintele sultanului, după

despoții Greciei. Sosise momentul să întreprindă ceva pentru a atrage forțele și de dincolo de mare. Îi trimise la Vatican pe preoții militari Petre Perlati și Pal Kuka și la Neapole pe căpitanul Vranakonti și Zaharia Gopa, ca să ducă niște drapele și cîțiva robi, mărturie a prăzii de război. Cetatea Sfîntului Scaun era centrul unui front comun contra turcilor și trebuie știut ce se lucra acolo pentru apărarea creștinității, dar speranțele lui Skanderbeg se îndreptau mai mult către puternicul regat al Neapolului, care stăpînea peste sudul Italiei, Sicilia, Aragon, Catalonia și întreaga Mediterană de apus. Înmînîndu-i scrisoarea pentru Alfons al Neapolului, Giorgi îi spuse lui Vranakonti să-i aducă aminte regelui cunoscuta maximă a marinarilor : „Dacă ieși la Adriatica, toate vînturile duc la Durazo". Regatul Neapolului era rivalul Republicii Venețiene care, din senin, se supărare pe Kastrioti, blocîndu-i din nou vasele cu grîu și comerțul cu Raguza.

În anul următor veniră la Kruja trimișii papei Eugen și ai regelui Alfons. După dezastrul de la Varna, înaltul părinte îi trimitea lui Skanderbeg binecuvîntarea pentru victoria asupra lui Firuz-pașa, mai cu seamă că majoritatea puterilor creștine erau dezbinate. Marele comandat se bucură fiindcă îi crescuse prestigiul și promise că nu-și va precupeți sîngele pentru sfînta biserică romană, deși ca fiu al lui Gion nu dădea nici cinci bani pe scaunul papal. Hotărîse să cumpere praf de pușcă de la Raguza și să construiască tunuri grele în partea de sud-vest a fortăreței Kruja.

Trei luni mai tîrziu, în august, Mustafa-pașa cu zece mii de ostași ridică tabăra dincolo de Dibra și începu a prăda la graniță. După cîteva ezitări, Skanderbeg se apropie de tabăra dușmană. Turcul se făcu că nu-l bagă în seamă și îl păcăli cu o veche stratagemă. La căderea nopții, aprinse cîte un foc la doi soldați și profitînd de întuneric plecă cu toată armata pe la baza lui Korabi, ieșind în mijlocul celor două Dibre, exact în spatele lui

Kastrioti. Incendie, jefui totul în cale, luînd o mulțime de robi. Comandantul albanez se întoarse și izbi oștile lui Mustafa la Magellar. Dibranii ce formau majoritatea armatei de la graniță, se aruncară cu furie asupra inamicului care le omorîseră neamurile și îi prădaseră. Pașa se retrase în întunecime, lăsînd în urma sa cinci sute de morți și cîțiva prizonieri.

Skanderbeg trimise încă o dată robi și pradă de război în Italia, dar și la Milano și ducelui Burgundiei, la Dijon. După sîngerosul Torviol, urmaseră aceste două ușoare încăierări, care făcuseră mult zgomot, asemenea unei strălucite victorii atît în Albania, cît și în afara ei, iar Giorgi amplifică el însuși la început ecoul lor, apoi ele continuară să se umfle singure. Între timp văzu cu mîhnire că veneții provocaseră cîteva mici incursiuni armatei în țară, dar îl muncea gîndul că expediția lui Mustafa-pașa nu era decît începutul unei mari campanii otomane împotriva Albaniei.

Cu toate acestea iscoadele sale de la Adrianopolle îl vestiseră că în mod sigur acolo nu existau semne privitoare la un eventual război. Mai liniștit de știrile primite, el sărbători victoria asupra lui Mustafa-pașa cu salve de tun și bătăi de clopot, mărind pînda în amîndouă părțile. Liga de la Leja își păstrase unitatea în jurul său, dovedindu-și trăinicia.

VECINII DE LA NORD

La un an după căsătoria cu Iarina, o ceată de ucigaşi l-au aşteptat pe Leka Zaharia în Trecătoarea Neagră pe Drin şi l-au omorît împreună cu Cernojevici al Zetei, nepotul său, care fusese în ospeţie la Danie. Leka Dukaghini s-a jurat şi a adus mărturii că nu are nici un amestec, dar toţi ştiau că tîlharii fuseseră trimişi chiar de el.

Cînd a murit Pal cel cuminte, tatăl lui Leka Dukaghini, s-a năruit stîlpul care susţinuse buna vecinătate a principatelor din nord. Uciderea lui Zaharia, comandantul a trei fortăreţe intrate în stăpînirea neamului său acum o sută de ani a grăbit şi mai mult destrămarea relaţiilor de prietenie dintre prinţi. Întîmplarea a făcut vîlvă, şi toată Albania a fost îngrijorată de această mare tulburare internă. Cine va moşteni pămînturile lui Zaharia şi cum va fi spălat sîngele celui omorît ?

În vechiul oraş al Daniei, Boja, mama lui Leka, îşi jelea fiul şi se căina că nu-l va răzbuna nimeni, şi una ca asta pentru orice albanez era o nenorocire mai mare decît însăşi moartea. În a treia zi au venit trimişi veneţieni şi din Skutari ca să prezinte condoleanţe. Nimeni nu ştia cum să explice prezenţa celor două mii de oameni care ocupaseră zidurile şi se îmbulzeau la poarta oraşului. Contele-căpitan din Skutari spusese că Boja ar fi cerut

ajutor Republicii, promiţîndu-i că-i va lăsa ei moştenirea. Imediat se răspîndi vestea că, de vreme ce Dukaghini îşi dovedise nevinovăţia, omorul trebuie să-l fi înfăptuit Skanderbeg ca să pună mîna pe teritoriile lui Zaharia. De bună seamă că zvonul fusese lansat de veneţieni.

Dar zvonurile şi uneltirile nu aveau prea mare importanţă, ci localitatea Daniei, care se înălţa lîngă Zadrima în pasul Drinului şi care constituia împreună cu Driste şi Balza triunghiul de apărare pentru Skutari. Dania controla drumul comercial al Prizrenului şi pe cele de la malurile Drinului. Stăpînindu-le, te puteai introduce direct şi oricînd, în treburile regiunii muntoase de la nord. Republica începuse tentativele de a ocupa Dania încă din anul 1395, dar îi ţinuse piept Koja Zaharia, un brav apărător, apoi Balş al III-lea şi în sfîrşit, turcii. Acum, odată cu pieirea ultimului moştenitor, se ivise o ocazie pe care Republica nu trebuia s-o lase să-i scape.

În consiliul conducătorilor Ligii de la Leja, Vranakonti şi Vladani Ghiuriţa susţinuseră ideea că Skanderbeg să trimită o delegaţie la senatul Veneţiei ca să ceară predarea Daniei pe cale paşnică şi pedepsirea nerușinatului conte din Skutari. Hamza spusese că Dania reprezenta o pată neagră care nu se putea şterge decît cu tăişul spadei. Aranitu, Topia şi Moisiu îl sprijiniseră, pe cînd Spani şi Duşmani se ridicaseră împotriva luptei.

Skanderbeg le zisese că veneţienii o atraseră pe Boja la Skutari pentru a fortifica Dania şi că era în zadar să cerşească senatului ceea ce acesta voia să obţină cu tot dinadinsul. Venise vremea ca Veneţia să fie înfruntată, să-i mai piară pofta de a cuceri unul după altul principatele Albaniei. După cum gîndea poporul, doar el ar fi avut dreptul să moştenească acest ţinut, ca adevărat conducător al Ligii. Norodul ţinea cu Skanderbeg şi cerea să se facă dreptate. Acesta ordonă mobilizarea oştilor adunării. Araniţii, Muzacii, Topiarii trimiseră armatele lor. Şi pentru ei şi pentru Kastrioţi, Veneţia pusese mîna

de multă vreme pe marea și sarea Albaniei. Se adunară sub arme 18.000 de soldați.

Skanderbeg trimise la Dibra pe Vranakonti cu 4.000 de oșteni ca să păzească granița, iar cealaltă parte a oastei era gata în orice moment să pornească împotriva Republicii.

Cînd despotul Serbiei, vechi dușman al Veneției, ieși la cheile Kotor, Giorgi, înconjură Durazo și Leja, iar cu alți 4.000 de oameni asedie Dania. Fortăreața era construită pe o colină înaltă de 200 de metri, acoperită cu pietre și stînci cenușii, la confluența Drinului cu Ghiadrul. Era înconjurată de ziduri fortificate de curînd, prevăzute cu șapte turnuri mari, șase mai mici, și două mii de soldați o apărau. La trei ore de drum de aici, acolo unde cîmpia se oprea la malul lacului, se afla Skutari.

*

Dogele Francesco Foscari, înfășurat în toga albă, brodată, cu aur urmărea micul consiliu al celor zece, care lua hotărîri mari. În acea noapte de 10 mai 1448 se va lua una din deciziile scrise privitoare la tezaurul statului, dar ar fi fost mai bine ca ea să nu vadă niciodată coala de hîrtie.

Întotdeauna cînd se afla în palat își simțea sufletul ușor. Acolo era înconjurat de doi judecători, unul vechi, altul nou, doi directori ai tezaurului public, primul notar al orașului, toți bărbați aleși din familiile de vază ale căror rădăcini trebuiau căutate la însăși temeliile Republicii. Cîteodată acolo izbucneau niște încurcături de nu-ți puteai închipui, dar el știa că, orice s-ar întîmpla, consiliul rămînea unit și închis. Certurile erau ca furtunile într-un pahar cu apă, prilej de amuzament pentru bătrînul doge.

Ferestrele erau acoperite cu perdele grele, mov și sala era luminată cu lumînări mari așezate în cele patru colțuri. Francesco Foscari făcu semn să se deschidă fereastra din mijloc și simți mirosul apei stătute din Canal Grande.

Își schimbă poziția pe scaun, ca lovit dureros de ceva și se uită în jur mirat, însă nu văzu nimic. Participanții tocmai făceau pregătirile necesare pentru acel colocviu ce urma să se prelungească pînă după miezul nopții. Dogele se gîndi că trebuie să se concentreze și să nu se lase furat de gînduri inutile, dar dinspre fereastră îl izbi iar o duhoare grea și își aminti că în această învolburare de aer stătea de fapt neliniștea sa. În oraș se descoperiseră trei cazuri de holeră. Venețienii nu știau nimic, și dogele chibzui că era mai bine ca nici consiliul să nu afle. Acum ar fi dorit să se închidă fereastra, însă nu știa cum să procedeze.

Secretarul începu să citească ceva cu vocea sa monotonă :

„Deoarece un cetățean de al nostru, om practic și înțelegător, cu un trecut nepătat ne-a făcut cunoscut că putea găsi maniera de a-l omorî pe Skanderbeg, dușmanul Republicii, fie înfăptuind el însuși acțiunea, fie punînd pe alții, dar a cerut ca răsplată 100 de ducați pe an pentru tot restul vieții, noi am decis că sîntem gata să-i îndeplinim dorința și să se pregătească cu rîvnă pentru această treabă. Să i se mai comunice că-l vom numi cetățean de onoare, umplîndu-l cu toate favorurile noii sale poziții."

Secretarul, care și în timpul verii își păzea vocea ducînd un șal la gură, ca pe o avere ce nu sporește, nici nu scade, coborîse pleoapele cînd citise fraza : „... un cetățean, om practic și înțelegător, cu un trecut nepătat..." El îl cunoștea bine și de cîteva ori citise în consiliu acte referitoare la „acel cetățean", dar senatorii nu-l știau și nici nu doreau să-l știe. Toți votară în liniște și cu uimire această hotărîre. Niciodată nu costase atît de ieftin dispariția unui pericol imediat și fățiș.

Dogele Francesco se gîndea la secretar. El era al doilea care aflase de holeră, însă primise ordin să uite și, fără îndoială, că uitase.

Ce s-ar fi întîmplat dacă asemenea oameni n-ar fi vegheat asupra Republicii ? Dogele îl privea cu un fel de emoție, apoi cugetă că întotdeauna consiliile se vor schimba, în vreme ce acești secretari vor citi acte toată viața lor și mereu vor uita ceea ce trebuia uitat.

Acum secretarul dădea citire celuilalt act, care autoriza plata a 5.000 de ducați lui Mustafa-pașa la Scup, și trimiterea de daruri scumpe la Adrianopol pentru ca turcii să-l atace pe Skanderbeg. Consiliul votă din nou cu glas scăzut. Două măsuri de prevedere erau mai avantajoase decît una singură. Cu toate acestea pentru ce fusese lăsat să se întărească într-atît Kastrioti care acum le dădea mari dureri de cap ? Serenissima Republică a Veneției privise cu bucurie Liga de la Leja, văzînd în Skanderbeg un tampon între ea și otomani. Vor face comerț cu băiatul lui Gion și vor avea grijă ca acesta să rămînă toată viața un mic aliat. În februarie 1445 senatul îi făcuse cetățeni de onoare pe Skanderbeg și pe Staniș, iar ultimul va muri două luni mai tîrziu. Dar Kastrioti, după trei victorii asupra pașilor turci, unise Albania. Ceva se schimbase în acea țară, unde la fiecare trei bărbați, unul se considera nobil și în permanență căuta să le introducă celorlalți o cursă. Oare nu văzuse dogele Cristofor că Skanderbeg unifica Albania ?

Francesco Foscari simți trecînd prin sală un curent de aer rece. Flacăra lumînărilor tremură, ca și cum în încăpere ar fi intrat un duh străin. În rîndurile consiliului tulburarea luase locul trufiei, chiar gesturile și cuvintele dogelui nu mai aveau prețiozitatea, greutatea și siguranța necesară. El însuși își dădu seama de aceasta și se întristă, știind că îl va aștepta o noapte agitată. Îl rugă pe primul notar să închidă fereastra.

Secretarul ridică șovăitor al treilea act unde era vorba despre pregătirea și echiparea unei armate de 20.000 de oameni la Skutari, după care citi o listă ce începea cu lefurile soldaților și se încheia cu prețul potcoavelor. Trebuia autorizată plata de 80.000 de ducați.

Consiliul se agită murmurînd, în vreme ce secretarul terminase de citit. Dogele privi calm la chipurile celor zece. Ar fi putut curma prin tăcerea sa larma, dar se grăbea să termine treaba şi spuse :

— Toate cheltuielile care se fac sînt de cinci ori mai mici decît lupta în sine. Acum nu avem timp pentru războaie lungi.

— Rămîne de văzut, îl întrerupse secretarul, poate reuşim să nu risipim aceşti bani. Poate amînăm, sau mai economisim ceva...

— Dar jumătate din sumă nu ar putea fi scoasă din vămile şi salinele Albaniei ? întrebă pe neaşteptate primul judecător.

Dogele îl privi cu uimire. Ştia că înaltul consilier nu obişnuia să bea niciodată, atunci cum de se îmbătase tocmai acum ?

— Nu avem vreme, răspunse Foscari.

Îşi aminti că nici unul dintre cei „zece" nu avea interese în Albania. Marile familii veneţiene întreţineau legături comerciale cu răsăritul. Consiliul era agitat şi abia îşi înfrîna mînia. Această luptă cu Skanderbeg pica într-un moment greu.

Consilierii puneau întrebări viclene, bănuindu-l pe doge că le ascunde ceva. Bătrînul îşi strînse buzele şi se încleştă cu mîinele de scaun. Sesizase acuzaţiile indirecte, şi în ochi îi străluci o licărire rea, neaşteptată. Ar fi vrut să-i înfricoşeze, să le spună că respirau un aer otrăvit, ori altceva care să-i tulbure, fiindcă primejdiile îi cuminţeau şi-i făceau ascultători, dar nu venise încă momentul să se folosească de această armă. Continua, astfel, să-i urmărească pe fiecare cu ochii înceţoşaţi, le răspundea pe îndelete, cu exactitate, mestecînd veninul ce-l purta în suflet şi le spuse :

Cînd la Kruja apăruseră ambasadori străini şi îndeosebi cel al Neapolului, Republica a pus în fucţiune tot arsenalul ei de intimidare prin asedii îndelungate, blocade pe mare şi rîuri, intrigi. Vasele lui Skanderbeg cu

grîu şi postavuri au fost sechestrate în repetate rînduri, în unele regiuni din Albania au loc mici lupte cu veneţienii, adversarii lui Kastrioti erau susţinuţi pe faţă, dar, în ciuda faptului că Republica îl hărţuia ca el să înţeleagă că puterea ei este pretutindeni, pe mare şi pe pămînt, acesta se făcea că nu bagă de seamă nimic. Arăta insensibil ca o sferă perfect rotundă care nu lasă să se răsfrîngă ecoul şi răspundea Veneţiei întotdeauna cu blîndeţe, însă nu renunţa la planurile sale. Atunci Republica trecu la atacul direct şi la dezbinarea principilor albanezi. Mai întîi îi izolă pe Dukaghini, cel mai important sprijin în nord pentru Skanderbeg. Intrigile prinseseră roade începînd cu nunta Mamiţei şi se copseseră odată cu uciderea lui Zaharia, fapt ce a dus la ocuparea Daniei de către veneţieni. Însă în loc să dea înapoi, Giorgi continua cu încrîncenare ceea ce plănuise, şi Republica scrîşni din dinţi de furie. Se repeta istoria cu Gion, numai că fiul era de trei ori mai puternic înăuntru şi în afara ţării, şi se dovedise, fără îndoială, un desăvîrşit comandant de oşti. De un an întreţinea relaţii cu Gheorghe Brancovici al Serbiei şi cu Ştefan Cuccici, regele Bosniei. Era un du-te-vino de ambasadori. Ceruse şi Neapolului să trimită flota la Durazo. Deşi nu izbutise să-i atragă de partea sa pe inamicii Republicii de pe mare, în schimb forţele terestre care porniseră campania erau sufieciente pentru a-i scoate pe veneţieni din posesiunile de la Adriatica.

Acum, despotul sîrb cobora cu armata la Zeta, Skanderbeg strîngea încercuirea în jurul a patru oraşe, iar Milanul, ajutat de Neapole, lansa ofensiva în Lombardia.

Dogele Francesco reuşise să se impună în faţa consiliului pe care îl făcuse să asculte cu atenţie vorbele sale şi să se supună. Privi de jur împrejur cu o strălucire de biruinţă în ochi şi deveni sarcastic. Nu avea de gînd să le dezvăluie în această noapte noile cîştiguri şi afaceri de care va profita Republica, dacă va birui în lupta cu acest duşman, care scosese capul pe neaşteptate şi care acum o

costa bani grei. Va veni ea ziua cînd le va aminti de comportarea lor cîinească. Trecuse de miezul nopții și dogele se simțea sfîrșit de oboseală. Ședea cu capul plecat, dar nu-i scăpa nici o mișcare, nici o expresie de pe chipurile celor zece consilieri ai săi.

Secretarul îl privea cu uimire, încruntat și cu o bucurie ascunsă. Bătrîn ca lumea, complet alb, vorbind dogele se închisese încetul cu încetul într-o glob de sticlă, unde nu-l atingea suflarea rece a consiliului. Foscari ridică brațul ca Abraham, ordonînd secretarului să continue citirea documentelor. Acesta tresări, luă un alt act și începu să citească cu vioiciune, dînd vocii sale toată forța de care era în stare.

— Nobilul bărbat, scumpului nostru cetățean. Andrea Veneri, proveditor general în Albania, i se recomandă să fie atent...

Proveditorul va porni mîine cu patru scrisori în mînă. Prima, adresată despotului Serbiei, cu care i se cerea să încheie pace cu orice preț, oferindu-i trei orașe și trei mii de ducați pe an, cu condiția ca acesta, ori unul din căpitanii lui, să-l atace pe Skanderbeg. Într-o a doua Dukaghinii, cărora li se promisese pămînt și bani, erau îndemnați să se arunce asupra lui Kastrioti.

A treia avea menirea să-i atragă pe turci în Albania. O mare invazie otomană ar fi putut șterge de pe fața pămîntului pe toți Skanderbegii, Araniții, Topianii și chiar Dukaghinii.

A patra îi dădea libertatea să-i ofere lui Skanderbeg o rentă anuală, daruri și să-l asigure de toată stima și considerația Veneției, dar să discute cu el, așa, în general, fără să-i promită nimic sigur, pînă nu va vedea ce o să facă sultanul. În toate împrejurările „nobilul bărbat" trebuia să acționeze în funcție de succesele ori insuccesele turcului.

Suflul de aer rece care trecea între doge și consiliu se muiase și în cele din urmă a dispărut. Uriașele lumî-

nări luminau cu o flacără nouă. Atmosfera din sală era profundă, ca întotdeauna după dezbateri încununate de succes. Republica îl avea în vedere pe Skanderbeg și dorea să termine repede cu el, altfel nu ar fi aprobat nici jumătate din cheltuieli. Consiliul îl privea cu admirație pe bătrînul doge, care stătea în jilț cu ochii posomorîți, respirînd încet. El se gîndea că va ieși afară, în noaptea caldă de mai și va trage în plămîni aerul infectat de microbul negru, nevăzut, care se spunea că pătrunde și prin sticlă, piatră sau fier. Foscari se înfioră în vreme ce zîmbea celorlalți în colțurile buzelor.

*

Andrea Veneri, sosi în tabăra lui Skanderbeg de la Leja și îl întrebă ce dorește pentru a renunța la acest război surd, nedeclarat pe față Veneției.

— Dania, răspunse comandantul. Și Dristi, adăugă el apoi.

Știa că șansele sînt de partea lui, de aceea era neclintit ca o stîncă și vorbea ca un soldat.

Pe seară, proveditorul îl spuse :

— Tatăl vostru a fost cetățean de onoare și prietenul Republicii, după cum și domnia ta de asemenea. Noi v-am sprijinit la Leja ca să uniți Albania și sîntem gata să facem totul pentru a menține relațiile de bună vecinătate. Cred că nu meritățm ostilitatea pe care ne-o arătați.

Kastrioti îi vorbi cu glas aspru, amenințător :

— În 1392 ați ocupat Durazo, după un an Leja și patru ani mai tîrziu Skutari.

Venețianul își dădu seama de felul cum privea Skanderbeg lucrurile și ajunse la concluzia că tîrguiala cu el va fi grea, mai ales că orașele asediate ajunseseră la capătul puterilor și cereau cu disperare ajutoare. Comandantul acceptase această a doua întîlnire, dar nu se ajunsese la nici un rezultat în timpul discuțiilor, în care se părea că istoria țării sale pusese stăpînire pe întreaga

gîndire a lui Skanderbeg. Acesta chiar îl anunță pe sol că din ziua următoare va părăsi Leja, ducîndu-se la Balza.

Balza se afla în munți, deasupra Daniei și Drîștei. De acolo plecase acum o sută de ani Giorgi Balș pentru a uni Albania. Skanderbeg începuse să ridice pe temeliile vechii așezări o fortăreață, pentru ca Veneția să priceapă și să consimtă că el venise aici ca stăpîn pentru totdeauna, nu ca simplu trecător. Încercatul căpitan Marin Spani se îngrijea ca fortăreața să fie gata cît mai repede. Skanderbeg îi spuse proveditorului că îndată ce treaba va fi isprăvită la Balza, se va reîntoarce la Leja, de unde va pleca la Durazo. Andrea Veneri îi ceru permesiunea să-l însoțească și Kastrioti acceptă.

— Eu am rămas singurul punct venețian din Albania neîncercuit, glumi solul.

— Domnia ta ești înconjurat de străvechiul obicei al ospitalității, îi răspunse Skanderbeg.

Cînd s-au întors la Leja i-a amintit din nou despre tradițiile de ospitalitate ale albanezilor, gîndindu-se că și istoria mai tîrziu le va pomeni.

*

Hamza Kastrioti era comandantul armatei din Dania, împreună cu Marin Spani, care trebuia să aibă grijă și de construirea de urgență a fortăreței din Balza.

Hamza primise ordinul să încercuiască Dania. Să nu se miște, să nu întreprindă nimic, numai să respingă un eventual atac de la Skutari.

În fața lui se întindea cîmpia fertilă, netedă, iar în dreapta, în defileul rîului Kir, se înălța pe o colină înfloritorul oraș Drîște, cu o puternică fortăreață, cu trei școli și numeroase prăvălii. Hamza îi spuse lui Marin Spani că ei ar trebui să atace pe neașteptate orașul, ca să-i facă lui Skanderbeg un dar neprețuit, cînd acesta se va întoarce, dar căpitanul se opuse cu înverșunare, zicîndu-i celuilalt că știa el Giorgi ce face, dacă le ordonase să nu facă nici o mișcare, să nu întreprindă nimic.

Trecuseră cîteva zile, de-a lungul cărora Hamza cutreierase călare hai-hui, ca să-şi înăbuşe mînia ce-i cuprinsese sufletul, dar oriunde se învîrtea, Drişti îi apărea în faţa ochilor, alb ascuns ca un vis. Moisiu Golemi îşi cîştigase faima numai într-o singură noapte, eliberînd Sfetigradul, în schimb el, Hamza Kastrioti, nu se distinsese încă în vreo acţiune, însă dacă va cuceri oraşul, ar avea acelaşi drepturi să stea la dreapta unchiului său ca şi Moisiu.

Într-o dimineaţă, Hamza se aruncă pe cal, trase spada şi strigă că nu o va băga înapoi în teacă decît acolo, sus, la Drişte şi cine vrea să vină cu el, să-l urmeze. Bineînţeles că toată armata îl ascultă, fiindcă cei mai mulţi dintre soldaţi erau tineri ca el, care auziseră de tustrelele victorii ale lui Skanderbeg stînd în tabără ca lefegii, fără putinţă de a se fi putut bucura de pradă şi de glorie. Cu rugăminţi, şi cu ameninţări, vechiul căpitan Marin Spani a reuşit să oprească jumătate din armată. În acelaşi timp a ordonat ca doi călăreţi să pornească şi să-l găsească pe Skanderbeg oriunde s-ar fi aflat.

Hamza porni asaltul şi în defileul rîului Kir se pomeni în faţa unei coline stîncoase, înaltă de trei sute de metri, în vîrful căreia se afla oraşul înconjurat de ziduri, cu turnuri de apărare şi tunuri gata pregătite. De aici, de pe malul rîului, privi în sus la puternica fortăreaţă, care de la Şeldea i se păruse că se află la o sărîtură de cal. Hamza le strigă celor din cetate să se predea, dar aceştia îi rîseră în nas, fiindcă ar fi putut să-l scuipe în cap, lui nerămîndu-i decît să muşte pietrele. Se retrase ca să plănuiască atacul şi se gîndi oare cum ar fi făcut unchiul său, cînd, prin porţile din spate, comandantul veneţian coborî de pe colinele Seres şi îl atacă pe neaşteptate. Armata, cuprinsă de panică, începu să se învîrte în jurul comandantului, apoi o luă la fugă şi ar fi fost cu siguranţă nimicită, dacă Hamza nu i-ar fi îmbărbătat prin vitejia sa. Veneţienii se retraseră, luînd ca trofee

cîteva capete și sărbătoriră victoria între zidurile fortăreței, trăgînd salve de tun, cîntînd din fluiere și tobe.

După această înfrîngere Hamza coborî în valea pașnică a Kiriului, pînă în apropiere de Skutari și nu lăsă în drumul său casă nearsă, omorî și luă în robie sute de oameni, prădă totul în decursul a două zile.

Skanderbeg gonise călare o zi și o noapte și ajunse la Dania în același timp cu Hamza. Pe drum întîlnise săteni înspăimîntați care plecau în refugiu la Skutari.

*

După amiază tunurile chemară la adunare armata Daniei formată din patru mii de oameni. În primul rînd ședeau căpitanii companiilor, iar în spatele lor se întindea oastea, care în genunchi, care în picioare, desfășurată pînă la mijlocul colinei, ca să vadă și să audă judecarea lui Hamza, cea mai mare care se ținuse vreodată în munți. Primul a ieșit din cort căpitanul Marin Spani, urmat de unsprezece „bătrîni", aleși cîte unul din fiecare companie. După el venea Hamza, cel ce va fi judecat, și la sfîrșit Skanderbeg, care abia aflase întîmplarea. Marin orînduise în fața armatei trei pietre de zid de cetate și „bătrînii" se așezară în formă de semicerc. Marin le spuse tuturor că se va face o judecată dreaptă și îl invită pe Giorgi să vorbească.

Skanderbeg ridică fruntea și simți distanța care-l despărțea de armată, fiindcă soldații nu înțeleseseră rostul acestei judecăți, de aceea fremătau și murmurau. Hamza le dăruise ceva și acum unchiul său îl scotea la judecată ca pe un tîlhar de drumul mare. Tînărul căpitan privea înainte nedumerit, ca și cum se întreba ce vor de la el, fără să-și dea seama că armata era de partea sa.

Skanderbeg ridică brațul ca să se apere de strălucirea miilor de priviri, și peste cîmpie nu se auzea decît vuietul îndepărtat al Drinului. El începu să vorbească cu un glas voit potolit, dar care prevestea furtuna. Cu două

ceasuri mai înainte îi spusese lui Marin : „Ah, numai amintirea fratelui meu mă reține să nu-l spînzur, ori să-i tai capul cu propria-mi mînă ca unei lifte păgîne". Apoi dăduse ordin ca Hamza să fie adus în lanțuri, dar bătrînul Spani se opuse și îl rugase să nu facă una ca asta. Dușmanul și armata nu trebuiau să vadă dezbinarea dintre Kastrioți. Înțeleptul căpitan insistă, se umili, gata-gata să-i sărute poalele mantalei. Îl conjură să se gîndească la destinul neamului Spanilor, după care el se afla aici cu ai săi, pe cînd frate-său lupta în oastea venețiană. Skanderbeg se învîrtea în cort și gemea ca un rănit, după care se așeză jos cu picioarele încrucișate și cu capul în mîini. Hamza, răsfățatul și favoritul lui, năruise dintr-o dată ceea ce el ridicase cu atîta trudă. El, Kastrioti, intrase în nordul țării cu gîndul ca armata să nu se atingă de nimeni și de nimic, ca o adevărată oaste eliberatoare. Și așa nordul era dezbinat. Dukaghinii se declaraseră neutri, însă unelteau pe ascuns împotriva lui, îndeosebi cei din Leja. Jumătate din neamul Spanilor, conducătorii regiunii muntoase de la Skutari, Dușmanii, stăpînii Șalei și ai Șoșului trecuseră de partea Veneției. Din desfășurarea viitoarelor evenimente atîrna unirea Albaniei, amenințată de cele două mari puteri, sau continuarea luptei fratricide, alimentată de datina care cerea sînge pentru sînge. Fără ca armata să fi pus piciorul în Dania, locuitorii începuseră să-i omoare și să-i izgonească pe magistrații și dregătorii Veneției, unindu-se cu Skanderbeg.

Leja, Skutari, Durazo, orașe ce stăteau încă în așteptare, rămăseseră ca niște insule în apropierea țărmului mării, pe cînd lupta poporului se întinsese în sus, de la Ulqin și Tivar. Tocmai acum se trezise Hamza să atace Driște, care se răsculase în 1399 contra Veneției și încă de două ori după aceea, revoltele fiind învinse de armatele Republicii ajutate de conducătorii locali. Vestea că Skanderbeg jefuia, ardea și omora țăranii lipsiți de apă-

rare se va răspîndi într-o singură noapte și aceștia se vor refugia în fortărețe, fapt ce împiedica planurile lui Giorgi și greu de îndreptat. „Să-l judecăm", propuse Marin, știind că așa Hamza va putea scăpa. Armata era ca un zid între vinovat și Skanderbeg, iar ultimul va încerca să-l năruie cu ajutorul învinuirilor aduse.

— Comandantul armatei de la Dania, Hamza Kastrioti a încălcat disciplina. Orbit de dorința de a prăda și a primi laude, nu a ascultat de rugămințile și sfaturile încercatului căpitan Marin Spani, atacînd Drișteș, lăsînd pe cîmpul de luptă douăzeci și trei de oameni de-ai noștri, spre mîndria inamicului și dezonoarea oastei albaneze.

Skanderbeg privea nesigur furnicarul de soldați și munții, dar era sigur că-l auzeau cu toții și că vorbele sale îi zdruncinase vîrtos. După încă alte asemenea lovituri, armata rușinată va trece de partea sa.

Hamza se întoarse spre Giorgi. Cuvintele „dezonoarea oastei albaneze" îl plesniră pe neașteptate ca un bici. Ar fi vrut să strige, așa cum făcea în copilărie : „Nu așa, tată !"

— El a atacat sătenii fără motiv, continuă judecătorul, a căsăpit prieteni credincioși.

Cuvintele răzbăteau pînă la urechea nepotului ca de pe lumea cealaltă. El știa că „omorîrea prietenului credincios" înseamnă păcatul cel mai greu pentru un albanez. Pentru prima dată în viața lui, în această zi, Skanderbeg îl ocolise cu privirea.

De la bun început, Hamza fusese neliniștit în privința judecății, dar niciodată nu i-ar fi trecut prin gînd că unchiul său îl va acuza și îl va disprețui în fața armatei. Acuma nu-i venea să-și creadă ochilor ce se întîmplă, transpirase leoarcă și privea grumazul lui Skanderbeg ars de soare, cu vinele umflate.

— Unui astfel de om ar trebui să i se ardă casa, să-i fie rasă din temelii cu plugul. Tuna și fulgera vocea lui Giorgi.

Oastea asculta cu răsuflarea tăiată, dar acuzatorul nitase de judecată și de ea, părînd că se adresează munților și datinilor, ca împreună să-l pedepsească pe vinovat.

Asprul judecător cerea capul lui Hamza. Această idee pătrunse în adîncul sufletului nepotului și rămase acolo. Își dădea seama de prețul unei asemenea hotărîri și i se păru că vede grumazul celui care îi ținea loc de tată, pe care adesea îl sărutase, scăldat în sînge. „Sărută-mă aici", îi spunea Giorgi, cînd îl luase la Edrene, sau cînd se jucaseră cu spada, și el, copilul, îl pusese jos. Skanderbeg fusese pentru el întreaga lume.

Hamza se întoarse către gloata înmărmurită. Cuvintele „datină", „credință", „frate", „dușman", dansau în jurul său ca niște năluci fără să-l atingă, fiindcă tînărul era acum doar un trup mort, golit de suflet ca un trunchi de copac fără miez. Simțea că dintr-o clipă într-alta, ori va plesni, ori va înnebuni.

— Ce ai de spus ? îl întrebă Marin, trezindu-l la realitate, și după tonul întrebării armata înțelese că bătrînul era de partea lui Hamza.

— Nimic. Știe tata ce face, răspunse tînărul, închizînd și deschizînd convulsiv pumnii și bătînd pe loc din picioare, ca să-și potolească clocotul sîngelui.

Oastea prinse a se agita, o parte din ea dîndu-i dreptate lui Skanderbeg, dar majoritatea luînd apărarea nevîrstnicului căpitan, mai ales că marele comandant spusese, printre altele, că ar trebui decimate rîndurile celor care îl urmaseră pe Hamza la atac. Miile de figuri împietrite cu puțin timp înainte, deveniseră dintr-o dată amenințătoare și negre de supărare. Fuseseră și ei învinuiți laolaltă cu căpitanul lor că au ucis prieteni credincioși", ori peste așa ceva nu se putea trece cu una, cu două. Aceste cuvinte, înscrise cu semne de foc, le arseseră tuturor ochii. Conduși de Hamza atacaseră un teritoriu dușman. Cum putea vorbi atunci Skanderbeg de „uciderea prietenului credincios" ? !

— Şi tu ce doreşti acum? se întorsese Marin spre Skanderbeg şi întrebarea lui sună mai mult ca o rugăminte.

Kastrioti simţi dintr-o dată golul din jurul său şi o oboseală grea. Furia, care îl gîtuise o zi şi o noapte, îl părăsise, ieşind dintr-însul împreună cu vorbele ce le rostise. Pentru prima dată în ziua acea se întoarse spre Hamza şi ar fi vrut să-l atingă cu mîna ca să se încredinţeze că nu-l omorîse. Ridică încet braţul în sus şi spuse :

— Noi am avut victoria în mînă şi din cauza acestui nesăbuit am scăpat-o. Dar pînă acum a luptat cu mult zel şi nici viaţa nu şi-a cruţat-o. Să i se retragă conducerea armatei.

Rostind acestea înfruntă privirea ochilor albaştri ai nepotului, devenită mai blîndă, aceiaşi ochi ca ai mamei lui, turcoaică. Hamza se cutremură şi lăsă capul în pămînt. Ştia că punţile spre sufletul unchiului sînt tăiate şi se simţea din nou tot atît de singur pe lume ca în ziua cînd îşi pierduse mama.

Skanderbeg se aşeză pe locul său şi aşteptă hotărîrea judecătorilor. În aer plutea spre el o dojană uşoară ridicată din rîndurile armatei, în vreme ce soarele coborîse asupra muntelui Taraboş. Nimeni nu înţelesese de ce anume se făcuse vinovat tînărul căpitan şi socoteau că marele comandant vorbise astfel, cuprins de furie. Se încrîncena cînd întîlnea nedreptate şi atunci trebuia să se descarce asupra cuiva, ori să plece singur încotro vedea cu ochii. Plătea apoi această izbucnire cu ore întregi de căinţă venită pe îndelete, la început ca o amorţeală a trupului, urmată de o durere a mîinilor şi picioarelor, aşa cum şi acum începuse să-i sîngereze inima pentru Hamza.

Judecătorii se strînseră cu capetele aplecate spre centru, ascultînd ce le spunea bătrînul Marin cu glasul scăzut. Imediat Spani s-a ridicat în picioare, cu amîndouă

mîinile pe mînerul spadei și cu barba răsfirată pe piept ca o lespede veche sub care zăcea îngropată datina. Văzuse că Skanderbeg a rămas izolat și trebuia să facă ceva pentru a-l ajuta.

— După cum glăsuiesc legile noastre, rosti el, să se ridice în picioare judecătorii care cer pedepsirea căpitanului Hamza.

Nu se mișcă nimeni.

— Giorgi, comandant și părinte al nostru, să nu judecăm tineretul pentru faptele lui nesăbuite, dacă au plecat de la o nobilă intenție. Domnul mi-este martor că Hamza a vrut să cucerească Drișteе pentru a ți-l oferi în dar.

Se ridică în picioare căpitanul Pol Manești, care luptase ca un nebun împotriva lui Ali-pașa și spuse :

— Să-l lăsăm pe Giorgi să facă o încercare, lăsîndu-i viteazului Hamza comanda armatei.

Marin așteptă, dar nu mai vorbi nimic.

— Voi, bărbați, ascultați, strigă Spani. Noi, bătrînii judecători aleși din fiecare companie, ținînd seama și de obiceiurile noastre, am hotărît următoarele : Hamza Kastrioti să fie eliberat, fără nici o amendă, sau orice altă pedeapsă pentru greșeala sa și să i se recunoască rangul și cinstea cuvenită în rîndul armatei.

Skanderbeg se ridică să se întoarcă în tabără și nepotul îl urmă, respirînd în spatele lui, așa cum era învățat ca să-l urmeze mereu și pretutindeni, uimit și neliniștit că sentința nu fusese dată cum și-o dorise cel ce îi ținea loc de tată.

*

La sfîrșitul lui iulie, cînd orașele din Albania, aparținînd Veneției, erau la capătul puterilor din cauza asediului și avînd promisiunea fermă că Mustafa-pașa va ataca în același timp în răsărit, senatul ordonă armatei din Skutari să pornească la luptă împotriva lui Skanderbeg și să elibereze Dania. Tobele, flautele, ovațiile

întregului oraș au condus oastea pînă la podul peste Kiri, ca ea să iasă în cîmpie cu sufletul plin de îmbărbătare și să-l distrugă pe sîngerosul Skanderbeg, care îl omorîse pe fratele său de cruce, Leka Zaharia prefăcînd Zadrima și regiunea muntoasă într-un pămînt pîrjolit. Veneţienii adunaseră o armată de 15.000 de oameni, bine dotată și instruită cu mari cheltuieli.

Skanderbeg, care se abținuse cu greu să nu atace orașele Republicii, așteptase ca inamicul să iasă în cîmpie. Fiind informat de ceea ce se petrecea la Skutari, el adună la Dania 10.000 de ostași, fără să retragă trupele de asediu, și în dimineața de 23 iulie trecu Drinul. Lupta începu.

Oastea venețiană, jumătate din luptători skutarieni și jumătate străini, ieși în întîmpinarea lui Kastrioti în cîmpia Vulkatan, cale de două ore mai sus de zidurile fortăreței Skutari, și începu de îndată manevrele, sigură de superioritatea ei și de măiestria căpitanilor. Aripa dreaptă era condusă de însuși comandantul suprem, Daniel Giuriqi, centrul îl ținea căpitanul Bartolomeu, iar flancul stîng, căpitanul Simion Vulkatan, care era localnic.

Skanderbeg observă manevrele greoaie, mecanice, ca la paradă, executate pentru a evidenția măreția acelei armate învechite, și își dădu seama că va obține o victorie ușoară. El rezistă în fața atacului trupelor comandantului suprem, îl plasă în centru pe Tanuș, cu ordinul să apere poziția, și în stînga pe Moisiu. În consiliul de pregătire a bătăliei, care se adunase mai înainte, acolo, în picioare, Giorgi spuse doar cîteva cuvinte, dar ele rămaseseră întipărite în mintea tuturor !

„Să se așeze fiecare pe loc, unul în fața celuilalt, să nu fie lovit nimeni pe la spate, prizonierii capturați vii, răniților să li se dea ajutor și să nu se ia nici o pradă de război."

Armata venețiană rezistă atît cît (după cum va scrie anonimul Tivaras) să se poată spune că opusese rezistență mai mult decît turcii. După trei ore de încleștare

sîngeroasă ea începu retragerea în dezordine și nu se opri pînă înăuntrul zidurilor din Skutari. Pe cîmp rămăseseră două mii una sută de morți și cinci sute de prizonieri, printre care căpitanii Simion Vulkatan și Andrei Humoi. Skanderbeg (pierduse trei sute șaizeci de oameni) a obținut o victorie clară și decisivă. El ajunse într-un suflet în fața orașului Skutari și îl opri, apucîndu-l de braț pe Moisiu care voia să intre în cetate, ca să dea lovitura de grație ultimelor rămășițe ale dușmanului.

— Nu, frate! Nu acum! Îți dau cuvîntul că ne vom întoarce aici peste un an, îi spuse Kastrioti.

— Dar de ce dracu am dat această luptă? strigă nedumerit Moisiu.

— Ca să simtă tăria pumnului nostru. Nu uita că-l avem pe turc în spate.

El se retrase la Dania, eliberă cinci sute de prinși fără a cere despăgubiri și trimise la cetatea Petrelei pe cei doi căpitani.

Șase zile mai tîrziu, senatul trimise proveditorului său în Albania un mesaj urgent prin care îl vestea că despotul Serbiei se retrăsese din luptă, iar turcii nici nu intraseră. Orașele venețiene să acorde otomanilor orice ajutor cerut, iar Dukaghinii și toți ceilalți cărora li se promisese protecția din partea Republicii să fie nimiciți și Skanderbeg să fie alungat. Senatul îi amintea proveditorului să fie atent și să acționeze după ce se va dumiri asupra intențiilor turcilor.

*

Mustafa-pașa plecase de la Struga cu 15.000 de soldați ca să-l atace pe Vranakonti la Oranik, în cheile Caharicei și Dibra Mare. Skanderbeg alesese 2.000 de călăreți încercați și, după un marș de trei zile, de la Dania, trecînd prin Mat și peste culmea Murra, a ajuns la Oranik. Dacă îl va găsi pe Vranakonti în viață, acolo, la Dibra va săpa mormîntul lui Mustafa-pașa, dacă nu, va trebui să se

retragă, ca să nu fie prins între două focuri în cazul că veneţienii vor ataca din nou. Se grăbea, ca în noaptea cînd plecase de la Niş, de aceea l-a pus pe Moisiu să încheie coloana, fiindcă vrednicul căpitan era surd şi orb la văicărelile oamenilor şi ar fi fost în stare să omoare cu mîna lui şi cal şi călăreţ, dacă marşul s-ar fi poticnit. La urcuşuri ostaşii descălecau, ducînd caii de dîrlogi. Popasurile erau doar atît cît să fie hrănite şi adăpate animalele.

În după amiaza zilei de 14 august, Skanderbeg, ajunse la Oranik, unde îl găsi pe Vranakonti în viaţă. Bătrînul soldat ridicase în faţa duşmanului întărituri din rădăcini, piatră, amestecate cu pămînt, întinsese tot felul de capcane şi cinci zile la rînd îi rezistase lui Mustafa-paşa care nu făcuse economie de oameni şi muniţie pentru a-l scoate din fortificaţie.

Comandantul îl îmbrăţişă strîns pe bătrîn, ţinîndu-l aşa mult timp, fără să scoată un cuvînt, gîndindu-se că nu există răsplată pentru fapta sa eroică.

Cobora înserarea şi Skanderbeg socoti că la adăpostul întunericului îl va putea încercui pe inamic prin mişcări învăluitoare cu cavaleria, iar în zori îl va lovi prin surprindere. În această vreme, Pal Manesi se duela cu un turc la poalele colinelor Petril. Îl omorî pe osmanlîu, îi înfipse capul într-o suliţă şi se urcă în vîrful dealului, de unde dădu un ţipăt prelung prin care chema la luptă pe însuşi Mustafa-paşa.

Era vremea minunilor care nasc credinţa şi aceasta aduce apoi la adevăratele fapte de vitejie. Credinţa se aprindea în sufletul oamenilor odată cu apariţia eroilor, fiindcă pe atunci tot albanezul era cuprins de un avînt straniu şi fiecare se credea un viteaz.

Aclamaţiile din piepturile ostaşilor se ridicară spre Pal Maneşi şi Skanderbeg, întreaga armată punîndu-se în mişcare. Moisiu încălecă şi îi spuse lui Giorgi că în luptă un moment prielnic face mai mult decît toate planurile

la un loc. Skanderbeg privea tăcut înainte. Era pentru a doua oară că oastea sa se arunca fără ordin la atac împotriva aceluiași ianmic. O asemenea ispravă repetată îi putea aduce nenorocirea. Se urcă pe cal și împreună cu 300 de călăreți se îndreptă înspre colinele unde se afla statul major al lui Mustafa-pașa. Urmărirea dușmanului încetă odată cu venirea nopții. Comandantul turc, cu 2.000 de soldați, se rătăcise, învîrtindu-se prin întuneric în jurul dealurilor de la Petril și, la ivirea zorilor, se găsea în locul de unde plecase. Moisiu îl împresură și le promise tuturor viața, dacă se vor preda, dar îi masacră, cruțîndu-i doar pe Mustafa-pașa și pe ofițeri. Skanderbeg îi spuse că, potrivit obiceiului, prizonierii nu trebuiau uciși. Întoarse amărît capul de la priveliștea dezgustătoare. Moisiu, care nu suporta nici un fel de dojană, se retrase fără a scoate un cuvînt. Cînd se împărțiră prăzile de război, Kastrioti îi dădu cortul pașei. Atunci căpitanul palid la chip îi spuse : „Singurul turc care nu face rău nimănui, este acela fără cap". Dorea ca Skanderbeg să-l ierte și să fie de acord cu dînsul. Pe comandant îl uimi mîndria nemăsurată a lui Moisiu, îi puse brațul pe umăr și îi zîmbi, deși inima îi sîngera.

*

După două victorii răsunătoare obținute în 22 de zile, una la nord, alta la răsărit, Skanderbeg era privit cu ochi plini de căldură de către toți albanezii. În inimile lor, el era acum stindardul libertății, comandantul de neînfrînt. Faptele sale păruseră unora prea mărețe pentru a fi crezute, dar pe ultimele le văzuseră toți cu propriii lor ochi, așa cum putuseră să-l vadă pe Skanderbeg însuși în carne și oase. Laudele, venite din colțurile cele mai întunecoase ale țării, luminau făptura lui Kastrioti, și el gusta cu temere din cupa succesului, înconjurat de figuri vesele și fericite care-l îndemnau să bea pe nerăsuflate.

Dar cînd rămînea seara numai cu gîndurile sale simțea că era încă prea devreme să se bucure pe deplin, că

făcuse numai primii pași pe un drum lung și că pînă la capătul lui mai avea destul. Puterea înnegurată a turcului, care se întindea și asupra Balcanilor, rămăsese intactă și se va arunca asupra lui cînd va sosi momentul potrivit. Acum lupta pe două fronturi, și lucrul acesta era nesigur și periculos. Trebuia să termine războiul cu Veneția, înaintea unei posibile întoarceri a otomanilor. Singura știre îmbucurătoare era vestea că Huniade concentrase din nou armată la malurile Dunării.

În casa de bani a lui Mustafa-pașa s-au găsit 5.000 de ducați, pe care un albanez din Tivar îi dăduse în numele contelui Laredan, căpitanul Skodrei. Era același preț pe care Republica îl plătise cu 30 de ani în urmă pașei de la Shkup pentru a-l ataca pe Balș al II-lea. Veneția încerca și cu Skanderbeg jocul pe care îl făcuse cu Balș și cu Gion.

Kastrioti apucă pe drumul de întoarcere cu cei 2.000 de călăreți, și dorința de a rezolva treburile cu venețienii se transformă în furie, cînd descoperi complotul urzit împotriva sa și cînd primi știrea că trupele de la Skutari atacaseră noua fortăreață a Balzei. El ajunse într-un suflet la Dania, lăsă acolo soldații obosiți de marșul spre Dibra și cu cealaltă parte a armatei atacă orașele de la malul lacului. Oastea primi încuviințarea să pîrjolească și să jefuiască pînă sus, la Budishe. Hamza se afla din nou la dreapta unchiului și lupta cu un zel sporit, acum, cînd primise ordinul să-i distrugă pe venețieni și pe aliații lor din nord. O asemenea invazie nu se mai pomenise de pe vremea năvălirilor slave. Rămaseră în viață doar cei care se alăturaseră lui Skanderbeg. Cînd ajunse la marginea lacului, armata se întoarse sub zidurile Skutarului, trecu Buna și ajunse în grabă la Ulqin. În Tivar tocmai izbucnise răscoala împotriva Veneției. În vreme ce focul se întindea, Skanderbeg reveni pe neașteptate în tabăra de la Leja. Primise mesajul de la Huniade prin care voievodul îl ruga să i se alăture în cîmpia Kosovei.

*

Turcii se retrăseseră învinși. Despotul Serbiei, convins cu o mare sumă de bani, aduna din nou oaste la Zeta. Toată coasta Adriaticei ardea. Trei orașe, Durazo, Leja și Dania se pregăteau ca să se predea.

Republica pierduse într-o aventură nefericită și neașteptată importantele așezări de la Adriatica răsăriteană, monopolul asupra acestei mări și punctul de plecare al liniei antice Ignatia, drumul cel mai scurt de la Roma la Constantinopole.

Toate scrisorile senatului au fost arse. Skanderbeg rămăsese pe cîmpul de luptă de două ori mai puternic. Cu el nu se putea lupta pe uscat, nici să fie atacat pe mare. În această vreme strîngea cercul de fier în jurul orașelor asediate, fără a le ataca, ceea ce părea o manevră drăcească. Republicii nu-i rămînea decît să-l atragă în Albania pe însuși sultanul Murat cu toate forțele sale, ori să încheie pacea cu Giorgi în condițiile impuse de el.

Dar Serenissima, cu tradițiile ei în ale urzelii politice vechi de o mie de ani, nu se retrăgea niciodată din joc, atîta vreme cît mai întrezărea fie și o geană de speranță pentru a cîștiga. De ce nu ataca Skanderbeg orașele încercuite și de ce nu se grăbea să treacă prin foc și sabie împrejurimile lor ? Ce aștepta ? Tocmai această așteptare era speranța Republicii. Kastrioti nu dorea cu Veneția un război îndelungat, care să-i macine forțele, ci o pace favorabilă. Senatul înțelesese cum stăteau lucrurile și încerca să găsească o cale pentru a întoarce situația în favoarea sa.

Pe neașteptate apăru o nouă soluție mult mai rapidă și mai practică : să fie trimis chiar Skanderbeg pentru a întîlni oștile sultanului în afara Albaniei. Iancu Huniade tocmai cobora la Kosovo. În primele lui campanii, Vaticanul și ceilalți regi îi impuseseră voievodului să iasă drept la țărmul Mării Negre. Acum el era destul de puternic pentru a-și alege singur direcția de înaintare. De

astă dată „Călărețul alb“ va ieși la bifurcația Nișului ca să se întîlnească cu Skanderbeg și împreună vor coborî în Tesalia, ridicînd la luptă popoarele din Balcani. Kastrioti, care îndemnase Europa să facă un front comun împotriva otomanilor, va lăsa orice altă treabă pentru a lupta în această campanie, astfel că invitația lui Huniade îl va scoate dinăuntrul Albaniei.

La 8 octombrie proveditorul general, Andrea Venerio și contele Pal Loredan, căpitanul Shkodrei, au început, în numele senatului, discuțiile de pace cu „măritul Skanderbeg“, în tabăra acestuia din vecinătatea Lejei. Din partea lui Kastrioti mai participau „prea veneratii întru Cristos, domnul Andrea, cinstitul episcop al Arberiei și onorabilul bărbat, Gheorghe Pelini, abatele Sfintei Marii din Roteț“. Ultimul, care luase parte și la Liga de la Leja, ca observator al Papei, deveni încet-încet, unul dintre oamenii de încredere ai lui Skanderbeg.

Cincisprezece zile mai tîrziu, cu 93 de voturi pentru, unul contra și o abținere senatul a acceptat tratatul de pace cu Giorgi.

— Republica va stăpîni în continuare Dania, dar Kastrioti va primi în schimb valea Malul Șarpelui, Buze Gjarpri, situate în partea de jos a Drinului. Va avea libertatea să trimită cirezile la pășunile din Velipoja pînă la mare și pe celelalte cîmpii dintre Skutari și Leja.

— Republica îi va plăti lui Skanderbeg o recompensă viageră de 1.400 ducați pe an.

— Skanderbeg va avea controlul deplin asupra vămilor și va primi în fiecare an, fără vamă, 200 de poveri cu sare.

— Fiecare parte va asigura situația cetățenilor celeilalte părți. Se vor preda inamicii refugiați și nu vor fi persecutați participanții la luptele trecute.

— Ca simbol al prieteniei și al respectării tratatului, Republica îi va dărui lui Skanderbeg două rînduri de

veştminte de purpură pe an, şi acesta, pentru a păstra un vechi obicei, îi va trimite doi şoimi şi doi cocoşi de luptă.

„Deoarece domnul Skanderbeg va pleca să se întîlnească cu principele Iancu, să i se plătească în cel mult 15 zile, 1.400 de ducaţi, sumă ce va fi scăzută din recompensă."

În urma acestui tratat nimeni nu pierdu, nimeni nu cîştigă nimic.

*

Patru zile mai tîrziu, Skanderbeg porni în marş, în fruntea unei armate de 10.000 de soldaţi. Fiindcă se grăbea, încheierea coloanei o lăsase în seama dîrzului Moisiu. De lupta decisă cu Murat atîrna însăşi fiinţa şi libertatea patriei sale. Comandantul rîse, cînd Moisiu îi spuse că lăsaseră carnea la frigare, ducîndu-se să caute pentru cină în pădure. „Ţine minte ce ţi-am promis, îi aminti el căpitanului. Ne vom reîntoarce acolo, la fortăreaţă peste un an, acum, însă, trebuie să ne zorim."

Ghiorghi Brankovici, aliatul lui Skanderbeg, se arătase cam şovăielnic în lupta cu veneţienii, iar acum îşi dăduse arama pe faţă, devenind un duşman făţiş al lui Kastrioti şi dorind să împiedice cu orice preţ marşul trupelor albaneze şi unirea lor cu cele ale lui Huniade. Dar Skanderbeg nu căzu în capcanele întinse şi îşi croi drumul cu spada, astfel că la 18 octombrie ajunse la Priştina, unde întîlni soldaţi unguri, polonezi şi germani, rămăşiţe ale armatei voievodului, care încercau să se refugieze în Albania. La 30 de kilometri depărtare se desfăşurase bătălia cîştigată de Murat ca prin minune, tocmai cînd el o socotea pierdută, fapt ce i se întîmplase pentru a doua oară. Sultanul adunase la Sofia toată puterea sa, adică o oaste de o sută de mii de oameni. Trebuia să zădărnicească prin orice mijloace unirea armatei creştine sub comanda a doi dintre cei mai mari comandanţi ai Europei. Printr-un marş rapid îi ieşise lui Huniade îna-

inte, în vreme ce socrul său, Brankovici, primise ordinul să-l oprească pe Skanderbeg. La 17 octombrie sultanul l-a ajuns pe voievod, dar acesta, fără să dea înapoi, a împărțit armata în 38 de unități și a acceptat lupta în așteptarea lui Kastrioti. A doua zi Huniade îl atacă pe Murat cu cavaleria grea și îi zdrobi flancurile. În ziua a treia turcii s-au întărit în centru și au făcut o manevră în spatele inamicului, timp în care 8.000 de oșteni l-au părăsit pe voievod și au trecut de partea otomanilor. Armata creștină a fost zdrobită, și Huniade a fugit de pe cîmpul de luptă, dar a căzut prizonier la despotul Serbiei pe cînd încerca să treacă Dunărea. Dacă Skanderbeg ar fi ajuns la vreme, alta ar fi fost soarta bătăliei, așa că lui nu-i mai rămăsese acum decît să adune soldații împrăștiați.

În drumul de întoarcere, lăsă armata să jefuiască întreg ținutul lui Brankovici. Sultanul trecu și această faptă în contul încărcat al lui Kastrioti.

CHELĂLĂITUL CÎINELUI

Grecia şi Serbia fuseseră îngenunchiate, iar Constantinopolul rămăsese ca o relicvă în spatele adîncului front turcesc. Rezistenţa de la Dunăre se prăbuşise şi Huniade căzuse prizonier la Brankovici. În apus, sultanul nu mai avea alt inamic rămas în picioare decît pe Skanderbeg. Acum îi venise rîndul şi acestui rebel, care tocmai sărbătorea victoria obţinută contra paşilor otomani cu cinci ani în urmă. El era nu numai un rău exemplu pentru principii vasali din Europa şi din Asia, dar împiedica şi înaintarea osmanlîilor în partea stîngă a Imperiului.

În aprilie 1449 Murat adună la Adrianopole o armată puţin mai numeroasă ca aceea care ieşise biruitoare cu un an înainte la Kosovo. Cantitatea mare de fier pentru turnarea tunurilor grele şi alte pregătiri militare arătau că sultanul avea de gînd să pornească o campanie împotriva unui ţinut muntos şi bine fortificat. Deşi iscoadele nu-i aduseră lui Kastrioti nici o ştire sigură privitoare la direcţia de înaintare a turcilor, totuşi el se apucă să pregătească în grabă fortăreţele.

*

Gloata adunată în cîmpia ce se întindea sub fortăreaţa Krujei se întorcea în cetate tristă şi abătută, de parcă venise de la propria ei înmormîntare. De disperare şi du-

rere femeile își zgîriau obrajii, după obicei, însă nu plîngeau. Ostașii se amestecaseră prin mulțime și din această pricină Vranakonti își pierduse răbdarea. În cele din urmă oamenii se îndreptară către poarta fortăreței, cu pași împiedicați, iar copiii viermuiau printre picioarele lor, bulucindu-se înainte. În scurt timp, tîrgul și ulițele rămaseră pustii.

Vranakonti rămase singur în picioare lîngă marea intrare în cetate, de unde asculta tropăitul pe caldarîm al soldaților care se întorceau.

— Acum nimeni nu va mai ieși fără voia mea. În schimb poate intra oricine, comunică el căpitanului porții care tocmai urca pentru a primi ordinele.

Oșteanul rămase în fața scărilor și zîmbi. Vranakonti coborî și-i privi chipul. De ce se bucura acest om, dacă într-adevăr se bucura ?

Pe figura palidă și plină de transpirație a căpitanului se observau brazde adînci.

— Au fost controlate casele ? întrebă Vranakonti.

— Nu a rămas nici măcar un cîine, răspunse celălalt.

Cîteva momente mai înainte Vranakonti crezuse că ofițerul zîmbise pentru a-și face singur curaj, însă acum se convinse că omul era obosit și mulțumit că dusese un lucru la bun sfîrșit. Skanderbeg nu greșise cînd îl numise căpitan al porții.

Comandantul cetății se urcă în turn. Soldații veneau încet, tăcuți și îngîndurați, fără ca vreunul să întoarcă privirea spre locul pe unde intrase. „Semn bun", se gîndi Vranakonti. Erau o mie cinci sute de ostași și trei sute de bărbați localnici, care nu se refugiase cu familiile lor.

Bunul tovarăș al lui Kastrioti privi spre apus, acolo unde se va aduna turcimea și văzu soarele scufundîndu-se încet-încet în mare.

— Acum închid poarta, îl aduse la realitate căpitanul. S-au întors cu toții. Dorea să se culce cît mai degrabă.

Colinele galbene se cufundau în umbrele învăluitoare ale amurgului, ca un glob terestru pierdut în univers. Privind locurile întinse, de sub el, de la înălțime ameți-toare, Vranakonti se simți dintr-o dată uriaș, încît se uită la mîinile și picioarele sale, ca să se încredințeze că nu crescuse între timp.

— Ne-am adunat în sfîrșit..., se auzi vocea căpitanu-lui, care tocmai cobora bucuros, ca și cum ar fi pregătit frînghiile pentru a lansa la apă vaporul lor de piatră, izolat de omenire.

În arcada porții, sub picioarele lui Vranakonti, se lă-sase tăcere. Ofițerul urcă din nou și veni lîngă coman-dant, străduindu-se să-și potolească gîfîitul.

Vranakonti dădu mulțumit din cap. Și el era foarte obosit. Stătea nemișcat cu privirea ațintită spre nord-vest, încercînd în zadar să întrezărească valea rîului Dro. Acolo se afla Skanderbeg în fruntea oastei care trebuia să se pună în mișcare chiar în această noapte. Armata și Kastrioti puteau fi, la rîndul lor, considerați un alt vas ce va coborî în mare, cu primejdiile, greutățile și ne-număratele griji viitoare.

*

Skanderbeg străbătea în goana calului pajiștile mun-toase ca să ajungă la Steluș înainte de lăsarea serii. De acolo va porni spre Sfetigrad, unde mai fusese o dată în decurs de zece zile. O gardă din Kruja îl urma cu su-fletul la gură. El se odihnea numai patru ceasuri pe noapte și apoi rămînea treaz în șa tot restul timpului. Stătea nemîncat o zi și o noapte, după care era în stare să mănînce ca un căpcăun. Trupul său aduna energie din te miri ce, și prin aceasta comandantul uimise întreaga armată alcătuită din oameni vînjoși de la munte. Se răs-pîndise legenda că nici o greutate nu-l putea doborî, nici o armă nu-l putea ajunge.

Mergea îngîndurat în trapul calului. Cinci ani întregi călărise scrutînd depărtările ca să-l călăuzească pe sultan

în campaniile sale în crucișul și-n curmezișul Balcanilor, ocolind Albania în care mocnea revolta. Dar acum, nici o putere din răsărit sau din apus nu se afla în luptă cu Murat și el venea pentru tributurile neplătite la vreme, pentru cîrpirea onoarei armatelor învinse în cîteva rînduri, pentru tot ce păgubise din pricina orgoliului nemăsurat al oamenilor acestor locuri. Doar sîngele și bogăția întregii Albanii ar mai fi putut spăla jignirile aduse Imperiului. Sultanul promisese supușilor că se va întoarce la Adrianopole cu Skanderbeg legat de coada calului și pornise campania de cucerire în mai, pentru a găsi recolta pe cîmp.

Giorgi înalță capul încercînd să zărească dincolo de Korabi chipul amenințător al lui Murat, dar nu văzu decît albastrul posomorît al crestelor. În acele zile, cînd oamenii își lăsau treburile și casele pentru a se refugia în munți, cînd femeile se despărțeau de bărbații lor, Kastrioti simți încrederea mută a poporului în brațul său de ostaș, cu atît mai mare, cu cît se apropia dușmanul. Dar observă și țăranii care se grăbeau să meargă la biserică și la locurile sfinte, ca să-i ceară îndurare bunului Dumnezeu cu lacrimi în ochi. Poate că, în sufletul lor, aceștia îl credeau pe Skanderbeg adevăratul vinovat pentru nesfîrșitele lupte pe viață și pe moarte ce vor trebui duse împotriva unei armii de zece ori mai puternică. Comandantul socoti pe degetele mîinii cîte luni erau din mai pînă în octombrie, pentru că de-a lungul acestora se va întinde și toată drama lui, fiindcă rămăsese singur în fața turcului. În ceasul celei mai mari încercări, Liga de la Leja dăduse înapoi — după bătălia cu Veneția. Altisferii, Dușmanii, Spanii se retrăseseră pe lîngă zidurile Skutariului, iar Dukaghinii făceau otomanilor semne de prietenie. Apariția tunurilor și steagurilor inamicului la granițele țării a scos la iveală răutatea și discordia dintre căpitani. Ei doreau să vadă desfășurarea întregii drame a lui Skanderbeg, deși cunoșteau dinainte deznodămîntul, de departe și fără nici un amestec.

Trecuse de miezul nopții, cînd comandantul părăsise Steluşul şi, în defileul Kater-Gryka. se întîlni cu Moisiu. Îl îmbrățișă, simțind în înlănțuirea brațelor trupul firav al prietenului, şi la lumina lunii îi zări ochii. Aştepta veştile şi parcă îl vedea pe căpitan cum i le va povesti, fără să clipească din gene, clar şi pe rînd, nelăsînd loc pentru întrebări, cu atît mai puțin pentru contraziceri, şi apoi tot el va prezenta două-trei planuri de acțiune, fiind pe deplin încredințat că lucrurile se vor desfăşura întocmai. Dar în acea noapte Moisiu nu aducea nici pe departe cu cel de altădată. Şedea nemişcat, cu capul în piept, tăcut şi gînditor. Skanderbeg coborî privirea asupra pieptului său, ca şi cum ar fi vrut să-i consulte bătăile inimii viteze. Pămînturile devotatului căpitan vor fi cele dintîi călcate de copitele cailor vrăjmaşilor, de aceea nu se gîndea la nimic altceva, în afară de lupta ce-l aştepta.

Se aşezară amîndoi pe marginea drumului.

— Turcii au ajuns mai repede decît se aşteptau, rupse tăcerea Moisiu. Sînt 40.000 de călăreți şi în această dimineață vor încercui Sfetigradul. Sultanul nu este cu ei, nu a ajuns nici la Monastir, dar vine în urmă cu restul armatei.

— A, ai fost la Sfetigrad ? îl întrebă Skanderbeg.

— Da. Petre lucrează încă la fortificații.

Giorgi privi în jur. Soldații îşi păşteau caii prin pajişte şi comandantul simți în fiecare fibră a corpului zgomotul făcut de dinții dobitoacelor care smulgeau firele de iarbă, fornăind pe nări. Era o păşune cu iarbă grasă, şi miresmele Stelii muntelui pluteau în văzduh. Cînd trecuse prin Sfetigrad, Kastrioti observase oamenii, lucrurile şi avusese impresia că întregul oraş semăna cu o tabără provizorie în aşteptarea evacuării.

— Ce aşteptați ? întrebase el.

— Inamicul, îi răspunse Petre Perlati.

— Munciți, dacă doriți să-l primiți cum se cuvine.

Apoi îi dărui ofițerului o spadă. Fostul preot al Ma-

tului, ajuns căpitan în lupta de la Torviol și după aceea delegat la Sfîntul Scaun, spuse, luînd arma, că acolo își va lăsa capul. Rostise vorbele în așa fel, încît ele să se răspîndească în fortăreață. „Noi nu îți cerem capul, ci Sfetigradul, care este fruntea patriei noastre", îl povățui Skanderbeg. Mai dădu încă o spadă lui Martin Fersigi, comandantul unei companii de două sute de apărători ai orașului. Acum Petre lucra încă la ziduri, iar dimineața vor fi gata.

— Va fi o vară lungă și ea va lucra pentru sultan, se întrerupse din gînduri Giorgi.

Moisiu, care simțise mirosul puternic de steaua muntelui, ședea cu capul aplecat. Ridică ochii negri și lumina unduia în ei.

— Vara va fi și în folosul nostru, spuse căpitanul.

Skanderbeg stătea în aceeași poziție ca Moisiu, foarte aproape unul de altul și simțea că îl iubea pe acest oștean cu sufletul minunat, de neprețuit. În fierbințeala lunilor lui cuptor, într-un ținut ostil inamicului, vor fi puse la încercare, ca între ciocan și nicovală, puterea sultanului și răbdarea lui Skanderbeg. Puternicele fortărețe, temeliile ondulate ale patriei, lanțul de inimi ale aceluiași trup, vor rezista.

— Dacă Albania ar fi fost unită, l-ar fi închis pe Murat în mijlocul munților și l-ar fi fărămițat bucată cu bucată, iar în toamnă l-ar fi nimicit definitiv, spuse Kastrioti.

Luna se ridicase drept deasupra văii. Întunericul se retrăsese în adîncul pîrîului și pe poalele munților. Moisiu ședea îngîndurat, înfășurat în manta și își ferea ochii de lumina ce albise pămîntul.

— Și așa va ajunge la Kruja cu oastea înjumătățită, rosti el ridicînd privirea să vadă dacă Giorgi avea vreo îndoială.

Din an în an soarta lui Skanderbeg se lega tot mai mult de a acestui brav căpitan.

— Unde sînt cei doi ofițeri turci pe care i-ați prins ? întrebă comandantul.

— Au murit în timp ce mărturiseau, răspunse Moisiu cu un glas aspru, ce răzbătea, parcă, din barba sa înfoiată, după care continuă : Trebuia să aflăm ceva de la dînșii.

— Da, îl aprobă comandantul, e nevoie să știm cu orice preț planurile și forțele dușmanului.

Înalță capul ca să vadă caii de pe pajiște. Simțea nevoia să se miște.

— Trebuie să lovim înainte de venirea sultanului, să nu-i dăm prilejul să-și desfășoare armata. Țării îi este necesară o victorie, gîndi Kastrioti cu voce abia auzită.

— Putem coborî prin văile răsăritene de la Korabi pînă aproape de Sfetigrad, spuse Moisiu descheindu-și mantaua și căutînd ceva în vestă.

Skanderbeg își imagină locurile pe care le pomenise căpitanul.

— Iată, întîia pradă a acestei lupte ; ți-o dăruiesc. Era a unui ofițer.

În mîna lui Moisiu strălucea un stilet mic cu plăsele de fildeș, un obiect prețios, dar și o armă ascuțită și periculoasă.

Dimineața, amîndoi coborîră la Drin. Căzuse brumă și printre perdelele de pîclă valea părea poleită cu argint. Apoi negura se ridică, rîul și cîmpia ieșiră deodată din noapte, aerul se încălzi, dar undele apei curgeau încă reci, cu zgomot surd. Sfetigradul se afla dincolo, la răsărit, și în imaginația lui Skanderbeg, ce dormita în șa, el se micșoră cît un turn subțire și fragil, asupra căruia apăsa o boltă de patruzeci de mii de picioare. Giorgi deschise ochii, iar orașul și oastea turcească în mărimile lor reale apărură în fața sa.

Moisiu vorbea din nou cu calul lui, nemulțumit de ceva. Cînd intrară pe pod, lui Skanderbeg îi licări în minte amintirea unei dimineți îndepărtate, cu aceleași culori și cu aceeași lumină, și se bucură ca de o întîlnire

cu un prieten adevărat. De îndată ce mișcă brațul pentru a-și ridica mantaua pe umeri, această imagine dispăru și își aduse aminte că atunci fusese o dimineață rece de noiembrie a anului 1443, numai că pe vremea aceea trecuse podul în direcție opusă și în locul lui Moisiu se găsea Hamza. Sub picioarele cailor rîul se rostogolea furios, năvalnic și negru. Armăsarul comandantului tremură din tot trupul, ciuli urechile și iuți pasul. Ajungînd pe celălalt mal, lui Skanderbeg îi trecuse oboseala, dar o puternică strălucire a țărmului nisipos îi lua ochii. De zece zile cutreierase locurile călare și trebuia să se odihnească. Oamenii și caii ce-l întovărășiseră de ieri de la prînz nu puteau fi urniți mai departe și nici nu mai era nevoie să se grăbească, puteau acum să stea și să îmbuce ceva. Cuvintele astea i le spusese lui Moisiu, iar căpitanul descălecă cel dintîi, transmise un ordin oamenilor, fiindcă se aflau pe domeniile lui și trebuia să se poarte ca un adevărat stăpîn.

*

În vîrful colinei era un cort galben cu cele două tuiuri ale pașei prinse pe stîlpul din față. Acest cort domina toată tabăra de parcă ar fi ținut-o sub brațe. Acolo se afla o jumătate de gloată de călăreți, formată din sclavi străini, care se adunase în acest punct, oarecum izolat de armată, venită pentru a completa încercuirea fortărețel de la nord. Soldații trebăluiau în tabăra abia instalată, privind deseori spre munții cărora le simțeau prezența amenințătoare, dar, luîndu-se cu treburile dimineții, mișcările lor păreau sigure. Skanderbeg le auzea strigătele, vedea cu ce se ocupă fiecare și știa ce vor face mai apoi. După ce se vor echipa, vor adăpa caii și după ce vor fi auzit glumele pașei, vor cere să afle ce ar putea prăda în acest loc înconjurat de munți. Giorgi ședea în genunchi la marginea pădurii de fagi, străduindu-se să observe altceva decît obișnuitele îndeletniciri

ale gloatei de sclavi. Rămase. mulțumit de ceea ce văzuse și se întoarse către Tanuș și Pejk Emanuel care coborîseră împreună cu dînsul.

— Să înceapă Moisiu ! spuse el.

Cînd Moisiu și Muzaka al Angelinii, înfășurați în mantale țărănești, apărură din partea de jos a pădurii cu treizeci de călăreți înveștmîntați ca și ei, tabăra se dezvălui în întregime la lumnia zilei. De fiecare cal era legat un catîr încărcat cu saci plini cu pămînt și toată caravana trecu pe la poalele munților și coborî în vale.

Skanderbeg se ridică în picioare lîngă un fag. Zilele încordate de veghe de-a lungul cărora își tocise nervii luaseră sfîrșit. Alaltăieri dăduse tîrcoale Sfetigradului și, întors în tabără, avea în minte o imagine clară a armatei turce de încercuire și a fortăreței. A hotărît ca prima sa lovitură să o dea acestei jumătăți de golată de sclavi, și noaptea ajunse cu armata sa deasupra pozițiilor dușmanului. Acolo s-a îngropat, avînd grijă ca nimeni să nu miște, să nu facă zgomot, dar dacă singur el ar fi putut face una ca asta cu destulă ușurință, nu același lucru se putea spune despre două mii de soldați și o mie de cai, însă treburile merseseră neașteptat de bine. În tabăra otomană era liniște, și Moisiu călăuzea caravana pe o potecă ascunsă printre stejari spre Sfetigrad. Căpitanul călărea în trap mărunt, lipit de coama calului și se ascundea atît de bine încît Skanderbeg rosti plin de admirație : „Hei, Moisiu Golemi, ești dracul gol !“ Bravul ostaș se purta ca o pîrdalnică de femeie, care fuge, fuge, pentru a scăpa de ochii lumii, dar are chef să vadă moartea cu ochii ei, s-o urmărească la fel ca într-un joc de-a v-ați ascunselea. Înaintase mai mult decît trebuia, de fapt nici el singur nu știa cît ar fi fost bine, cînd o patrulă de treizeci de călăreți ieși din tabără pentru controlul de dimineață. Moisiu le strigă oamenilor săi să iuțească pasul, astfel ca să fie auzit de patrulă, și ofițerul turc, care mergea în față, îl văzu. Această caravană de cărăuși noptateci, prinși pe drum de lumina soarelui,

va fi o pradă ușoară și neașteptată. Osmanlîii dădură pinteni drept spre Golemi și căpitanul îi strigă lui Muzaka să fugă și să lase catîrii în mîinile dușmanilor. Moisiu însuși galopă îndărăt și se opri, crezînd că turcii, puțini la număr, se vor mulțumi cu catîrii și nu-i vor urmări, însă aceștia le luară urma. Atunci el îi așteptă într-o mică poiană și, cînd patrula îi ajunse, aruncară toți mantalele țărănești de pe umeri. Turcii rămaseră muți de uimire, văzîndu-i pe cărăuși transformați dintr-o dată în ostași, dar nu era timp nici de minunat, nici de gîndit. Ofițerul se repezi asupra lui Moisiu cu buzduganul ridicat, însă albanezul se feri cu dibăcie, și lovitura o primi un soldat ce venea după el. Agresorul era un bărbat puternic cu ochii răi, la vederea cărora pe Moisiu îl cuprinse furia. Înainte ca ofițerul să scoată sabia, căpitanul îl ajunse și îl lovi cu spada o dată în burtă și a doua oară la gît. De la prima ciocnire, patru turci căzură morți de pe cai, iar alți opt au fost răniți. Restul s-au întors în tabără ca să dea alarma.

Moisiu descălecă. Ofițerul se zvîrcolea cu ultimele puteri la picioarele sale. Golemi se aplecă asupra lui ca să-l vadă mai bine. Cu cîteva clipe înainte turcul ăsta vroise să-l omoare. Îl apucă de pieptar, ridicîndu-l pe jumătate, și cu cealaltă mînă îl lovi de două ori cu spada, retezindu-i capul, apoi apucă țeasta de păr, o învîrti pe îndelete ca pe un mecanism căruia vrei să-i prinzi secretul, îl aruncă jos și îl scuipă.

— Omorîți răniții! Luați catîrii, și haide! ordonă căpitanul.

Un soldat ridică în vîrful suliței capul ofițerului, armele fură strînse, un catîr doborît hăcuit și încărcat în samare, iar soldatul rănit de buzduganul turcului călărea, susținut în șa de alți tovarăși. Caravana se întorcea în pasul domol al cailor, pe la poalele munților, condusă acum de Muzaka, în timp ce, în urmă venea Moisiu, cu fața încruntată și palidă ca întotdeauna.

În tabăra turcească se dăduse alarmă. Pașa ieșise din cort și privea spre munte cu neliniște. Ar fi vrut să nu înceapă atacul, dar printre soldați se răspîndise zvonul că niște cărăuși atacaseră patrula și plecaseră nestingheriți mai departe. Pașa continua să se uite către munți, gîndindu-se că această acțiune ar fi putut fi o viclenie pentru a-l atrage în capcană.

Skanderbeg aștepta încordat la marginea pădurii cu gîtul întins. Trebuia să facă ceva pentru a-i scoate pe turci din tabără, însă nici el nu știa ce. Cu ochii care-i lăcrămau din pricina soarelui îl zări pe Moisiu făcîndu-se că aleargă cuprins de panică pe la poalele muntelui. Dar nu rămînea de făcut nimic altceva, decît să se agite și să strige mai vîrtos, pentru că totul depindea de acel pașă care continua să rămînă încăpățînat locului.

Comandantul turcilor coborî puțin în vale, se înălță în șa și chemă la sine pe cei ce cîntau din flaute, pe cînd gloata de sclavi se agita, țipînd înfuriată și încălecînd fără ordin. Era o trupă nedisciplinată, pusă doar pe prădat. Moisiu se ridică la rîndul său în scări, zări drapelul pașei care fîlfîia în față și auzi tropotul furtunos al întregii armate.

— Ascundeți-vă, dar nu lăsați catîrii, comandă el. Risipiți-vă printre copaci!

Caravana intră într-o pădure de stejari și se împrăștie, fiecare apucînd drumul cel mai scurt de întoarcere. Turcii pătrunseră în desișul copacilor, năpustindu-se în căutarea cărăușilor ca niște vînători. Skanderbeg urcă muntele printre fagi și ridică armata la luptă. Măsurase distanța dintre el și turci, așa că nu se grăbea.

*

După amiaza îl prinse la cea de a doua tabără de la Korobi, de unde putea ține sub observație întreg ținutul.

— Despre această luptă ar trebui să afle toată Albania, spuse Moisiu.

— Victoria din prima bătălie este uneori hotărîtoare pentru soarta întregii campanii şi ea va fi anunţată pretutindeni, rosti Kastrioti.

Paşa căzuse în cursă împreună cu două mii de călăreţi, dar îşi dăduse seama la vreme, reuşind să străpungă încercuirea între poziţiile lui Zaharia Grope şi Pejk Emanuel. Au pierit şase sute de turci, au fost luaţi patruzeci şi patru de robi, cinci sute de cai şi drapelul paşei. Skanderbeg vroia să trimeată robii, prăzile şi jumătate din numărul cailor la Kruja, pe lungul drum al Matului şi al Shkozetului, pentru ca poporul să vadă cu ochii lui victoria.

— Vara a fost de partea noastră, zise Moisiu.

— La fel de bine îi poate fi favorabilă şi sultanului.

După ce se ospătaseră, soldaţii se odihneau în corturi. Locul acesta muntos nu era împădurit şi noaptea se făcea foarte frig. Moisiu şedea ghemuit, înfăşurat în manta. Încă nu se liniştise după luptă şi la prînz mîncase, înghiţind bucatele, fără să-şi dea seama ce băga în gură. El pregătise capcana cu cărăuşii şi acum se gîndea la altă acţiune.

Nu putea să suporte încercuirea Sfetigradului de care erau legate numele şi puterea sa. Spre mulţumirea căpitanului, Giorgi tăia carnea cu pumnalul cu plăsele de fildeş primit în dar mai înainte. Moisiu îi ceruse să apere singur oraşul, însă acum Skanderbeg avea nevoie de el în cîmpie, nu să stea închis între nişte ziduri. Îi privea cutele ce-i brăzdau fruntea palidă şi se gîndea că nu există un căpitan mai bun ca Moisiu în toţi munţii Albaniei, numai că era crud cu prizonierii şi nu zîmbea niciodată.

Cînd termină de mîncat, se întoarse apropiindu-se de fortăreaţă, dar nu avea în minte nici un plan. După această primă luptă nu se întîmplase nimic nou, în afară de faptul că încercuirea se strînsese puternic şi duşma-

nul pregătea tunurile. Trebuia să facă ceva pentru salvarea Sfetigradului înainte de venirea sultanului.

*

Sultanul Murat a ajuns în fața cetății pe la mijlocul lui mai, împreună cu fiul său, Mehmet, în fruntea a trei mii de ieniceri. Întreaga armată l-a primit cu urale. În prima zi a cerut celor din fortăreață să se predea, iar în ziua următoare a început bombardarea ei cu patru tunuri mari, care aruncau ghiulele de două sute de ocale. Însă cetatea era ridicată pe o colină înaltă, conică și ghiulele abia ajungeau la baza zidurilor. Atunci, în cinci zile Murat înălță cîteva platforme înalte de pămînt, răsărite ca niște cocoașe în jurul fortăreței, sui tunurile pe ele și bombardă zidurile, ba chiar și orașul dinăuntru lor. În 28 mai, sultanul ordonă atacul general. Cînd turcii răzbiră pînă la metereze și aruncară scările, Kastrioti se îndreptă de la Drin direct spre tabăra inamică, dar se izbi de o apărare puternică și dădu înapoi. Sfetigradul nu putea fi ajutat din afară. Dar orașul a rezistat. Pjeter Perlati a scos la parapete și forțele de rezervă. În acea zi asediații au pierdut o șesime din oameni, însă garnizoana a cîștigat încrederea și credința că era în stare să reziste și singură în fața sultanului. Noaptea s-au aprins focuri pe munți pentru a vesti norodul despre această nouă victorie asupra turcilor, adunați grămadă pe povîrnișurile Sfetigradului.

Orice turc are în cap trei idei care nu-i dau pace nici cînd doarme : armata, prada și credința. Cei din jurul orașului nu voiau să priceapă în ruptul capului cum se face că tocmai ei rămăseseră fără pradă, doar cu rugăciunile.

Zi și noapte, săptămîni în șir, Skanderbeg s-a învîrtit în jurul armatei otomane, dar nici un șiretlic, nici un șiretlic, nici o manevră de-a sa nu i-a făcut pe turci să

iasă din tabără, ba mai mult, o fortificau de zor cu șanțuri, cu garduri și cu tunuri. Toată oastea stătea strînsă ca un arici în jurul sultanului, care nu-i dădea lui Kastrioti nici o atenție, concentrîndu-se numai asupra cetății, încercînd să-i năruiască zidurile și să-i macine puterea.

La 19 iunie, semnele prevesteau un nou atac. Bombardamentul începu dis-de-dimineață și continuă fără întrerupere, cu pauze doar cît se încărcau tunurile. Fortăreața se clătină din temelii, dar nu căzu. Cînd se credea că nu mai are nici urmă de putere, pe neașteptate bubuiră cu furie tunurile sale, învăluind zidurile în nori de fum. Pjeter Perlati respingea micile hărțuieli ale infanteriei dușmane, făcute cu scopul de a-l obosi, rostogolind asupra ei pietre.

În acea zi, în tabără se făcuseră rugăciuni, dervișii dansaseră în ropotul tobelor, peste tot domnise o veselie amenințătoare. Bombardamentul continuă și pe întuneric, pînă la miezul nopții. Tunurile nu trăgeau toate în același timp, și flăcările exploziilor se vedeau cînd într-o parte, cînd într-alta a fortăreței. Cam pe la vremea asta Skanderbeg atacă tabăra și se întîmplă un lucru de care el se temuse cel mai mult. Pe întuneric pierduse legătura cu ai săi, iar soldații vîrîseră săbiile în teacă și se puseseră pe jaf, într-o tabără ce părea a fi părăsită. În această învălmășeală, oastea sultanului străpunsese flancurile armatei albaneze de la baza cîmpiei, lăsînd pe Giorgi să înainteze, și cînd el se trezi și vru să se retragă, era prea tîrziu, fiindcă oamenii lui se înglodară în tabără ca într-o mocirlă. Totuși Skanderbeg scăpă din încercuire, capturînd 48 de prizonieri și 250 de cai, dar lăsă pe cîmpul de luptă 300 de soldați care se omorîră cu propriile lor spade. Dimineața, pentru a sărbători cea dintîi victorie împotriva lui Kastrioti, Murat ordonă ca să se ridice un rînd de spînzurători la marginea taberei, în care îi ridică pe prizonierii răniți și apoi

atacă pentru a doua oară fortăreața. În ziua de 20 iunie, Sfetigradul a fumegat și a sîngerat întruna, dar și-a cîștigat faima de nebiruită.

La sfîrșitul lui iunie turcii au adus la Sfetigrad alți 20.000 de soldați. Tabăra dușmanilor acoperise toată cîmpia dintre Dibra-Mare și malul rîului. Sosise vremea ca sultanul să înceapă lungul marș în adîncul țării. Skanderbeg își retrase imediat armata la Lure de unde putea să observe mișcările inamicului și să se aprovizioneze ușor, apoi începu să facă inspecții rapide pe la fortărețele din împrejurimi.

Victoriile însuflețiră mult poporul, dar odată cu ele sosiră și veștile despre întăririle sosite în ajutorul sultanului și despre bombardarea Sfetigradului. Bucuria semăna cu o adiere de aer, uneori amestecat cu praf, care sufla dintr-o parte sau alta a Albaniei. De pe cîmp se strîngeau cele din urmă roade și oamenii se grăbeau, cu gîndul la Sfetigradul îndepărtat, unde Kastrioti se lupta cu sultanul, dar și la alte întîmplări mai apropiate. Se oprise aprovizionarea cu sare a orașelor Veneției, la vama Budullei, au fost blocate stofele, și negustorii Republicii, care vînturau țara în sus și-n jos, adunau în jurul lor vechii prieteni.

Skanderbeg a plecat noaptea la Durrës, la prietenul său, guvernatorul orașului și s-a convins că venețienii nu se pregăteau să-l atace. Republica aștepta ca sultanul să termine singur treaba cu Skanderbeg, acum, cînd nu se gîndea la nimic altceva decît la pedepsirea nesupusului albanez. „Să acționeze după campania turcească."

În ziua a cincea Skanderbeg se întoarse la Lure și se pregăti pentru a-l ataca pe Murat, dacă acesta va ajunge la Bulqize, apoi lupta va continua în fața Krujei. Dar trecuseră două săptămîni și nu se întîmplase nimic. Marea oaste inamică lenevea în continuare pe pozițiile din jurul Sfetigradului.

Ce avea de gînd să facă sultanul ?

În tabără, Murat organiza divertismente pentru toată armata și în fiecare după-amiază, la iqindi [1] ieșea în fața cortului imperial ca să asculte ceata ienicierilor.

Purtîndu-se cu dispreț și fără minte, pașalele sale pierduseră în jurul Sfetigradului, 5.000 de soldați, tot atîți cît într-o mare bătălie, și zi de zi piereau oameni fără rost. Armata era nemulțumită și acum îi cuprinsese nemulțumirea și pe pașii cei greoi la minte, și pe Mehmet cel repezit, și doreau, ca să se răzbune, să pornească fie împotriva oastei lui Skanderbeg.

Dar Murat nu voia să-l urmărească pe Kastrioti în munți, unde trupele sale vor fi nevoite să înainteze în șiruri răzlețe, știind că dușmanul avea priceperea unui iscusit general și apucăturile unui lup. Nici spre Kruja nu intenționa să pornească, fiindcă ar fi lăsat în spate Sfetigradul și pe Skanderbeg. Sultanul privea cu jind la fortăreața care îi răsărise pe neașteptate la mijlocul drumului său, dar care fusese ultimul scop în plănuita campanie. Însuși Skanderbeg își dăduse seama că sultanul nu venise doar pentru a ocupa cetatea și dacă se va crampona de cucerirea ei, vor obține victoria asupra armatelor otomane. Puterea turcească se poticnise și se oprise, aici, în fața orașului.

Zece zile mai tîrziu, la 29 iunie, Murat ordonă al treilea atac asupra Sfetigradului. Călare, cu ienicerii în frunte, îi îndemna pe aceștia să dea navală la ziduri, dornic să prefacă în praf și pulbere păcătoasa de fortăreață. Pjeter Perlati scosese la metereze și răniții, apărîndu-se cu înverșunare. Skanderbeg ajunsese la Meqellare cu 3.000 de călăreți și 2.000 de pedestrași, oameni și cai, lac de nădușeli. Îi spuse lui Tanuș că aceasta ar putea fi ultima zi a Sfetigradului, apoi ieși în fața armatei și

[1] Rugăciune pe care o fac musulmanii la masa dintre prînz și seară.

atrase atenția oștenilor că soarta luptei atîrna de iuțeala picioarelor și de vigoarea brațelor lor. „Să țineți rîndurile ca la Torviol", strigă el și continuă să le amintească cu supărare în glas despre ostașii care pier din cauza jafului, cum s-a întîmplat cu cei 300 care și-au lăsat capetele în tabăra dușmană. Nu meritaseră o moarte mai bună, iar familiile lor nu vor primi nici un ajutor. „Înainte ! O companie de viteji învinge totdeauna o armată de fricoși", strigă el.

Skanderbeg înainta spre nord-est cu întreaga armată desfășurată. Cu intuiția sa știa mereu ce să ceară de la oamenii pe care îi conducea, și cuvintele sale pătrundeau în sufletele soldaților. Oastea era ruptă de oboseală și totuși gonea înainte. Ar fi vrut s-o mai domolească, dar văzu fumurile din cheile Bulqizei, ce vesteau că Moisiu cu cei 2.000 de luptători trecură Drinul și din această cauză îi clocotea sîngele. Roti calul pe loc și văzu că, în spate, armata mergea în rînduri compacte, o forță cutremurătoare, cu steagurile înălțate și cu armele scînteind în soare. Acest marș năvalnic ar fi putut fi fără întoarcere, însă nimeni și nimic nu-l mai putea opri. Se aruncară direct asupra taberei dușmane, peste Firuz-pașa, care îi aștepta îndărătul întăriturilor, cu tunurile pregătite, dar furia atacului dădu peste cap întreaga apărare, pașa căzu omorît de sulița unui călăreț, iar armata albaneză pătrunsese adînc în tabără și îi dădu foc. În același timp se ridică fum și dinspre Drin.

Murat își dădu seama de furia și forța ofensivei, de încrîncenarea inamicului și se întoarse în tabără ca să liniștească panica și să-l respingă pe Skanderbeg. Pjeter Perlati se însufleți și el, aruncă scările de pe ziduri, ieși la atac, afară, cu jumătate din garnizoană, arse turlele de lemn și ajunse jos la platformele pregătite pentru tunuri cu capetele ienicerilor înfipte în vîrful sulițelor.

*

În cîmpia Drinului, jumătate ocupată de inamic, se recolta grîul, atît de localnici, cît și de ocupanți. În prima săptămînă a lunii iulie valea a rămas goală. Sătenii începuseră să ardă paiele pe cîmp și fumul se înălțase deasupra Sfetigradului.

Robii erau torturați cu multă plăcere și de o parte și de cealaltă. Lupta dusă cînd înainte, cînd înapoi pe o fîșie îngustă de pămînt ajunsese de nesuportat.

În zorii fiecărei zile umbra fortăreței se lățea pe poalele colinei. Skanderbeg îi vedea rănile de departe, spărturile din ziduri, și îl durea sufletul de parcă le-ar fi atins cu mîna. La prînz, soarele se ridică amenințător deasupra fortăreței, încălzind-o ca pe un cuptor. Murat nu economisea nici el ghiulelele pentru a-i spori căldura. Sfetigradul era prins într-un mare cerc de foc, care-l măcina încet-încet, iar Kastrioti trebuia să asiste neputincios, prins între stînci, la asediul orașului. Cînd ședea întins, ținea mereu urechea lipită de pămînt. Sultanul continua distracțiile în tabără, ele însă acum prevesteau ceva rău. Giorgi mări numărul iscoadelor în jurul taberei dușmane, dar mintea sultanului rămînea pentru el o mare enigmă. Cele două lovituri pe care le pregătise veniră una după alta.

Skanderbeg tocmai îi spunea lui Moisiu că trebuie să-l provoace pe inamic să iasă la luptă, tăind drumul caravanelor de aprovizionare care veneau din Macedonia și treceau prin defileul Drinului, astfel turcii nu vor mai putea rămîne închiși în tabără. Căpitanul îl asculta cu chipul împietrit. Intenționa să-i dea o știre și din strălucirea ochilor se vedea bucuria pe care o purta înainte de a înfăptui ceea ce avea de gînd. Scoase o scrisoare care dovedea că două sute de turci din Steluș îi promiseseră sultanului că-i vor preda cetatea dacă va trimite în ajutorul lor o mie de călăreți. Moisiu spuse că această

scrisoare capturată de oamenii săi o va trimite lui Murat cu un alt om.

Kastrioti plecă singur la Steluș, și Hamza, care comanda fortăreața de o lună de zile, îl înștiință că descoperise complotul în dimineața aceea. Cei două sute de turci fuseseră trecuți prin sabie. Skanderbeg instalase oameni la cele patru trecători, de la care venea numele florii steaua muntelui, deși nu crezuse că hîrtia lui Moisiu va fi luată în seamă, dar în zori văzu umbrele călăreților turci iuțind la deal în liniște și gata de luptă, ca niște oameni ce merg la o treabă sigură. Îi lovi din trei părți deodată și-i zdrobi după bunul său plac, iar pe cei care scăpaseră cu fuga îi urmări pînă la malul Drinului. Cînd se întoarse la Moisiu, află altă veste. Sultanul descoperise conducta ascunsă prin care Sfetigradul era aprovizionat cu apă. Comandantul vroia să știe starea exactă a fortăreței după tăierea apei. Pjeter Perlati, cu o treime din garnizoana distrusă și cu jumătate din oamenii rămași grav răniți, îi trimise răspunsul dibranilor și al sfetigrădenilor. Lor le ajungea apa puțului din cetate pentru a-și umezi buzele și acum tocmai reparau zidurile iar fortăreața o vor apăra pînă la ultima suflare.

Răspunsul fostului preot nu era prea clar. Poate că nu dorea să prezinte situația reală și o prezenta în cuvinte pompoase. Oare nu i-au secat și lui forțele ? Sau acolo se întîmpla altceva ce nu se putea explica ? Skanderbeg încetă să mai privească înspre fortăreață, încălecă și plecă iar într-o vizită de patru zile la Kruja. Se apropia vremea cînd focul va pătrunde adînc în interiorul Albaniei.

Poporul începuse să sufere din pricina lipsei sării, dar recolta bună le mai îndulci chinul. Pe toți îi cuprinse bucuria odată cu ploile de la 8 iulie, gîndindu-se la apa care se va strînge în bazinele Sfetigradului. Giorgi nu spuse nimic. El știa că orașul nu are nici un fel de rezervoare. După trei luni de război neliniștea și teama dispărură din sufletele oamenilor, în locul lor făcîndu-și

loc un adînc sentiment de mîndrie. Sfetigradul nu se predase și chiar dacă dușmanul va trece Bulqiza, norodul îl va aștepta pregătit, cu arma în mînă. Skanderbeg îl domina clar pe sultan, care era împăratul lumii. Lucrul acesta îl vedeau și îl auzeau toți. În timp ce Kastrioti se afla la fortăreața lui Vranakonti, în tîrgul Krujei lumea dansa în răsunetul tobelor și al cîntecelor. Locuitorii reîntorși acasă treceau printr-o stare de bucurie vecină cu beția.

Lui Skanderbeg instinctul îi spunea că se apropie momentul hotărîtor al luptei. În a patra zi porni de la Petrele drept spre Lure și de acolo, imediat la Dibra, împreună cu Moisiu. De zece zile nu primise nici o veste de la Pjeter Perlati.

Ajunseră în partea de răsărit a cetății și Giorgi cercetă cîmpia și văzduhul, ca un animal care adulmecă primejdia. Moisiu îi ceru voie ca în acea noapte să intre în oraș, dar Skanderbeg nu-i răspunse nimic. Acum ei se odihneau în așteptarea unui ofițer din partea lui Perlati, cînd căpitanul sosi pe picioare. Dinspre munte se auzi, ca un ecou, o larmă nedeslușită. Apoi distinseră strigăte, frînturi de muzică, bubuit de tobe, o gălăgie care răzbătea din tabăra turcească, și nu conteni pînă la miezul nopții. Sfetigradul căzuse.

*

„Toate vietățile au ieșit din apă", a murmurat sultanul. Aceasta era o frază din Coran. Întrebuința cu plăcere ziceri din cartea sfîntă, mai ales cînd ele se potriveau cu treburile sale. Cugetarea asupra vieții care a ieșit din apă își avea rădăcinile în pelerinajul profetului în Arabia, însă avea aceeași valoare și aici, în Balcani. La început sultanul a tăiat apa celor din fortăreață, apoi s-a găsit cineva care a aruncat și un cîine mort în puț și o asemenea faptă era la fel ca și cum ar fi spurcat o oază din deșert. Murat se așezase în fața cortului. Jur împrejur sclavii udaseră pămîntul. Dimineața era rece,

dar în vale aerul începu să frigă și prin perdele de aer sufocant jucau imagini inexistente de fapt.

În partea de sus a taberei a apărut un rîu negru, ieșit pe neașteptate din munte, care șerpuia molcom la vale. Erau apărătorii Sfetigradului. Soldații se traseră în lături, lăsînd prin mijlocul lor cale liberă rîului negru. Nu s-a auzit nici un strigăt, ca și cum ar fi trecut un cortegiu ce venea de pe cealaltă lume. Acest rîu negru cu oameni știa ceva despre moarte și despre suferințele din anticamera ei. Înaintau cuprinși de mizerie, ca niște nenorociți ce se împleticesc la lumina soarelui, înghesuiți unii într-alții, privind cu ochii goi la prăpastia din fața lor.

Sultanul aștepta să se apropie, înfrînîndu-și curiozitatea. Aceștia erau eroii necugetați care nu s-au dat înapoi în fața ghiulelelor și a iataganelor, dar au căzut în genunchi la vederea unui cîine mort. Numărau mai puțin de o mie, însă păreau de cinci ori pe atît. Înaintau conduși de un bărbat bine legat, cu capul descoperit, cu părul roșcat în neorînduială și cu barba crescută la fel de sălbatic. Bătrînul purta și armele unui căpitan rănit și semăna cu un stejar în plină toamnă. Murat se interesă de el și află că era comandantul Sfetigradului, fost preot. Izbucni în rîs cînd află că luptase cu un popă și i-l arătă fiului său, Mehmet, un tînăr de șaptesprezece ani, care stătea în picioare, cu mîinile la spate. Îi spusese pentru a doua oară tatălui său că însemna o rușine nemaiauzită ca necredincioșii să treacă prin mijlocul armatei și prin fața cortului imperial cu armele în mîini, ca victorioșii.

— Nu ți-am spus, dragă băiete, că ei au îmbrățișat credința noastră ? îi răspunse sultanul. Părea fericit și dorea ca în această zi toată lumea să se bucure.

— Păstrarea credinței este o ambiție, rosti fiul printre dinți.

— Important e să nu-și calce sultanul cuvîntul dat, zise Murat.

Sultanul trecea în ochii tuturor drept un adevărat cavaler mahomedan, credincios promisiunilor făcute și tratatelor încheiate. El însuși întreținea această opinie a gloatei.

— Credința ține omenirea în picioare. Dacă ea va dispare, se vor prăbuși statele și tronurile. Să nu uiți niciodată adevărul ăsta, continuă sultanul.

— Coranul ne învață să-i distrugem pe necredincioși. Ei nu pricep rosturile credinței, îl contrazise Mehmet.

Murat se întoarse încetișor și zîmbi nervos.

— Astăzi trece la mahomedanism această fortăreață. Poate mîine va face același lucru un întreg popor. De ce să nu urmăm o asemenea cale ? Masacrîndu-i pe apărătorii orașului, ceilalți oameni își vor pierde încrederea în noi și vor lupta pentru propria lor viață cu sălbăticie. Cum e oare posibil să nu înțelegi o idee atît de simplă ? întrebă părintele cu amărăciune.

— De multă vreme lumea s-a împărțit în două, se încăpățîna tînărul. Numai într-o jumătate a ei stăpînește adevărata credință.

— Biata lume ! murmură ca pentru sine sultanul.

Feciorul său cunoștea vreo trei limbi, dar în nici una nu se puteau înțelege. El studia istoria și geografia, astronomia, însă era un ucigaș înnăscut, neînduplecat în voința de a-și atinge scopurile.

— A sosit timpul celei de a doua rugăciuni, îl îndepărtă tatăl.

La o simplă privire băiatul părea un musulman fanatic, în realitate nu credea nici în Mahomed, de aceea sultanul îl trimisese la rugăciune, ca să se mai gîndească la cele vorbite.

Cu puțin timp înainte primise o scrisoare din partea marelui vizir de la Adrianopole, în care era încunoștiințat despre noile mișcări ale grecilor și ale ungurilor, precum și de încurcăturile ienicerilor din capitală. Trebuia să se întoarcă la Adrianopole. Nu putea primejdui soarta armatei și a sa proprie, rămînînd toamna pe aceste melea-

guri neprielnice. Skanderbeg era un dușman care încerca un nou joc și se dovedise de trei ori mai puternic decît crezuse. El, Murat, va reveni aici anul viitor.

Apărătorii orașului treceau înainte, cu chipurile negre, amenințătoare, ca și cum și-ar fi purtat undeva, în tăcere, sufletele lor năpăstuite. Sultanului îi înghețaseră mîinile și simțea în piept un gol ciudat. Vedea în fața ochilor un cîine mort, uriaș, care mișca din labe, în vreme ce zgomotul monoton al înaintării rîului negru se stingea treptat-treptat. „Ah, vine", oftă Murat și gura i se strîmbă. În cap, în brațe, în picioare simți o mare greutate, urechile îi vuiră de un straniu ecou, iar lumina se micșora tot mai mult.

*

Skanderbeg coborî armata în cîmpie, la malul Drinului. Pjeter Perlati îl ajunse în aceeași zi, cu două ore înainte de apusul soarelui. Într-un sat au fost lăsați cei grav răniți, iar luptătorii care-l urmau pe Pjeter, opt sute de bărbați, cu fețele supte și negre, pășeau cu armele lipite de trup și pe grumaji își încolăciseră brîiele albe, ca semn că de fapt ar fi trebuit să poarte frînghia robiei. Pjeter Perlati ieși în față și se opri în mijlocul cîmpiei, înaintea lui Skanderbeg. Aruncă la pămînt spada ce-i fusese dăruită de comandant, își descheie pe îndelete cămașa de zale, aruncînd-o și pe aceasta la picioarele lui Kastrioti. Coiful îi fusese sfărîmat în ultima luptă și rămăsese cu capul descoperit. Părea dezbrăcat de tot și, cu privirea rătăcită, căzu în genunchi.

Armata sa, care se predase dușmanului, ședea în spatele lui nemișcată, cu obrajii împurpurați de rușinea înfrîngerii. Căpitanul ei aruncase armele, iar oamenii știau că o lege străbună glăsuia astfel : „Bărbatul dă armele odată cu capul, dar atîta timp cît le are nu-și pierde capul". Căpitanul și preotul lor le făcu semn să arunce armele și, singur, în genunchi, cum era, se închină pînă la pămînt.

Părea ca un bou mare împiedicat de coarne. În gesturile sale nu se vedea supunere, ci el apărea în ochii tuturor ca unul care vrea să-şi termine mai repede treaba ce-o avea, adică să-şi scape de pedeapsă pe cei ce-i adusese acolo. Ei înţeleseseră că vor trebui să sufere o cumplită umilinţă pentru a ieşi din nou la viaţă, botezaţi într-o apă nevăzută, din care, cînd vor răsări, nu vor mai fi ca înainte, fiindcă odată cu botezul, acolo îşi vor îngropa şi sufletul şi vor păşi într-o nouă viaţă ca nişte cadavre vii. Era, de fapt, tot un fel de moarte. Le-o ceruse Skanderbeg, care trimisese doi călăreţi în întîmpinarea lor pentru a le porunci că trebuie să arunce armele, şi acum neînduplecatul comandant şedea mai încolo cu picioarele depărtate, ca un monument al împietririi.

Pjeter Perlati se ridică, se întoarse spre armată şi zise :

— Îngenunchiaţi şi predaţi armele !

Pe cîmpia galbenă, de curînd secerată, nu se zărea nici o mişcare, în afara stolurilor de vrăbii care ciuguleau gureşe pe mirişti. Strigătul lui Perlati răsună pe deasupra celor două armate fără nici un răspuns, şi căpitanul făcu cîţiva paşi spre ai săi, călcînd împleticit, ca un om beat.

— Hei, băieţi, aţi uitat făgăduiala ? Vreţi să-l daţi de ruşine pentru a doua oară pe bătrînul vostru comandant ?

Un oştean veni drept către el, aruncă armele şi căzu în genunchi. Apoi alţii şi alţii, pînă ce îngenunchiară cu toţii, devenind o masă de trupuri ameninţătoare, ca „un blestem ceresc“ căzut peste ei şi peste armata lui Skanderbeg ce privea scena cu uimire. Nimeni nu-i putea ajuta, nici chiar marele comandant. Se gîndise mult, cugetase îndelung la felul cum să-i pedepsească. În consiliul de război propusese să fie spînzuraţi unii şi iertaţi alţii, pentru că furia împotriva sfetigrădenilor îi orbise pe toţi. Moisiu chiar le spusese să-i decimeze. În cele din urmă Kastrioti găsise soluţia ca lasii să predea armele şi să fie izgoniţi. Acum ei şedeau în faţa lui în genunchi, nemişcaţi, ca o stîncă rece, potrivnică şi duş-

mănoasă. Ieșiseră cu toții pe poarta mare a cetății și el nu mai putea să-i apere.

Pe înserat Skanderbeg a ascultat lunga explicație a lui Pjeter Perlati. Acesta scoase cîinele mort și curățise puțul, apoi se sui pe ghizdurile lui și bău apă, o dată, de două ori, în fața tuturor soldaților și cetățenilor orașului, adunați acolo din porunca sa. Cîțiva plîngeau ca femeile. Suferiseră și continuau să se chinuie, țipînd ca turbații, fiindcă soarele de iulie încingea pietrele, și turcii aruncau scările pe ziduri, dar nu vroiau nici în ruptul capului să-și înmoaie buzele măcar cu o picătură de apă din fîntîna cu „suflarea blestemată". Turcii strînseseră încercuirea, dublaseră numărul asediatorilor, așa ca nici o pasăre să nu poată zbura din fortăreață. Unii spuneau că hoitul, ce fusese aruncat de inamic ca să spurce fîntîna, lătra noaptea. Un cîine mort să latre și să umble prin cetate! Cei mai fanatici păzeau în răstimpul dintre asalturi răniții și muribunzii, ca nu care cumva cineva să le ude buzele cu apa blestemată, fiindcă și-ar fi pierdut sufletul. În arșița zilei și lui Pjeter i se părea că aerul din fortăreață este otrăvit.

Altă dată le spusese soldaților și orășenilor că mai bine le va da să bea din sîngele său, decît să predea cheile cetății. În acea zi era îmbrăcat în straie preoțești, cu crucea în mînă și chiar își sumesese mîneca de la celălalt braț, gata să-și taie vinele. Oamenii l-au amenințat că-l vor lega.

— Cine a spus primul asta? l-a întrebat Skanderbeg.

— Mulți, nici eu nu-i mai știu, răspunse el, mințind pentru a-i apăra pe cei care se răsculaseră.

Barba și mustățile îi ascundeau figura șireată, lăsînd la iveală doar nasul și ochii înroșiți de nesomn. Din cînd în cînd capul îi cădea de oboseală. Comandantul îi puse mîna pe umăr.

— Liniștește-te.

Perlati se scuturâ ca trezit din vis și începu să plîngă.

— Multă vreme am fost preot și n-am înțeles nimic

din preoție, spuse el. În tinerețe mi s-a părut că devenisem bun, că mă apropiasem de Domnul, cînd umpleam capetele țăranilor cu nebuniile despre harul divin. Și mă bucuram. Visam să ajung episcop. Toate acestea le-am plătit cu sînge în ultimele zece zile și zece nopți. Am devenit apoi soldat și mi-am pierdut cinstea. Nu meritam să apuc asemenea clipă neagră.

— Nu pot să vă iert, rosti Skanderbeg. Armata trebuie să învețe că lașitatea și trădarea se plătesc cu capul.

— Știu, Giorgi, știu, fiul meu.

Ei erau veri, și Perlati îl deplîngea pe Kastrioti care suferea la fel ca și dînsul. Din acel moment nu mai existau unul pentru celălalt. Comandantul privi în ochii nenorocitului căpitan ce ardeau ca tăciunii încinși. Un singur pas îl despărțise de glorie și nemurire.

— Luați armele și plecați, dar să nu ieșiți din casele voastre, le porunci Skanderbeg.

Sultanul a fortificat cu turnuri noi zidurile Sfetigradului, a instalat pe ele tunuri și a închis în cetate 1.400 de ieniceri și 600 de tunari și soldați, cu jurămîntul de a nu părăsi și a nu pierde fortăreața. La 1 august a ridicat armata, a ars tabăra și a pornit marșul de întoarcere.

În septembrie și octombrie Skanderbeg a atacat în două rînduri orașul, pierzînd 500 de oameni. În total a lăsat pe colinele Sfetigradului 1.800 de morți și cînd au început viscolele și zăpada, s-a retras cu inima zdrobită. În continuare va cîștiga numeroase și mari bătălii, dar niciodată nu va mai ataca vreo cetate, fiindcă parapetele și întăriturile lor cer multe vieți omenești. Dintre toți generalii care au luptat vreodată în cîmp deschis ori în asedii, el a fost, fără îndoială, cel mai zgîrcit cu viețile soldaților săi, pentru că avea o minte clarvăzătoare. Sultanul pierduse la Sfetigrad de patru ori mai mulți oameni, dar asta nu-l consola pe Kastrioti. Pe măsură ce trecea vremea, forțele dușmanului sporeau, pe cînd izvoarele sale se împuținau și secau.

PRIMA ÎNCERCUIRE

Cei care proslăveau, repetînd la nesfîrșit, victoriile lui Skanderbeg încercau să se liniștească singuri de frica turcilor. Căderea Sfetigradului fusese dată uitării și imaginația înfierbîntată a oamenilor reținea doar faptul că sultanul rămăsese trei luni la graniță și după ce luase cu viclenie o fortăreață se retrăsese. Turcul cel mare le dăduse tîrcoale, ca moartea, și se făcuse nevăzut. În toate casele, în piețele și tîrgurile din orașe, în cetăți, fiecare povestea acum, în miezul iernii, întîmplările din vara trecută și visurile de peste noapte. Pentru a nu tulbura tihna și pacea, nimeni nu amintea, nici măcar în treacăt, despre o posibilă întoarcere a dușmanului, deși lumea părea agitată, grăbită și, în mijlocul discuțiilor, sau la cîmp, oamenii se opreau cîteodată cu privirea ațintită spre răsărit, ca și cum ar fi deslușit un ecou îndepărtat.

În martie, iscoadele care bătuseră întreaga iarnă drumurile către Adrianopole, îl vestiră pe Skanderbeg că acolo se făceau provizii mari de alimente, ceea ce dovedea o apropiată strîngere de trupe. El, mai cu osebire decît ceilalți, se oprea să asculte vuietul îndepărtat al urdiei turcești, iar uneori i se părea că zărește străfulgerările armelor. Dar nu își pierdu cumpătul și munci liniștit la consolidarea fortărețelor, pînă în ziua cînd căzu Beratul. Teodor Muzaka Korona căzuse la pat și era în

pragul morții. Skanderbeg îl trimise la Berat pe Pal Mănesi ca, în numele Ligii de la Leja, să ia cetatea după moartea lui Teodor, dar turcii, porniți noaptea de la Vlora, pătrunseră în cetate, prin trădare și omorîră garnizoana de 800 de soldați împreună cu Pal și cu Teodor.

Toată iarna inima lui Giorgi a sîngerat pentru pierderea Sfetigradului. Dormea ca un om care știe că ușa casei sale este deschisă. Acum, datorită unei manevre drăcești a turcilor, într-un moment cît se poate de neprielnic, pierduse și cea mai mare cetate din sud.

— Să nu uităm Dania, îi spuse el lui Vranakonti. În trei ani am pierdut trei fortărețe.

Murat îi dăduse lovituri grele atît la răsărit, cît și în sud. Țara rămăsese fără apărare, o pradă ușoară pentru otomani și era imposibil ca ei să nu revină. Dacă mai înainte alte campanii au împiedicat de invazie hotărîtoare în Albania, acum ea devenise unicul scop al sultanului. Skanderbeg convocă la Kruja consiliul adunării de la Leja.

Unii dintre fruntașii Ligii au venit personal, ceilalți trimiseseră reprezentanți. Alături de Skanderbeg și în spatele său ședeau neamurile lui de sînge, precum și Vranakonti, Topia și Golemi. În față ocupaseră loc Constantin, băiatul cel mare al lui Aranitu, Dukaghini, Dușmani, împăcați acum. Araniti îi trimisese vorbă lui Giorgi prin Gjin Muzaka, bărbatul Mamiței, că dacă acesta nu se va căsători cu fiica sa, să-și ia gîndul de la ajutorul și prietenia lui pe viitor. Skanderbeg le spuse că nu știa cînd și în ce loc va ataca Murat, dar el vrea să strîngă armata la sfîrșitul lui aprilie și fiecare va răspunde chemării după cum îi va fi voia. Conducătorii se arătau neîncrezători și gînditori. Comandantul îi uimise încă o dată prin cunoașterea amănunțită a situației, sinceritatea și greutatea cuvintelor ce le rostea. Îl domina pe toți, umplînd sala cu făptura-i uriașă ; în ultimii șapte ani prestigiul îi crescuse foarte mult și unii doreau să vadă ce va face el acum. În consiliu domnea plictiseala,

se vorbea puțin și liniștit. Kastrioti citea tulburat în mințile conducătorilor, dîndu-și seama cum încercau să dea înapoi și treptat-treptat se închise în el, cuprins de o mîndrie fără margini. Araniti ar fi luptat pe domeniile sale, dincolo de Șcumbin, dar mai departe nu se putea conta pe el. Singurul sprijin pe care-l putea aștepta de la cîțiva conducători din nord era ca aceștia să nu-l trădeze, avînd astfel spatele acoperit. Din afară nu conta pe nici un ajutor. Veneția făcea negoț spornic cu sultanul și ea va trece imediat în cea mai desăvîrșită neutralitate, iar Roma și Neapole îi conduseseră cu urale pe Giorgi Pelini și Pal Kuka. Vecinii știau precis că Murat aduna la Adrianopole toată forța militară a Imperiului pentru a o arunca împotriva Albaniei : papa și regele nu vor învesti nici o centimă într-o acțiune pe care o socoteau pierdută. În a treia zi de parlamentări Skanderbeg știa pe cine se putea baza în această campanie. Topia, Muzaka, Stresii vor fi cu el, împreună cu Vranakonti, care nu avea ce să-i ofere în afară de brațele și de mintea sa iscusită. Skanderbeg putea să ridice o armată de 10.000 de oameni și să se sprijine pe triunghiul de fortărețe Kruja-Petulë-Steluș ; numai aici i-ar fi făcut față turcului.

În vreme ce conducătorii din nord se deziceau de consiliu, lăsînd acolo cîteva promisiuni, pe întreg cuprinsul țării panica începu să-și întindă aripile. Odată cu căderea Beratului, reînvie în inimile și gîndurile oamenilor nenorocirea Sfetigradului. Albania rămăsese descoperită la răsărit și la sud, pîndită de ghearele amenințătoare ale Imperiului.

„Bătrînul Martin, slugă la biserica Sfîntul Gheorghe, se jura pe Evanghelie că, întorcîndu-se de la Kașar, a văzut deasupra Krujei trei luni roșii."

„Hei, bătu-te-ar Dumnezeu ! Nimeni nu a văzut vreodată decît o singură lună."

„Oamenii spuneau că cei din Muzakie s-au rugat să plouă și au căzut din cer pietre."

„La Skuraj un copil de șase luni s-a ridicat în picioare, în mijlocul zilei, și a început să strige cu voce de bărbat : Turcii ! Turcii !“

„Ce poate să fie aceste semne cerești ?“

„Fraților, a venit sfîrșitul lumii. Am uitat de Dumnezeu și acum el ne trimite pedeapsa sa.“

Cele mai înfricoșătoare profeții le făcea îndeosebi diaconul Martin, care bea tot timpul, dar nu se sătura niciodată. Trecea pe străduțele înguste ale tîrgului, prăbușindu-se în fața ușilor prăvăliilor.

— Hei, frate, ce zici de lumea asta ? l-a întrebat cumătrul Pjeter Uka.

— Cioburi, peste tot doar cioburi, răspunse el, punîndu-și palma pe creștetul capului. Stîlpii se clatină, dar acoperișul se ține.

Martin era un bețiv cu mintea limpede, un alt semn rău al cerului, și cumătrul Pjeter trecea mai departe, făcîndu-și semnul crucii.

Mulțimea se revărsa în biserici și în locurile sfinte. Țara semăna cu un lan de grîu pe timp de furtună. Skanderbeg se văzu pus în fața unui al doilea dușman, nevăzut și periculos, ce nu va putea fi așteptat cu spada în mînă, nici străpuns de săgeți cu care trebuia să lupți numai pe ulițele pe unde intrase. El îi spuse lui Andrei, episcopul Krujei, să pună să se bată clopotele, să fie scoasă afară lumea din biserici, iar cei, în care sălășluia diavolul, să fie pedepsiți.

Bătrînul Martin a fost chemat de însuși episcopul să-i povestească despre cele trei luni roșii. Andrei a ținut cont că era vorba de același Martin, care în anul 1443 scosese clopotul bisericii Sfîntul Gheorghe din pivniță, altfel ar fi pătimit rău pentru că făcuse casă bună cu necuratul. Diaconul ieși glonț din episcopie și o luă la goană drept spre casă. Sus, la colina Ranei, cumătrul Pjeter Uka îl întîlni și-l prinse de braț.

— Oare te urmărește diavolul, frate ? îl întrebă acesta.

— Nu și-ar scoate nici de cheltuială, fugind după mine, răspunse Martin !

— Atunci alergi tu după el ?

— Ești căzut în cap. Fug de propria-mi prostie. La începutul verii mi s-a năzărit că am văzut pe cer trei luni roșii și, nu știu cum, că vinerea trecută m-am apucat să pălăvrăgesc prin tîrg. Dar episcopul Andrei mi-a salvat sufletul, dîndu-mi să beau apă sfințită.

— Fericitule, îi spuse plin de admirație cumătul Pjeter.

Astfel a început urmărirea și izgonirea necuratului din orașul Kruja și de la sate. Toți cei ce văzură semnele miraculoase minţiseră care mai de care. Cuvintele, care cu puțin timp înainte erau pe buzele tuturor, au fost înghițite, și în tîrg lumea a rămas cu gura căscată, căindu-se că a dat crezare unor asemenea bazaconii. Se dovedi că și acel copil din Skuraj, era în realitate un bastard mut al unei văduve, ea însăși fata unei vrăjitoare și că plodul nu scosese niciodată vreun sunet. Episcopul Andrea hotărî ca văduva și maică-sa să fie arse pe rug, dar interveni Skanderbeg. El povesti clericului că i se arătase în vis însuși Sfîntul Gheorghe și îi înmînase o spadă strălucitoare. Înalta față bisericească se gîndi bine la acest vis și își dădu seama că trebuia altfel prezentat oamenilor, mai învăluit în taine și mai complicat, fiindcă numai așa putea pătrunde în străfundurile minților omenești. Așa că îl înflori, adăugînd că în vreme ce Sfîntul Gheorghe îi înmîna lui Kastrioti spada de foc, o cămilă uriașă a căzut înjunghiată la moara Drosë, iar sus, pe malul Tumenișe, o mamă își împodobea fiica cu cununi de margarete. Sîngele cămilei a acoperit rîul și s-a revărsat în mare.

„Dar de ce tocmai la moara Drosë ?“

„Aceasta ar putea s-o explice doar Sfîntul Gheorghe la a doua sa apariție.“

În fața altarelor, în tîrguri, la morile și pietele din sate preoții, cu crucea și Evanghelia în mînă, vorbiră mulțimii despre visul lui Skanderbeg și despre adevăratele semne ale cerului pe care oricine le putea privi cu proprii săi ochi. Cînd la unele adunări luară cuvîntul și Vranakonti, Tanuș sau Vladani poporul se liniști și începu să se pregătească pentru luptă.

La sfîrșitul lui aprilie, Giorgi spuse conducătorilor în consiliul de război că sultanul plecase din Adrianopole în fruntea unei oștiri de o sută de mii de soldați, apucînd vechiul drum al Monastirului. Venea în Albania pentru a termina campania lăsată la jumătate anul trecut. „Singura noastră scăpare ne-au rămas propriile noastre arme", îi însufleți Skanderbeg. Îi numi pe Vranakonti la Kruja, pe Hamza la Steluș, pe Muzaka al Anghelinii la Mat, pe Muzaka Topiai la Petrele și pe Moisiu la Dibra. În caz că armata turcă va ieși toată în fața Krujei, Moisiu, Hamza și Muzaka vor pleca la muntele Tumenișe pentru a se uni cu Skanderbeg. Tot acolo vor fi depozitate și proviziile.

Vladan Gjurica propuse ca grînele, furajele și orice sămănătură din afara fortărețelor, tot ceea ce ar fi putut cădea în mîna dușmanului să fie distruse. Dacă le vor lua turcii, Skanderbeg va trebui să lupte din greu pentru a le captura, așa că de ce să nu le ardă acum, fără trudă și sînge ?

Ideea aparținea lui Vranakonti, și zgîrcitul de Vladan, care zi și noapte bătuse toate cărările domeniului său pentru a strînge biruri, măsurînd și cîntărind, o rostise acum cu năduf. Consiliul chibzui la aceste măsuri dureroase și se iscară discuții.

— Dar se vor înrăi oamenii, obiectă Tanuș.

— Cu atît mai valoroasă va fi prada luată de la turci, îi răspunse Vranakonti.

— Sătenii, toți, trebuie să se retragă în munți, cu voia sau fără voia lor, spuse Moisiu.

Hambarele cetăților se umplură cu grîu cumpărat scump de la venețieni, cu untdelemn, carne sărată, brînză, fasole, bob, oțet. Garnizoanele se închiseră în fortărețe, iar populația din cîmpia Krujei și valea Scumbinului luă calea munților. Recolta unui an întreg trebuie distrusă.

La început armata înainta încet, ca și cum ar fi pășit din apa rece a unui rîu. Agricultorii și crescătorii de vite, deveniți acum soldați, călcau în copitele cailor grîul lăptos, dădeau foc colibelor, arzînd și gardurile vii, și scoteau cu forța din tîrlă animalele vreunui întîrziat. Cînd li se părea că nu distruseseră totul, se întorceau și luau treaba de la început. Astfel străbătură ținuturile de la Kruja la Petrele și de la Malt la Skuraj.

Vreme de trei zile căzuseră ploi și culcaseră semănăturile, dar cu toate că și armata trecuse peste ele, cînd pămîntul s-a zbîrcit, au ridicat din nou capul. Oastea intrase în marea bătălie printr-o luptă cu sine însăși și, odată isprăvită, toată cîmpia de la Kraba la mare se transformase într-un imens cîmp ars, un „pămînt pîrjolit".

*

După cîteva ciocniri cu trupele lui Giorgi Aranitu, Murat a trecut valea Șcumbinului și în noaptea de 10 mai 1450 a ajuns la Kruja. Dimineața a ieșit în fața cortului privind la colinele de culoarea fierului, învăluite în perdele de ceață. În spatele fîșiilor de pîclă se zărea, parcă ridicat pe o treaptă, orașul alb. Mai încolo, ca un coif vechi plin cu pietre, se înălța un munte cu stînci roșii și cenușii. Cîmpia verde, colinele, ceața, orașul, muntele stîncos, așezate una peste alta, se întindeau orizontal ca un mozaic alcătuit din material pămîntesc, ce putea fi lesne pipăit. Pentru un moment sultanul se gîndi că meritase să facă o călătorie atît de lungă pentru a privi asemenea frumusețe. Dar poate că aceasta nici nu exista în realitate, ci apărea așa din cauza irizărilor luminii din

zori. Fortăreața se află la dreapta, ieșită ca un pinten în afară, însă ascunsă, tainică, în același timp, fiindcă era învăluită în umbră.

„Ak-Hisar ! (fortăreața albă), exclamă sultanul. De fapt orașul îl vedea alb, nu cetatea.

„Numele sînt date de Allah", se gîndi el. Cu treizeci și cinci de ani în urmă, turcii, care dădeau un nume oricărui loc ocupat sau călcat, o botezaseră „Ak-Hisar".

La 46 de ani sultanul avea părul alb ca un patriarh, pe cînd fața oacheșă i se înnegrea și mai mult de cîte ori vorbea, pentru că sîngele îi zvîcnea prin vine, făcîndu-l să-i țiuie urechile. Tot atunci i se împăienjeneau și ochii. Fiul său, Mehmet, apăruse cu mersul de pisică în dreapta împăratului stînd, ca întotdeauna, cu mîinile la spate. Prezența acestuia a fost îndeajuns ca toate frumusețele și toate culorile să dispară din fața privirilor lui Murat, de aceea s-a retras din cort.

Uriașa armată formată din o sută de mii de ostași, treizeci de mii de cai, două mii de cămile și două mii de căruțe ocupase cîmpia dintre Prizë și Tirana și aștepta sub vălătucii de ceață. Deasupra mării răsări soarele în locul unde pe seară se va duce la culcare. Imensitatea de apă strălucitoare părea o oglindă nesfîrșită și depărtată pentru că nu se distingeau încrețiturile valurilor, nici nu se auzea tumultul ei. De la înălțimea cetății, Vranakonti avea impresia că marea urca în cîmpie pentru a ajunge pînă la coline. El mai aștepta un ceas ca să se ridice pîclele din negură. Ceața se filtra pe îndelete și tabăra prinse a se zări cu desenul ei ciudat : cercuri, pătrate, linii drepte, curbe. Sus, în turn, Vranakonti îi aștepta de trei săptămîni, laolaltă cu fortăreața și orașul cufundate într-o tăcere desăvîrșită, tulburată ziua de țipătul păsărilor, iar noaptea de tropăitul pașilor santinelelor pe caldarîm. Acum ei veniră cîtă frunză și iarbă, întinzîndu-se peste cîmpie și, cu siguranță, că vor rămîne pînă ce apărătorii cetății se vor sătura de prezența lor.

De cinci zile puzderia nesfîrşită de oameni se vînzolea prin tabără spre îngrijorarea lui Vranakonti. După rugăciunea de seară se culcau, şi liniştea îi făcea mai mult rău căpitanului, de parcă ei ar fi umplut întunericul cu suflarea lor puturoasă. Duşmanii aşteptau zorii zilei cu răbdare de animal şi el le simţea apropierea, ca şi dorinţa ascunsă de a veni odată ceasul cînd se va da semnalul de atac. Dimineaţa reîncepea cu agitaţie nesfîrşită, ce aducea cu forfota dintr-o piaţă de alimente. În ziua a cincea mişcarea se stinse. Pe cîmpie se vedeau acum nişte hieroglife uriaşe, indescifrabile.

La apusul soarelui, doi sergenţi călări pătrundeau cu îndrăzneală în albia pîrîului Kaldramul-Oerei, urcînd către cetate cu un drapel desfăşurat care, ba apărea, ba dispărea, printre livezile de măslini ca o pasăre albă. Fortăreaţa părea aproape, însă drumul era lung şi cînd sergenţii ajunseră în faţa porţii cu caii în spume, din pămînt se ridicau umbrele întunericului. Ei sunară din corn şi îl vestiră pe Vranakonti că Murat al II-lea oferea viaţa garnizoanei şi o lăsa să plece cu arme cu tot, dacă îi închină cetatea.

— Spuneţi sultanului să ne dovedească cu ascuţişul spadei că este stăpîn pe viaţa noastră, le răspunse căpitanul.

Vorbea puţin, ca un adevărat soldat, de aceea nu-i plăcu, cînd de pe ziduri au izbucnit strigăte şi fluierături.

— Hei, rîdeau oamenii, aici nu merge şcoala cu cîini morţi !

Murat se puse pe treabă. Ocupă mai întîi colinele din jurul Krujei şi strînse încercuirea. Apoi se apucă să toarne cinci tunuri mari, capabile să arunce ghiulele de piatră de 200 de kilograme şi a altor şapte, jumătate cît primele. Concomitent începu să construiască nişte care cu roţi pentru a transporta tunurile în apropierea zidurilor, să deschidă drumurile de acces, să ridice poduri şi să lege scările pentru escaladarea meterezelor. Fortăreaţa suportă liniştită această strîngere în chingi, care se pre-

lungi treizeci de zile. Sultanul, socotind după forța colosală adunată, ar fi putut apuca cetatea ca pe o piatră, aruncînd-o jos de pe coline, dar el trimise la Vranakonti un pașă cu daruri scumpe, în chip de sol și prieten.

Trimisul îi spuse căpitanului că el însuși trebuia să-și dea seama de dorința lui Murat de a intra în oraș cu orice preț, însă, dînd dovadă de înțelepciune, împăratul nu voia distrugerea cetății și vărsare de sînge. Mai mult, oferea lui Vranakonti, pe loc, în schimbul cheilor fortăreței, 200.000 de aspri și un grup însemnat în armata turcă. De asemenea, și celorlalți ofițeri ai garnizoanei li se promiteau recompense și funcții, fiecăruia după gradul său. În încheiere, pașa aminti că nu se mai pomenise niciunde, nicicînd un suflet atît de generos ca al sultanului.

Vranakonti se simți jignit. El răspunse solului că la Kruja banii străini nu au căutare și dacă va îndrăzni cineva să-i facă încă o dată asemenea propuneri, îl va trimite împăratului cu limba și urechile tăiate.

„Acolo cîinii morți, banii peșin și onorurile nu dau nici un rezultat. Nimic nu merge acolo", cugetă sultanul zîmbind.

*

La 21 iunie turcii începură să bombardeze fortăreața. Cele cinci tunuri mari așezate în fața porții deschiseră focul, urmate de celelalte instalate la răsărit și la sud. Cînd se împrăștie fumul, cetatea părea înclinată spre prăpastie și micșorată în vacarmul trupelor. Din pricina muntelui stîncos, ecoul exploziilor și țipetelor mărea și mai înverșunat zgomotele. În nici o altă bătălie din trecut puterea sultanului nu se dezvăluise în toată măreția ei ca acum.

— Fortăreața a fost nimicită, îi spuse Mehmet tatălui său. Este vremea să ne aruncăm asupra ei.

Murat îl privi calm, fără afecțiune. În ochii aprinși ai băiatului, ca ai unui cîine legat și bătut, vedea efortul

făcut pentru a-şi ascunde nerăbdarea. Tînărul simţise foarte de timpuriu gustul puterii şi acum fiecare oră a vieţii părintelui i se părea un an fiindcă îi zădărnicea planurile de cucerire a lumii, pentru care avea nevoie de mult timp.

— Ei nu au răspuns. Nu sînt morţi şi aşteaptă să facem tocmai ce propui tu, îl linişti împăratul, vrînd să-i dea o altă lecţie. Ne întoarcem în tabără, tinere sultan, adăugă el.

Era pentru prima dată cînd i se adresa fiului cu acest titlu şi în glasul lui se simţea ironia şi ura.

De la 21 iunie bombardarea zidurilor n-a contenit. Începea odată cu răsăritul soarelui, acoperind cetatea cu fum şi praf, şi se oprea la asfinţit. După fiecare salvă, turcii strigau şi se prefăceau că lansează atacuri, ce se terminau cu batjocorirea celor asediaţi, apoi din nou bubuiau tunurile. Aşa se petreceau lucrurile zi de zi. Sultanul hotărîse ca apărătorii fortăreţii să nu mai vadă lumina soarelui.

În prima noapte Vranakonti îi grăbi pe soldaţi să repare zidurile. Căzuseră douăzeci de ostaşi. A doua noapte au fost astupate spărturile de deasupra porţii, iar la stînga au lăsat zidul dărîmat, aşa cum fusese. Prin borta deschisă ar fi putut intra trei călăreţi deodată, dacă ar fi fost în stare să ajungă călare pînă acolo. În ziua următoare au murit opt soldaţi. Cadavrele erau adunate în contraforturi şi de acolo aşezaţi în gropi săpate la repezeală. În alte două zile au avut cîţiva răniţi uşor, dar nici un mort.

„Cîţi morţi sînt astăzi ?“ obişnuia să întrebe ameninţător Vranakonti. Mergînd prin cetate cu capul înainte, cu gîtul întins, ca şi cum ar fi aşteptat să-i pice nu se ştie ce din afara zidurilor, căpitanul se lungea la pămînt, de îndată ce auzea vîjîitul vreunei ghiulele, apoi se scula plictisit că-l opriseră din drum şi trecea mai departe.

„Asta este bărbatul cel mai viteaz, după Skanderbeg", spusese la un moment dat un soldat.

Vranakonti împlinise 60 de ani și îi trecuse de multă vreme dorința de a mai apărea brav în fața oamenilor. Avea de îndeplinit o misiune grea și nu-i trecea nici o clipă prin minte să se gîndească la vitejie. Știa bine că imediat vor bubui din nou tunurile mari, rupînd alte bucăți din zidurile de apărare. Privea din cînd în cînd la soarele arzător, pironit pe bolta cerească și se gîndea că pînă la apus trebuia să se aștepte la încă trei salve.

Simțea că îl cuprinde un fel de silă cînd se urca la tunurile fortăreței, servite de mercenari și cărora le vorbea italienește, fără să țină seama dacă erau francezi, germani sau italieni, întrebîndu-i despre bătăliile trecute, discutînd despre mîncare și băutură, tocmai pentru a trece cu ușurință peste înfruntarea cu sultanul. Avea credința că cetatea sa este de necucerit, așa cum se găsea cu depozitele pline de muniție și alimente, singurul neajuns îi părea faptul că ea nu se putea cîrmi ca un vas de război, pentru că atunci ar fi îndreptat-o spre cîmpie.

În a patra zi Vranakonti pricepu că bombardamentul nu avea alt scop decît obosirea garnizoanei. Între salvele tunurilor el încerca să socotească numărul ghiulelor trase. Presimțea că se apropie și ora lui. Cînd turcii nu-l vor mai saluta la răsăritul soarelui cu douăsprezece obuze, atunci va fi ziua lui.

*

În 25 iunie, la patru dimineața, uriașa armată s-a trezit, scuturîndu-se de somnul nopții. Peste o oră, așezată în genunchi, începu să se roage, apoi, revărsîndu-se din toate părțile, se rîndui pe un platou din mijlocul taberei. Acolo, în fața corturilor trandafirii ale sultanului, aștepta încă un ceas cu drapelele aranjate în formă de semilună.

Cu o zi înainte oastea își curățise sufletul prin rugăciuni și trupul prin post. La cină s-au plătit lefurile, cu

trei zile înainte de termene. Sultanul, îmbrăcat ca simplu ienicer, își luase și el solda de la prima unitate ienicerească, fiind socotit prietenul acestei companii. Era un obicei pe care-l respectaseră toți sultanii. Se dădu apoi citire unui decret imperial, unde se anunța că, după obținerea victoriei, toți vor primi leafă dublă, plus prăzile de război, iar ofițerilor și soldaților, ce se vor cățăra primii pe ziduri li se va acorda o pensie pe viață. Toți s-au mirat de mărinimia lui Murat pentru o treabă atît de simplă.

Murat trecea prin fața drapelelor, urmat de prințul Mehmet, pe care unul dintre curteni îl numise încet „noul sultan", titlu ce nu mai fusese auzit pînă atunci. Din cauza lui, în ochii soldaților făptura împăratului călare părea împărțită în două, însă urările rostite cu glas scăzut erau adresate primului, cel de al doilea fiind pentru ei un necunoscut primejdios care nu prezenta siguranță. Sultanul, fiul și plutonul pașalelor făcură înconjurul complet al steagurilor. După ce se descărcase prin țipete de starea nervoasă dinaintea luptei, armata se liniștise și acum aștepta semnalul de atac. Murat ridică brațul și ienicerii îl urmară. În același timp se puseră în mișcare unitățile de asalt și cele din escorta împăratului.

Armata aștepta răbdătoare și mulțumită.

La ora șase, sultanul îmbrăcat din nou ca orice oștean al Profetului, încălecă pe cal ajutat de un ofițer superior, important asemenea unui vizir. Turbanul mare rotund, fălcile strînse și bărbia întinsă, toate la un loc îi dădeau împăratului o înfățișare bărbătească, de adevărat cap al statului și al credinței, iar soldații îl priveau cu multă admirație și credință.

Oștirea, care cu puțin timp înainte se mișca și freamăta ca o mare liniștită, încremeni din primele pînă la ultimele rînduri, încît părea că nimeni nu respiră. Soarele nu apăruse și zorile abia se îngemănau.

Tobele mari răsunau încontinuu și armata rămasă în nemișcare, ca înghețată, aștepta cuvintele sultanului care ajunsese în dreptul celor două steaguri din fața ușii.

— Allah și Mohamed profetul, sînt cu noi! strigă Murat.

Companiile mari de călăreți mercenari, gloata de dregători, de sclavi și de străini din partea sa dreaptă răspunseră cu strigăte de „trăiască", ce se amestecară cu uralele companiilor de selihdari [1], ale celor ce purtau armele împăratului și ale spahiilor, aflați în stînga lui. Uriașul strigăt al întregii armate se răspîndi valuri, valuri, pe întinsul cîmpiei și se stinse sus, la Kruja. Din partea de răsărit a taberei se ridică în picioare marea unitate a mehariștilor, călări pe dromadere, ca un zid apărător al oștirii.

Sultanul se opri, strunindu-și calul, în fața tunarilor, ca un semn al prețuirii deosebite pe care le-o acorda. După ieniceri, ei erau soldații cei mai scump plătiți. Uralele lor erau puternice și pline de dragoste față de marele conducător. Acesta le răspunse cu „aferim" [2]. Aga tunarilor ieșise înaintea rîndurilor, ținînd ochii în pămînt și mîna în dreptul inimii. El cunoștea puterea misterioasă a forțelor sale și nu se închina decît sultanului însuși. În apropierea soldaților erau orînduite tunurile, artileria grea. Acum pașalele nu mai ridicau glasul împotriva acestor noi arme ale lui Murat, dar totuși nu scăpau ocazia să se plîngă că tunarii și carele lor de luptă împiedicau marșurile rapide ale armatei.

În lumina razelor de soare armele și uniformele multicolore ale acestei oștiri credincioase și supuse străluceau puternic. Sultanul trecuse deseori prin asemenea momente înălțătoare și simțea cum tot trupul îi freamătă, ca de fiecare dată în decursul celor douăzeci și cinci de ani

[1] Ostași din garda personală a sultanului, formată din 600 soldați.

[2] Bravo!

de domnie, cînd, la un singur semnal al său, urdia aceea de oameni se va transforma într-un uragan nimicitor care se va prăvăli asupra nesupușilor, strivindu-i omorîndu-i, lăsînd în urma sa doar moarte și cenușă.

Sultanul nu începuse încă să urce colina, cînd auzi din spate, strigăte răgușite, o larmă venită de departe, din cîmpie. Se întoarse cu tot trupul ca să vadă ce se întîmplase și să-i pedepsească pe gălăgioși.

— Ce este ? întrebă el.

— Skanderbeg ! răspunse unul dintre pași.

Murat își dădu seama de nenorocirea ivită ca din pămînt și se cutremură pentru o clipă, golit de orice picătură de vlagă și de gîndire. Avusese impresia că umbra catastrofei își deschisese brațele peste întreaga armată, acoperind chiar soarele, dar în următoarele minute se reculese și văzu, că de fapt, nu se întîmplase nimic.

„Păzește-te de lumina puternică", îl povățuise medicul.

Lumina soarelui îi făcea rău la ochi și îi provoca strănutul.

„Sînt doar obosit", își spuse el. Dar se gîndi că de acum înainte presimțirea nenorocirii îl va urmări ca o umbră și-și va pune pecetea pe fiecare acțiune a sa, însă nimeni nu va cunoaște ce se întîmplă în sufletul și-n mintea lui. Se simțea singur pe lume.

La poalele colinelor, într-o margine a taberei, Skanderbeg, pătrunse dînd peste cap pozițiile de apărare, și din corturile mari fumul prinse a se ridica. Atacatorul ardea totul în cale și înainta drept spre mijlocul taberei. Pe sultan îl cuprinse uimirea, apoi își reveni. Se pare că Skanderbeg ocupase mai înainte Prezën ca să-și apere flancurile armatei. Oricum era un nebun. Cu ce forțe ataca el oastea turcească în cîmp deschis ?

— Să intervină Sermet-pașa, ordonă Murat.

Se simțea bine și își redobîndise vigoarea. Era din nou stăpîn pe sine și pe armată. „N-am nimic. M-am obo-

sit aseară și trebuie să stau la umbră. N-am nimic", își spuse mulțumit.

În fruntea a patru mii de călăreți, cu iataganul ridicat în sus, Sermet-pașa porni în galop peste cîmpie, atacînd de la dreapta ca să-i cadă lui Skanderbeg în spate.

— Bestie ! strigă sultanul.

Poate că albanezul îi întinsese vreo cursă și necugetatul pașă ar fi putut cădea ca un chior în ea.

Mehmet se învîrti pe loc cu calul și cu voce înaltă ceru permisiunea să plece împotriva lui Kastrioti. Murat își privi băiatul și pentru o clipă îl bîntui dorința de a-l trimite în fața sabiei care-i va tăia capul.

Frumoasa formație a lui Sermet-pașa se stricase cînd a intrat în mărăcini și sălcii.

„Animalule, nu ai învățat nimic", murmură sultanul. Trebuia să-l fi trimis pe Adnan-pașa, fiindcă Skanderbeg atacase cu toată armata desfășurată din apus. Dar dacă i-ar ordona lui Adnan să-l respingă, s-ar fi stricat ordinea unităților care vor participa la asaltul fortăreței.

— Du-te sus și ordonă începerea bombardamentului ! îi spuse sultanul pașei.

Dincolo, în mijlocul cîmpiei, cavaleria lui Sermet reușise să se adune iar, dar parcă galopa pe loc. Drapelul cu dungi al pașei încerca să se ridice, clătinîndu-se ca un om beat. Murat se gîndi că nu va ieși bine din treaba asta. Vîntul împrăștia fumul din mijlocul taberei. Pe moment, sultanului îi străfulgeră ideea să întoarcă toată armata și să-l încercuiască pe Skanderbeg, dar apoi își dădu seama că uriașa sa oaste, greoaie, îl va fugări în zadar, fiindcă el va dispărea ca vîntul, pe deasupra s-ar fi întîrziat și atacul asupra fortăreței.

— Abnan-pașa, după ce urci și ordoni bombardamentul, te întorci ca să-l izgonești pe Kastrioti din tabără, însă nu pornești în urmărirea lui, spuse Murat.

Ofițerul turc, prins de Moisiu la 24 iunie, mărturisise că cetatea va fi atacată a doua zi. Supus la cazne, chemă martor pe Allah, înaintea morții, jurîndu-se că spusese adevărul. În acea noapte Skanderbeg plecă la Kruja, lăsînd ordin ca armata să se ridice de la defileul Işmu și să iasă pe înălțimele colinei Gheceai, în spatele taberei turcești. Giorgi coborî la poalele stîncilor de la Kruja și privi fortăreața la lumina lunii. Acoperișurile cu plăci albe ce-i astupau partea din spate îi dădeau o înfățișare liniștită. Marele turn de veghe acoperea cu umbra sa spărtura zidului de la răsărit. Cei din cetate ar fi vrut ca zorile să nu se mai ivească niciodată. De 42 de zile dormeau iepurește, îmbrăcați, cu armele sub cap, jumătate lungiți lîngă metereze, jumătate în lungile cazărmi din interior, și în fiecare dimineață se trezeau cu un gol în stomac, aceeași stare pe care o simțea și Skanderbeg acum. La Peștera Roșie se întîlni cu doi ofițeri de ai lui Vranakonti, cărora le puse o mulțime de întrebări despre situația din fortăreață, le dădu o scrisoare pentru căpitan și plecă în mare grabă. Urcă la munte, unde nu mai zări lucirile focurilor ascunse, pentru că oamenii dormeau. Jur împrejurul văii, în adîncul pădurilor, moțăia un întreg popor de pribegi.

În acea seară, cînd pornise spre Kruja, se oprise la focurile lor. Oamenii l-au îmbrățișat, dar nu l-au întrebat ce se petrece acolo, jos, ca și cum ar fi fost vorba despre un bolnav pe moarte, căruia nu se cădea să i se pomenească numele. Ceea ce se întîmpla și ceea ce urma să se întîmple era treaba lui și ei nu voiau să-l tulbure cu întrebări plictisitoare. Acum norodul dormea, și soarta lui atîrna de zorile ce se vor ivi dincolo de malurile Dibrei. Dimineața, Skanderbeg ajunsese la armata sa și se culcă două ore ca să-și refacă puterile.

Cînd sultanul a început urcușul către cetate, Kastrioti l-a lăsat la pîndă pe Moisiu cu 2.000 de călăreți, iar el

s-a aruncat asupra taberei turcești cu 4.000 de pedestrași, conduși de Tanuș și cu 2.000 de cavaleriști ai gărzii, comandați de sine însuși.

Descrise un arc de cerc în jurul taberei și trecu ușor peste întăriturile slabe. Ridicat în șa, ca să scruteze cîmpia, văzu clar că atacul său îi găsise pe dușmani nepregătiți. Nici prin cap nu-i trecuse că-i va lua ca din oală, cum se întîmplase. Din față se repezeau pîlcuri de călăreți și infanteriști în neorînduială și după ce îi va zdrobi, va da totul pradă focului.

Intrase în luptă ca în ziua de la Torviol, cu mînecile suflecate și cu chipul împietrit de durere. Giorgi Stres îi striga : „Unchiule, atenție la dreapta ! Unchiule, atenție la stînga !“ dar nu îl lua în seamă, lovea și se apăra din instinct.

Se încerca tactica sa, anume să-l prindă pe sultan între atacurile date din cîmpie și din fortăreață, pentru a-l zdrobi bucată cu bucată. Cînd se înălță din nou în scări, văzu corturile trandafirii ale împăratului, iar în coloana din fața lor stema cu nouă tuiuri. Puțină mătase și nouă cozi de cal însemnau simbolul suprem al victoriei.

În flancul din stînga apăruse Muzaka al Anghelinii, celălalt nepot al său.

— Dați foc, Muzaka ! strigă Giorgi !

Cu cît lovea mai mult, cu atît creștea numărul dușmanilor. Incendiul micșorase furia atacului, pentru că o parte din soldați umblau după pradă. Din pămîntul răscolit de copite și tălpi se ridica praf amestecat cu fum. Acum fiecare lupta după cum îl tăia capul. Skanderbeg dorea să iasă la loc deschis ca să vadă ce se întîmplă. Devenise turbat de furie. Simțea cum mînerul spadei îi taie carnea și îi zdrobește oasele, zărea figuri schimonosite, sălbatice, îi fulgera prin față strălucirea neașteptată a vreunei arme, vedea oameni și cai prăbușindu-se și sculîndu-se din nou pentru a fi iar loviți, și el călca peste toate, oameni, cai, arme într-o înaintare nebună, iar cînd

i se părea că a ajuns la corturile de culoarea trandafirului, ele se depărtau pe neașteptate.

Moisiu dădu semnalul ca soldații lui ascunși la malul rîului Gjole să se înșiruie în genunchi și în picioare și îl primi pe Sermet-pașa cu suliți și săgeți. Cavaleria pașei se răspîndi, dar se adună din nou în cîmpie. Comandantul ei văzu morții numeroși pe care îi lăsase în urmă, secerați ca iarba și caii ce hoinăreau fără stăpîni. Îl atrăseseră printre sălcii, într-o cursă, foarte aproape de tabără. Acum încerca să orînduiască trupele sunînd din cornuri, ca să reia atacul. Pățise rușinea sub ochii sultanului și trebuia să-și îndrepte greșeala, altminteri o va plăti cu capul.

Sermet, galopînd în fața armatei, năvăli iar printre sălcii, însă aici nu găsi pe nimeni. Moisiu se retrăsese pe celălalt mal, unde lăsase caii, foarte mulțumit de isprava făcută și tăcut ca o piatră. Cheltuise multă trudă ca să întindă acea cursă, dar meritase. Odată primejdia trecută, gusta bucuria faptei sale cu respirația întretăiată. Dacă pașa ar face nebunia să coboare la rîu îl va distruge în întregime.

Tanuș se străduise să aprindă tot ce putea arde, fiindcă el primise din plin lovitura cea mai puternică a inamicului și vroise să aștearnă între el și dușman o fîșie de foc și fum, dar a fost atacat deodată de ienicerii și spahii lui Adnan-pașa și a trebuit să dea înapoi. Așteptase cu răbdare ca și Skanderbeg să se retragă, dar a observat că acesta mergea înainte. Căpitanul porni cu cavaleria pentru a treia oară ca să-i spună să se oprească, el însuși se întoarse în afara întăriturilor taberei. Kastrioti, însă, vroia să-l ajungă pe sultan, ca în dușman să intre panică și să fie cuprins de simțămîntul înfrîngerii, Ridicat în scări, observă deplasarea lui Tanuș și îl batjocori :

— Retrage-te, unchiule, retrage-te !... îi strigă Giorgi Stresi care abia mai prididea să-i acopere spatele.

Zece metri în față, inamicul se întoarse cu fața spre Skanderbeg și acesta le văzu scuturile, sulițele, rîndurile

strînse şi după chipurile lor reînviate înţelese că pregăteau ceva. Imediat începură să se desfăşoare în formă de semicerc. Era vremea ca el să se retragă, dacă nu avea de gînd să-şi lase acolo capul.

Dar puternicul bărbat, aflat în floarea vîrstei, asul aşilor dintre călăreţii secolului, trebuia să dea un exemplu armatei ca aceasta să vadă în dînsul pe eroul cu ghioaga, şi cu sabia spulberînd hoardele duşmane. Era un Skanderbeg, devenit robul menirii sale şi nu se putea retrage fără a-şi atinge ţelul propus. Într-un asemenea moment îl surprinse Giorgi Stresi tocmai cînd calul său se ridică în două picioare. Muzaka al Anghelinii reuşise să-i vină iar în spate, acoperindu-l, iar celălalt nepot năvăli în ajutorul lor cu cincizeci de călăreţi, sigur că acolo îşi va găsi pieirea. Comandantul căzu în mijlocul păienjenişului duşman, distrugîndu-l cu lovituri nimicitoare.

— Retrage-te, unchiule, îi strigă iar Giorgi cu un glas răguşit de om cu cuţitul la gît, un strigăt plin de tristeţe şi groază, fără speranţă că va fi auzit de celălalt, un strigăt în care se amestecase speranţa cu renunţarea.

Skanderbeg se întoarse să vadă dacă nepotul mai trăieşte şi observă că era încercuit. Calul se cutremură, ridicîndu-se din nou în picioare, cu capul sus, parcă ar fi vrut să necheze. Avea în ceafă o tăietură adîncă, partea dreaptă a spatelui zdrobită, iar în ochii tulburi se zărea o durere şi o groază omenească. Animalul se ridicase, scuturat de fiorii morţii. Strîngînd frîul în pumn, ca armăsarul să cadă pe loc, ori să se întoarcă, Giorgi îl răsuci prin forţa braţului.

— Înapoi ! ordonă comandantul retragerea.

Acum scăparea stătea în picioarele nobilului animal. Skanderbeg strînse în genunchi trunchiul calului ca să-i uşureze povara, se lungi în şa, om şi cal un singur trup, îl îndemnă cu pintenii, solicitîndu-i ultimele puteri. Armăsarul se urni din loc, în vreme ce călăreţul aştepta loviturile din toate părţile, dar reuşi să iasă din încercuire, revenind în rîndurile sale.

Ars de sete, cu armura spartă, acoperit cu sînge, se părea că nu-i rămăsese os nevătămat, de fapt nu fusese rănit, nu avea nici o zgîrietură. Trecuse de gardul viu al taberei ca printr-o minune, încrezător în steaua sa norocoasă și această faptă va intra în legendă, împreună cu multe altele.

El se urcă pe un alt cal și făcu ochii roată. Tanuș se retrăgea încet-încet, ca și cum ar fi vrut să contraatace pe neașteptate. Skanderbeg se gîndi că toată cavaleria dușmană i se va arunca pe urme și porni degrabă spre Moisiu. Deodată i se înfipse în creier ca un cui o întrebare care-l măcina zi și noapte : „Va rezista Kruja atacului otoman" ? O lăsase singură în fața dușmanului, dar trebuia să dea această bătălie cu sultanul. Acum se va întoarce la fortăreață. Înfruntarea dintre cele două armate ținuse două ore. Pe cîmp rămăseseră două mii de soldați turci morți și o panică nestăvilită ce cuprinsese întreaga oștire inamică. Din pămîntul uscat se ridica praf ce strălucea în soare, învăluind soldații într-un nor des. Comandantul privi în jur și văzu pe fețele palide ale oamenilor dîre negre de sudoare, dar și o mulțumire de truditori întorși de la muncă pentru a îmbuca ceva și pentru a se odihni, știind că a doua zi vor lua de la început ceea ce lăsaseră neisprăvit. Lovitura armatei fusese puternică, dar nu una decisivă în care luptătorii se aruncă orbește în vîltoarea luptei, să învingă ori să moară, fiindcă știau că războiul va fi lung, că Kruja va rezista, de aceea se bătuseră cu înverșunare, însă și cu prudență, gîndindu-se mai mult la viitor. De unde crescuse oare o asemenea hotărîre lăuntrică în rîndurile soldaților, se întreba Skanderbeg. Liniștindu-se, își dădu seama că ideea lui de a-l prinde pe sultan între atacurile cetății și ale oastei din cîmpie, ca să nu rămînă nimic viu în jur și să-l nimicească treptat-treptat devenise o realitate concretă. Își feri capul de norii de praf și respiră des din cauza emoției, fapt care i se întîmpla destul de rar,

fără să-i poată afla cauza. Dinspre munții Gjorni răzbătu un vuiet prelung. Tunurile lui Murat aruncau din nou ghiulele asupra fortăreței.

Cu gaura deschisă în partea din stînga, cu zidurile dărîmate la tot pasul, ca un fruct pe jumătate curățat, fortăreața rezista în fața sultanului. După lupta cu Skanderbeg, armata ajunsese la poalele colinelor cu două ore întîrziere și acum soarele încălzea pietrele și măslinii. Murat intră în cortul pregătit special pentru dînsul. Pentru uriașa oaste a împăratului, fortăreața părea mică, dar, poate, din asta se trăgea puterea ei. Era ca un stei înalt, rupt din stînca munților, la care nu ajungea orice obuz și numai ghiulele mari răzbeau pînă la zidurile sale, iar din cauza rîpei nu putea fi atacată decît pe la poarta de apus și cu multă vărsare de sînge pe la zidul din răsărit. Pînă cu o seară înainte Murat socotise că cucerirea cetății va fi o treabă lesnicioasă, însă acum, cînd o vede de jos, parcă se afla deasupra capului său, presimțea că ascundea într-însa o putere secretă, părînd de neînfrînt. Dar pînă în ziua de azi nici o fortăreață nu rezistase artileriei și șarjelor armatei conduse de el. Va afla cu siguranță drumul menit să-l scoată în fața zidurilor. Sultanul ridică brațul. Bubuitul tobelor se întări și din mijlocul oștirii se înălță strigătul „akin". Soldații coborau rînd pe rînd la îndemnul chemării de luptă care se împletea cu zăngănitul spadelor, al scuturilor și al sulițelor, semănînd cu un zgomot deosebit alcătuit din multe alte sunete diferite, ca și cum ar fi ieșit dintr-un clocot al materiei subpămîntene, dornică să răzbească la suprafață. Soldații năvăliră la pîrîu cu scările ridicate deasupra capetelor și se înghesuiau către mal de unde începea un urcuș foarte greu pe pantele abrupte, care nu puteau fi atacate decît tîrîș. Fortăreața trosni din cele 35 de tunuri ale sale, care nu se auziseră pînă atunci niciodată și se învălui în fum. Două sute de flinte pocniră și prin văzduh șuierară săgețile. Primele două rînduri ale asedia-

torilor cu scări au fost respinse și acum ei își căutau scăparea înapoi, la malul apei. Panica, larma și strigătele de groază umpleau locul, presărat după cel dintîi asalt cu sute de morți, ceea ce îl făcu pe sultan să înțeleagă că acesta era doar începutul. La a doua lovitură, cetatea va răspunde cu cângi, pietre și foc, iar la sfîrșit vor apărea piepturile apărătorilor la meterze.

La ora patru după amiază fortăreața respinsese al treilea atac, și tunurile dușmanului bubuiau încercînd să-și ia revanșa. Vranakonti se rezemă de zidul cald al turnului ca să simtă cetatea vie și își spuse că lupta se terminase în ziua aceea. Era încă năucit de zgomotul împușcăturilor, al țipetelor care-i vuiau încă în urechi și slăbit din cauza sîngelui pierdut. Pietrele din spatele său ardeau și ar fi vrut niște apă ca să și-o verse în creștet. Cineva se apropie pe furiș și îi întinse o ploscă.

— Toarn-o aici, îi spuse căpitanul, arătîndu-i cu mîna capul descoperit.

Dintr-odată se făcu liniște ca și cum tot ce fusese de spus se isprăvise și venise timpul ca fiecare să rămînă singur cu sine însuși. Îl cuprinse un soi de fericire, gîndindu-se că nu se va mai întîlni poate niciodată cu clipele astea de tihnă. Fortăreața își făcuse datoria, martor fusese chiar Dumnezeu.

Soldații și ofițerii rezistaseră șapte ore pe metereze, însîngerați, arși de soare, cu plămînii otrăviți de praf, de fum și de aerul sulfuros. Nici răniții nu vroiau să-și dea sufletul întinși pe jos sau în genunchi, ei se tîrau iar și iar la parapete. În decursul bătăliei strigaseră „Trăiască Albania", „Trăiască Skanderbeg !" se auzi și : „Trăiască Vranakonti cel cu trei suflete !".

Un țipăt strangulat sparse liniștea. Sus, deasupra porții, flutură un animal cu două picioare, cu capul atîrnat, care căzu pe caldarîm. Era o jumătate din leșul unui măgar. Izbucniră strigăte de uimire și de frică. Din cer

continua să cadă cîini morți, capete tăiate, șomoioage arzînd. Turcii vroiau să infecteze cetatea, ori s-o incendieze. Vranakonti se ridică în picioare ca să le strige acelora să poftească și dînșii sus împreună cu cîinii și măgarii, dar se răzgîndi și se așeză la loc. Nu avea rost să se expună, nici să-i întărîte, sfidîndu-i de pe metereze, așa că rămase chircit, înfrînîndu-și furia. Închise ochii, încercînd să-și reamintească ce făcuse pînă atunci, după ce rezistase șase ore pe ziduri. De cu seara organizase o capcană, adică strînsese într-o uliță lungă și largă cinci sute de soldați, cu alimente și muniție, precum și două tunuri mici. Nu îi băgase în luptă nici atunci cînd turcii ieșiseră la al doilea atac și erau gata să ajungă la cîteva spărturi prin care se năvălească înăuntru. I-ar fi lăsat, dar inamicul ataca și se retrăgea imediat.

Ostașii rămași în rezervă începuseră să-l privească pe Vranakonti cu îndoială, cînd acesta trecuse de cîteva ori de-a lungul uliței ca să se convingă că surpriza lui era încă acolo. La momentul potrivit capcana va funcționa ca un mecanism bine pus la punct. Urcat în turnul de veghe al porții, fiindcă nu suporta strălucirea soarelui, priveghea zidurile cu un ochi, celălalt avîndu-l ațintit la capcana situată deasupra spărturii prin care se zărea marea.

La apusul soarelui Vranakonti se gîndi că își pusese prea multe speranțe în cursa aceea, ca și cum totul ar fi depins numai de ea. Apoi începu al treilea atac și el își concentră toată atenția asupra lui. Coloana ienicerilor tocmai se oprise în dreptul spărturii, lepădînd scările pe pămînt. Năvăliră prin bortă înăuntru cu un strigăt de luptă, omorîră apărătorii care nu avuseseră vreme să se retragă și își continuară înaintarea, ezitînd. „Îndeamnă-i, Isuse", murmură Vranakonti cu brațul sprijinit pe umărul trompetistului. Turcii pășeau împingîndu-se, încercînd pămîntul cu talpa, șușotind între ei, pentru că liniștea îi speria. Căutau cu ochii în toate părțile, pipăiau zidurile cu mîinile, ca și cum ar fi mers pe întuneric, și umpleau

ulița, unde avea să le fie și mormîntul, val după val. Deodată se înălță strigătul de atac „akin !“

— Dă-i drumul ! porunci Vranakonti trompetistului.

Trompeta răsună parcă ar fi vestit un incendiu sau un cutremur. Soldații care întinseseră cursa se înșiruiră în picioare și în genunchi și traseră cu săgeți și aruncară cu pietre. Bătrînul căpitan auzise de astfel de capcane așezate în interiorul fortărețelor. dar ceea ce văzu acum cu proprii săi ochi întrecea orice închipuire. Cele două tunuri ascunse loviră în carne vie. Asupra dușmanului curgeau potop săgeți, sulițe, pietre, ghiulele, și ienicerii rămași în viață nu mai puteau da înapoi, fiindcă de la spărtură se îmbulzeau alții. Îmbătat de fiorul luptei, Vranakonti se năpusti cu spada în sus la atac, urmat de oamenii săi. Nu își veni în fire nici cînd ajunse dincolo de zidurile cetății, călcînd pe trupurile ienicerilor căzuți, neținînd seama de faptul că avea coapsa sfîșiată de o suliță și brațul stîng rupt. Cînd deschise ochii, zări pe bolta cerească ultimele raze galbene ale apusului. Încercă să se tîrască în umbra fortăreței. Întinsese această cursă deoarece a vrut să dea piept mai degrabă cu dușmanul, să se răcorească odată de năduful urii care-l sufoca și făcea să-i clocotească sîngele. Din aceeași pricină ieșise în afara zidurilor fortăreței cu sabia în mînă în urmărirea turcilor, înnebunit de mînie ca un băiețandru, deși îi jurase lui Skanderbeg în fața tuturor soldaților că nu va deschide poarta decît cînd va intra el, comandantul, în cetate. Kastrioti crezuse în jurămîntul lui, știindu-l oștean de nădejde, pe cînd acum... Acum ședea lungit lîngă ziduri cu două răni adînci, care-i paralizaseră toată partea stîngă a trupului. Ostașii îl traseră cu multă greutate înăuntru, îi bandajaseră rănile, în vreme ce acesta striga ca un apucat că sultanul pierduse într-o zi de asalt 8.000 de oameni, tot atît cît căzuseră și în cinci luni cînd turcii încercuiseră Belgradul. Avea impresia că mintea i se întunecase de parcă cei care-l ascultau nu fuseseră în decursul zilei la fel de nebuni ca dînsul.

Patruzeci și două de zile și nopți la rînd trăiseră și așteptaseră cot la cot această întîlnire cu dușmanul, o rumegaseră în creieri de sute de ori, iar cînd turcii s-au ridicat și au atins zidul, nimic n-ar mai fi putut opri izbucnirea din sufletul fiecăruia.

„Bătu-te-ar Dumnezeu, bătrîne", rîse el încetișor. Îi era din nou sete și frig. Cotul brațului stîng și coapsa îi tremurau, ca și cum acolo carnea avea o viață a ei, separată de a lui. Morții fuseseră grămădiți în spatele porții și sus, la biserica Sfîntul Andrei. Răniții se îngrijeau singuri. Cei sănătoși erau vlăguiți și nu se puteau mișca din loc. Nu știa ce să facă nici cu morții, nici cu răniții, nici cu cei sănătoși. Și răsplata și mulțumirile însemnau prea puțin. Dealtfel, acum, nu era decît o jumătate de comandant întins la piciorul turnului. Rămăsese singur pentru că-i izgonise pe toți din preajmă. Nu existase zi în care să nu-i amenințe că-l va spînzura pe acela care se va depărta doi pași de zidurile cetății și el uita ce făcuse. În liniștea serii simțea că de multă vreme ei îl spionau de departe. Un îndrăzneț vorbi cu cineva și începu să coboare scările. Vranakonti își încordă mușchii pînă ce mîinile și picioarele prinseră a-i tremura, se ridică și merse drept pe lespezile de piatră, cu pașii mari, deși durerea îi rupea bucăți din carne la fiecare mișcare. Socoti în minte că nu avea de făcut decît trei cotituri pe un drum în coastă și de urcat scările. Dacă va ajunge în cameră fără ajutorul cuiva, va rămîne pe mai departe comandantul Krujei și va continua lupta cu sultanul.

Căpitanul porții stătea întins pe pat și privea cu îngrijorare pe comandantul care respira adînc și rar, cu ochii închiși. Îl atinse ușor pe umăr și Vranakonti deschise ochii.

— Am aprins focurile, spuse încet căpitanul.

— Bine, șopti rănitul.

Ofițerul își dădu seama că bătrînul nu auzise ce i se spusese.

— Cîți morți și cîți răniți avem ?

— 152 de morți și 132 de răniți, raportă căpitanul.

Vranakonti se miră și încercă să-și concentreze privirea asupra celui care vorbea. Însemna că din cinci soldați pierduse unul.

— Mai sus, îi spuse comandantul, ridicîndu-se.

Ofițerul se repezi, gata să-l prindă în brațe, dacă se va prăbuși.

Pe scări, în întuneric. Vranakonti ridică ochii pe furiș să citească vreun semn de milă pe chipul celuilalt. Căpitanul mergea cu capul în pămînt, arătîndu-se nepăsător. Ajunseră în postul de veghe de unde se vedeau împrejurimile și toată fortăreața. Aici bătrînul se simțea de neînfrînt. Se așeză pe o piatră.

În defileul Ișmului și în munții Gjoreni se aprinseseră focurile. Vîlvătăi înalte se vedeau și în spate, pe muntele Krujei, dar comandantului îi amorțise jumătatea de trup rănită și nu s-a putut întoarce într-acolo. Apoi apărură luminițe la Dajti, la Krabe și la Pettrala. Cîmpia se întindea la mijloc, tăcută ca un mort în prima jumătate de priveghi. Din josul zidurilor venea un miros de carne arsă amestecată cu fum.

— Ați pregătit tunurile ? întrebă Vranakonti.

— Sînt gata, răspunse plin de vioiciune căpitanul.

— Să tragă toate odată în cinstea victoriei. Dați oamenilor rații duble de carne și vin !

Tunurile sparseră întunericul cu bubuiturile lor și fortăreața se cutremură din toate încheieturile. Stînca și cerul Krujei absorbiră în tăcere aerul amestecat cu pulbere. Cerul era întunecat și marea avea culoarea roșie. Turcii din cîmpie așteptau să plouă. Mulți dintre ei fuseseră omorîți pe cînd încercau să bea apă din firul subțire ce se prelingea pe stînca de sub poarta cetății. Asediații îi căinau : „Păcat, le este sete“ și aruncau săgeata spunînd : „Așa, bea din sîngele tău murdar“. Dar veneau alții și alții căutînd cu buzele arse șuvițe sclipitoare. „Uite, beți odată și bine.“

Se întuneca. Deasupra mării se vedea fulgerînd. Din sud răzbea aer cald și lui Vranakonti îi pocneau tîmplele. Vîntul făcu să foșnească frunzele măslinilor din livezi, se abătu asupra cetății și se izbi cu șuier în stînca muntelui, agitînd norii de pe cer. Jos, pe colinele Krustei, turcii aprinseseră cîteva focuri și limbile lor se lungeau drept spre Kruja. Vranakonti privea într-acolo și în urechi îi răsunau încă strigătele de „Akin ! Akin !“ Flăcările se ridicau tot mai sus, printre legende și pietre, apoi șerpuiau în lungul pămîntului, ca și cum i-ar fi căzut vinele. Văzu ienicerii roșii, care trecuseră pîrîul și ajunseseră la poalele zidurilor, și acolo căzuseră în genunchi cu spume la gură, ridicaseră mîinile, blestemînd fortăreața. Erau foarte mici, ca niște diavoli mărunți, însă aveau glasuri și purtări de bărbați adevărați și erau așa de mulți, ca stolurile de păsări cînd zboară în rasul pămîntului. El simți în nări mirosul sîngelui și cel al dracilor roșii, deși nu se mai întîlnise niciodată cu un asemenea miros. Își întoarse privirea de la răsărit și ochii îi rămaseră pironiți la muntele de deasupra cartierului Zahari, un masiv plin de stînci amenințătoare, aruncate parcă de cineva în dezordine, sau ivite în urma unui cataclism și ei veneau pe sub pietre, tîrîndu-și picioarele, țipînd prin negură : „Cu viclenie, cu viclenie“. Poporul de stînci se mișcă abia simțit și dedesubt șuvoia sîngele.

Fortăreața, legată cu muntele, rezista deasupra pămîntului și a mării ca un turn de piatră de nebiruit. „Cu aur, prin trădare“, strigau ienicerii roșii de sub cetate.

Vranakonti se ținea de coama calului, ridicîndu-se în înălțimi înfricoșătoare pe unde nu călcase niciodată piciorul vreunui muritor, în vreme ce prăpastia rece îl atrăgea la ea cu un geamăt profund.

— Apucă-l de mijloc ! Nu-i atingeți spatele !

Mintea bătrînului ieși la lumină. Cîteva umbre, aplecate asupra sa îl cărau, ținîndu-l de cap și de picioare. Îi recunoscu.

— Ce este ? îi întrebă.

— Nimic. Ai pierdut mult sînge. Nu mai sta aici.

— Lăsați-mă, porunci Vranakonti.

Se ridica și, înainte de a se prăbuși, își aruncă brațele de gîtul celor doi susținători, care îl ajutară să coboare scările. Paznicii porții mîncau cina în afara firidei.

— Să vă fie de bine ! le spuse bătrînul.

Soldații se sculară în picioare, ieșind înaintea lui ca să-l privească.

Vrei să mănînci ? întrebă unul din ei.

— Cum ? Pe întuneric ? De ce nu ați aprins felinarele porții ? Nu, vreau să-mi încălzesc mîncarea. Mă duc sus, spuse el.

*

Sultanul ședea pe canapea și trebuia să țină capul în sus pentru a-l urmări pe vistiernicul campaniei care i se adresa din picioare, de la mijlocul cortului foarte înalt. În noaptea aceea Murat nu mai văzuse focurile în munți. „Nu se poate ca niște oameni ce comunică între ei prin strigăte și focuri, să le aprindă doar pentru o singură noapte. Înseamnă că acum stau la pîndă în întuneric."

Cu un glas, de parcă s-ar fi rugat, ori ar fi dezvăluit cine știe ce secrete nebănuite, vistiernicul tocmai îi spunea că în ziua trecută, pierduseră în cîmpie și sus, la fortăreață șase mii de soldați. După care, demnitarul își plecă ochii în pămînt și așteptă răspunsul sultanului. Semăna cu o candelă mare, unsuroasă și fumegătoare, după ce strălucise multă vreme.

Pe sultan îl frămîntau gîndurile.

„Acest popor luptă după niște legi ale sale, nemaiîntîlnite. Pe vremea cînd Baiazid fulgerul și Mehmet ocupaseră Balcanii pînă la malul drept al Dunării, ocoliseră întotdeauna Albania. Știuseră ei ceva despre țara asta și nu spuseseră nimănui nimic. Poporul albanez nu fusese supus niciodată și nu cunoscuse alți stăpîni decît pe conducătorii săi."

Vistiernicul vorbi din nou. De dimineață, oamenii trimiși de el au fost la cetate pentru a răscumpăra cadavrele rămase înăuntru și acolo comandantul fortăreții le spuse : „Luați-i fără nici o plată. O astfel de marfă vă voi da-o întotdeauna pe gratis.“ Apoi apucară cadavrele, legănîndu-le în aer o dată, de două ori și le aruncară din turnul porții, de la trei sute de metri înălțime. Apărătorii orașului se purtau ca niște necredincioși plini de cruzime și de ură neîmpăcată.

Pe Murat vorbele vistiernicului începură să-l enerveze. „La început treaba se desfășură în liniște. Două-trei rînduri de arcași suiră pe stînci ajutîndu-se cu mîinile și picioarele, adăpostindu-se în spatele cadavrelor și ancorară pe ziduri o plasă. Sultanul se ridică pe colină ca să vadă mai bine și să-și îndemne soldații cu prezența sa. Era așa de aproape de fortăreață, încît i se păru că ar putea fi stropit cu sîngele care împroșca pereții.

Vistiernicul tocmai se văicărea despre greutățile campaniei. Caravanele de aprovizionare din Macedonia fuseseră atacate. Drumurile nu erau sigure. Demnitarul își întări vocea spartă și continuă să se aplece tot mai mult în față.

Lupta aceasta nu seamănă cu nici una din istoria sultanilor, nu, dar în ziua cînd atacase Kruja pierduse 8.000 de ostași, la fel ca în cele mai importante invazii. Dușmanul hărțuia tabăra la fiecare pas. Grupurile răzlețe, ori patrulele ce ieșeau din lagăr cădeau imediat în curse. El trimitea în urmărirea inamicului pîlcuri puternice de cavalerie, dar nu mai găseau picior de om sau de dobitoc. Atacurile prin surprindere, capcanele, ambuscadele și alte asemenea manevre făceau parte din tactica lui Skanderbeg. Vistiernicul pierduse speranța de a găsi calea spre mintea și inima sultanului în acea noapte. Împăratul înălță iar fruntea și văzu trupul transparent al funcționarului, strălucind în lumina torțelor. Pi-

sălogul nu-l lăsa să se gîndească la ale lui și începu din nou să audă pocnituri în urechi.

„Of, ăsta e cioclul meu. Trebuie să-i retez vorbăria și să-l izgonesc."

— Un singur soldat al Anadolului merită mai mult ca cincizeci de fortărețe. Dar pe aceasta voi reîncerca s-o cuceresc, spuse Murat. Demnitarul întinse ceafa tăinuindu-și uimirea.

„Întotdeauna cumpătarea este binevenită, cu osebire cînd vine de la padișah", păreau a rosti ochii vistiernicului.

La miezul nopții, 300 de voluntari din garda orașului, toți tineri krutani se cățărară în fortăreață cu ajutorul unor scări de frînghie pe la zidul dinspre nord, înlocuindu-i pe cei morți. Erau conduși de Gjon Perlati, venit în cetate ca ajutor al lui Vranakonti. Escaladau pereții încovoiați și săreau cu bucurie în cetate. Cînd vreunul aluneca, venea peste cap pe umerii prietenilor. Se auzeau rîsete înfundate, îndemnuri, iar sus se mișcau umbre. Alți oameni munceau la spărtura porții și acopereau zgomotele pașilor pe nisip ai acelora care coborau din munți. Ostașul care dirija acțiunea voluntarilor, cînd văzu că cel de al 300-lea voluntar pătrunsese în cetate, se ridică pe o mică stîncă și privi înspre ea. Zidurile fortăreței coborau pînă la poalele stîncilor dure, cu fețele care păreau netede din pricina întunericului. Kruja rezista bine. Turnul cel mare de observație aduna în jurul lui toată puterea cetății. Acum ea își întindea umbra pe pămînt și de acolo își trăgea forța pentru drumul său, drept spre nemurire.

*

În noaptea de 8 august, Moisiu, meșter în atacuri de noapte, intră în tabăra turcească cu 500 de soldați, omorî santinelele și surprinse în somn o mare unitate de intendență. În panica iscată răsună strigătul „Skanderbeg !",

dar imediat inamicul își reveni, iar Moisiu se retrase fără să apuce nici jumătate din pradă.

Incursiunea avusese loc în zona Vorëi, unde otomanii depozitaseră mari cantități de alimente. Încă nu se curmaseră zgomotele luptei, cînd o larmă puternică izbucni în răsărit, în partea Tiranei. De astă dată era chiar Skanderbeg, care cu 2.000 de călăreți trecu gardul taberei, căzînd într-un iureș drept peste corturile armatei. Focurile, strigătele, vălmășeala se adunară toate într-un vacarm de nedescris, împreună cu ordinele de adunare și grupare a formațiilor inamice. Cînd s-a luminat de ziuă, s-a văzut că toată partea de miazăzi a taberei fusese distrusă pe o lărgime de 1500 de metri, pe cîmpul de bătaie au rămas 300 de morți, iar alți 120 de ostași au căzut robi. În aceeași zi sultanul retrase de la Kruja tunurile mici și le amplasă în jurul lagărului, fortifică împrejurimile și săpă șanțuri de apărare. Unități puternice păzeau neîntrerupt. Prințul Mehmet dispuse în taină două armate de cîte 2000 de inși în spatele Prezei și la Vorë, inspectîndu-le cînd pe una, cînd pe cealaltă, încercînd să-l atragă în cursă și să-l distrugă pe Skanderbeg. Panica și teama de încercuire stăpîneau întreaga suflare păgînă.

Dimineața zilei următoare îl găsi pe sultan stînd întins cu fața în jos. Capul îi vuia ca marea, simțea că are în loc de creieri o masă gelatinoasă din care nu putea scoate nici o idee. Vechiul delir îl cuprinsese iar. Îl simțise mișcînd sub pămînt de trei zile ca o putere ce se răspîndește la nesfîrșit. Cînd Selihdar-aga l-a atins pe umăr, el căzu de pe saltea. Nu își dădea seama pe ce lume se află. Devenise orice și nimic, o existență gigantică, fără vîrstă, fără nume, în afara spațiului și a timpului, iar cerul și pămîntul îi șerpuiau pe de lături. Selihdar-aga, cu ochii larg deschiși, îl ștergea de transpirație. Sultanul se ridică în picioare, ca sculat din morți. Servitorul îl încunoștiință că aga al ienicerilor îi cerea cu insistență o audiență. Bine că venea Burrac-bei, vechiul

său prieten, agă al clanului ieniceresc, păzitorul ordinei în Capitală. Murat își puse ordine în gînduri, poate și ajutat de sosirea agăi.

Oare ce dorea ?

Marele comandant așteptă cu răbdare ca împăratul să se spele și să mănînce. El nu făcea bine că se scula atît de tîrziu acum, cînd treburile oștirii mergeau prost.

În cele din urmă sultanul intră într-o despărțitură a cortului, ce servea drept divan și numai acolo se gîndi că doar vreo treabă deosebită, importantă și urgentă îl îndemnase pe aga să vină nepoftit la dînsul.

Acesta îi spuse, privind în lături, ocolind ochii sultanului, că băieții săi, ienicerii, se plictiseau fără treabă în cîmpia ce ardea ca un cuptor, așteptînd zadarnic predarea unei fortărețe care făcea de rîs renumele armatei.

Murat înțelese. Marele cort, acoperit cu o mătase dublă, îl apăra de soarele de iulie, dar el simțea o căldură sufocantă și uscată.

Sultanul vedea cu ochii minții strălucirea cazanului de argint al ienicerilor, simbolul puterii lor, agățat de stîlpul din fața cortului agăi.

Cu cuvinte plate și pline de amărăciune, marele comandant îl amenința pe împărat că luptătorii puteau să răstoarne cazanul. Ura luase locul aerului din cort. Padișahul nu mai suporta ochii apoși ai agăi, care priveau în toate părțile. El asuda din nou și nu-și putea șterge fața. Se așeză rîzînd pe sofa cu mîinile la piept, hotărît să se calmeze și să se comporte prietenește cu musafirul nepoftit.

Aga nu avea nici o vină.

Cu optzeci de ani în urmă, cînd se iviseră zorile statului turc, înțeleptul Alajdini a dorit să întemeieze prima armată regulată și plătită din lume. Atunci Kara-Halil Cenderliu, întîiul judecător, a spus : „Învinsul devine sclavul învingătorului laolaltă cu viața, averea și familia lui. Și profetul a scris că fiecare copil, care vine pe lume, este un nou suflet cîștigat de islam. Copiii sclavilor creș-

tini să devină ieniceri şi să formeze o nouă armată.“ Astfel, din gîndirea lui Kara-Halil, ce fusese creştin şi se făcuse prieten şi frate întru credinţă cu Osman, s-a născut clanul ienicerilor. El nu bănuise ce colier va atîrna de gîtul împărăţiei, un giuvaier alcătuit din oameni smulşi patriei, părinţilor şi credinţei : bulgari, albanezi, bosnieci. Oameni rupţi de trecut, de parcă ar fi căzut din cer pe pămînt. Încet-încet ei au alcătuit o armată de o mie de soldaţi, mai tîrziu, trei mii cinci sute, toţi unul şi unul, toţi viteji şi învăţaţi în şapte ani de şcoală şi instrucţie. Nici unul nu credea singur în ceva, dar toţi credeau în onoarea şi legile clanului, pe care le aşezau deasupra padişahului şi a lui Allah. Ei se pricepeau să coasă, să gătească, să mînuiască armele favorite şi să păstreze o disciplină de fier. Aceşti ostaşi ai morţii săvîrşeau ahluţiunea de trei ori pe zi. Nu se însurau, nu beau şi nu se certau niciodată. „Patruzeci de drumeţi, prieteni, legaţi cu un fir de păr“, cum glăsuieşte o zicală. Prin forţa lor morală distrugeau minciuna şi orice adversar. Nu alergau decît după pradă de război, aur, glorie şi băieţi frumoşi. Nicicînd nu au fost zămislite pe pămînt suflete atît de pierdute, fără simţăminte, fără nici un ţel. Se gospodăreau singuri şi nu se supuneau vreunei legi, nu le era frică de vreo pedeapsă, ascultau doar de poruncile clanului. Deveniseră sclavii forţei sultanului, „cununa salvării împărăţiei“, dar puteau şi să răstoarne cazanul, atunci cînd nu le plăcea mîncarea, ori să dea foc Capitalei. Îl apărau pe padişah cu o dragoste fanatică, însă nu pregetau să-l şi distrugă, dacă aşa le venea cheful. Iar pentru iubirea şi credinţa lor, sultanul trebuia să le plătească cinci aspri pe zi, la fel ca unei femei din harem şi să le facă daruri în prima zi a bairamului, perioadă cînd tronul se cam clătina.

Cazanul de argint, agăţat în parul cel mai înalt absorbea şi răspîndea razele soarelui ca un ghem de foc ce arde în adîncurile pămîntului şi domina întreaga tabără.

— Băieții, ține-i-ar Allah, au dreptate, încuviință sultanul. Vom lua fortăreața. Atacul va fi dat cînd va ieși luna nouă.

Aga înfipse ochii în fruntea galbenă a împăratului și duse mîna la inimă. Murat cel slab la minte nu-i purta ranchiună. După-amiază, așezați în fața cortului imperial, vor asculta meterhaneaua [1] ienicerilor compusă din 124 de tobe, tobe mici, castaniete, flaute și cu siguranță că vor glumi ca la început.

*

În dimineața zilei de 16 iulie sultanul se afla din nou în fața îndîrjitei fortărețe, găurită de ghiulele, care se ținea cu o însuflețire oarbă. Acum împăratul promisese că îi va da în stăpînire o întreagă provincie aceluia care va cuceri „cununa munților", iar Mehmet anunță pe ascuns că îl va răsplăti pe învingător cu 100.000 de aspri de argint din banii săi.

Tunurile mari bubuiră deodată și zidurile din jurul porții se acoperiră de fum, dar cum sufla un vînt ușor de la sud, priveliștea deveni clară. Tăcută, fortăreața părea că se scufundă în pămînt, fără a se preda, îngropînd cu sine pe cei care ridicaseră mîna asupra ei.

Soldați se prăbușeau în jos pe stînci cu țipete ușoare, ca de pasări lovite. Al doilea atac îl vor susține voluntarii, morții, ieșiți din rîndurile ienicerilor, suflete pierdute, fanatice și nebune, ce juraseră că nu vor da un pas înapoi.

Cetatea rostogolea pietre și vărsa peste asediatori rășină de pin. Soarele pîrjolea pămîntul, iar fortăreața, care nu suporta scările pe ziduri, era încinsă ca un cuptor. Tunurile sale trăgeau cu năduf, ea însăși gîfîia din greu, transformîndu-se toată în foc și pară. Apoi lupta încetă, se așternu liniștea, iar din livezile de măslini se auzi țîrî-

[1] Muzică militară.

itul greierilor. Cîteva capete de albanezi doborîți pe metereze au fost aruncate în fața sultanului. Erau singurele trofee pe care le putuseră aduce fanaticii și nebunii. Murat privea țestele cu păr lung, care parcă le cădea pe umeri, cu chipurile de culoarea grîului, uimite, îndîrjite și țepene, așa cum îi surprinsese moartea. Urusek-ben-Adili, cunoscut fizionomist, afirmase că aceștia făceau parte din acele tipuri de oameni ce nu cunosc supunerea. De ce oare ?

Din ochii sticloși, rămași deschiși, ațintiți undeva, cine știe unde, nu se putea ghici nici un răspuns. Capetele aveau fălcile încleștate, ca și cum aceia nu vorbiseră deloc în viața lor. Oamenii de aici au o limbă deosebită de a grecilor, a sîrbilor și a latinilor, vecinii lor pe pămînt și pe mare. Ei nu știu, ori nu doresc să învețe să citească pentru a cunoaște lucruri noi. Urusek-ben-Adili spunea că localnicii din nord se trag din Teuta, iar cei de la sud, din Tirus, însă legăturile sînt de mult rupte, iar ei trăiesc trecutul și prezentul prin datini și credință, mai puternice decît la orice alt popor.

Mirarea sultanului crescu. Acum, țestele i se păreau ca niște capete de copii, crescute în timpul luptei, și în ceasul morții fiecare dintre ei se simțea rege, chiar dacă nu știa nimic despre viață. Cum putea fi un om atît de simplu și atît de mîndru ? !

Gîndurile îi obosiseră. Toți își dădeau părerea, chiar capetele păreau a vorbi, peste care se aruncau altele ca și cum aceasta ar fi fost hrana care-l va ține și-i va mări pofta de mîncare.

La orele trei după-amiază, larma luptei se stinse definitiv. Greierii țîrîiau în livadă, soarele ridica în aer discuri de aburi lăptoși, pămîntul făcea o boare de lumină. Soldații se așezaseră, gîfîind din greu, sudoarea le curgea rîuri-rîuri și nimeni nu știa ce să mai facă acolo. Armata ar fi putut să se mai rostogolească încă o dată la vale de pe stînci, dacă ar mai fi avut putere să se ridice pînă sub zidurile fortăreței.

Pe neașteptate bubuiră tunurile. Sultanul ridică privirea să asculte ecoul ce se va întinde în depărtări, prin muntele stîncos, ca un răsunet înfricoșător. Cînd trăgeau piesele cele mari din spate, muntele aspira detunăturile ca clopotele și le răspîndea în văzduh în cinci valuri ca și cum ar fi venit sfîrșitul lumii. În nici un alt loc el nu auzise un asemenea ecou. Nu voia să vadă efectul ghiulelor asupra fortăreței, dar întinse capul ca să asculte dacă muntele adunase și strigătele armatei pornită la un nou atac și auzi un zgomot înăbușit, neîntrerupt, ca șuvoiul unui rîu subteran, care nu se știe de unde vine și încotro se îndreaptă.

Vor trece încă două ceasuri pînă ce marile tunuri vor fi încărcate și pregătite pentru tragere.

O harababură respingătoare se desfășoară în fața sultanului. În juru-i plutea un aer putred, de sînge amestecat cu sudoare, care-l înăbușea. Ofițerii forfoteau în sus și-n jos cu chipurile pămîntii, posaci, cu mișcări dezarticulate, fără a înălța capetele ca să privească fortăreața.

„Ciinii", îi înjură Murat. Îi adunase laolaltă cu biciul din toate părțile și-i trimisese la luptă, insuflîndu-le curaj cu muzici și tobe, dăruindu-le întotdeauna ca pradă ținuturile cucerite, dar acum se poticniseră pentru prima oară, pierzînd orice speranță de victorie și trofee. Gîndul acesta îi înnebunea și-i umplea de disperare. Ar fi trebuit să-și pună armata în mișcare, altfel șederea îndelungată nu aducea nimic bun.

La orele cinci Murat se ridică fiind convins că pierduse bătălia, că cetatea nu putea fi luată cu forța și că armata era demoralizată. Se împotmolise în fața ei două luni și două zile, ca acel uriaș din poveste care se înecase cu un sîmbure de curmală. Vroia să coboare în cîmpie și ordonă ca, noaptea să fie adunate cadavrele a trei mii de soldați, uciși degeaba. Fortăreața se dovedise de necucerit, însă nici una nu rezistase vreodată înfometării. Se va pregăti pentru un lung asediu și în același timp va

căuta noi mijloace pentru a o înfrînge.

În acea zi Vranakonti pierduse două sute de oameni și de astă dată nu se mai minună, fiindcă unsprezece ceasuri cutreierase de-a lungul zidurilor, ocupîndu-se mereu de morți și de răniți.

*

Delegații Veneției s-au plîns lui Skanderbeg că doi negustori ai Republicii fuseseră jefuiți și răniți cu spadele, cînd se întorceau din tabăra turcă la Skodra. Ei au cerut despăgubiri și protecție pentru negustorii lor pe teritoriul Albaniei, ca urmare a tratatului de pace dintre cele două țări încheiat încă din 1448.

Kastrioti privi în afara cortului, ca și cum ar fi încercat să-și găsească cuvintele.

— În timp de război și sub dominație inamică nu răspund pentru ceea ce se întîmplă în aceste locuri pustii, spuse el.

— Vorbele voastre nu sînt de nici un ajutor relațiilor noastre de vecinătate, rostiră delegații. Noi vă plătim o rentă și respectăm tratatul.

— Suma este mai mică decît scoateți voi din vama sării la Leja. Cît privește tratatul, deoarece el există, ar fi trebuit să ne ajutați pe noi, nu pe dușmanii creștinătății. Pentru noi ați închis orașele, dar armatei păgînilor i-ați oferit totul.

— Orașele erau datoare să-și vîndă alimentele, și cum sultanul se afla la porțile lor...

— Republica cu brațul ei atît de puternic nu trebuia să lase tîrgurile să facă ce poftesc, ci să le apere cînd sînt amenințate.

— Misiunea noastră se mărginește la cererea ca negustorii să fie protejați. Veneția așteaptă de la tine un răspuns clar și speră să fie demn de un cetățean de onoare al Republicii.

Afară armata aștepta la rîndul ei răspunsul lui Skanderbeg. Niciodată, chiar în timpul marșurilor și primej-

diilor cele mai mari el nu auzise un asemenea murmur de nemulțumire, la căpitanii lui interveniseră fățiș ca să-i umilească pe delegați și să ceară permisiunea ca oștirea să atace caravanele, dacă comandantul dorea izgonirea turcului și salvarea patriei. Așteptase ca el să scoată alimentele din orașele Veneției de pe teritoriul Albaniei, dar o astfel de măsură era la fel ca și cum ai încerca să storci untdelemn din piatră seacă. Cererea era îndreptățită fiindcă armata mînca o dată pe zi pîinea pe care Vladan Gjurica o lua de la populația pribegită și adesea cei opt mii de oameni trăiau numai cu rădăcini și poame.

La începutul lui iulie Kastrioti trimisese pe Moisiu și Hamza cu 1000 de soldați ca să aștepte caravanele de aprovizionare venite din Macedonia, pe drumul de la Qafë Thanë la Qafë Krabë. Ei trebuiau să ridice norodul din cele două părți ale Șcumbinului pentru a tăia această cale. Armata sultanului de o sută de mii de oameni se aproviziona cu pîine proaspătă, carne, orez și ovăz pentru animale, venite de la Leja și Skodra, în vreme ce oastea albaneză, înfometată, privea cum aceste caravane îi treceau pe sub nas.

— Eforturile noastre de a-i asedia pe turci au fost zadarnice, fiindcă drumul de la Skodra a rămas liber, spuse Skanderbeg.

— Noi avem contracte cu sultanul, răspunseră delegații, și nu obișnuim să ne călcăm niciodată promisiunile. Veneția face comerț liber.

— Din această cauză noi sîntem încercuiți în propria noastră țară, și marea primejdie se cheamă „foametea", nu forța armelor inamicului. Ei, continuă Giorgi, acoperind cu privirea întreaga sa armată, ei îndură foamea ca niște schivnici și nu-i pot reține mai mult, dacă nu vreau să se răscoale pînă și împotriva mea.

— Republica va ține seamă, cu părere de rău, de orice atac și de orice jignire făptuită de azi înainte contra persoanelor care călătoresc sub drapelul său, și va acționa în consecință.

Zarurile erau aruncate. Perfida Veneție căuta un motiv pentru a apărea drept victimă în fața Europei și a creștinătății, fapt ce ar fi îndreptățit-o să-l atace pe Skanderbeg în nord și să împartă Albania cu sultanul. Deocamdată senatul ordonase vectorilor și proveditorilor de la Durres, Leja și Skodra să-i ajute pe otomani și să nu-i dea nimic lui Kastrioti, ca să-i grăbească acestuia prăbușirea „pentru că, dacă se va elibera de turci, se va arunca, din răzbunare, împotriva orașelor de sub protectorat venețian, ca să le plătească polița".

Acum, cînd trecea prin cele mai grele momente ale vieții, Skanderbeg continua să se gîndească la cetățile-tîrguri de la malul mării. Nu-i rămînea decît să-și retragă armata din zona Ishëm-Mat, ori să riște un război și cu Veneția, ceea ce ar fi însemnat o sinucidere. Căuta cu disperare să găsească o cale de mijloc.

— Trebuie să vă adresați sultanului ca să poruncească trupelor sale să vă escorteze caravanele de la graniță în tabără. Solii mei vor înștiința pe toți aliații despre această hotărîre, le spuse Giorgi.

— Dar în cazul posibilelor atacuri asupra însoțitorilor se va opri oare armata voastră numai la ele ?

— Voi ordona să nu se atingă de caravane, doar să le întoarcă din drum.

În noaptea de 30 iulie Skanderbeg a așteptat pe malul rîului Mat cavaleria turcească, vreo 4.000 de ostași, care se ducea spre Leja, a zdrobit-o cu ușurință, urmărind-o pînă în apropierea taberei. Aprovizionarea deveni o treabă anevoioasă pentru dușmani, dar nici situația lui Skanderbeg nu era de invidiat. Republica îi tăiase ieșirea la mare și orice posibilitate de a primi ajutoare din afară. Micul și marele consiliu aveau de ce să se bucure acum, cînd îl lăsaseră pe Kastrioti singur, față în față cu balaurul otoman. După o scurtă agonie, trufașul principe va muri de mîna păgînilor, în vreme ce, ca dealtfel întotdeauna, Serenissima nu va avea nici un amestec, „asistînd neputincioasă la nimicnicia soartei omenești".

*

La 12 septembrie sultanul pregăti al treilea atac împotriva Krujei. Fortăreața fusese spălată de ploaie și strălucea la soare, dezvelindu-și toate rănile. Bubuitul tunurilor încetase, iar soldații se adunaseră în tabără, fără a privi măcar înspre cetate. Rugăciunea de dimineață, chemarea hogilor și imamilor, care promiteau eroilor împărțirea cerurilor și nemurirea se pierdeau în gol, fiindcă armata știa că nu va pune mîna pe fortăreață, chiar dacă aceasta se va surpa din temelii.

Așezat turcește, cu coatele sprijinite pe genunchi și cu fălcile încleștate, Murat se străduia să nu dea nici o importanță durerilor care-i sfîrtecau mîinile și picioarele. Umbra oricărei persoane ce-i trecea prin apropriere îl lovea ca un val și se simțea fără apărare în fața tuturor lucrurilor și întîmplărilor înconjurătoare.

„Noi îi aparținem lui Allah și el ne cheamă la dînsul", murmură sultanul o învățătură a Coranului, de care habar n-avea cum își amintise, dar din cauza căreia îi îngheța transpirația sub cămașă. Era bolnav și se căznea din răsputeri ca armata să nu afle de crîncena sa boală. Oștirea se cățăra pe stînci ca un animal înjunghiat, lividă din pricina sîngelui pierdut, fără voință, fără putere, aruncîndu-se asupra fortăreței întocmai ca fiara ce se întoarce pe urmele propriului său sînge și dorea ca și sultanul să fie acolo, alături de ea.

Tunurile bubuiră din nou și muntele împrăștiase ecoul în văzduh, ca și cum ele se descărcaseră în gol. De jos, de la pîrîu, unde începea urcușul, se auziră cu întîrziere cîteva strigăte, dar nu erau de îmbărbătare, ci de retragere.

„Zadarnic, șopti sultanul. O cămilă căreia nu-i este sete, nu bea apă."

În apropierea sa cineva vorbea cu un glas obosit, ca și cum ar fi vomat, și spunea că fortăreața se va preda în urma altor două atacuri. Înainte de a se înnegura, în

mintea împăratului reveniră întîmplările din august, cînd el spera să cucerească cetatea cu daruri, cu robii albanezi, ce pînă la urmă se dovediră a-i fi necredincioşi, în sfîrşit cu acea idee nebunească de a săpa un tunel pe sub pămînt. Acum nu-i mai trebuie nimic, în afară de linişte, chiar dacă ar cădea toate fortăreţele de pe pămînt. Dar agalele armatei, vizirii şi ienicerii, îi cereau să-şi menţină hotărîrea cu orice preţ, să cucerească Kruja şi să se întoarcă triumfător la Adrianopole. Era un sclav pe tron, fără scăpare şi fără speranţă. Trebuia să joace pe acel tron, viu, precum jucase tatăl său, mort. Capul îi căzu pe piept şi el începu să rîdă în sinea lui. Puterea şi măreţia care înconjurau tronul erau o minciună sfruntată. Îşi schilodise trupul în lupte, îşi zdruncinase creierul, se acoperise cu sînge, cu crime înfricoşătoare pentru a slujii acelei forţe oarbe ce-l împingea mereu înainte. Totul, totul nu însemna decît o capcană, un joc mizer, cea mai mare farsă din lume. Rîsul înăbuşit înlăuntrul fiinţei sale se transformă în hohot şi i se păru că-i aude sunetele ca niște trosnete, apoi simţi răceala transpiraţiei sub veştminte şi zvîcnirea sîngelui în tîmple.

Timp de trei ore sultanul rămase nemişcat, cu ochii închişi, iar pe cînd fortăreaţa se retrăgea în negură, întreaga lui simţire se cufundă în spaţiu, devenind nepăsător la zgomotul luptei şi la forfota oamenilor. Pe acest teren al somnolenţei treceau şi se nimiceau, ca nişte batalioane, gîndurile sale, şi el urmărea lupta creierului cu prăbuşirea propriei fiinţe. În patru luni de şedere în faţa Krujei asemenea stări îl bîntuiseră de cîteva ori, şi el le aştepta cu voluptate.

Dinspre pîrîu se auziră din nou strigătele obosite ale soldaţilor. Sultanul se chirci şi îşi zise : „Este în zadar. Cămila nu mai vrea să se adape.“

La prînz, poarta fortăreţei se deschide pe neaşteptate. O gloată de munteni pletoşi, cu securile şi scuturile în mîini, se repezi, aruncîndu-se asupra turcilor, zdrobindu-i

și prăvălindu-i la vale. Erau mari la trup și strigau în limba lor, ca o ceată de tăietori de lemne, porniți să scoată toți copacii din rădăcini. Sultanul îi privea cu uimire. Poate că păreau atît de uriași din pricina înălțimii.

Sus, pe ziduri, alții în picioare, luptau cu sulițele și aruncau cu bolovani. Cincizeci de puști trăgeau din fundul porții. Cînd tunurile cetății bubuiră, cei de pe parapetele din dreapta se avîntară în jos, printre stînci, se uniră cu tovarășii lor, ce ieșiră pe poartă și, călcînd pe trupurile morților sau răniților, ocupară vîrful colinei.

Vranakonti, stînd drept în picioare pe platforma turnului cel mare, povestea la cinci căpitani despre un atac asemănător al lui Skanderbeg dat în cîmpie. În zori, bravul oștean ținea un discurs garnizoanei. Soldații îl priviseră cu uimire, fiindcă el nu avea asemenea obiceiuri. Aici luptă eroii Albaniei, le zice el, și rezistă împotriva celei mai mari puteri din lume. Europa are ce vedea! S-a adunat aici toată vitejia și lauda străbună. Salvarea țării atîrnă de tăria brațelor noastre. Astăzi îi vom da sultanului ultima lovitură.

O mie trei sute de soldați cu ochii duși în fundul capului, sfîrșiți de oboseală și de asediul prelungit de patru luni, fiecare rănit cel puțin o dată, hrăniți doar cu pîine și carne sărată își ascultau comandantul într-o tăcere deplină. Ei încercau să privească în ochii lui inteligenți și vicleni, însă se afla departe, cocoțat pe platforma scării de unde se răspîndeau inflexiunile vocii sale din care răzbătea bucuria. „Din fiecare companie să se aleagă douăzeci de oameni dintre cei mai în putere și să fie trimiși în spatele porții. Îi vom dovedi sultanului Murat că dacă vrem putem să coborîm de pe ziduri.“

Spusese „douăzeci dintre cei mai în putere“, nu „dintre cei mai viteji“. Căpitanii îi executară ordinul, iar restul soldaților se întoarseră la posturile lor, așteptînd lupta cu speranța că o vor cîștiga și în afara zidurilor fortăreței. Cînd tunurile dușmanului vestiră sosirea lui Murat, Vra-

nakonti laolaltă cu soldații din spatele porții izbucniră într-un rîs sălbatic, apoi se urcă în turn ca să dea ordinul de respingere a atacului. Aşteptă ca soarele să cadă vertical asupra cetății şi cînd un fum mare se ivi la Budull deschise poarta.

De aici, de la înălțime, privea bătălia foarte liniştit. Pentru nimic în lume el nu va pune mîna pe spadă. Căta în zare la cortul sultanului din vîrful colinei Rane şi se gîndea că această zi putea să fie, sau nu, ultima zi de luptă. Lupătătorii săi ocupaseră tîrgul şi venise vremea să-i cheme înapoi. În cazul că sultanul va rezista, ar trebui să găsească altceva să le spună oştenilor.

Ultimul atac asupra fortăreței i-a redat sultanului vioiciunea. El se sculă, porunci să-i fie adus calul şi dădu ordin de atac întregii armate de ieniceri. Pe neaşteptate îl cuprinse o mare dragoste pentru aceşti „sclavi ai Porții" care-şi puneau viața în loc pentru dînsul. Îi conducea însuşi aga şi ei se năpustiră asupra tîrgului ca turbați, dar cornul fortăreței îi chemă pe apărători în cetate şi aceştia se întoarseră încărcați cu capete pe care le duceau ținîndu-le de păr, sau în vîrful spadelor şi sulițelor. În ciuda priveliştei, vioiciunea sultanului nu se stinse. El simți cum i se revarsă în vine vechea voință şi, pentru că se sculase şi încălecase pe cal, trebuia să întreprindă ceva.

— Ne întoarcem în tabără şi pornim în urmărirea lui Skanderbeg! Fortăreața nu mai are multe zile, strigă el cu vocea sa de altădată, clară şi sigură ce insuflă oricui ascultare.

Se opri singur să asculte ecoul neaşteptatelor cuvinte rostite şi apoi porni la drum cu însuflețire.

Cînd ajunse la rîul Qèrrë, sîngele prinse a-i clocoti şi auzi în urechi un murmur care-l făcu să i se pară că se află undeva singur, izolat, ca în deşert. Ieşi în cîmpie, convins că va părăsi pentru totdeauna acele meleaguri. Va ajunge în Capitală purtînd în minte temelia, zidurile

năruite și turnul fortăreței de culoarea fierului, pînă ce acestea vor plăti în amintirea sa. De acolo se va retrage undeva, departe de oameni, ca să se liniștească, să se vindece de cercul de foc care-i încinge creierul și de huruitul din urechi. Pentru a doua oară va abdica în favoarea fiului său, cu atît mai mult cu cît tînărul îi număra cu nerăbdare zilele rămase de trăit. De astă dată nu va juca o nouă comedie, ci va fi o abdicare adevărată, de netăgăduit.

Dar sultanul nu a avut timp să se retragă și să uite fortăreața de culoarea fierului.

*

După o vară secetoasă, pe la mijlocul lui septembrie cerul își desfăcu băierile, lăsînd să se reverse ploi torențiale, scurte, care începeau în fiecare după-amiază, la ore precise. Oamenii nici nu apucau să se adăpostească, dar acest lucru îi bucura pentru că aducea ceva nou între ei și inamic, cu siguranță că se prevestea sfîrșitul unei situații devenită insuportabilă. După trei săptămîni ploile se ostoiră și cerul se mai îmbună.

La 25 septembrie, Skanderbeg cu 300 de călăreți din gardă urcă spre colinele satului Marikaj, acoperite cu arbuști și un fel de fructe numite strugurii ursului. Pe potecile înguste ale caprelor sălbatice, el călărea cu pulpele strînse pe pîntecele calului și se înfășurase în șubă ca să se ferească de zgîrieturi. Cerul coborît, aproape, deasupra capetelor, ca un acoperiș greu și întunecat, amenința să se prăvălească peste pămînt, dacă nu vor începe iar ploile. Pe neașteptate răsunară bubuiturile tunetelor, ca un ecou neîntrerupt, cutremurînd cîmpia, ca și cum lumea s-ar fi aflat pe un pat de scînduri. Colinele atrăgeau electricitatea, și în aer se răspîndea miros de pucioasă. Coloana de călăreți intra tot mai adînc în defileul muntelui, înfiltrîndu-se înăuntrul lui. Nimeni nu vorbea, fiindcă nimeni nu străbătuse vreodată asemenea locuri amenințătoare. Skanderbeg se grăbea de parcă acolo, în

vîrf, îl aștepta un prieten. La început căzură oblice cîteva picături reci de ploaie și se înfipseră în țărînă, apoi aerul se răci și se rări, iar cerul se dezlănțui cu o furie ce cuprinse pămîntul în cîteva minute. Skanderbeg căută cu privirea un loc deschis unde să-și odihnească armăsarii morți de oboseală. El își pusese mare speranță în apropiata întîlnire.

Iakup-bei, consilierul secret al sultanului, îl vizitase cu o zi înainte, la Ishem.

— Ploaia le spală pe toate. Hai să ne înțelegem cu înțelepciune și fiecare să-și vadă de treaba sa, vorbise în glumă trimisul lui Murat îndată ce intrase în cort.

Părea un turc foarte deosebit de toți ceilalți pe care îi cunoscuse Giorgi. Avea chiar și un accent străin. Poate era armean.

— Sper să nu fi fost udate, adăugă el, privind la darurile aduse din partea sultanului, în vreme ce servitorii le cărau în cort. A intrat apă pînă și în burta calului. Sîntem într-un loc prea mic pentru atîta ploaie și vînt.

— Ce pretenții aveți ? îl întrebă Kastrioti.

— Un tribut de 20.000 de ducați, sumă ce nu acoperă nici pe sfert cheltuielile campaniei, rîse consilierul. Asta așa, să zicem că ne-am spălat rușinea. Altfel nu se poate, am intrat în horă și trebuie să jucăm mai departe. Altminteri vom ierna aici.

Solul se întoarse cu fața la Skanderbeg, vorbindu-i confidențial. Kastrioti își imagina tabăra lui Murat inundată de apa ploilor.

— Mă jur pe lumina ochilor că nu voi plăti nici un tribut !

— Toți marii principi, de la Karamania pînă în Bosnia sînt vasali sultanului și domnesc în liniște, bucurîndu-se de sprijinul său.

— Treaba lor și a împăratului, răspunse Skanderbeg.

Acest consilier care discuta politică la intrarea cortului, îi bătea apropoul cu Bosnia, dîndu-i de înțeles că și el este aproape încercuit de trupele turcești.

— Sînt un om bătrîn şi plin de răni, se tîngui solul. În plus am călătorit o zi întreagă.

— Domnia ta te-ai grăbit să începi discuţia în faţa uşii. Intră în cort şi să ne aşezăm, îl pofti Giorgi.

Li se aduse vin cald, pe care consilierul îl acceptă cu mulţumire. Acum se purta ca un turc adevărat, care ştie şi preţuieşte eticheta. Ţinea cupa cu ambele mîini, aspira aburul cu nasul ca un cioc de pasăre şi îl fixa pe Skanderbeg cu ochii fără de culoare, ridicînd din spriceana dreaptă.

— Kruja nu va rezista unui nou atac, nici unei noi încercuiri, vorbi consilierul.

Aceste cuvinte îi pătrunseră lui Kastrioti ca un ghimpe în inimă şi el se enervă pentru că solul, îşi dăduse seama că ţintise bine.

— Fiindcă tot ceri răsplată, această constatare ar trebui să i-o împărtăşeşti sultanului, nu Krujanilor, vorbi Skanderbeg cu voce blîndă.

El se hotărî să accepte jocul trimisului Porţii pînă la sfîrşit. Poate că ideea unui nou atac asupra fortăreţei era singura armă secretă a consilierului.

— Dacă împăratul se va decide să menţină tabăra, o parte a armatei va rămîne la Dibra şi la Berat, iar el se va întoarce în scurt timp şi va încerca să cucerească cetatea prin alte mijloace. De ce oare atîta tevatură ? Nu-i mai bine să cădem la o învoială ? reînnoi propunerea Iakup-bei.

Din pricina vinului care-i încălzise sîngele, ori din cauza tensiunii se îmbujorase la chip. Cît priveşte ofensa suferită, se făcu că nici nu o băgase în seamă.

— Este păcat să nu ne înţelegem, insistă el, punînd jos paharul.

Ridică braţul, ca şi cum ar fi dorit să-l bată pe umeri pe Skanderbeg şi vorbi cu un glas gîtuit de emoţie şi cu ochii strălucitori, asemenea unuia ce a găsit pe neaşteptate un tovarăş în faţa căruia să-şi deschidă sufletul plin de năduf.

Spunînd „noi", el se gîndise la trecutul îndepărtat, la posibilitatea de a reînvia acele timpuri înfloritoare. Lui Skanderbeg îi mișunau prin trup cuvintele consilierului și păli. Celălalt încrucișă mîinile la piept și luă o înfățișare bolnăvicioasă. „Eu sînt un om imparțial, un demnitar uitat de Dumnezeu și necazurile voastre noi sau vechi îmi fac rău și-mi sporesc crizele de reumatism. Vă iubesc pe amîndoi la fel și pe amîndoi vă sfătuiesc de bine, dar în stăpînul meu îmi pun mai puțină speranță", se citea acum pe chipul său.

Skanderbeg îl contempla în liniște. Îmbătrînise înainte de vreme, tîrîndu-se între haremul lui cu o sută de femei și curtea sultanului, iar reumatismul îi masacra corpul. Buzele îi intraseră în gura lacomă, fără dinți și prin pori se zăreau firele de păr galbene, iar pielea pergamentoasă răspîndea un miros de garoafă putredă.

— Ceea ce cereți voi nu este drept și nu înseamnă condiții egale pentru cele două părți, în schimb se potivește cu obiceiurile voastre, spuse Kastrioti.

— În măreția sa, Allah, care a făcut ziua și noaptea, războaiele și pacea ne va ajuta să găsim o cale bună de înțelegere. Poate că sultanul se va mulțumi și cu 15.000 de ducați, zise consilierul, de parcă ar fi vorbit cu însuși dumnezeul său, nu cu Skanderbeg.

Giorgi duse paharul la gură, ca să facă ceva.

— Nu închei tîrgul și nu plătesc nici o centimă.

— Acum la sfîrșitul vieții, îmi voi căra oasele bătrîne pînă la picioarele lui Murat și-i voi spune că am acceptat cu de la mine putere un tribut de 10.000 de ducați, chiar de-ar fi să-mi taie capul, vorbi consilierul cu un glas din care încerca să se vadă cît este de mîhnit.

O oră întreagă încercară să-și descopere prin cuvinte toate ascunzișurile minții și sufletul, însă fiecare ținea bine ascuns ceea ce vroia să nu dea la iveală. Iakup-bei era un ciot de lemn uscat, iar cuvintele și gesturile lui nu aveau nici o legătură cu ce gîndea, nici cu ce simțea,

de aceea Skanderbeg trebuia să fie foarte atent, dacă intenționa să tragă vreo concluzie din această întîlnire, însă acum bătrînul se descoperise. Giorgi înțelese că sultanul va accepta pacea chiar și pentru o singură para de argint. Comandantul ridică privirea și colțurile buzelor i se traseră în sus, într-un fel de zîmbet. Simțise de departe miasmele frigurilor de cîmpie, ale dezinteriei și în fața ochilor îi apăru imaginea năruirii taberei dușmane. Se petrecea acolo o prăbușire disperată, ce nu mai putea fi împiedicată. Sosise ceasul victoriei.

— Judeci greșit, mărita ta, strigă consilierul.

Skanderbeg se cutremură. Bătrînul îi ghicise gîndurile. Comandantul se ridică în picioare și solul îl imită cu o repeziciune pe care nu i-o bănuiai.

— Judeci foarte greșit, repetă el.

Acum îl privea pe Kastrioti cu ochii săi galbeni, uimit și cu părere de rău, ținînd capul pe spate, așa cum te uiți la un om ce merge pe marginea unei prăpastii și nu ai cum să-l împiedici de la moarte. Acesta era ultimul său joc în care își pusese toate speranțele.

„Codoșul", rosti Giorgi în gînd, mulțumit că găsise cuvîntul. Ar fi dat orice să-i poată arunca în față ocara. „Codoș și curvar." Îi era scîrbă de bătrîn. Îi venea să-l apuce și să-l dea de-a dura dincolo de tabără. Cînd văzu groaza întipărită pe chipul consilierului, își mușcă buzele și se liniști. Bătrînul transpiră și zîmbi, în vreme ce un tremur ușor îi cuprinse întregul trup. Se speriase de pomană, fiindcă dreptul său de sol îl apăra de orice primejdie. Pentru Skanderbeg acest drept era o lege de fier.

— Voi o să plecați, îi spuse Giorgi neobișnuit de calm. După ploaie va cădea grindina și apoi zăpada. Nu aveți provizii pentru oameni și animale. Știți bine că Kruja nu se predă și, dacă rămîneți, trebuie să reîncepeți lupta. Noi sîntem un popor învățat cu răul și cu suferința. Se opri uimit de adevărul acestei fraze, ca și cum o descoperise acum, pentru întîia oară. Și voi ați dat

piept aici cu aceste nenorociri, de aceea veți pleca în mai puțin de două săptămîni. Obiectele astea i-ale înapoi, zise comandantul arătînd cu mîna darurile sultanului.

Cei doi se priviră drept în ochi și fiecare simți că erau mai dușmani ca niciodată. În spatele lor se aflau forțe care nu se puteau împăca pînă la mormînt.

Skanderbeg ieși în ușă și strigă oamenilor din gardă să-i aducă solului prînzul. Ducîndu-se la cortul lui Tanuș, unde îl întîmpinară căpitanii, văzu că armăsarilor consilierului li se pusese dinainte fîn, ovăz și grîu.

Cînd coborî cealaltă pantă a colinelor, Skanderbeg avea încă în fața ochilor chipul zbîrcit, fără culoare și de nepătruns al bătrînului. Cu cît se gîndea la el, cu atît îi simțea în nări mirosul. Îl vedea pe sol, zvîrcolindu-se ca un șarpe în vîrful unei țepe. Cît adevăr putea fi în vorbele sale ? Se putea oare ca sultanul să ierneze în Albania ? Întinzîndu-i mîna jilavă în semn de pace, Iakupbei îi strecurase în suflet o rază de lumină, dar acum, după o zi, temerile îl bîntuiau din nou, întunecîndu-i inima cu o întrebare care-l tortura : Murat cerea un tribut pentru că așa se obișnuia, chit că el nu era în stare să ducă războiul mai departe, ori dorea să afle măsura puterii lui Skanderbeg ?

Sultanii obișnuiau să înceapă campaniile primăvara și să le termine toamna. Dar în anul 1446 Murat pornise de la Adrianopole în octombrie cu 80.000 de soldați și la 1 decembrie îi zdrobise la Corint pe despoții Greciei, apoi două luni umblă în susul și-n josul peninsulei, apucîndu-l iarna în campanie.

Dacă asediul Krujei se dovedise neputincios, împăratul mai avea o soluție ; să așeze tabăra pe platoul Duresului, unde era apărat de mare și se putea aproviziona regulat prin vasele Republicii, prelungind astfel încercuirea cetății. Bătrînul nu adusese vorba despre Veneția. Să fie acesta adevăratul plan al lui Murat, dacă negocierile eșuau ?

După necazurile pricinuite de ploi, pămîntul se redeștepta la viață, se simțea mirosul ierbii ude. Deasupra mării se desfăcu o fîșie largă de cer. Toată armata se adunase jos, la rîu, și larma bulucirii răzbătea pînă la urechile comandantului. Skanderbeg văzu că apa nu putea fi trecută. Oamenii și caii erau uzi pînă la oase și morți de foame. Dădu ordin să se facă un popas și să se aprindă focurile. Ramurile ude fumegară îndelung, dar pînă la urmă limbile roșiatice se înălțară, și din hainele de dimie ale soldaților începură să iasă aburi.

Skanderbeg se simți dintr-odată singur și trebui să se uite jur împrejur ca să se convingă că se găsea în mijlocul gărzii. Flacările focului îi ardeau palmele, însă nu-l încălzeau. „Nu orice pășune se curăță prin pîrjolire", se gîndi el la proverbul care circula mai ales în munți.

Soldații prăjeau pîine, învăluiți în aburi și discutau. Lui nu îi era foame. Apoi își aminti că ar fi bine să rontăie o bucată dintr-un pesmet, din cei trimiși de Vranakonti în noaptea de 12 septembrie, după ce zdrobise al treilea atac turcesc. Erau niște pesmeți foarte tari făcuți din făină de grîu, prăjiți în untdelemn, care țineau doi ani. Vranakonti se gîndise la viitoarele încercuiri. Poate că acum el ședea la moara din vecinătatea turnului, unde caii se schimbau pe rînd pentru a învîrti piatra uriașă ce măcina grîul ziua și noaptea. Garnizoana mînca pîine proaspătă. Kruja avea alimente suficiente pentru toată iarna, însă cetatea arăta ca o dărăpănătură. Cu populația din munți și cu armata lucrurile stăteau mai prost. Prima rămăsese fără alimente și fără de acoperiș, iar trei mii de soldați din oastea permanentă nu primiseră lefurile de două luni, și alți cinci mii recrutați pentru șase luni trebuiau să se elibereze de aproape douăzeci de zile. Opt mii de oameni alcătuiau o armată înfometată, obosită de război și de instrucție îndelungată, rămasă în cele din urmă fără o tabără în care să poată ierna. Kastrioti se afla în cea mai grea situație posibilă, noroc că venise bătrînul consilier și îi adusese o rază de speranță, făcîn-

du-l să înțeleagă clar că în ciuda condițiilor potrivnice ar fi fost în stare să continuie lupta.

Urletul rîului se domolise, dar trebuia să aștepte pe mal vreo două ceasuri înainte de a trece prin vad. Cale de o jumătate de ceas, în susul apei era un pod de piatră. Giorgi se ridică în picioare. Se grăbea de plecare, fiindcă avea de discutat cu Muzaka și cu Mamița la Petrele. Acolo urma să vină și Hamza. La fel ca și Kruja, această cetate rezistase la trei atacuri otomane, însă ea nu fusese asediată.

Douăzeci de călăreți din avangardă încă nu trecuseră podul de piatră în formă de arc de cerc, se opriseră pe malul rîului și arătau ceva unul altuia. Aceasta însemna o încălcare a disciplinei militare, ceea ce-l făcu pe Skanderbeg să se enerveze. În ultimul timp se supăra deseori.

Unul dintre ei alergă spre Giorgi și îi spuse că rîul aducea la vale niște cai morți ; văzuseră mai mulți de zece.

— Sînt cu harnașament pe ei ? întrebă comandantul.

— Nu au nimic, răspunse soldatul.

— Continuați drumul ! ordonă Skanderbeg.

El se apropie de pod și văzu un cal roșu, ridicat în sus de curentul apei, înghețat bocnă, cu dinții în afară, ca și cum ar fi săltat în galop, după care se lovi de stînci și se făcu nevăzut. Apoi se iviră printre valuri alți doi cai costelivi, cu burțile umflate. Acești armăsari mari, anadolieni, muriseră înecați. Va să zică turcii îi aruncaseră în rîu, pe jumătate morți din cauza foamei. Acum, la începutul iernii, animalele nu puteau trăi în cîmp deschis și fără un fir de iarbă uscată. Trebuiau să-i ducă împreună cu cămilele în locuri speciale pentru iernat, altminterea îi aștepta rîul.

Skanderbeg ridică ochii și privi în gol. De cealaltă parte a podului doi călăreți stăteau pe loc și îl așteptau să treacă. Le făcu semn cu mîna să se apropie. Primul

dintre ei trecu liniștit pe la mijlocul podului, ținînd calul de dîrlogi și cînd ajunse în fața lui Kastrioti, îl salută grav și scoase o scrisoare de la piept, fără să scoată o vorbă. Comandantul îl cercetă, curios să priceapă din ce ținut este acest ostaș. Călărețul avea o piele strălucitoare de om bine hrănit cu carne, orez și fasole. Făcea parte dintre acei inși care se pricep să scoată un lucru din pămînt, din piatră seacă și pun un preț deosebit pe hrana lor. Bărbatul puternic, cu ochi sfredelitori avea vreo patruzeci de ani și era din garda lui Hamza.

La începutul scrisorii, nepotul scrisese două rînduri în turcește.

„Tată, primește urările mele de sănătate!

Sărut mîna!“

Skanderbeg descălecă, se trase de lîngă mal ca să nu mai audă zgomotul rîului, se așeză pe o piatră și deschise epistola. Era un mesaj urgent trimis sultanului de guvernatorul Sofiei. După cum cu un an înainte de Sfetigrad sultanul fusese vestit că ungurii năvăliseră la Dunăre și capitala era în mare agitație, la fel și acum îl rugau, bineînțeles sărutîndu-i picioarele, să se întoarcă în mare grabă la Adrianopole.

Literele prinseră a-i juca înaintea ochilor. Giorgi se apucă să citească din nou și în privire îi apărură caii morți, însoțiți de zîmbetul lui Iakup-bei. Nu exista nici o îndoială asupra chemării disperate a guvernatorului, care îl anunța pe Murat că se răstoarnă cerul și pămîntul, străduindu-se să înfrumusețeze știrile proaste cu zorzoanele unui stil binecunoscut.

Skanderbeg îi chemă lîngă dînsul pe cei doi călăreți. Primul se proțăpi în fața lui cu picioarele crăcănate, cum le au îndeobște călărețiii. Era învestmîntat cu straie dintr-o țesătură groasă de lînă neagră. Ploile din ultimele două săptămîni trecuseră peste el, fără să-i pese. În spatele lui se ținea, coadă, celălalt, un flăcău tinerel.

— Cum te cheamă? îl întrebă Kastrioti pe cel dintîi.

— Gion Anamali, din Skuraj.

— Dar pe acest băiat ?

Gion se întoarse, îl apucă pe flăcău de braț și-l aduse în fața comandantului.

— Este nepotul meu. Iartă-l stăpîne. E un mare mîncău, dar un bun soldat.

Tînărul avea fața plină de pete cafenii, ca și cum cineva îl stropise cu cafea și el a rîs de această treabă. Își scoase chipiul cît toate zilele, și Skanderbeg văzu că era un roșcovan, cu părul roșu, iar mustața abia mijită deasupra buzelor o avea tot roșcată. Împlinise 16 ani și semăna cu acei cîrlani care privesc luptele ca pe o excursie prin noi pajiști.

— Pe tine cum te cheamă, fiul meu ? îl întrebă Giorgi.

Băiatul privea trupul mare al comandantului, mîinile, armele și barba lui cenușie. Părea că visează și nu mai auzea nimic.

— Te-ai uitat numele ? îl trezi la realitate unchiul.

— Sînt Mamer, feciorul lui Andrea Skile, răspunse el repede.

Mamer ? Skarderbeg își aminti de un bătrîn cu părul și barba albe, care vorbea numai cînd era întrebat și care avea un ochi stins, iar celălalt aproape vătămat.

— Îl cunosc pe tatăl, îi spuse Skanderbeg.

— Domnia ta ai prînzit odată la noi acasă.

Gion Anamali se întoarse și-l privi cu uimire pentru că vorbise.

— Cum stă bătrînul cu ochii ? se interesă Kastrioti.

— Nu-i mai are, dar se ferește să recunoască. Îi cercetează pe ascuns, ținînd degetul în fața nasului, dacă mai poate distinge ceva. Cînd a pornit cu caii la pășune mi-a spus să vă urez sănătate din partea lui și că vrea să vă revadă. Dar în zadar, fiindcă acum nu poate să vadă, recunoaște totul după pipăit.

Băiatul prinsese curaj și luase avînt, părînd că dintr-o clipă într-alta ori va începe să danseze, ori va izbucni în plîns. Vorbise cu o voce înaltă pronunțînd cuvintele

distinct. Era un flăcău bine făcut, bun de orice muncă, numai să-i fi dat poruncă.

— Mamer, fiul lui Andrea, de ce nu mi-ai transmis pînă acum urările părintelui tău ? îl dojeni Skanderbeg.

— Am greșit.

— Ai plecat devreme de acasă ?

Pe flăcău îl cuprinse neliniștea și se întoarse către unchiul său după ajutor. Acesta îl privi cu severitate. Băiatul ar fi vrut să dea un răspuns inteligent și-și storcea creierul ca să-l găsească. Neliniștea se transformă în îngrijorare. Înainte de a vorbi, își duse de două ori brațul în dreptul feței, un gest de păstor, obișnuit să-și acopere figura cu gulerul șubei.

— Alții au plecat și mai devreme, știi domnia ta, răspunse în cele din urmă tînărul și chipul i se făcu livid.

Skanderbeg rămase uimit cît de repede i se schimbaseră culorile obrajilor.

— Foarte bine, Mamer. Ascultă-l pe unchiul tău fără cîrtire.

Se auzi din nou vuietul rîului care, poate, ducea la vale alți cai !

Skanderbeg rămase cufundat în gînduri. Gion Anamali îi făcu semn băiatului să tacă din gură.

— L-ați omorît pe călărețul care ducea scrisoarea ? îi întrebă Skanderbeg.

— Nu, l-a luat prizonier Hamza, stăpînul meu, răspunse Gion.

— Cum l-ați prins ?

— De grumaz. Se zbătea ca un berbec de frică să nu-și piardă capul.

Hamza, nepotul lui Giorgi cu ochi albaștri, știa să tragă foloase de pe urma situațiilor importante. Două zile încheiate se ținuse pe urmele unei caravane, iar la Krabë întîlnise pe neașteptate și o companie de 50 de călărești otomani. La început voise să-l lase să treacă

și să aștepte caravana, dar i se păru că ceva nu-i în regulă cu soldații și-și zise : „Oare de ce se grăbesc așa oamenii ăștia ? Probabil că ascund cine știe ce.“ Și a avut dreptate pentru că a reușit să pună mîna pe scrisoarea guvernatorului.

Skanderbeg se sculă în picioare și se opri în fața lui Gion :

— Aș dori ca tu împreună cu Mamer să rămîneți de acum încolo pe lîngă mine.

Scoase din buzunar zece ducați de aur și-i puse în mîna bărbatului. Acesta văzu aurul pe care îl ținea în palmă, apoi îl privi pe Giorgi.

— De ce mă plătești de vreme ce voi sta pe lîngă domnia ta ? Te vom sluji fără bani, dealtfel noi avem avere.

— Vreau să te răsplătesc pentru vestea ce mi-ai adus-o.

Kastrioti se întoarse cu spatele la oștean, se depărtă cîțiva pași, rămînînd cu fața spre Kruja. Creștetul muntelui era învăluit în cețuri și nori roșiatici din cauza razelor de soare ce se strecurau cu greutate printre ei. Semăna cu un vulcan care mocnește pe îndelete. Gion văzu că lui Skanderbeg îi tremura umărul drept. Vorbise cu cei doi despre lucruri neînsemnate, într-o doară, pentru a se liniști, dar adevărul cel mare îi apăru deodată în toată strălucirea lui, tăindu-i respiratia. Se ridicase din negură la lumină, la victorie. Peste o săptămînă turcii se vor retrage din țară. Albania, singurul loc care-i rezistase și-l biruise pe sultan, va fi liberă. Cu chipul răvășit, Kastrioti se întoarse spre Gion și spre băiat.

— Nu mi-ar ajunge toată bogăția tatălui meu pentru a vă răsplăti, le vorbi el cu emoție în glas, apoi dădu ordin să se întoarcă avangarda.

„Strălucitorul împărat nu a izbutit să guste din cupa victoriei“, a scris istoricul Kemal-pașa despre retragerea lui Murat din fața Krujei.

În mai, cînd sultanul a venit în Albania cu o sută de mii de soldați, creștinătatea ținuse o liturghie, care aducea mai mult prohod, pentru Skanderbeg și considerase încheiat episodul răzvrătirii sale. În iunie s-a răspîndit zvonul că Murat se poticnise la Kruja. În iulie curțile europene se întrebau cu uimire ce făcea împăratul în Albania. În august senatul Raguzei a trimis o scrisoare clară regilor Poloniei și ai Ungariei, înștiințîndu-i că fortăreața continua să reziste. Tot în acea lună au urmat alte rapoarte care notau că sultanul fusese respins și pierduse o treime din oaste. În septembrie, curierii au alergat zi și noapte pentru a vesti lumea că Giorgi cîștigase o altă mare bătălie. Acum toți așteptau sfîrșitul acestei întîmplări de necrezut de care puteau depinde viitoarele războaie cu turcii. La 26 octombrie cînd arieргarda uriașei armate otomane s-a retras din fața cetății, după ce o asediase cinci luni în șir, așteptarea, îndoiala și uimirea se revărsară într-o cascadă de entuziasm și de fericire.

Tunurile și clopotele Krujei au continuat pînă la mijlocul lunii noiembrie să salute pe trimișii papei, ai regilor Poloniei, Ungariei, Neapolelui, ai senatului Veneției, ai ducatului cel mare al Burgundiei, ai ducatului milanez și ai Republicii Raguzei. Papa Nicola al V-lea l-a proclamat pe Skanderbeg „primul ostaș al lui Cristos". El era considerat principele cel mai brav și cel mai fericit.

Skanderbeg îi așteptase pe ambasadori în sala de arme a Consiliului. În dreapta sa ședea Vranakonti, al doilea după el în rang, iar la stînga, Aranitu, care nu prea participase la lupte, dar Kastrioti dorea să-l atragă printre conducători. Îi urmau pe rînd episcopul Andreea al Krujei, Paul Enghelli, episcopul din Dures, Tanuș, Hamza, Vladani, Muzaka, Pejku, Stres, adică toți fruntașii țării.

Giorgi asculta cuvîntările ambasadorilor și le împărțea pe loc căpitanilor săi darurile trimise de curțile Europei. Seara prezida banchetele și binecuvînta poporul și

pământul al căror fiu era. Îl respinsese pe turc, dar nu putea spune că-l biruise, chiar dacă zi și noapte ar fi bătut clopotele tuturor bisericilor. Pierderile sultanului erau neimportante. El putea să se întoarcă oricînd ar fi avut poftă, ba chiar cu forțe și mai numeroase. Se baza și pe ajutorul Veneției, ai căror reprezentanți participau acum la veselia generală. Skanderbeg își dădea seama că poporul cu mic cu mare aclama cu însuflețire victoria, dar nu avea în sac nici o mînă de grîu. Fuseseră călcate în picioare recoltele unui an și nu se semănase nimic pentru toamna viitoare, așa că îi aștepta cel puțin un an de foamete. Kruja și încă alte cîteva fortărețe erau distruse. Nici armele nu ajungeau, iar cetățile nu aveau suficientă pulbere. Forța și unitatea Ligii de la Leja se destrămase. Numai el și cu Vladani cunoșteau, deocamdată, prețul izbînzii și forțele care le mai rămăseseră.

Comandantul răspunsese cu glas, înalt și plin de siguranță toasturilor înalților oaspeți. Lui Vladani i se păruse că semăna cu un om care cîntă pe întuneric pentru a-și face singur curaj.

PARTEA A DOUA

TROPAITUL CALULUI, PRIMĂVARA, PRIN PĂDURI

În februarie 1451, trei luni după retragerea de la Kruja, a murit la Adrianopole, în vîrstă de 47 de ani, sultanul Murat al II-lea, reformatorul imperiului militarist otoman. În mijlocul celor mai dezlănțuite orgii, pe care le făcuse vreodată, creierul său, ce condusese statul 30 de ani a fost inundat de un șuvoi de sînge.

Moartea sultanului fusese tăinuită 13 zile. E drept că nu l-au scos să miște mort la geam ca pe tatăl său, fiindcă Mehmet Celibiul, al treilea lui băiat în etate de 19 ani, pregătise totul pentru a pune mîna pe tron, așa că l-au încoronat repede pentru a doua oară. El s-a jurat pe sufletul părintelui și a celor 124.000 de profeți, pe Coran și pe paloș că va păzi cu strășnicie spiritul lui Mahomed și va duce credința islamică pînă în nordul pămîntului. Apoi tînărul sultan își omorî fratele cel mai mic, un prunc de 8 luni, căsători și împrăștie pe soțiile tatălui său, ținînd la palat pe Sultana Valide, mama sa. Deoarece alți doi frați mai mari muriseră înainte de înscăunare, în jurul tronului nu mai rămăsese nici un pretendent în viață. Mehmet proclamă această măsură de curățire a locului din jurul puterii drept prima măsură din vastul său program și ea va dăinui timp de patru secole.

Odată cu moartea lui Murat al II-lea care fusese un mare conducător de oşti şi un cuceritor puternic, Europa răsuflă uşurată, şi se simţi în culmea fericirii cînd noul împărat, după ce îşi rezolvă treburile familiale, trimise soli de pace în toate părţile. Scrisorile, darurile şi ambasadorii săi împrăştiară veselia pe la curţile din răsărit şi din apus. Mehmet reînnoi pacea cu veneţienii şi semnă una nouă, pe trei ani, cu Huniade.

Ambasadori din toate colţurile lumii se revărsau la Adrianopole ca să-l felicite pe noul cavaler mahomedan, care arăta demnitarilor consideraţia cuvenită şi le promitea să îndrepte nedreptăţile săvîrşite de părintele său. Dintre fostele ţări duşmane, ori vecine cu Imperiul lipseau doar trimişii lui Giorgi Kastrioti.

Sultanul era vesel şi zîmbitor. Părea să nu acorde nici o atenţie faptului că vizirii şi paşalele lui Murat se ţineau deoparte. Tatăl său continua şi dincolo de mormînt să-l împiedice să conducă. Dar aceasta era o situaţie provizorie. În ceea ce-i priveşte pe vecini, n-aveau decît să se îmbete cu iluzii. Nimeni nu bănuia că ieşise în arena istoriei omul care va dărîma ca pe o jucărie Imperiul Bizantin, va îngenunchia Veneţia, ajungînd pînă în apropierea Triestului, îi va zdrobi pe perşi, va supune pe principii de la Marea Neagră şi pînă la urmă va debarca în Italia, ameninţînd chiar Roma. Vreme de 30 de ani va fi teroarea Europei şi a Asiei. Acum, numai el ştia de măreţul său vis de făurire a unui imperiu universal.

*

Vladani Gjurica i-a spus lui Skanderbeg că din cei 100.000 de ducaţi pe care trebuia să-i plătească Liga Lejei pe anul 1450 se strînseseră foarte puţin. Întotdeauna cînd vorbea cu Giorgi, el privea în dreapta, în stînga, în spate şi în rarele momente cînd nu făcea aceste gesturi, îşi apleca înainte trupul bine făcut şi iscodea ceva cu mintea. Se întîmpla ca, urmărindu-l, cel cu care discuta

să i se pară că Vladani era un om distrat, dar acesta cîntărea bine fiecare lucru și îl întorcea pe toate părțile pînă să ia o hotărîre. Nu știa ce-i odihna, muncind mereu cu îndîrjire. Dar în acea zi și Vladani era de nerecunoscut. Văzuse adevărata față a victoriei, și mintea sa ascuțită încetă să mai lucreze. Îl privea pe Kastrioti în ochi, dîndu-i de înțeles că altceva nu mai are de adăugat la știrea ce i-o transmisese.

Giorgi știa că Liga de la Leja contribuise cu bani puțini la mersul războiului, dar el văzuse că și principatul său dăduse jumătate din ceea ce i se ceruse și acum se străduia să găsească rădăcinile acestui necaz. Poate greșise la început, cînd luase puterea. Se gîndise atunci la două moduri de a guverna : să mențină timarele lăsate de turci, devenind el conducătorul tuturor proprietăților, sau să se întoarcă la obiceiul părinților, adică să dea terenuri supușilor, cerînd un ducat și o baniță de grîu pentru fiecare fum, precum și taxe de la tîrguri. Sistemul timarilor era bun, fiindcă concentra puterea în mîna conducătorului, sporea veniturile și stabilea un control sever și precis asupra averilor. Dar țăranii luptaseră în primul rînd ca să scape de această robie înfricoșătoare. Să nu mai vorbim despre cei de la munte, oameni liberi pe care nu i-au putut supune nici turcii. Menținerea timarelor ar fi zdruncinat din temelii însăși cauza luptei sale pentru independență. Așa că Skanderbeg alesese a doua cale de a stăpîni, și anume păstrarea vechiului obicei după care se plătea taxă în natură și cîte un ducat de fiecare fum. Însă așa se strîngeau bani puțini chiar în timp de pace, iar aproape deloc în vremea campaniilor fiindcă soldații erau scutiți de dări și atunci orice grajd sau bordei fumega pe numele unui oștean.

— Trebuie să strîngeți birurile neapărat, spuse Kastrioti. Armata nu se ține doar cu urări și aclamații.

Vladani înălță capul, vrînd să-l înfrunte, dar se liniști și îi spuse altceva decît ceea ce gîndea.

Vămile și tîrgurile dau foarte puțin. Războiul a păgubit negoțul. Prevedea că vor ajunge la ceartă și încerca, dacă nu s-o evite, cel puțin s-o mai amîne. Comandantul însuși contribuise la împuținarea veniturilor armatei. În peregrinările sale neîncetate micșora dările acelora care i se văitau că pămîntul e uscat, că rămăsese nemuncit din cauza luptelor, că fusese un an rău și cîte altele. Iar acum îi cerea lui să facă rost de bani.

— Nu-i vorba de vămi și tîrguri, i-o reteză Skanderbeg.

— Oamenii sînt înfometați, zise Vladani și mai bolborosi ceva despre anul secetos.

Kastrioti ședea cu picioarele încrucișate, cu mîinile la piept. Avea chipul tras și privea de jos în sus, cu capul puțin într-o parte ca și cum ar fi fost șașiu. Părul îi încărunțise. Vedea bine că izvoarele secaseră și oricît se muncea să rezolve această treabă, situația devenea din ce în ce mai grea. Cu toate acestea pămîntul trebuia să producă.

— Cu alte cuvinte socotești că ar fi nimerit să împrăștiem garnizoana și să lăsăm fortărețele distruse, zise el cu un glas apăsat, neprietenos.

Lui Vladani i se împăienjeniră ochii și se hotărî să vorbească deschis.

— Oamenii s-au deprins să nu se mai supună. Nu vor să plătească impozitele, iar războiul a scos clar la iveală nesupunerea. Tu însuți le ții parte.

Cînd termină, se apucă cu mîna de barbă ca să-și oprească tremurul buzelor.

Pe fruntea comandantului ridurile se adînciră și strînse din ochi, ca mistuit de o durere lăuntrică. Încerca să se liniștească, frecîndu-și palmele, apoi vorbi pe îndelete :

— Ca să nu mai fie foamete, trebuie să ne apucăm de semănat imediat. Să semănăm și să scoatem banii pentru armată, fiindcă nimeni nu ne va da de mîncare pe degeaba.

— Ce să semănăm ? îl întrebă Vladani.

În vocea plină de amărăciune a sfetnicului, Giorgi prinse unda de ironie, dar o trecu cu vederea și își continuă gîndurile.

— Trebuie să sporim recolta de grîne, să înmulțim livezile de măslini. Untdelemnul este baza, miezul hranei. Războiul i-a ridicat cu mult valoarea.

În timpul asediului, Vranakonti cocea pîine din făina de grîu și o prăjea în ulei. Se poate păstra ani de zile. Se poate scoate o lege pentru satele de la cîmpie ca nici o pereche de tineri să nu se căsătorească pînă nu seamănă 25 de puieți de măslini.

— Nepoții lor se vor scălda în untdelemn, îl întrerupse Vladani, gata să izbucnească în rîs.

El știa bine că garda nu primise leafa de patru luni și cerșetorii se înmulțesc pe zi ce trece. Treburile astea nu așteaptă pînă or să se coacă măslinele din livezi. Se căznea să tacă din gură și simțea că se prăbușește într-o prăpastie fără fund. Se temea că nu se va mai putea stăpîni și vroia să afle pînă unde îl vor împinge disperarea și nebunia. Înălță brusc capul și îl văzu pe Skanderbeg ca prin ceață. Acesta îl privea cu compătimire. Cînd se încăpățîna Vladani, nimeni ce-i drept, nu putea s-o mai scoată la capăt cu dînsul. Pe de altă parte alt intendent al armatei mai destoinic și priceput ca el nu găseai niciunde. Nu suferea retragerea și defensiva, iar în timpul atacurilor se bucura nespus. Lupta îl transforma din cap pînă în picioare, și dacă nu lua parte direct la ea, ca Vranakonti, Moisiu, Tanuș, Hamza și alții, nu era cu nimic mai prejos decît dînșii, merit recunoscut și de Skanderbeg.

Neținînd seama de tulburarea sfetnicului, Giorgi vorbea în continuare cu un glas molcom.

— În asediu soldații s-au îmbolnăvit și s-au săturat de pîine și de carne sărată. În vecinătatea fortărețelor să se cultive varză, praz, ceapă și usturoi.

Convorbirea se împotmolea la fiecare pas. Vladani se străduia să asculte pînă la sfîrșit. Acum se afla departe de Skanderbeg și-i auzea glasul ca de sub pămînt. Nu putea suporta discuția care părea că se prelungește și de vreo două ori își propti mîinile de scaun, pregătindu-se să plece, dar renunță și rămase locului, mohorît și închis în sine. Abia își stăpînea tremuratul bărbii, bolborosind nedesluşit că oamenii trăiau cu varză sălbatică.

Kastrioti de asemenea nu-l auzi și spuse :

— Celorlalți săteni să le stabiliți puieții fructiferi pe care trebuie să-i sădească. Fortărețele au nevoie pentru bolnavi și răniți de nuci, smochine, struguri, mere și pere. Mai bine fixezi fiecărui sat cantitatea de fructe și lasă-i pe ei să pună în pămînt ce vor. Acestea le adaugi la dări.

Vladani rămase uluit și întinse gîtul să vadă și să înțeleagă ce vrea de fapt comandantul. Sudoarea îi curgea rîuri-rîuri și se uită cu atenție la Giorgi. Oare nu era bolnav și acum delira ? Dar acesta continua să stea cu mîinile strînse la piept, ca o stană de piatră. El nu suferise niciodată de vreo boală.

— Nu pot să strîng impozitele de la oameni, spuse intendentul.

Se simțea neluat în seamă. Băgase mai de mult de seamă că Skanderbeg îl asculta cu o singură ureche, însă acum se purta din cale afară de umilitor cu el, ca și cum ar fi fost un boulean sălbatic, ce trebuia înjugat la plug.

— Ai sufletul încărcat, îi spuse pe neașteptate Kastrioti. De cînd ai venit, l-ai avut încărcat. Vremea le va dezlega pe toate și vom vedea cine a gîndit bine sau nu.

Îl privea din nou cruciș, părînd că împietrise.

Pentru moment Vladani se minună că Giorgi îi ghicise gîndurile. Zîmbi cu sfială, și ochii săi mari, negri străluciră întîia oară în acea zi.

Dar Skanderbeg reveni la ideile lui și vorbi cu aceeași figură posomorîtă, aproape răsturnat în scaun.

— Ți-am spus că dacă vrei să uităm de foame, trebuie să semănăm cît mai mult și să strîngem dările.

Cînd ieși afară, pe drum, Vladani se gîndea fix la un singur lucru : să meargă, să meargă fără oprire. Doar umblînd pe jos își putea învinge tulburarea de care era cuprins. Nici acum nu înțelegea cum de nu se controlase și se purtase ca un adevărat bou tînăr și sălbatic. Vranakonti chiar îi spusese într-o zi : „Tu, intendentule, cîteodată ești ca un bou tînăr, nedomesticit". De atunci, ori de cîte ori își pierdea cumpătul, i se părea că-i răsăreau din creștet coarnele dobitocului. „Să semănăm și mai mult", vorbi el singur. Întreg pămîntul i se părea de piatră, la fel cu caldarîmul pe care călca. De cîteva minute lăsase pradă frămîntărilor un om care încărunțea văzînd cu ochii. Ajunse la poartă și își aminti că Vranakonti era acolo și îi putea face o vizită, dar tot acolo se afla și omul de piatră, încărunțit, așa că renunță.

*

Foametea bîntuia peste tot. Ochii oamenilor străluceau și priveau fără țintă undeva, aiurea. În satele de la cîmpie unii vindeau ce mai aveau prin casă pentru un sac de grîu, alții porneau în pribegie. Zidurile Krujei se reparau încet-încet, dar lipseau armele. Albania victorioasă lîncezea în acea primăvară.

Trimișii lui Skanderbeg în Europa se întorceau unul după altul cu mîinile goale. Vaticanul își cheltuise toți banii pentru întărirea flotei, ducele de Milano trimise o scrisoare lungă plină de laude și 35 de metri de mătase pentru Kastrioti, Carol al VII-lea al Franței era în război cu englezii, iar ducele Burgundiei îl vestise că asupra țării lui se abătuse al treilea călăreț al apocalipsului, holera.

După războaie ea colinda ca un nor negru din Asia în Europa și se oprea în vreun oraș, sau provincie, împrăștiind moartea, fără gemete, fără a mișca măcar o frunză de plop. Și cînd nu apărea holera la oameni, ve-

nea ciuma păsărilor, a porcilor, a cailor și tremura întreaga natură, ca și cum s-ar fi vestit sfîrșitul lumii. Alături de holeră se ațînea, șchiopătînd, cel de al doilea cavaler al apocalipsului, foamea, care se înălța amenințătoare dintr-un an într-altul.

Din pricina secetei se iscau incendii ce înghițeau cu lăcomie pădurile și fînețele. Lui Skanderbeg i se părea mai ușoară situația sa decît a Europei bîntuită de război și de holeră.

— Aici nu a pătruns molima, cu toate că abia am scăpat de invazia turcească, îi spuse Giorgi lui Vranakonti.

— Trăim în munți și nu poate urca. Am alungat-o de la graniță cu ascuțișul săbiilor.

— Da, dar nu putem lupta la fel și împotriva foametei, zise Kastrioti cu amărăciune.

Ședea cu palmele sprijinite pe genunchi, încordat, de parcă aștepta să-l atace cineva. Îl privea pe Vranakonti, însă nu-l vedea. De cinci zile stătea închis în marea sală a fortăreței, așteptîndu-și ambasadorii trimiși în lume și pe conducătorii satelor.

— Trebuie să facem rost de grîu pentru cetate, vorbi Vranakonti.

— Nici familiile celor uciși în lupte nu pot fi lăsate să piară de foame ; orfanii de asemenea.

Skanderbeg își îndreptă trupul mare, apoi cu o mișcare dureroasă își întoarse încet capul într-o parte.

— Mai sînt trei luni pînă la seceratul secarei, zise Vranakonti.

— Și ce recoltă vom avea ? Cîmpurile au rămas nesemănate ; pasc pe ele caii, dacă mai au ce.

— Găsim noi o ieșire, încercă bătrînul căpitan să-l înbărbăteze.

Skanderbeg deschise bine ochii. Apărătorul fortăreței îi vorbea întocmai cum îi vorbise el însuși lui Vladani.

Pe seară veni scrisoarea părintelui Ștefan și a lui Nicola Bergue de la Neapoli. Îl anunța că de acolo tocmai

porniseră primele trei barcaze cu grîu. Vranakonti lua împreună cu Giorgi cina de rămas bun, fiindcă urma să plece în ținutul Matului, pe care i-l dăruise comandantul, drept răsplată pentru apărarea Krujei.

— Cît ne trimit ei, abia ne ajunge pe-o măsea, dar decît de loc... spuse Kastrioti, sorbind cu lăcomie din cupa de vin.

Și Vranakonti ținea bine la băutură, așa că Giorgi nu prididea să-i umple paharul.

— Acest vin, de trei ani, l-am primit în dar. Bea fără frică, îl îndemna Skanderbeg pe viteazul căpitan, și acesta gusta din licoare în tăcere, lăudîndu-i aroma și gustul. Europa s-a bucurat de victoria noastră, dar nu ne-a ajutat cu nimic.

Părea că și vede această Europă dincolo de creștetul lui Vranakonti.

— Poate că solii au fost prea mîndri, spuse bătrînul și zîmbetul i se întrezări în ochi și pe colțurile gurii.

În acea noapte, cînd Giorgi semnase scrisorile ambasadorilor le spusese acestora să acționeze cu repeziciune, dar să fie demni. Înțeleptul căpitan, stînd alături de el îi șoptise mucalit : „Ei vor fi cei dintîi sărăntoci care nu cerșesc, dar cer !“

— N-ar fi scos mai mult, chiar dacă s-ar fi tîrît în genunchi, îl contrazise comandantul.

— Trebuia să pleci tu singur la Neapole.

— Nu ! Regele ar fi observat graba noastră și ar fi mărit prețurile. Ne-am fi pus pe cap și senatul Veneției, și nu a venit încă vremea ca el să se înfurie.

— Ai dreptate, îl aprobă Vranakonti.

Regatul Neapolelui visa stăpînirea Mediteranei. Acesta era primul stat italian amenințat direct de turci și se dușmănea pe viață și pe moarte cu Veneția, așa că regele Alfons avea toate motivele să devină aliatul cel mai de nădejde al lui Skanderbeg, în ciuda faptului că era un diplomat cu experiență și foarte viclean.

— Voi pleca la Raguza, mărturisi Giorgi. Este centrul comercial aflat aproape de Kruja și trebuie să fie portul nostru liber pentru aprovizionare.

Vranakonti voia să se îmbete ca să poată vedea lumea cu alți ochi. Era mai în vîrstă ca Skanderbeg și la fel de înalt, însă mai subțire la trup.

— Cînd te vei întoarce, te aștept la Mat, îl invită el pe comandant.

— Nu! Vino tu la mine. Voi păstra din acest vin, care-ți place.

— A, da, la nuntă, își aminti căpitanul.

Bătrînul se înroșise la față și părul sur i se ridicase în sus.

— Pînă la fund! îl îndemnă Giorgi.

— Cinci luni nu am pus strop de vin pe limbă. Pînă la fund!

— Știu, mi-au spus.

— Te vor primi la Raguza ca pe eroul secolului.

— Nu am fost niciodată acolo. Și lor le tremură inima din cauza turcilor.

— Este un oraș însorit și frumos, dar nu mare și gălăgios ca Neapole, un oraș care s-a îmbogățit adunînd ban cu ban.

Skanderbeg ședea nemișcat cu brațele căzute de-a lungul trupului și cu capul înclinat spre dreapta. Torțele sfîrîiau și Vranakonti se aplecă spre prietenul său, vrînd parcă să-i privească înlăuntrul sufletului, dar acesta se retrăsese învesmîntat în umbră, apoi se sculă și aruncă lemne pe focul din cămin.

Vreascurile trosneau și flăcările luminau luciul vaselor de pe masă. Trecuse de miezul nopții. Bătrînul căpitan își aminti cît fusese de tulburat în timpul asediului, dar acum, odată cu sosirea verii, gîndurile negre zburaseră departe, făcînd loc unei mîndrii neînfrînte atît față de sine însuși, cît și de ceilalți. Toți se născuseră neînsemnați și deveniseră oameni adevărați datorită băr-

tului care stătea acum înaintea sa ascunzîndu-şi mîhnirea în maxilarele strînse ca într-o menghine. Gîndindu-se la aceste lucruri, Vranakonti căuta în minte vreun fel de a-l înveseli pe Kastrioti. Îşi aminti brusc de ceva şi zise :

— Pe cînd nunta, Giorgi ?

Skanderbeg scutură fruntea ca şi cum primise un pumn pe neaşteptate, privind mirat, cu ochii neguroşi. Dar gîndul însurătorii se învîrti jur-împrejurul său şi îşi făcu loc într-un ungher al minţii bărbatului, iar acesta începu să privească faptul în sine ca pe o întîmplare firească, ce făcea parte din întreaga lui viaţă. Ochii verzi îi rîdeau în cap şi în ei se amestecau nerăbdarea laolaltă cu neliniştea.

— La nuntă o să mă îmbăt pulbere, îl ameninţă Vranakonti.

— Nimeni nu te opreşte s-o începi de pe acum. Sănătate ! îi ură viitorul mire.

Căpitanul îşi aţinti privirea, scrutînd chipul lui Skanderbeg, cu pielea aspră, brăzdată de soare şi de vînt. Se frînsese acea barieră care îi împiedică pe oameni să se iubească, să se caute cu ochii de aproape şi să-şi destăinuie gîndurile, aşa cum nu o făcuseră niciodată. Deşi sosise clipa mult aşteptată, Vranakonti nu ştia ce să spună.

— Vorbeşte, îl îndemnă celălalt şi aşteptă zîmbind.

— Vreau să-ţi spun, Giorgi, că vom găsi grîu, iar bucuria va poposi şi la noi.

Skanderbeg, privindu-şi ţintă prietenul în ochi, se gîndi la cuvintele Mamiţei : „Domnul Vrana te iubeşte din tot sufletul". Fălcile i se încleştară din nou, apoi, înclinînd capul, vorbi cu o voce abia auzită :

— Astă seară, în mahalaua Zaharia au murit trei copii care de o săptămînă mîncaseră numai boabe uscate. S-au umflat şi au murit. Am scăpat de asediu ca să pierim de foame ?

Skanderbeg a pornit de la Budulla, în apropierea capului Rodon, cu un vas special raguzan. Cînd a intrat în apele Republicii, l-au așteptat și l-au însoțit două mari trireme. Marea, cît vedeai cu ochii, era de un albastru profund. Mai întîi îi apărură în față zidurile cetății, apoi apăru pe neașteptate orașul strălucitor, oglindit în unde, cu palatele și bisericile de marmură, ca niște nămeți uriași de zăpadă, care alunecau pe suprafața falezei înalte. Călătorului i se părea că visează cu ochii deschiși un vis cunoscut din alte vremuri, uitate și care ieșea acum din adîncuri. Lui Skanderbeg îi scăpa un strigăt de uimire. Parcă privea o cupă de argint plină vîrf cu aur și argint.

Tunurile celor două corăbii bubuiră și fortăreața le răspunse imediat, spărgînd liniștea azurie. Dinspre mare, cetatea părea de necucerit de toate flotele lumii, dar Republica nu avea de gînd să lupte vreodată cu cineva. Se afla sub protecția regelui Ungariei, fapt ce nu o împiedica, însă, să-i plătească și sultanului un tribut de 5.000 de ducați de aur. Această cetate minunată, cocoțată pe o fîșie îngustă de pămînt, între munte și mare, cumpăra pacea cu bani peșin de la oricine s-ar fi arătat la graniță.

Acoperișurile cu țigle roșii se înălțau deasupra orașului ca o flamură de foc. Republica făcea negoț cu țigle pe întreaga coastă a mării. Balcoanele palatelor, chelul și piața senatului erau pline de oameni.

Fortăreața și vasele însoțitoare bubuiră iar din tunuri, răspîndind în aerul pur fumul de pulbere. Mulțimea de pe mal și din oraș izbucni în urale. Lui Skanderbeg i se făcea o primire ca unui eliberator, fiindcă, în afară de Huniade, el era singurul general care zdrobise armata turcească și chiar pe însuși sultanul.

Cînd Giorgi puse piciorul pe uscat, patru reprezentanți ai senatului veniră să-l însoțească și să-l conducă

prin oraș. El păși pe covorul roșu prin mijlocul poporului care se înghesuia să-l îmbrățișeze. La Raguza locuia o mare comunitate albaneză, și membrii ei strigau mai puternic, ca toată lumea, plîngeau, cădeau în genunchi, iar lui i se tăiase răsuflarea de emoție, cînd a trecut prin mijlocul drumului și al pieții care ducea spre senat. Orașul, atît de strălucitor văzut de pe mare, se topise ca o iluzie. Acum, dincolo de mulțimea care-l conducea cu urale, Skanderbeg văzu palatele nobililor cu trei-patru etaje, cu balcoanele de marmoră sculptată, cu ferestrele în diferite culori și cu statui. Armatorii, proprietarii șantierelor navale, vameșii de la Durres și Kotorr, negustorii, funcționari ai administrației, consilieri și alții locuiau în ele. Printre palate viețuia „clasa care mirosea" umplînd străzile brutarilor, măcelarilor, făurarilor, florarilor, cismarilor și ei se străduiau să sărbătorească cum se cuvine această zi minunată. Prăvăliile erau deschise, afară de taverne, bordeluri și tripouri. Mai exista însă o clasă fără un sediu determinat, alcătuită din precupeți și tăietori de lemne, ucenici, băieți de prăvălie, care locuiau pe unde apucau, pentru că, după incendiile ce bîntuiseră orașul, nu aveau voie să-și ridice colibe sau bărăci.

Skanderbeg împreună cu suita sa au fost primiți la palatul nobililor Juri de Gradi și Luxe Micilic, unde trei zile la rînd s-au dat serbări pe cheltuiala statului. Kastrioti a ascultat în senat un discurs al scriitorului David, cancelar și orator al senatului, care-l glorifică cu numele de „astrul", „soarele", „steaua ce scînteiază deasupra Raguzei", „fala creștinătății" și încheie într-o apoteoză de laude: „O, ferice de patria care te-a născut!" coborînd brațele, ca și cum ar fi vrut să depună la picioarele învingătorului chiar Republica. Bărbați, femei, copii îl cinsteau pe eroul veacului, aclamîndu-l îndelung.

Giorgi Pelini din Roteci, însoțitorul lui Skanderbeg, mulțumea poporului și ținea discursuri.

Senatorii zîmbeau, mîndrindu-se cu scriitorul David, cea mai prețioasă podoabă a orașului. „Veți săvîrși voi

fapte măreţe, dar după cum singuri vedeţi, noi sîntem cei care le apreciem şi dacă n-am exista noi, faptele voastre vor pieri în negura uitării", părea a spune cu satisfacţie senatul.

Cînd David îşi isprăvi urarea, afară, poporul se liniştise, iar ecoul talazurilor mării se stingea lovindu-se de zidurile palatului. Primejdiile numeroase care ameninţau Republica fuseseră alungate. La cină, distinşii bărbaţi au închinat pahar după pahar din vinul vechi al lui Micilic şi discursul inspirat ţinut de preşedintele senatului a fost multă vreme povestit şi răsplătit prin taverne.

Lucrurile navigau spre bine.

Skanderbeg, cu pelerina de purpură aruncată pe umeri, cu coiful strălucitor, sprijinindu-se cu ambele mîini în paloşul greu, se ridică, iar toţi nobilii avură impresia că acolo se va întîmpla un fapt nemaipomenit în istorie şi fiecare dorea să nu piardă nici cel mai mic amănunt.

La urma urmelor liniştea şi bucuria tuturor atîrna de cuvintele acestui oaspete puternic care îl alungase pe turc din ţară. Ar fi putut, după cum era şi normal, să ceară un împrumut mare. Senatorii se întoarseră spre preşedinte şi văzînd figura lui calmă se liniştiră.

— Părinţi ai Republicii! Onorabili cetăţeni, rosti Skanderbeg. Pe cînd rezistam atacurilor păgînilor în faţa Krujei, eram încredinţaţi că strălucita Republică a Raguzei se roagă pentru izbînda noastră.

Vorbea rar, cîntărind cuvintele, părînd mulţumit de promisiunile senatului. Lăudă, în continuare, puterea şi bogăţia oraşului. Auditoriul înghiţea cu lăcomie vorbele şi, din cînd în cînd cu temeri în ochi, mai arunca cîte o privire către preşedinte, fiindcă senatorii nu vroiau ca oricine să le numere banii din pungă. Dar Skanderbeg nu ceruse deocamdată nimic, nici nu le amintise de sărăcia din ţară şi de situaţia sa disperată. Zîmbea, ca şi cum le cunoştea greutăţile, şi le spuse că neamul lui de Kas-

trioți a prețuit întotdeauna prietenia Raguzei. Nobilii îl ovaționară.

Le mai aduse aminte că în Albania se găsește lemn pentru corăbii, untdelemn, piei și, la vreme de pace, grîu, și că ei doreau în schimb arme, praf de pușcă, țesături, meșteri constructori ca să poată face față unui nou atac turcesc.

Senatorii zîmbeau mulțumiți. Oaspetele vorbea într-o limbă clară și corectă, care se înțelegea și fără tîlmaci. El spuse : „Raguza rămîne cel mai apropiat port pentru Albania" ; cuvinte din care reieșea fățiș că lor le acordă libertate vamală, nu Veneției. Dacă acum casieria Republicii va plăti ceva, își va scoate banii cu vîrf și îndesat din comerțul cu Albania.

Skanderbeg își ceru iertare că nu poate să profite pe mai departe de buna primire făcută de întregul oraș, pentru că trebuie să se întoarcă acasă, dar nutrește speranță că va reveni și-i invită cu multă dragoste la Kruja pe părinții Republicii. În încheiere ceru permisiunea să se retragă.

De astă dată întregul senat se ridică în picioare. Ușile și ferestrele erau închise, așa că putea să aplaude după voie, fără teamă că cineva străin îl va vedea sau îl va auzi.

După trei zile de ședere în oraș, Skanderbeg plecă spre casă cu o mie de poveri pline cu alimente, încărcate pe cai, cinci sute de livre de pulbere, dusă pe corăbii, precum și trei mii de ducați de aur, toate primite drept dar din partea senatului, în numele poporului și al Republicii.

*

Singurul om cu care se putea sfătui era Vranakonti, de aceea Skanderbeg se duse să-l viziteze la Mat. Căpitanul se lumină la chip cînd îl văzu și îl primi cu o bucurie fără seamăn, dincolo de orice cuvînt și gest, la gîndul că vor bea vin și vor vîna mistreți, însă veselia gaz-

dei se topi la vederea feței înnegurate, încărcate de gînduri rele a prietenului.

— În asediul trecut, spuse Giorgi, rostind cuvintele de parcă ar fi avut un gust amar în gură, Liga de la Leja ne-a lăsat singuri în fața lui Murat.

Vranakonti îi observă turburarea, deși trecuseră cinci luni de cînd Kruja fusese asediată.

— Sînt ca un comandant mercenar, se plînse în continuare Skanderbeg, căruia îi ajunge brațul înarmat departe, dar are foarte puțin loc unde să-și sprijine picioarele.

Bătrînul căpitan începu să înțeleagă de unde vine necazul prietenului său și încercă să-l îmbărbăteze.

— Mulți oameni din Leja, de la Mat și Dibra, pînă sus la Danja au început să se strige pe ei înșiși cu numele de „albanez". Pînă nu demult noi singuri ne ziceam „arberi", iar străinii ne știau de „epiroți", iar acum se ridică din sufletul poporului acest nume nou, care zboară spre acvila stemei tale, a Kastrioților.

Skanderbeg știa că marii feudali vedeau pe tot cuprinsul țării, din lucrurile mici și de zi cu zi, că ceva se mișcă, că temeliile stăpînirii lor erau amenințate. În luptă poporul învățase că unirea naște puterea și numele Kastrioților pătrunsese în orice colibă. Giorgi le adusese libertatea, și omul plecat la armată cîștiga, el și familia lui, drepturi pe care nu și le închipuise vreodată. Soldatul nu plătea dări, și chiar dacă nu primea solda cu regularitate, prada de război acoperea o parte din ea. Ducea acum o altă viață, nouă, deosebită de cea dinainte. Dar dacă în timp de restriște Skanderbeg era tatăl tuturor, odată cu terminarea luptelor numele lui se auzea din ce în ce mai îndepărtat și mai puțin, iar soldatul se întorcea acasă la vechile rînduieli. Din colibele lor oamenii zîmbeau la vederea vulturului cu două capete al Kastriotului și cîte unii se împotriveau și nu se mai supuneau obligațiilor de a plăti biruri și taxe.

— Blestemata de acvilă ar putea fi cauza dezbinării dintre mine și boieri, rosti cu năduf Skanderbeg. De ce s-au îndepărtat de noi Dukaghinii, asta o știu doar ei. Dar nu sînt numai Dukaghinii cei care în timp de pace se țin departe și își păzesc cu cruzime pășunile, pădurile și apele. Fiecare își ferecă bine ușile și ferestrele ca să se ferească de vecini și îndeosebi de mine.

Neîncrederea, nemulțumirea, neputința de a se înțelege cu oamenii erau cauza adevăratei mîhniri a lui Giorgi. Acum, cînd puțina recoltă le ajungea și frica că vor muri de foame pierise, o altă mare neliniște îi bîntuia sufletul.

La rîndul lui, Vranakonti se posomorîse, spunîndu-și că puțini sînt acei care cred în omul mare și adevărat, ieșit din rîndurile lor, și că una ca asta nu trebuia să se întîmple.

— Mă cuprinde îngrijorarea, dragă prietene, rosti Skanderbeg cu aceeași amărăciune în glas, la gîndul că turcul se va reîntoarce.

— Este nesiguranța ce vestește victoria și sfîrșitul luptei, cu toate rănile primite și numai de tine știute, îl încurajă căpitanul.

Kastrioti îl privi cu recunoștință, uimit de adîncimea gîndirii sale.

— Voi înmulți numărul chemărilor sub arme, iar de domeniile prinților nu mă voi atinge niciodată. Dar vreau să știu că pot aduna armata în orice vreme.

Feudalii se vor supăra, se gîndi înțeleptul apărător al Krujei cu ochii închiși. Drumul ales de Giorgi era plin de piedici și obstacole ce nu puteau fi trecute fără sînge. I se părea că o forță de neînlăturat îl împingea pe Kastrioti la pieire.

— Pacea este mai grea decît războiul, zise el într-un tîrziu.

— Balş a unit Albania cu paloşul în mînă. Cum să facem faţă turcului, cînd fiecare se ascunde în şuba lui ca să nu-l bată vîntul.

— Pe vremea lui Balş turcii nu erau o primejdie, ei au venit mai tîrziu, spuse Vranakonti.

Skanderbeg se clătină. An de an îl ameninţa invazia otomană care reuşea să stingă cu apărarea morţii pîlpîirea oricărui conflict din ţară. El trebuia să păzească unirea Albaniei, chiar şi în aparenţă.

Vranakonti privea afară, pe fereastră, fără să vadă nimic. Căuta în minte o cale care să schimbe această situaţie, dar să nu declanşeze nemulţumirea marilor feudali. Skanderbeg nu cunoştea intrigile şi diplomaţia de a uni prin anexare domeniile răzleţite. Încercase el făţiş să facă acest lucru de cîteva ori, lovind în două trei mici proprietăţi şi mărise îndoiala şi neliniştea boierilor. Din pricina vremurilor totuşi rămăseseră îngropate în uitare, însă într-o bună zi îşi vor scoate capul. Bătrînul se întoarse către oaspete şi ochii lui păreau a spune : „Las-o în plata Domnului, o bunule frate, această treabă primejdioasă". El însuşi nu avea nimic altceva, decît propriul său cap şi singura dorinţă era să-l vadă pe Giorgi cît mai sus, mai puternic şi apărat, stăpînul, poate rege al întregii Albanii, iar ceilalţi... Şi cum se va înfăptui această dorinţă ?

— Truda ta, Giorgi, este ca şi cum ai avea vînatul în faţă. Ridici arcul şi nu poţi slobozi săgeata, ca în vis, de parcă fierul ar fi vrăjit.

— Nu seamănă deloc cu un vis, pentru că turcul bate la uşă, îi răspunse Skanderbeg.

Prietenul său era puternic la trup şi ager la minte, ca în zilele cînd apăra Kruja. Acum i se părea şi mai vînjos şi mai înţelept, fiindcă vorbea la timpul potrivit, încercînd să facă a înţelege situaţia cu pilde din lumea vînătorii şi a animalelor. Îi vedea neliniştea amestecată cu curiozitatea întipărită pe chip, acum cînd voia să afle

cum va acționa el încolțit din trei părți de turci, de venețieni, de sărăcia și de dezbinarea din țară, care trebuia să răbufnească curînd, curînd.

— Stăpînii meleagurilor noastre, vorbi Skanderbeg, au cerut deseori ajutor de la străini pentru a păstra ceea ce, de fapt, cuceriseră singuri. Așa am să fac și eu, însă cu alt scop. Mă voi declara vasal al regelui Neapolelui. El se află de cealaltă parte a mării și acolo va rămîne, în schimb aici voi stăpîni eu singur.

Vorbise liniștit, însă în ochii verzi, strălucitori, pe care și-i plimba pe pereți ca și cum ar fi căutat ceva în zidurile vechii fortărețe a lui Gion, îi licărea o lumină nouă, nezărită vreodată de bătrînul căpitan. De multă vreme pregătise el marele joc, ce avea să-l înceapă și acum ducea încă tratativele în vederea prețului vasalității.

— Știi tu cum fac cerkezii ? îl întrebă pe Vranakonti. Cînd cer cuiva ceea ce le trebuie, se tîrguiesc într-atît, încît acela, pînă la urmă, le dă totul pe gratis. Cu alte cuvinte prețul este frămîntarea celui care cere și felul cum se dezvinovățește de sărăcia sa.

Gazda îl pofti să-i mai explice o dată ciudatul fel de a negocia al cerkezilor.

*

La 26 martie 1451, cinci luni după victoria albanezilor asupra lui Murat, părintele Ștefan și Nicola Berguci semnau, în numele lui Skanderbeg, tratatul de la Gaeta.

Giorgi îl recunoștea ca stăpîn pe regele Neapolelui, iar acesta se obliga să-i trimită ajutoare militare pentru a elibera de sub turci sudul Albaniei, în schimb Kastrioti îi va plăti regelui tributul pe care îl dăduse sultanului Gion la vremea sa și va cumpăra sare numai din magaziile regatului.

Suzeranul lua sub ocrotire pe Skanderbeg, va trimite la Kruja un căpitan cu o sută de soldați, nu se va ames-

teca în guvernarea țării și-i va plăti vasalului o rentă de 1500 de ducați anual.

După înfăptuirea Ligii de la Leja și încheierea păcii cu Veneția, acesta a fost al treilea mare act politic al lui Skanderbeg.

Prin tratatul încheiat el accepta un tribut pe care nu avea de gînd să-l plătească, ba mai primea și o pensie regulată. Recunoștea, ce-i drept, un stăpîn, însă acesta nu va pune niciodată piciorul în Albania și nu va depinde de el nimic altceva, în afară de cumpărarea sării.

Regele Alfons cunoștea intențiile lui Skanderbeg, dar închisese un ochi atunci cînd semnase tratatul. Era vorba de îndepărtarea Veneției din Adriatica și de deschiderea drumurilor comerciale în Balcani, iar acestea valorau mai mult decît cheltuielile ce le va face regatul, iar în același timp Albania, care era un zid în afara granițelor sale contra primejdiei păgînilor, se va întări.

„Limbile viperelor", cum îi numea Vranakonti pe bîrfitori se făcură auzite în acea primăvară pentru întîia dată de sub pietre și dintre mărăcini. Skanderbeg, împroșcau ele venin, luptase șapte ani pentru a nu deveni vasalul nimănui și a nu plăti bir, în vreme ce acum, după propria sa voință, le acceptase pe amîndouă. Comandantul auzise ceva despre atari clevetiri și la început se posomorî, apoi rîse. Spuneau ei că această alianță și ajutoarele primite le plătea cu o parte din mîndria lui, dar el știa bine cum stăteau într-adevăr lucrurile și că nu i se știrbise deloc demnitatea, fiindcă nu avea să dea nimic în schimbul celor primite. „Gura lumii slobodă", își zise bărbatul în putere, de 46 de ani, socotind că pentru a hrăni trunchiul înfometat putea să taie fără milă cîteva ramuri uscate. Pentru prima oară de la asediul Krujei în ochi prinse a-i licări o undă de ironie.

Cei o sută de ostași napolitani sosiră și Kastrioti îi instală în fortăreața Krujei, apoi veniră o parte din ajutoare, trei mii de poveri cu grîu, pe cai, și ceva materiale

pentru repararea cetății. Se afla pe drum și un trimis al regelui Alfons.

Două luni mai tîrziu, Aranitu încheie, la rîndul său, un tratat separat cu regele Neapolelui. Era o copie nereușită a celui desăvîrșit de Skanderbeg. Suveranul avea dreptul să stabilească impozitele și să numească perceptorii.

Avîndu-l de partea sa pe regele Alfons, Giorgi reorganiză Liga de la Leja, de mult timp aflată în amorțire. Aceasta însemna o nouă victorie pentru care plătise o sumă neînsemnată. Vîna politică a tatălui său începuse acum să-i zvîcnească și lui. Se putea spune că într-un anumit fel avea acum spatele asigurat, ceea ce îi dădea posibilitatea să purceadă la unificarea unei armate adevărate, să întărească victoria obținută cu arma în mînă. Cu o singură mișcare deschisese o potecă largă prin care ieșise din criză și acest lucru îi adusese pace în suflet. Evenimentele viitoare îi vor arăta, însă, că zîmbetul îi apăruse pe buze foarte devreme și că nu prevăzuse urmările acțiunilor sale.

*

O lună după încheierea tratatului, la 23 aprilie 1451, Skanderbeg deveni ginerele lui Giorgi Aranitu, luînd de soție pe Donika, ce avea aceeași vîrstă cu acea zi de aprilie, pe cînd mirele număra 46 de ani. În asemenea căsătorii interesele de stat aveau întîietate în fața dorinței celor doi de a se uni, sau a vîrstei. Ar fi fost o nuntă măreață, dacă nu ar fi lipsit cei trei băieți ai lui Aranitu, supărați pe tatăl lor din pricina zestrei. Prin contractul de căsătorie, desăvîrșit după îndelungate tocmeli de Muzaka Topia, ginerele primea pămînturile din cealaltă parte a Skumbinului, bani și multe provizii de alimente. Nu veniseră la ceremonie nici Dukaghinii, în vreme ce Hamza, blondul și iubitul nepot al lui Giorgi, ședea posomorît, cu privirea cruntă. El credea că va pleca de la

această nuntă laolaltă cu o ceată de flăcăi, așa cum era obiceiul Kastrioților și cu speranța că va moșteni principatul Arberiei. Mai sosi și proveditorul general al Veneției, care aduse din partea senatului straie minunate pentru mireasă, două perechi de haine de purpură pentru ginere ; veniră ambasadorii Neapolelui, ai Vaticanului, ai Raguzei, și micile supărări au fost date repede uitării. Mireasa tînără și fericită își aștepta alesul, primul cavaler al Albaniei, cu obrajii roșii ca flacăra, și nopțile petrecerii trecură ca aburul vinului, al muzicii și al urărilor.

Mirii petrecură cealaltă săptămînă la Mamița, la Petrele și de acolo plecară la Isem, la țărmul mării. Nevasta ședea lîngă Skanderbeg, cuminte și pură, diafană și îmbietoare, în ciuda nasului puțin teșit. Știa că toți îi admirau tinerețea, frumusețea și dorea ca și el să prețuiască aceste daruri cu care o înzestrase natura.

Bărbatul trăise pînă atunci prin munți și înnoptase în corturi, fără să-i treacă vreodată prin minte că poate avea o familie, o casă a sa, cu grija femeii și a copiilor. Dar acum coborîse din piscurile cele înalte, îmbrăcat în veștminte noi, ca să asculte îndemnurile vocilor de primăvară și să se unească prin legături de sînge cu Aranitu. Acesta fusese țelul său, cînd a acceptat, în sfîrșit, să se căsătorească. Prin viața lui, femeile trecuseră rar și repede, ca o clipită, fără tulburări și urmări, asemenea tuturor întîmplărilor din vremea cînd slujise și luptase în Turcia. Nu avusese timp de el, iar viața de tabără, primejdiile ce nu mai conteneau îi vlăguiseră chemarea sîngelui. Lupta și zbuciumările sufletești cereau și ultima picătură de energie a trupului său viguros.

Dar acum, încălzindu-se la soare, sub bolta de viță, se gîndea cu un fel de uimire că acea ființă învăluită în cețuri, care i se înfățișase cîteodată în vise era, în sfîrșit, lîngă el, ca o liană tînără, înfășurată pe un stejar bătrîn și trebuia să-i facă loc și să o țină aproape. Se întoarse și o găsi în preajma lui, cu sprîncenele ridicate,

uimită și neliniștită ca nu cumva să-l plictisească cu prezența ei. Și ea îl privea cu ochi sfredelitori, și căutătura fetei îl străpungea din cap pînă în picioare.

— Ne întoarcem la Kruja ? întrebă nevasta.

— Nu. Trebuie să rămînem încă o zi.

— Ah, da ! rosti ea cu capul plecat, mușcîndu-și buzele.

Bărbatul rîdea și se minuna de micile ei toane și, pe zi ce trecea, o iubea mai mult. Cînd se așeza la masă, fata îl urmărea îngrijorată să observe dacă lui îi plăceau bucatele pe care el de fapt le înfuleca cu poftă, fără să dea atenție zbuciumului ei, apoi, cînd ea începea să-i povestească cu însuflețire despre obiceiurile lui taică-său și despre ce gîndise dînsa la auzul vorbelor că va deveni mireasa lui Skanderbeg, el rîdea bucuros, lăsînd la o parte și mîncare și orice altceva. Fata vorbea întretăiat, ca copiii, încercînd să-i spună părțile mai importante ale acelor istorisiri, dar Giorgi o asculta cu mult interes. Uneori Donikăi i se părea că bătuse cîmpii și își mușca din nou buzele.

În timpul celor două săptămîni, cu instinctul pe care numai femeile îl au, nevasta își dădu seama că vorbise cu miez, dar că șederea lor la soare, fără griji, nu se putea prelungi la nesfîrșit. De la Işem plecară în vizită la cîțiva conducători și în alte locuri din Arberia, și această călătorie părea ca un fel de prelungire a primei lor nopți nupțiale. Dar, cînd ajunseră în Mat, Skanderbeg începu să țină cuvîntări în fața fruntașilor comunelor, să împiedice vărsările de sînge, într-un cuvînt intrase iar în treburile sale, cărora li se dăruia trup și suflet. Nu rămînea loc pentru femeia ce încerca să i se agațe de braț și oricine putea vedea că în curînd el se va reîntoarce la calul și la cortul său. „Asta este soarta lui", îi spusese Mamița, și nevasta îl acceptase așa, cu soarta lui cu tot. Bărbatul cu ochii verzi, care mînca orice, rîdea din toată inima, o asculta cu răbdare, avea un drum al său, pe marginea prăpastiei. Ea îl va urmări de de-

parte, ca o umbră și, dacă va deveni mamă și-i va dărui un fiu, va trăi toată viața cu neliniștea în inimă.

*

Aceste vești nu au fost pe placul Veneției. Ea nu va permite niciodată ca Albania să încapă pe mîna unui singur stăpînitor și încă unul foarte periculos. Cu doi ani înainte, Republica îl numise pe Aranitu „magnific și grandios". Cu cît mai „grandioși" vor fi Araniții în sud și Dukaghinii în nord, cu atît mai independenți vor deveni față de Skanderbeg și vor putea să fie folosiți cu ușurință împotriva lui.

Dar politica Serenissimei întemeiată pe minciuni, acordări de titluri, promisiuni, daruri, primi o lovitură. Kastrioti și-l făcuse socru pe Aranitu și îl determinase să încheie un tratat cu regele Alfons, drept urmare Neapole trecea Adriatica și ieșea în Balcani. E drept că Republica trimisese daruri scumpe la nunta lui Giorgi, dar ele nu însemnau nimic, fiindcă ea va pune la cale imediat uciderea acestuia, va începe blocada și-l va întărîta pe turc. Trebuia să ia cu repeziciune noi măsuri. Deocamdată lasă-i pe albanezi să creadă că Veneția doarme.

*

În vreme ce era ocupat cu emiratele Karamaniei, Menteshei și avea un ochi ațintit asupra Constantinopolului, mintea sultanului nu se îndepărtase nici un moment de la Europa. Pentru ca ea să stea cuminte, împăratul îi trimise în fața lui Huniade pe Daj Karagea-bei, pe beiberbeiul Rumeliei, iar la granița cu Skanderbeg pe Hamza-pașa cu 10.000 de ostași.

Giorgi îl atrase pe comandantul turc într-o cursă, noaptea la Modrice pe Dibra. Armata albaneză avea 14.000 de soldați și era prima și ultima dată cînd o depășea ca număr pe cea a dușmanului. În lupta dusă timp de trei ore oastea turcească a fost zdrobită, iar Hamza

Kastrioti i-a luat prizonieri pe Hamza-pașa laolaltă cu fiul său și cu toate căpeteniile oastei.

Skanderbeg îi dărui nepotului calul și armele pașei și acesta le primi tăcut, ca pe niște lucruri ce i se cuveneau de drept, ceea ce îl uimi pe comandant. Altă dată nu i-ar fi permis să se poarte așa de trufaș, dar acum flăcăul devenise un adevărat bărbat. Armata a fost lăsată să prade dincolo de graniță, în „terenurile de vînătoare ale lui Skanderbeg", în vreme ce acesta primea 13.000 de ducați, răsplată pentru eliberarea pașei și a fiului său. Vladani Giurjca nu mai putea de bucurie, avînd de astă dată bani ca să-și lichideze datoriile. Comandantul îi spuse că trebuiau să construiască în vîrful Modricei o fortăreață, în locul Sfetigradului.

Peste șase luni, în martie 1452, Debre-pașa veni la Pollog cu misiunea de a apăra Macedonia de incursiunile lui Skanderbeg.

Moisiu se străduise în zadar să-l atragă pe pașă în afara taberei, și atunci Giorgi se hotărî, pentru întîia oară, să-l lovească pe dușman în propriul său bîrlog. Desfășură un marș rapid, însă văzu că nu va ajunge la timpul socotit, fiindcă pedestrimea, la care nu renunța niciodată, rămînea în urmă. Cînd apăru cu 6.000 de călăreți în fața taberei turce, Moisiu îl înștiință că inamicul era orînduit pentru luptă, dar Skanderbeg conducea o armată ce credea în el, și el însuși avea încredere într-însa. Se hotărî să atace, fără a mai aștepta infanteria.

Începuse o ploaie blîndă, care se dezlănțui pe neașteptate în potop. Pale de vînt măturau plajele rîului, iar trăsnetele despicau cerul și pămîntul ce se văietau în vîltoarea furtunii.

— Îi dăm drumul ? întrebă Moisiu.

— Pornește ! Noroc ! îi ură Skanderbeg, sărutîndu-l pe gură.

Dar armata rămase înțepenită în fața uraganului înfricoșător. Atunci Kastrioti trecu printre rînduri, încura-

jînd soldații, explicîndu-le că, de fapt, acele smene cerești prevestea victoria lor, nu altceva. Se iveau zorile, și Moisiu porni cu avangarda, sfîșiind pîclele nopții prin care oamenii păreau niște fantome. Trebuia să lovească prima linie de apărare a dușmanului și să se retragă, dar căpitanul, cu buza suptă, sîngerîndă, continua să pătrundă adînc în grosul oștirii otomane. Garda dibrană îl urma, la fel de înnebunită ca și el, iar cînd Moisiu captură un steag și-l aruncă alor săi, furia se răspîndi peste tot cîmpul de luptă. Pe Skanderbeg îl miră acțiunea necugetată a căpitanului și îi trimise în ajutor pe Muzaka al Anghelinii cu 1.000 de călăreți, apoi, aruncînd șuba de pe umeri, porni asupra flancului stîng inamic.

Trei mii de călăreți îl urmau într-un galop uriaș care cutremura pămîntul. Comandantul se gîndi că primejdia venea tocmai de unde te așteptai mai puțin, adică din prea marele avînt al armatei sale, dar acum nu mai era vreme să o oprească și să se retragă în ordine. Oamenii care cu puțin înainte înțepeniseră pe loc din pricina tunetelor și fulgerilor prăvălite dintr-un cer întunecos, una cu pămîntul, trecură de la frică la o stare de însuflețire de nedescris, ca și cum stihiile naturii le pătrunseseră în trup. Aerul biciuia obrajii lui Skanderbeg, ochii îi lăcrimau și zări în față, ridicat ca un zid întunecos, blocul cavaleriei dușmane de care se vor zdrobi capetele cailor și piepturile soldaților. Continua să galopeze cu barba fuior în vînt, cu fălcile și dinții încleștați, iar cînd ajunse să distingă chipurile turcilor, se lungi pe grumazul armăsarului cu toți mușchii încordați, de parcă s-ar fi pregătit să străpungă un zid. Știa că va urma înfricoșătoarea ciocnire dintre fiare și oase, toate amestecate într-o baie de sînge. Aruncă o ultimă privire înapoi și căzu drept în mijlocul acelui parapet de carne vie. Trăsnetul se auzi treptat-treptat, un fel de scîrțîit, ca atunci cînd smulgi ceva din pămînt sau se dărîmă o magazie de scînduri, și pe el îl cuprinse furia și

graba de a distruge cît mai repede, odată pentru totdeauna, această baracă scîrțiietoare.

Peste larma luptei, din străfundurile sufletului său, țîșni un strigăt, care îi tăie răsuflarea. Zărise pe chipurile dușmanilor, uimite la culme, ceva cunoscut, iubit și așteptat mai presus de orice — frica. Fețele lor îi jucau pe dinaintea ochilor în timp ce el lovea din instinct și privea aceleași lucruri — frica și groaza, amestecate cu dorința neputincioasă de a sfărîma și ei, la rîndul lor, tot ce le-ar fi ieșit în cale.

Debre-pașa se aruncase împotriva lui Muzaka, dar cînd văzu aripa stîngă a armatei sale zdrobită, înțelese că acolo apăruse Skanderbeg și porni către acesta. Ajutat de nepoții lui, Giorgi și Gioke Stres, Kastrioti își tăie drum, ieșind în întîmpinarea pașei, care venea năvalnic, roșu ca focul la față. În ochii lui Giorgi, turcul strălucea ca spălat în argint, în mijlocul a zece mii de soldați, ce acopereau cîmpul. Deodată, Debre rămase pironit locului, mut de uimire. Flancul său drept nu mai exista ; parte erau căzuți pe jos, parte se spulberaseră în văzduh. Ca trezit dintr-un vis, pașa porni în galop, pe cînd în spatele lui Skanderbeg rîndurile de soldați se strîngeau buluc.

— Hai, cîine, ieși în față ! îi strigă turcul.

Kastrioti strînse mînerul paloșului, simți că în jurul său pămîntul se umflă ca marea și nu văzu nimic altceva în față, afară de imaginea dușmanului. Acesta dădu pinteni calului, care se ridică în două picioare cu trupul șiroind de sînge. Giorgi privi jur-împrejur, strînse frîul și armăsarul se trase îndărăt, apoi simțind fierul pintenilor, porni înainte. Acum Skanderbeg și Debre-pașa se aflau singuri în cercul făcut de amîndouă oștile, și primul mulțumi soartei că i-a trimis să se înfrunte cu un asemenea dușman. Se gîndi că ar trebui să-i străpungă pașei scutul, dar cînd începură lupta, își schimbă tactica. Strălucirea iataganului vrăjmaș, ce fulgerase de jos ca

o limbă de foc îl orbi, iar în urechi simți șuierul morții. Giorgi îl aștepță și-i întoarse lovitura peste umăr, ca o mușcătură și își dădu seama că îl tăiase. Cînd se întoarse, știa că-l avea în mînă, îl mai pocni o dată în cap și apoi în piept. Toată suflarea din jur amuțise, doar din marginile cîmpiei, undeva, în spate, se auzeau zgomote de luptă, acolo unde Moisiu, Hamza și Muzaka nu ostoiau să taie la turci, însă gălăgia aceea nu-i interesa pe soldații care înconjurau pajiștea. Debre-pașa pierise sub brațul lui Skanderbeg cu o iuțeală de neînțeles și trupul său prăvălit la pămînt părea că vrea să acopere ceea ce se întîmplase. Cu barba vîlvoi, cenușiu la chip, Kastrioti se întoarse ca să vadă dacă îl despicase pînă la jumătate cu acea lovitură dată în piept. În acel moment, orice turc din primele rînduri ar fi putut să ridice arcul și să-l străpungă cu o săgeată, însă pe tot cuprinsul cîmpiei se instaurase pacea. De surprinderea generală profită un soldat din garda dibrană, care sări de pe cal cu un cuțit în mînă, se aplecă asupra cadavrului, îi luă capul în poală și îl desprinse de trup. Soldații din amîndouă taberele priviră la această scenă ca la un lucru ce trebuia înfăptuit, ca de la sine înțeles. Apoi soldatul cel mic, cu mișcări iuți, asemenea unei capre care a găsit o alună, se învîrti în jurul său cu țeasta în mîini, luă o suliță și înfipse capul îl vîrful ei și începu să strige din toate puterile : „Priviți capul cîinelui !“ Ochii îi ardeau ca para și el continua să țipe : „Priviți, priviți !“ ca și cum arăta o ciudățenie nemaivăzută. Asupra oamenilor gestul ostașului de gardă avu efectul unui semnal de luptă. Turcii întoarseră caii și fugiră în galop, urmăriți de săbiile albaneze cu aceeași furie și turbare ca la început.

Armata își aduna răniții și prada de război. Răsucindu-se în șa, printre cadavre, Skanderbeg se afla din nou în fața trupului descăpățînat al pașei. Îl trimisese pe Gion Anamali, umbra și pavăza sa, în căutarea lui Moisiu, iar ceilalți soldați îi ajutau pe răniți, așa că

Giorgi se afla singur de tot. Pentru el ceasurile cînd oștirea se împrăștia după pradă și trofee treceau greu și i se păreau triste.

Leșul pașei semăna cu o ploscă fără dop, în care nu rămăsese strop de vin. Capul se afla mai încolo, înfipt într-un par, iar trupul parcă îl chema, dar el privea în altă parte. Acea țeastă înfierbîntată, căutezase în sus, ca să cîștige laude, și odată cu căderea sa se prăbușise întreaga oaste otomană, așa cum se întîmplă cu orice corp care își pierde capul. Skanderbeg se gîndi că luptele dintre armate nu și-ar mai găsi rostul, dacă vor începe întotdeauna cu un duel între conducătorii lor.

— Să trăiești, unchiule ! îi ură Hamza, apărut pe neașteptate. Iată într-adevăr un pașă frumos.

Nepotul venise pe jos, cu calul de dîrlogi și cu coiful ținut de curea în cealaltă mînă.

— Unde este Moisiu ? îl întrebă Skanderbeg.

— E viu și sănătos. L-am găsit în toiul luptei, cînd părea un fulger și i-am vorbit în numele tău să nu pătrundă adînc în rîndurile dușmane. Mi-a răspuns : „Vezi-ți de treabă", și s-a cufundat în mutenie. Dacă mai scoteam un singur cuvînt, îmi tăia capul. Era plin de sînge ca un diavol. Cred că nici nu m-a recunoscut, fiindcă nu vedea nimic.

Hamza rîdea plimbîndu-se încoace și încolo, de cealaltă parte a leșului decapitat. Îl împinse cu piciorul și scuipă în locul unde ar fi trebuit să se afle capul.

— Nu se cade să batjocorești un mort, îl dojeni Giorgi.

— Dacă aș fi fost în locul lui, mi-ar fi jupuit pielea ca să facă din ea tobă cu care să-i sperie pe albanezi, ori poate, cine știe, m-ar fi hăcuit bucăți, bucăți să-și hărnească dulăii cu propria-i mînă, pierzîndu-mi sufletul pentru vecie, răspunse căpitanul.

— Dar capul ți l-ar fi trimis pe o tavă de argint chiar la masa sultanului, îi spuse Kastrioti.

Hamza împlinise treizeci de ani, era căsătorit și avea copii, dar Skanderbeg se obișnuise să vadă în el tot pe flăcăul tînăr și fericit, care te repezea sau te ridica în slăvi pe neașteptate. Acest băiat nu dovedise o voință puternică. Uneori se apuca de lucruri fără nici o noimă, și numai vocea tunătoare a unchiului îl readucea cu picioarele pe pămînt. De vreo doi ani încoace, el îl privea pe Giorgi cu ochii mijiți, neîncrezători și cu un zîmbet bălos pe buze. Stătea mereu în preajma comandantului, slujindu-l nu cu cine știe ce credință. Chiar acum, așa, apărut brusc lîngă unchiul său, de parcă ieșise de sub cadavrele împrăștiate pe cîmpie, părea că ascunde ceva în spatele urărilor de sănătate ce i le făcuse. Pe Skanderbeg îl cuprindea pe neașteptate o greață și mîinile i se făcură sloi.

Un nor acoperise soarele, mergînd înainte. Cîmpia cu leșuri se acoperi de negură. Giorgi se întoarse ca să-l privească încă o dată pe Hamza, Acesta tăcea gînditor, sprijinit cu o mînă pe ceafa calului.

— La ce te gîndești ? îl întrebă Skanderbeg.

Tînărul îl privi cu ochii săi depărtați și îi răspunse cu un glas ce voia să pară voios.

— La soarta omului. Cu puțin timp înainte acest pașă stăpînea asupra unei mulțimi de oameni, strălucea de putere și credea că este el însuși un rege.

— Așa sfîrșesc cei care strălucesc prea mult, vorbi Skanderbegi încercînd să nu i se vadă amărăciunea din voce.

Hamza îl privi din nou printre gene, ca și cum îl vedea pentru ultima oară, apoi înclină capul și începu să-și înfășoare frîul pe pumn.

— Să plecăm de aici, porunci comandantul.

Dorea să scape de acea pornire aprigă împotriva nepotului și care nu știa de unde-i vine. Poate că acolo, în mijlocul cadavrelor, omul devenea pradă sentimentelor neașteptate. Tînărul încălecă la rîndul lui, urmîndu-l îndeaproape.

Un turc gemea, dîndu-şi sufletul sub grumazul calului său mort.

— Scoate-l de sub armăsar, îi porunci Kastrioti nepotului.

— Oricum va muri, îi răspunse acesta.

— Totuşi eliberează-l, insistă Skanderbeg.

Hamza şedea locului, cu chipul palid, privind spre crestele munţilor. Auzi ordinul, ca venind de departe, din vremurile copilăriei, cînd el nu se purta cum se cuvine şi unchiul său îl certa şi nu-i mai vorbea trei zile. Încercă să se elibereze de această magie veche şi i se tăie respiraţia. Skanderbeg aştepta, gîfîind de enervare, şi Hamza îşi dădu seama că nimic pe lume nu-l va abate pe acesta de la împlinirea voinţei sale. Dintr-o dată îl năpădiră sudorile, orbit şi el de furie, spuse ceva printre dinţi, coborî leneş de pe cal, păşi drept către turc, îl apucă de umeri, tîrîndu-l şi aşezîndu-l pe pămînt. Apoi rămase nemişcat deasupra lui, fiindcă Hamza tresări şi deschise ochii.

— Ce spune ? îl întrebă Skanderbeg.

— Nimic, vrea apă.

— Dă-i, zise comandantul cu un glas răguşit şi tremurat.

Hamza luă plosca de la oblîncul şeii calului şi-i dădu rănitului să bea, sprijinindu-i capul cu celălalt braţ.

— Pune-i ceva sub creştet, îi spuse Giorgi.

Tînărul se supuse ca un mecanism care se mişca singur. Acum el era capabil să execute orice ordin. După ce termină treaba cu turcul, se întoarse cu tot trupul spre Skanderbeg, zîmbi, se apropie de el, alb la faţă, şi-i spuse :

— Poţi să-mi explici, Giorgi, de ce trebuie să slujesc ca o roabă un turc împuţit, de vreme ce în fiecare an ne trimiţi să-i omorîm cu miile ? Ce înseamnă asta ?

Lui Kastrioti i se păru că îl strigase altcineva şi, fără să vrea, înălţă capul, apoi se dumiri că, de fapt, nepotul său i se adresase aşa. Sentimentul de dezgust care

pusese stăpînire pe el îl cuprinse cu şi mai mare putere, dar se stăpîni, gîndindu-se că, poate, şi nepotul său era obosit şi zbuciumat după luptă.

— Un duşman căzut la pămînt trebuie ajutat, şopti el abia auzit.

— Atunci să le spălăm rănile tuturor acestor morţi şi celor ce vor muri alături de ei. Dă ordin, Giorgi, să le spălăm rănile, rosti Hamza dintr-o suflare cu buzele tremurînde.

— Potoleşte-te ! Ceea ce ai făcut acum îţi va uşura sufletul, şi nu te da în lături să faci la fel ori de cîte ori vei avea prilejul. Mergem ! încheie dînsul discuţia şi dădu pinteni calului.

Pentru prima oară avu îndoiala că nepotul său nu-l va urma, dar acela venea la zece paşi în urmă.

Norii azurii se îngrămădiseră pe cer, iar pămîntul se întunecase. Asupra munţilor se prelingea o pulbere fină, argintie. Sus, pe coline se adunase armata. Lui Skanderbeg îi păru rău că se purtase atît de aspru cu Hamza şi simţea în ceafă arsura ochilor tînărului, închişi pe jumătate.

Patru mii de cadavre duşmane zăceau pe întinsul cîmpiei, corturile fuseseră prăvălite, cai, arme, bagaje acopereau pămîntul, în afară de capul lui Debre-paşa, care strălucea în vîrful ţepei din mijlocul cîmpului. Skanderbeg îi dărui lui Moisiu cu propria-i mînă calul paşei, însă acesta nu se lumină la chip defel.

La întoarcere, oastea apucă drumul spre stînga, să treacă prin bogatul Pollog pentru ca apoi să iasă la intretăierea Drinului Negru cu Drinul Alb. Acum Skanderbeg făcea un ocol mare, ca şi muntenii din cătunele îndepărtate, să vadă armata victorioasă după a opta bătălie. Dar adevărul adevărat era că Giorgi voia să ia în stăpînire cîteva moşii de la confluenţa rîurilor, care făcuseră cîndva parte din principatul lui Gion. În cîmpia Pollogului drumurile străbăteau un pămînt moale, uşor

pentru copitele cailor, iar seara, caii păşteau pe săturate iarba grasă a păşunilor ce le trecea de glezne. Mai departe începu urcuşul printre pădurile de munte de unde abia se zăreau fîşii din cer.

Acum, din potcoavele animalelor săreau aşchii de piatră silicoasă. Mugurii pomilor plesniseră, şi pădurile aveau culoarea roşie, de parcă luaseră foc. Primăvara încerca aici să spargă găoacea iernii, ca puişorul în ou, şi soarele se arăta sporadic şi timid. Se aflau la două zile depărtare de cîmpul de luptă şi pe deasupra lor încă zburau cu un fîlfîit asurzitor stoluri de şoimi şi ciori atrase de mirosul stîrvurilor. Caii se adăpară la un pîrîu ; mai încolo apa se găsea pe sponci şi, din cauza culorii pietrelor, părea şi ea verde. Jur-împrejur verdeaţa era atît de aprinsă, încît şi ochii soldaţilor se înverziseră parcă. La deal, murmurul pîrîului se stinse, iar din piscuri cobora tăcerea şi răcoarea. Roua arginta iarba subţire şi, în ciuda primăverii, vremea se menţinea rece. Munţii erau pustii. Păstorii încă nu-şi părăsiseră colibele din păşunile de iernat, din vale, dar peste zece zile ele vor împresura pajiştile şi poienile din munţi. Armata urca în tăcere prin aerul curat, după ce două zile la rînd cîntase fără contenire şi se înşirase la nesfîrşit pe îngustele cărări. Numai mugetul vreunui bou ori nechezatul vreunui cal îi trăda existenţa, sau atunci cînd trecea prin defileuri şi poieni, unde bătea soarele şi se puteau zări umbrele soldaţilor. Skanderbeg, înfăşurat în şubă, se gîndea cufundat în liniştea albastră a potecilor. În depărtare, la întretăierea rîurilor, norii se ridicau cu repeziciune pe deasupra copacilor. Orice în natură se grăbea să ajungă undeva. El simţea acest avînt al tuturor lucrurilor, simţea cum îl pătrunde în linişte, fără zbucium şi îl împinge la dorinţa de a se gîndi la ele, dar în acelaşi timp îl neliniştea tropăitul metalic al calului lui Moisiu, ce venea în urma sa. Uneori i se părea că armăsarul se poticnea, ceea ce nu era adevărat, pentru că bravul călăreţ

îl conducea cu mînă sigură pe potecile umbroase ale muntelui. Kastrioti nu înțelegea de ce Moisiu fusese cuprins de furie și de mînie acum două zile, în atacul contra taberei turcești. Poate că își căutase moartea. Îi apăru din nou în minte, ca un fîlfîit de pasăre prin întuneric, rîsul de nepătruns și ochii de gheață, la lumina fulgerelor din dimineața aceea dinaintea luptei, cînd căpitanul îl întrebase : „Îi dăm drumul ?“ și cînd se sărutară, Moisiu îi alunecase din brațe, dornic să scape, să plece degrabă în iureșul bătăliei, din care nu vroia să se mai întoarcă. Își aminti cum se învîrtea în pîcla zorilor, acoperită de bubuitul tunurilor printre șirurile dușmane.

Skanderbeg se întoarse în șa și-i văzu chipul împietrit.

Moisiu își feri privirea, înfășurîndu-și frîul calului pe mînă.

GUSTUL NOROIULUI

În 1451, în primul an de stăpînire, sultanul Mehmet ridică în cinci luni fortăreața Rumeli-Hisar, pe celălalt mal al strîmtorii, deasupra Constantinopolului. Cele trei turnuri ale sale ce se ridicau ascuțite, veghind asupra mării, au fost construite de trei viziri sub supravegherea sultanului. Acolo munciră, zi și noapte, cinci mii de robi. Omenirea nu văzuse un asemenea ritm de zidire. Comandant al fortăreței a fost numit Zaganoz-pașa Albanezul, bărbatul Fatmei, sora lui Mehmet. Primul vas venețian care a încercat să intre în strîmtoare, fără să plătească vamă, a fost scufundat cu o singură ghiulea, iar marinarii în loc să fie salvați de oamenii de pe mal, au fost omorîți.

În 1452 sultanul i-a înfrînt pe cei doi despoți ai Moreii, frații împăratului Bizanțului. Prin ridicarea fortăreței și prin cucerirea Moreii, Constatinopolul a rămas izolat, iar împăratul a cerut în zadar ajutorul creștinității. Nimeni nu i-a trimis nici măcar un singur soldat. Sultanul nu a împiedicat Veneția să aducă grîu din Tesalia și a permis Europei să cumpere la Brusa mătase, porțelanuri, aduse pe drumul caravanelor din Arabia, din Iran și chiar din China și să dea în schimb arme de oțel. Turcia rămînea un tîrg deschis pentru țările prietene, în vreme ce statele dușmane nu puteau vinde nici cumpăra nimic.

La începutul anului 1453 sultanul a început asediul Constantinopolului. Orașul era apărat pe pămînt cu zi-

duri duble de 6 kilometri lungime, iar pe mare cu un lanț gros. Mehmet a adunat acolo toată forța imperiului, adică 250.000 de soldați. Se adunaseră și numeroși drept-credincioși, dornici să vadă cu ochii lor realizarea profeției lui Mohamed care spusese : „Pînă la urmă Constantinopolul va cădea. Fericit va fi sultanul care îl va cuceri.“ Șapte sute de oameni și cinci sute de perechi de boi cărară vreme de două luni de la Adrianopole tunul cel nou, invenția monstruoasă a unui neamț, care arunca ghiulele de șase sute de kilograme.

Noul sultan se învîrti trei luni în jurul orașului, ce părea de necucerit și pătrunse în strîmtoarea apărată de lanțul gros, trăgînd vasele pe o fîșie de uscat unsă cu smoală și acoperită cu frunziș, în vreme ce poarta de la răsărit a fost bătută cu tunul cel mare. La 29 mai turcii se năpustiră în orașul straniu și plin de bogății, mult visat de sultani.

Întreaga Europă a fost cuprinsă de panică și de surprindere. Toți presimțiră că va cădea Constantinopolul, dar nutreau speranța că se înșelaseră, la fel cum toți știm că sîntem muritori, dar fiecare speră că acest adevăr nu este valabil pentru dînsul. Acum orașul fusese cucerit, și această veste era cea mai cutremurătoare de la năvălirea hunilor lui Atila asupra Romei.

Mehmet, care se numi de îndată „Cuceritorul“, spuse că în trecut marii comandanți de oști au pornit din apus spre răsărit pentru a crea „împărăția universală“, în vreme ce el plecase invers.

Cine era acest diavol asiatic ce înșelase toată lumea de-a lungul a doi ani și apăruse pe neașteptate la încrucișarea lumilor ?

Maică-sa fusese o cadînă, fiica unui oarecare Abdulah. Cu toate că acesta nu avea nume de familie, se înțelege că era creștin. La vîrsta de doi ani copilul a fost trimis să crească și să se instruiască la Amazi, un pitoresc oraș din Anadol. La șase ani a devenit guvernatorul localității.

Era cel mai prost dintre toți învățăceii lui Hider-Celebi, și magisterul ceru sultanului încuviințarea să poată pune mîna pe bici pentru a-i băga băiatului în cap Coranul. Și în vreme ce învățătorul ședea lîngă el cu harapnicul, elevul spunea printre dinți că Profetul este o canalie și un hoț și că, dacă va cuceri Meka, va dăltui aceste cuvinte pe mormîntul său. Cînd băiatul deveni pretendent la tronul împărăției, Hider-Celebi era omul pe care viitorul sultan îl iubea și-l cinstea cel mai mult. Tînărul avea ochi reci ca moartea ; o fire închisă și pe neașteptate izbucnea în crize de furie. Atunci îneca oameni cu propriile sale mîini ca pe niște pui de găină.

Astfel de lucruri învățase „Cuceritorul" în Europa, în vremea copilăriei. Se spunea că maică-sa, cadîna, îl băgase în suflet, pe ascuns, învățăturile Sfintei Evanghelii și că el mai studiase istoria și literatura greacă, arabă și persană. Tîrziu de tot, Europa, luînd drept adevărate zvonurile că sultanul cunoscuse în copilărie litera sacră a Evangheliei, va urzi niște planuri foarte ciudate.

*

Clopotele și altarele tuturor bisericilor strigară pe două voci îndemnuri pentru a-l răzbuna pe împăratul „care căzuse ca un soldat sub zidurile Constantinopolului". Cîteva curți europene se făcuseră ecoul acestor chemări la luptă. Glasurile se ridicau pentru Justinian, dar inimile plîngeau pentru pierderea Mării Negre, devenită un „lac închis" al cuceritorului și pentru negoțul din răsărit, izvorul bucuriilor negustorilor italieni, care în decursul unei singure nopți căzuse în mîinile sultanului.

Dar tînărul stăpînitor îndulci amărăciunea Europei, confirmînd numirea la Constantinopol a unui patriarh ortodox și îl conduse el însuși, braț la braț, pe acest patriarh pe străzile orașului. În următoarele zile numi și un șef rabin pentru evrei. Sultanul lăsă să se înțeleagă că negoțul rămăsese liber și că, de fapt, nu se întîmplase nimic, doar că, acum, Constantinopolul se numea Istan-

bul. Europa renunță la armele pe care nici nu le atinsese. Ungaria, Veneția, Serbia alergară spre noua Capitală ca să reînnoiască tratatele cu Mehmet.

După ce acesta liniști spiritele în bătrînul continent, îi și dădu prima lovitură. Cuceri pe neașteptate Novoberdo, oraș recunoscut pentru minele sale de aur și argint, care dădeau 120.000 de ducați pe an, ajungînd pînă la Morava lîngă Krușevaț. Se întoarse din campanie cu 50.000 de robi și cu o pradă bogată de război. Alese dintre captivi oameni învățați și meseriași, fiindcă voia să facă din Istanbul orașul cel mai renumit și cel mai dezvoltat din lume. Cu această incursiune neașteptată, Mehmet pusese la încercare capacitatea și putința Europei de a se apăra, și se convinsese că nimeni și nimic nu-i va putea opri brațul cînd îi va da și următoarea lovitură. Cruciada era o melodramă și „vechea fortăreață" o scenă pe care jucau laolaltă cardinali și prinți fără tragere de inimă și fără de talent. Cuceritorul văzu calea liberă spre apus.

*

De frică Veneția nu interveni în nici un fel. Fără îndoială că sultanul de numai 22 de ani era însuși diavolul. Acum el ataca insulele din Marea Egee și își construia o flotă mare, după tehnica europeană. Ajuns la Novoberdo „Cuceritorul" amenința chiar teritoriile Republicii!

Singura forță pe uscat care îl putea opri în această parte a Europei era Skanderbeg. În aprilie 1452 el cîștigase la Pollog o nouă bătălie și îl omorîse pe Ibrahimbei, comandantul acestei a treia expediții a „Cuceritorului" contra Albaniei. De multă vreme sultanul nu mai cîștigase vreo luptă cu Kastrioti. Veneția schimbă politica față de Skanderbeg cu o repeziciune care ar fi trebuit să-l uluiască pe acesta, dacă nu i-ar fi cunoscut adevăratele motive. Senatul ordonă reprezentanților săi în Albania să se pună la dispoziția lui Giorgi și îi anunță pe

Dukaghini că nu-i va mai sprijini pe viitor împotriva lui Kastrioti.

Dar exista și o altă putere tot atît de interesată să-l atragă pe comandantul albanez de partea ei. Regele Alfons îi scrisese, supărat, dogelui Veneției că de trei ani nu-i plătise lui Skanderbeg renta promisă și că-i adăpostise pe dușmanii acestuia. Alfons îi trimise lui Giorgi copia scrisorii și îl invită la Neapole. Kastrioti acceptă invitația. „Serenissima", care cu puțin timp înainte, nu suferea nici aerul relațiilor lui Skanderbeg cu Neapole, îi puse la dispoziție un vas de război și ordonă guvernatorului Lejei să-l întovărășească, hotărîre fără precedent în diplomația sa.

Vranakonti îl povățui pe Giorgi să se păzească de cîinii care dorm. El, care îi arătase primul lui Skanderbeg drumul Neapolului, nu avea acum încredere în starea de lucruri din țară, liniștită la suprafață, și-l rugă să nu plece. Comandantul îl privi cu îndoială. Înțeleptul căpitan întoarse capul într-o parte și zîmbi cu părere de rău, cum făcuse cu doi ani în urmă, cînd se descoperise un complot împotriva lui Skanderbeg.

Atunci, la Krrabe, un grup de șapte atentatori, cinci turci și doi albanezi, plănuiseră uciderea lui Kastrioti. Giorgi Stresi a fost trimis ca să-i prindă, dar cei doi albanezi au murit și nu s-a știut niciodată în slujba cui erau. Toți au bănuit că fusese mîna lui Leka Dukaghini, dar acesta își probase cu dovezi nevinovăția și s-a împăcat cu Skanderbeg la Durës, în prezența principilor Albaniei și a unui trimis al papei ! Cine oare complotase, deci, cu turcii ? Vranakonti îi numise pe fiii lui Aranitu, pe Moisiu, Hamza și chiar pe Giorgi Stres. Skanderbeg se supărase că fuseseră pomenite numele nepoților săi și chiar al lui Moisiu, dar neîncrezătorul căpitan tot așa, cu capul întors într-o parte, zîmbise cu părere de rău că prietenul său credea că toți oamenii care îl urmau în lupte aveau sufletul curat.

Acum el întorcea capul ca un om ce suferă şi nu poate să vorbească fiindcă îi lipsesc faptele, care el ştia că există. Strădania sa se izbea de tăcerea şi neîncrederea lui Skanderbeg. Acestuia îi părea rău de Vranakonti, care, bolnav fiind, călărise toată noaptea de la Mat la Kruja. Începu să-i explice că statornicise legături diplomatice cu Ungaria şi Raguza, ţări ce ar putea intra într-o coaliţie balcanică, pentru că ele făceau parte din primul rînd de luptă împotriva turcilor. Dar această alianţă trebuia să cuprindă neapărat şi statele italiene, aflate în a doua linie de apărare, în vederea creării unui front european, în care urma să fie atrasă şi Burgundia. Astăzi Vaticanul, Neapole şi Veneţia se arătau grăbite de a ajuta Albania, avangarda luptei lor cu imperiul otoman. Venise vremea ca el să profite de această nelinişte, atrăgîndu-l de partea sa şi pe Alfons. Nu se mai putea duce politica de pe timpul lui Gion, cînd nu avea de ales decît între veneţieni şi turci. Ajuns la graniţele Kossovei, Mehmet ameninţa Albania. O nouă invazie a păgînilor se va revărsa în curînd asupra Europei. Sosise momentul ca alianţa lui Skanderbeg cu Neapole să se desăvîrşească, de aceea trebuia să plece acolo.

Vranakonti îl asculta cu răbdare. I se părea că pentru prima dată vedea lucrurile, pe care Kastrioti le făcea de multă vreme, în adevărata lor lumină. Acesta îşi amintise cu durere de Gion, tatăl său, cuprins probabil de îndelungi frămîntări şi nelinişti. Bănuia şi el că treburile nu mergeau bine în ţară, şi de tulburare părul i se zbîrlise ca la animale înaintea cutremurului.

— Tu, acolo la Mat auzi lucrurile umflate, spuse Giorgi.

— În străfundul pămîntului se aude şi mai bine, răspunse Vranakonti.

— Depinde de ureche, glumi Skanderbeg.

Căpitanul îl privi lung, cu sprîncenele încruntate, cu ochii arzînd de friguri şi îi zise :

— Cerchezii au obiceiul să ceară singuri ceea ce le trebuie ? Nu cumva ei apelează și la intermediari ?

Vranakonti îi propuse pe Vladani și Tanuș să se ducă soli la Neapole. Pînă la sfîrșit, pentru a face pe placul prietenilor, Kastrioti consimți să trimeată în regat pe căpitanii Pal Kuka, Gion Perlati și Nicola Erisia cu un mesaj foarte clar : albanezii vor elibera mai întîi Beratul, dacă regele le va da tunuri, arme și specialiști, apoi vor cuceri Vlora și Kanina. Toate aceste fortărețe vor fi puse sub protecția regelui, ca și Kruja. Cu aceleași forțe vor ataca la răsărit, Sfetigradul.

Alfons a fost bucuros la culme. Fără a intra el însuși în conflict cu turcii, va pune mîna pe Vlora, cel mai apropiat punct de Brindisi și de Bari, deschizînd principalul drum spre Balcani. Suveranul i-a promis cinci tunuri grele, șaptesprezece ușoare, materiale pentru fortificații și o mie de soldați, pregătiți în asaltul și distrugerea zidurilor de cetate. I-a trimis lui Skanderbeg daruri, i-a plătit renta fără să pomenească nimic despre birul pe care nu-l primise niciodată de la încheierea tratatului.

*

Ramon d'Orfata un nobil inteligent, solul regelui Alfons a ajuns la Kruja la sfîrșitul lui martie 1454. În prezența militarilor principatului Arberiei și a unor prieteni, în fortăreață a avut loc o ceremonie cu prilejul trimisului i s-au dat cheile porții. Părintele Ștefan a ținut un discurs și a amintit că în urmă cu 120 de ani un alt renumit napolitan, căpitanul Narzon de Tuziaco, fusese primit în cetate, ca sol al regelui. Ramon a citit un decret, potrivit căruia Alfons recunoștea drepturile și privilegiile orașului proclamate în vremurile vechi de împărații Constantinopolului și reînnoite mai tîrziu de toți regii ce au stăpînit cetatea.

Actul părea ciudat. Nimănui nu-i trecea prin minte să ceară confirmarea asupra drepturilor și proprietăților,

iar vremea suveranilor străini trecuse, dar, fiindcă Alfons al Neapolelui dorea să-şi arate generozitatea, darul său a fost primit cu multe zîmbete. După cum se vedea, se vor juca nişte comedii, cum fusese aceea cu înmînarea cheiei fortăreţii, prevăzute în planurile lui Skanderbeg, care asculta discursurile cu seriozitate.

Venirea străinilor nu a adus vreo schimbare în viaţa de zi cu zi a cetăţii, numai că lucrurile stîrniseră o groază de discuţii şi zvonuri. Pe străzile Krujei circulau vorbe despre comportarea şi obiceiurile acestor străini. La început, nimeni nu le dădea prea mare importanţă, apoi ele se înmulţiră, ca din senin, şi se înveninară. Oamenii forfoteau, şuşotind vrute şi nevrute. Unii, care pînă atunci nu deschiseseră niciodată gura, începură să cleveteaască pe ascuns, pe la colţuri de stradă şi pe sub streşinile caselor.

— Cei o sută de soldaţi care ne-au venit sînt îmbrăcaţi în fier. Fiecăruia îi trebuie cîte un meşter făurar să-l îmbrace, să-i potrivească armura şi să-l dezbrace.

— Vor fi puşi ca nişte momîi pe lîngă ziduri ca să-i sperie pe turci.

— Aceştia nu sînt decît începutul. Vei vedea că mai tîrziu vor veni şi alţii.

— Au cerut biserica Sfîntului Gheorghe, unde au de gînd să aducă un preot de-al lor.

— Cel puţin să ne lase biserica Sfîntul Andrei.

— Străinul s-a stabilit la Kruja. El va strînge dările.

— Mi se pare că nu ai dormit bine. Giorgi va şti să profite de ei. Dînsul trage toate sforile.

— Asta este adevărat. Dar putea să tragă foloase şi de pe urma Veneţiei, fără să fie nevoit să-i aducă pe aştia.

— Se spune că drapelul nostru se va schimba.

— Pentru asemenea cuvinte meriţi să fii bătut în piaţa mare.

Primăvara era agitată, ca şi cum prin aer mişunau roiuri de viespi. Vorbele se împrăştiară o săptămînă, apoi

încetară. Şi mai înainte la fortăreaţă slujiseră oşteni străini, iar cei care sosiseră acum se purtau cu temere şi aproape că nu treceau poarta. Bîrfelile „limbilor de viespi", cum le numise Vranakonti, se retraseră în ascunzişurile unor bogătaşi, trîntori, care aveau timp să se ocupe de aşa ceva, şi de acolo, profitînd de ocazie, uneori încercau să iasă din nou pe străzi, dar poporul nu le mai lua în seamă. Nimic nu se schimbase în viaţa sa. Se apropia vremea primului seceriş, al transhumanţei turmelor, şi pentru că nu se făcuse o nouă chemare sub arme, tot omul se zorea la treburile lui.

Pînă la urmă, Skanderbeg simţise în spate suflarea rece a clevetirilor, rostite prosteşte chiar de unii conducători din jurul său şi se supărase, fiindcă ele curgeau ca o apă pe sub pămînt, fără să-i poţi afla cursul şi izvoarele. Însă nu avea vreme să se ocupe de fleacuri!

Renumiţii meşteri napolitani i-au prezentat schiţele pentru refacerea fortăreţei pe care el vroia s-o mărească şi s-o întărească. Zidurile Krujei nu rezistaseră ghiulelelor de 200 de kilograme ale lui Murat, iar acum se vorbea despre unele de trei ori mai grele. Ele, adică zidurile, urma să fie extinse în nord pînă la stînca muntelui, iar în locurile joase, vor fi înălţate la 20 de metri.

În partea de apus şi de sud a Albaniei, în vecinătatea Taslosëi, vor fi construite turnuri rotunde, capabile să înfrunte orice bombardament. De acolo Skanderbeg a plecat la Modrice pe Drin, ca să se întîlnească cu Giorgi Stres Balş, cel ce conducea lucrările fortăreţei în construcţie. Kastrioti l-a invitat pe Ramon la o vînătoare, de unde urma să facă o vizită la cetăţile care trebuiau fortificate. Către sfîrşitul lunii aprilie au pornit spre capul Rodon. Îl numea pe napolitan „nobilul nostru prieten şi sol". Ramon era într-adevăr un cavaler şi un vînător de clasă şi destul de înţelept pentru a înţelege că tot rostul său se limita la menţinerea titlului ce se va folosi în corespondenţa cu cancelaria regelui. Skanderbeg i-a povestit despre fortăreaţa care se va înălţa la Rodon, spu-

nîndu-i că, chiar dacă aceasta nu va deveni un adevărat port, ori nici măcar un oraș adevărat, tot va fi un punct de debarcare apărat pentru vasele regatului și care nu va depinde de Veneția. În încheiere, Giorgi ceru ca regele să plătească jumătate din cheltuieli. „Nobilul prieten și sol" trimise o scrisoare în acest sens lui Alfons.

Oamenii din principatul Arberiei trebăluiau ca furnicile, și întreaga țară se grăbea să profite de răstimpul de pace. Pentru Skanderbeg situația părea mulțumitoare, dar el simțea că, pe ascuns și incontinuu, mormîntul se adîncea în jurul său. Mîhnirea îl cuprinsese din cap pînă-n picioare. Nu mai primea sfaturi de la nimeni și pe prieteni îi privea cu ironie. Se închisese în sine, ca într-o carapace, hotărît să meargă înainte, să nu vadă și să nu audă nimic, și prin aceste purtări le dezvăluia dușmanilor punctele slabe unde putea fi lovit.

*

În mai 1455 cavalerul Pelerino din Palermo sosi în Albania cu 800 de artileriști și specialiști, împreună cu tunurile respective și aduse o veste bună, pregătirea unei cruciade. Noul papă, Calist al III-lea, proclamase din prima zi lupta creștinătății împotriva turcilor care era singurul scop al vieții lui. În curînd va porni cruciada, mai ales că sultanul se afla în Asia, luptînd cu emirul Karamaniei. Alfons părea că-și îndeplinește promisiunile făcute lui Kastrioti, papa cel nou va începe cruciada, Albania avea în spate o Veneție binevoitoare, înăuntrul țării se desfășurau lucrări de construire și întărire a cetăților, dușmăniile fățișe dintre principi și Skanderbeg se domoliseră, într-un cuvînt era perioada cea mai fericită pentru Giorgi de la izbucnirea răscoalei împotriva turcilor pînă atunci. Sosise vremea să înceapă campania din sud. Se simțea acum ca un om care s-a refăcut, după ce mult timp dormise rău, cu dureri în oase. Anul greu al foametei, atentatele, clevetirile și neîncrederea oamenilor, toate

acestea trecuseră, rămăseseră undeva, în urmă. Dacă va ocupa Beratul, la sud, Sfetigradul și Modrice, la răsărit, va închide căile de pătrundere a dușmanului spre centrul Albaniei. Astfel, toți se vor uni cu credință, la bine și la rău, în jurul conducătorului Ligei de la Leja pentru a străbate apoi drumuri încă nebătute.

Skanderbeg făcu o vizită italienilor lui Pelerino, încartiruiți jos, în cîmpie, și rămase mulțumit de gradul lor de pregătire, de calitatea tunurilor și a materialelor. Regele Neapolelui, bătrîn și slab la minte, care cîntărea cu minuțiozitate orice acțiune și folosea cu destul succes umorul în politică, le spuse ofițerilor săi înainte de a-i trimite la Kruja : „Veți pleca în Albania. Acolo veți întîlni bărbații cei mai viteji și mai chipeși din Balcani, iar femeile sînt nespus de frumoase. Sînt mîndri și tăcuți, dar primitori și credincioși. Numai că devin din cale afară de răzbunători, dacă vă atingeți de femeile lor."

În aceeași zi i-a scris lui Skanderbeg : „Luminate prinț și dragul nostru fiu. Acești ostași sînt foarte periculoși, atît în lupta cu dușmanul, cît și pentru sexul slab. De aceea pune-i la muncă și pentru orice eventualitate, ferecă ușile și ferestrele cetății."

Lui Skanderbeg nu i-a plăcut gluma. Peste o lună avea să-i trimită pe „soldații periculoși" într-un loc unde le va trece dorința de rîs și de petreceri.

*

La începutul lui iulie, Muzaka Topia cu 3.000 de călăreți și 2.000 de pedestrași porni asediul fortăreței Berat și alesese locurile taberelor. Peste o săptămînă ajunse acolo și Giorgi Aranitu cu 6.000 de soldați. După tratatele încheiate cu Neapole, relațiile socrului cu ginerele se îmbunătățiseră, și acum, cînd operațiunile militare urmau să se desfășoare pe domeniile bătrînului, el își adună fără șovăire toate forțele pe care le avea. Skanderbeg plecă, la rîndul lui, înspre cetate, cu 2.000 de oșteni din

garda Krutană. Armata ce încercuia Beratul, împreună cu italienii, număra 14.000 de persoane.

Muzaka se stabili în fața porții de răsărit, Aranitu, în cîmpie, la poalele colinelor de la sud-est, iar Skanderbeg, sus, în cîmpia Dusa și în pădurea Gricë, liber de a interveni la momentul potrivit. Artileria începu cu bombardament susținut. Fortăreața se acoperi de fum, și ecoul bubuitul tunurilor răzbătea pînă în susul rîului. Toți crezuseră că vechea cetate, în urma acelei dezlănțuiri, își va deschide porțile, iar zidurile i se vor nărui, dar cînd fumul se risipi, ea rezista tot atît de neatinsă ca și înainte. De multă vreme fortăreața împrumutase culoarea colinelor, pe care era înălțată și înfruntase atacurile și asediile tuturor armatelor. Skanderbeg îi spuse lui Hamza că trebuiau să instaleze pe coasta Sfîntul Ilie încă trei tunuri mari, ca să bată în zidurile de deasupra porții, și își dădu seama că scările nu erau suficiente. În acel moment comandantul turc al Beratului trimise un sol pentru parlamentări. El transmise că acceptă predarea cetății, dacă în decurs de 30 de zile nu va primi ajutoare de la sultan și cu condiția ca garnizoana să fie lăsată în viață. Măsurînd în gînd timpul și distanța, Kastrioti încuviință un armistițiu de 15 zile. În caz că va cîștiga Beratul fără vărsare de sînge, ar însemna un pas în plus pentru cucerirea Kaninei și a Sfetigradului. În așteptarea deznodămîntului, încălecă și porni să inspecteze gărzile de la Cele Trei Vîrfuri ale Glavei.

Vîrfurile colinei Glava ieșeau din pămînt ca trei ouă mari și netede. Două dintre ele ședeau drepte, cu vîrfurile în sus, iar al treilea, culcat pe o parte. Nu se potriveau de loc cu peisajul înconjurător, păreau de prisos, asemenea unor venetici, pripășiți acolo cine știe de unde și care nu se înțeleg în nici o limbă. Fiindcă erau atît de netede, atît de nepotrivite, fără vreun folos și atît de ascunse și pentru că nimeni nu le înțelegea rostul, călătorul nu le dădea atenție și întorcea capul în altă

parte. Și cu toate acestea, ele rămîneau acolo ca trei ouă mari, cenușii, din pămînt tare și care fuseseră bătute de toate vînturile pe acea creastă golașă.

Mai jos de ele, prin cețurile subțiri, se deslușea mlaștina de la poalele colinelor Tepelenei, neagră din cauza ierbii de un verde-închis și a strujenilor ursului, încît părea un fund mare. În față, se ridicau munții semeți ai Kurveleșului, înverziți dimineața și albăstrii la amiază. Ei erau încadrați la răsărit și la nord de masivele Trebeșinë și Tomor. Regiunea părea un loc fără de ieșire, dar la poalele munților se rostogolea cu mult zor rîul Viosa.

„Apele care curg cu repeziciune spală pămîntul, în vreme ce apa care cade picătură cu picătură roade și piatra", obișnuia să rostească deseori Vranakonti acest proverb. Viosa, ca și Drinul ce se varsă în ea, au netezit albia pentru a ajunge la mare, deschizînd un drum cu locurile învecinate prin care se făcea comerț și se întreținea legăturile de tot felul, dar pe unde putea pătrunde și dușmanul. Aici munții nu fac o pavăză de apărare, ca în nord, aici ei amenință sudul cu crestele lor înălțate pînă în cer, ca niște armăsari ridicați în două picioare, gata să-și ia avîntul, apoi se revarsă în văi, deschizînd alte drumuri, care sînt, în același timp, lungi capcane, foarte greu de străbătut. În trecut, pe aceste meleaguri, luptele desfășurate au fost crîncene și fără speranță pentru cei care intrau în defileul muntos.

La Cele Trei Vîrfuri vîntul sufla ca un vaier ușor. Se văita spiritul lui Balș al II-lea, omul care unise Albania și a pierdut într-o zi pe cîmpia din apropierea mării tot ceea ce adunase o viață întreagă. Umbra lui aluneca pe întinsul mlaștinei și pe la poalele munților, fiindcă nu-l primise pămîntul care îl trădase și îl lovise crunt.

Cînd ajunse în apropierea comandantului gărzilor, Skanderbeg strigă :

— Drumul este acoperit cu tufișuri de stejari și de goruni.

— Nu-i nimic. Patrulele vor trece zi și noapte pînă dincolo de culmea Kicot, răspunse comandantul în dialect local, rostind cuvintele mai profund, mai gutural.

Deși se afla în vecinătatea fortărețelor ocupate de turci, Berat, Kanina și Sfetigrad, regiunea aceasta Kurveleși, Skrapari, Keleyva, Leskovik, era un teritoriu liber, care nu suferise niciodată jugul străin, ca dovadă că, la Butrint, Zenebishii reveniseră în cetatea lor, Civrili!

— Vom prînzi cu voi, îl înștiință Kastrioti pe ofițer.

— Cred că nu cumva ți-a trecut prin minte să pleci fără să mănînci la noi. Masa e gata. După aceea te vei odihni cîteva ceasuri ca să călătorești pe răcoare.

Comandantul gărzii se sculă în picioare și plecă spre oamenii săi, fără să aștepte vreun răspuns.

Iarba de pe pășunile acestor munți se numește „chica voinicului" și, după ce o pasc, oile ling sare, de aceea carnea lor are un gust deosebit, spuse Gion Anamali, care ședea întins pe pajiște, mîngîindu-și barba. Cînd venise încoace zărise urme de porci mistreți și acum tăcea, gîndindu-se că după victorie va merge trei zile la vînătoare.

Skanderbeg se gîndea la bărbații din sud care erau mai scunzi ca cei din nord, întocmai ca vegetația deasă, răsucită, greu de străbătut de pe coline. Niciodată nu coborîse atît de jos, în sud. Întotdeauna se învîrtise în jurul Krujei și a munților de la nord, în vreme ce inima limbii albaneze se afla aici. De doisprezece ani simțise zi și noapte atracția sudului, așa cum te atrag lumina și răsăriturile de soare, dar tot amînase să pornească într-acolo. Prilejul se ivise odată cu hotărîrea de a cuceri Beratul, împreună cu celelalte fortărețe din împrejurimi, și Kastrioti era convins că el nu va păți ceea ce pățise Baiș al II-lea. Moisiu nu-l însoțise pe Skanderbeg. Lăsase să se înțeleagă că avea motive întemeiate care îl împiedicaseră să vină. În acest sens, cu o zi înainte de plecarea armatei spre sud, îi trimisese vorbă lui Skanderbeg că turcii pregăteau ceva în Macedonia și nu pu-

tea să se îndepărteze de graniță. Vranakonti ajunsese bolnav la Kruja, și Giorgi îl convinse să rămînă acolo, însă ceilalți conducători, atenți la „limbile viespilor", spuseseră : „Să ia Beratul cu cei care i-a adus din afară, fiindcă tot lor li-l va da". Înțeleptul căpitan cu ochii arzînd de febră îl rugase să fie atent. Nu-i nimic, va cuceri cetatea și fără ajutorul lor, cu atît mai bine. Îl va instala acolo pe Muzaka și apoi, cu aceleași forțe, se va îndrepta către Sfetigrad, cu toate că Aranitu ar fi vrut să atace Vlora. Dar nu conta, pentru că, fie la sud, fie la răsărit, oriunde, tot pămîntul limbii albaneze se numea. Miile de glasuri strigau la fel, și sunetele graiului strămoșesc se răspîndea peste firele de iarbă și peste pietre. Giorgi ar fi vrut să se lungească la pămînt și să rămînă nemișcat, lipit de el. Se uită de jur împrejur, ridicîndu-se în picioare tulburat, cu mîinile întinse de-a lungul șalvarilor, și privi din nou drumul care se răsucea prin vîrful colinelor acoperite de stejari. Era singura cale pe unde putea să vină dușmanul. Cealaltă, dinspre Vlora, era păzită de Aranitu.

— Ce-i cu sîngele tău ? îl întrebă Gion Anamali, sprijinit într-un genunchi și scrutîndu-l pe Skanderbeg cu o căutătură îngrijorată.

Acesta avea fața colorată roșu-închis, cu vinișoare aprinse, gata să plesnească. Și căpitanul obișnuia să-și pună lipitori de două ori pe an, primăvara și toamna.

— Dar de ce ? se miră Kastrioti. Dacă am mai mult sînge, îl fac cadou turcului, glumi el, ducîndu-și mîna la grumaz, ca și cum ar fi vrut să îndepărteze lipitorile.

Pe la miezul nopții Skanderbeg reveni la Hamza și acesta îi aduse la cunoștință că turcii ridicau pe întuneric zidurile dărîmate și făceau noi întărituri. Dimineață, Giorgi coborî pînă pe coasta Sfîntul Ilie și văzu cu proprii săi ochi ceea ce-i spusese căpitanul.

Înfuriat, ordonă începerea bombardamentului și pregătirea atacului. De astă dată se prezentă în fața lui însuși comandantul turc al cetății.

— Ai călcat înțelegerea. Nu ești un om de cuvînt, îl mustră Kastrioti.

— Cînd va sosi beiberbeiul, sau chiar sultanul, ce le voi spune despre zidurile năruite, răspunse turcul, dezvinovățindu-se, lăsîndu-l pe Giorgi descumpănit. Eu am fost un soldat eliberat din sclavie și prin cinste și rîvnă am devenit pașă, iar acum nu vreau să fac de rușine numele de ostaș. Am comandat multe fortărețe, continuă turcul destăinuirile, și nici pe a voastră nu doresc să v-o predau stricată, dacă aceasta va fi voința lui Allah.

— Nu este cinstit să-ți calci cuvîntul și să lucrezi noaptea, ca un hoț, nu se lăsă înduplecat Skanderbeg.

— Construim noaptea din pricina căldurii, și ceea ce ridicăm tot se vede ziua. Nu ascundem nimic.

Pașa vorbea cu multă îndrăzneală, privindu-l în ochi pe Giorgi și clătinînd din cap fără contenire, de parcă nu i-ar fi fost înșurubat bine în gît. Pe deasupra mai era și miop. Explica cu convingere totul, părînd că este sincer. Skanderbeg izbucni în rîs.

— Să nu mai puneți mîna pe nici o piatră, pe nici o scîndură. Ți-au rămas încă nouă zile din termenul asupra căruia ne-am învoit.

— Așa să fie, încuviință pașa.

*

Nu s-a aflat niciodată dacă prima gardă albaneză, formată din 50 de oameni, de la Vîrfurile Glavei, ca și cea de a doua, de 20 de soldați, de la muntele Gorice, deasupra Beratului, fuseseră nimicite prin surprindere sau trădaseră și se predaseră.

Isa-bei Evrenozi, cu 40.000 de călăreți împărțiți în trei coloane, năvăli la Osum, unde găsi armata albaneză tocmai cînd își spăla rufele, întinsă, dormind la umbră din cauza arșiței, și o altă parte în corturi, desbrăcată și

descălțată, în vreme ce caii hoinăreau prin cîmpie sau se băltăceau în rîu.

Muzaka Topia juca zaruri cu Pelerino din Palermo, cînd se auziră strigătele : „Turcii ! Turcii“ dar căpitanul rîse, fiindcă se gîndea că soldații se distrează și glumesc, așa cum făceau în fiecare zi, speriindu-se unii pe alții. Căpitanul zornăi paharul și aruncă zarurile, gîndindu-se că acum ori va cîștiga, ori va pierde totul. „Te-am prins, prietene !“ strigă el cînd văzu că dăduse „șase-șase“.

Evrenozi căzu ca un trăznet asupra taberei lui Muzaka. Gonise nebunește zece zile ca să salveze Beratul și să-l ia prin surprindere pe Skanderbeg. Sultanul plecase din Asia mică cu jumătate din cavaleria sa îmbarcată pe vase, spunînd că se întoarce în patrie. Cealaltă jumătate, adunată din Macedonia, se afla la Ianina. Aflîndu-se cu grosul armatei în Asia, Mehmet dădea cu oaste de strînsură un atac în Europa, neașteptat și puternic, pentru ca bătrînului continent să-i iasă din cap că poate să profite în lipsa lui. Dacă reușea această lovitură, Evrenozi urma să ajungă cel mai de seamă general al Turciei, dacă nu, avea să plătească cu capul.

În vreme ce turcii dăduseră iama în tabăra lui Muzaka, vărul său, Ianuși Topia, supărat că Skanderbeg îi dăduse cumnatului său comanda, se străduia să adune oștenii împrăștiați și să mențină pozițiile. El rîndui arcașii, pușcașii și așteptă primul atac, însă nu putu rezista și se retrase cu pierderi mari. Aranitu, luat tot pe neașteptate ca și Muzaka, își dădu seama ce nenorocire îi căzuse pe cap și încercă să scape traversînd cîmpia, pentru a ajunge sus, pe colină. Căpitanul lupta și se retrăgea cu ultimele puteri.

Cu o zi înainte, Skanderbeg cu 1.000 de călăreți din garda crutană vizitase mica fortăreață a lui Balș, aflată la jumătatea drumului care lega Beratul de Vlora și noaptea se reîntorsese în codrii Tomorului ca să taie lemne pentru întărirea pozițiilor din fața cetății asediate. Mîn-

case de prînz și tocmai dormea, cînd i se aduse la cunoștință că turcii au năvălit la Berat cu o armată uriașă.

A alergat două ceasuri în goana calului, sub un soare nemilos, pentru a ajunge la cetate. Credea că era vorba de un atac turcesc contra Vlorei, cu scopul să aducă noi trupe în fortăreață și că Aranitu, care apăra acel drum îl va respinge cu ușurință. Descălecă și rămase ca ieșit din minți, cînd văzu cîmpia și rîul întoarse pe dos de un dușman ce năvălise asupra lor ca un uliu, ridicînd nori de praf și care părea că este cîtă frunză și iarbă. Parcă se deschisese pămîntul, munții se năruiseră, iar marea se revărsase. Hamza ieșise în întîmpinarea unchiului său cu cealaltă parte a gărzii și, văzîndu-l în ce hal era, îl scuturâ încet de braț, ca să-l trezească la realitate. Skanderbeg întoarse capul și, în spatele tînărului căpitan, zări fortăreața. Deasupra ei se oprise în loc soarele, ca un ochi de foc atoatevăzător. Porțile erau închise. Oare pașa respecta armistițiul, sau stătea închis cu un scop anume ? Giorgi privi din nou în jos, atent să deslușească ce se întîmpla acolo, la poalele colinelor. Tresări, ca trezit din somn, și Hamza îl lăsă să vadă singur și să aleagă ceea ce trebuia făcut.

— Înainte ! strigă Skanderbeg. Nu avea nimic de ales, armata era pierdută, și doar un atac, menit să oprească năvala turcilor și să le dea vreme răniților ca să se retragă, mai putea salva ceva.

Cînd întunericul coborî asupra rîului, Kastrioti, rupt de oboseală, pricepu că în fața sa și în ambele flancuri se găseau numai dușmani, care risipiseră întreaga oaste albaneză. Cei ce reușiseră să scape, probabil că acum se aflau undeva, departe. Inamicul îl împresura, și rîndurile gărzii din spatele lui se răriseră. Continua să lupte cu înverșunare în cîmp deschis, orbit de furie și obidă, dar își dădea seama că totul era în zadar, așa că, pînă la urmă, se retrase și el pe colină. Evrenezi nu-l urmări. Călcînd în picioarele cailor cadavrele a 5.000 de soldați, ge-

neralul credea că nimicise toată lumea albaneză și că-i scăpase cîteva companii de oșteni și aceia răniți și terfeliți. Văzu apoi că Skanderbeg ieșise din încercuire. Ca un adevărat drept-credincios, pașa căzu în genunchi pentru rugăciunea de seară. Se gîndea că Allah îi dăduse victoria, dar nu vroia ca numelui său să-i ofere nemurirea.

Soarta se ridicase împotriva lui Skanderbeg, obosită de victoriile lui, și îl lovise crunt cu cravașa. El care se lua de piept cu oricine pentru viața unui soldat, pierduse acum într-un mod rușinos, fără nici o scuză, în numai trei ore, 5.000 de oameni, iar alți 2.000 erau grav răniți. Jumătate din armata care asediase Beratul fusese distrusă. Din 800 de napolitani rămăseseră în viață, fugind desculți și în cămașă, vreo 300, care urmau să-i povestească mai tîrziu regelui că scăpaseră ca prin minune, grație ultimului atac al lui Skanderbeg, „ce dăduse dovadă de un eroism nemaipomenit, năvălind în mijlocul dușmanului cu ghioaga și cu sabia în mîini". Dar știrea ajunse la Neapole înaintea supraviețuitorilor și toți îl căinară pe Alfons pentru această grea nenorocire. Acolo erau obișnuiți să piardă într-o luptă cîteva zeci de oameni, așa că cinci sute de morți într-o singură zi însemna pentru regele Neapolului, aliatul lui Skanderbeg, o înspăimîntătoare catastrofă.

Kastrioti călărea, la pas, în întuneric. Fusese nevoit pentru prima dată să fugă din fața dușmanului, și în gură simțea gustul amar al noroiului. În spatele lui veneau tăcuți soldații, care murmurau în șoaptă vreun cuvînt, doar atunci cînd cineva se poticnea în mers și aceste voci îi aduceau aminte că viața încă nu se stinsese definitiv. Ea se tîra la deal, în frunte cu nefericitul comandant, care semăna cu un mort cocoțat în șaua calului.

Trecuse de miezul nopții. Luna ieșise și lumina ei se îngemăna la răsărit cu zorile în vreme ce soldații se opriră la o moară pe rîul Devol. Hamza îl sfătui pe Giorgi să

descalece, fiindcă pîrîul era repede și adînc și să intre în moară ca să se odihnească. Apa vuia în ulucul de lemn și se prăvălea în întunecimea cascadei. Kastrioti își aduse aminte că moara nu măcina de multă vreme. El se ținu după Gion Anamali, care îi lumina drumul cu o torță și pătrunse în camera veche a morarului. Dușumeaua scîrțîia ca niște oase sfărîmate. Deasupra atîrna scheletul descărnat al acoperișului, iar din zidurile strîmbe ieșeau cocoașe negre. Pentru o clipă i se păru că moara se zgîlțîia, și el se propti bine pe picioare. Anamali aruncă o manta pe o saltea de paie și îi spuse să se întindă pe ea, dar el nu voi. Apoi își aruncă coiful din cap, se lungi pe saltea și rămase nemișcat fiindcă și aceasta scîrțîia. Vuietul cascadei răzbătea neîntrerupt de sub dușumea, și lui i se păru că roata se învîrtea, dar își aminti că moara era părăsită. Prin fereastra zăbrelită cu trei bare de fier se vedea colina de peste rîu, pe jumătate luminată de lună și de revărsarea zorilor. Giorgi se întoarse cu fața la perete. Afară se simțea pulsația vieții de care Skanderbeg dorea să se izoleze.

Soarele lumina grajdul morii, cînd Kastrioti se trezi și își dădu seama că dormise adînc. Privi împrejur și în mijlocul grajdului zări o pisică jucîndu-se pe dușumeaua nelustruită cu razele care pătrundeau prin spărtura ușii. Ea se plictisi de acest joc și porni alene drept către o bortă din zid, pe unde intra și ieșea. Apoi observă bîrna mare a acoperișului, strîmbă și veche, și se minună cîtă greutate putea ea să susțină. Ședea nemișcat, absent la ceea ce i se perinda pe dinaintea ochilor. Auzi oamenii care vorbeau afară cu voce joasă și realitatea reveni încet-încet în mintea lui, învăluindu-l ca o pată întunecoasă și tăindu-i răsuflarea. Acum trebiua să-și înfrîngă neliniștea și să apară în fața soldaților, însă aceasta se cuibărise și creștea în sufletul său și nu putea să și-o reprime prin voința care-i fusese lovită și înșelată. Se sculă, simțind în gură gustul sărat al sîngelui.

În bătătura morii îl aștepta Hamza, care vroia să pară vesel și nepăsător.

— Evrenozi s-a retras dincolo de Berat. Au sosit o mulțime de întîrziați și răniți, îi comunică el și, vrînd să continue, se opri cînd văzu chipul ca de ceară al unchiului său, plin de sudoare și cu picături de sînge pe bărbie.

— Răniților daţi-le cai ! ordonă Skanderbeg.

— Au primit toți și au pornit la drum. Am trimis patrule să mai caute și pe alții, răspunse Hamza.

Giorgi înălță capul și-l privi. Îi văzu nasul proeminent al Kastrioților, fruntea înaltă și bărbia lor puternică. Și toată mila pentru neamul lor, răscolită pe neașteptate, se concentră în acea clipă asupra nepotului său. Dar zări și ochii lui albaștri care-l cercetau cu o curiozitate rece și neîncrezătoare, așa cum obișnuia să-l privească în ultimii ani, și căldura din suflet i se stinse. „Să fi avut mamă-sa, turcoaica, ochii albaștri ?“

De cînd cobora călare la vale începu să se simtă mai bine. Trecură apoi rîul adînc pînă la burta cailor și ieșiră în cîmpie. Răniții, care scăpaseră noaptea de turci, călăreau la pas, iar ceilalți soldați, pe jos, se trăgeau la o parte din calea sa și-l priveau pe furiș, cu capul în pămînt. De ce își ascundeau ochii și se fereau în lături, ca dezertorii ?

Skanderbeg strînse frîul calului și porni în galop. Starea de neliniște îl cuprinse din nou. Din spate sufla un vînt cu miros de sînge. După ce depăși întreaga gloată de oșteni, slăbi frîul. Ieri, cînd văzuse armata călcată în picioare de Evrenozi, nu avusese vreme să-și dea seama de proporțiile dezastrului, fiindcă se aruncase ca turbat în vîltoarea luptei ca să salveze ce se mai putea salva, însă pe parcursul retragerii știrile îi veniseră una după alta. Muzaka fusese ucis, Tanuș rănit, iar Aranitu scăpase. Nu se știa numărul precis al morților, dar turcii nu luaseră robi, pentru că albanezii se apăraseră din răsputeri și, cînd dușmanul îi dovedise, se retrăseseră. Și păgînii căzuseră cu duiumul. Pe măsură ce soseau noi

veşti, imaginea luptei se schimba, învăluită în incertitudine ca o fantomă, dar un lucru era clar, şi acesta îl urmărea de-a lungul drumului, ca o idee fixă, şi anume, că bătălia fusese pierdută şi armata distrusă. El ascultase somnolent ştiri şi rapoarte, însă nu era în stare să se gîndească la ceva. Apoi adormise şi se sculase răvăşit. Acum soarele strălucea, era linişte, realitatea apărea la tot pasul, putea fi atinsă cu mîna, şi din firele de iarbă pîrjolită, din poamele strivite, din piatră începu să curgă amărăciunea adevărată şi fără speranţă.

*

Norodul, în frunte cu Mamiţa, Tanuş, care era rănit, Vranakonti, scuturat de friguri, şi Vladan Giurica a pornit spre Berat să-şi caute morţii. Evrenozi ceruse un ducat pentru fiecare trup şi Vladan acceptase.

Colinele fortăreţei erau acoperite cu cadavre ciopîrţite şi sfîrtecate şi trebuia să potriveşti cărui trup îi aparţinea un braţ sau vreun picior. Capetele lipseau. Paşa le dăduse voie soldaţilor să ia armele, vestmintele şi ţestele duşmanilor, şi pe acestea din urmă să le umple cu paie ca să le vîndă copiilor la Adrianopole ori la Istambul.

Dar adevăratul dezastru se întîmplase jos, pe ambele maluri ale rîului. Aici leşurile erau claie peste grămadă, ca ştiuleţii de porumb, şi bătute de vînt. Turcii, în furia lor, hăcuiseră cadavrele şi nu se mai cunoştea nimic dintr-însele. Această privelişte îngrozitoare îi uscă norodului lacrimile de pe obraji. Ţipetele încetară, amărăciunea cuprinse sufletele tuturor şi fiecare ridică ochii spre tovarăşul său, în tăcere, fără să-şi zgîirie faţa. Pămîntul mirosea a hoit şi mustea de carne şi sînge, nemaiputînd suporta multă vreme o asemenea povară pe umerii săi. Cu chipurile negre de durere şi cu dorinţa răzbunării în inimă, oamenii îşi aduseră aminte de străvechea lege că morţii trebuie daţi pămîntului şi că viaţa îşi urmează cursul. De aceea porniseră şi ei cu toţii într-acolo, ca

să-i îngroape pe cei dragi și să nu uite ceea ce văzuseră. Se apucară de săpat niște gropi mari, trecînd, cînd unul, cînd altul, la lopeți.

— Nu o lua atît de adînc !

— Îndepărtați pietrele !

— Nu, nu luați pietrele. Să le așezăm pe fundul gropii, fiindcă aici pămîntul nu rezistă.

— Vedeți ! Prundișul cade din nou înăuntru. Aruncați-l afară !

Oamenii munceau repede schimbînd între ei fraze șoptite și întretăiate de gîfîieli. Cînd vreunuia i se făcea rău, ceilalți se repezeau spre el, îl linișteau și-l dojeneau : „Nu ți-e rușine ? Ține-ți firea. Cei din cetate ne privesc și vrei să-și rîdă de noi ?“ Apoi se întorceau la gropi și continuau lucrul. Cine nu avea lopeți, scormonea cu mîinile, stăpînit de un singur gînd : să sape, ca să uite de toate nenorocirile și grozăviile lumii. Cele trei gropi mari se adînceau, iar săpătorii dispăruseră în ele. Îngropară cadavrele, cu mare grabă, ținîndu-și respirația, ca să termine odată treaba asta, și cei vii, care intraseră pînă în gît în moarte, să devină iar oameni cu adevărat vii.

— Gata, ieșiți de acolo, sosesc !

— Cine vine ?

— Doamna Mamița. Ea va vorbi.

— Da, are dreptul să cuvînteze, e doar sora lui Skanderbeg.

— Și bărbată-său, pe care-l iubea ca lumina ochilor, se află tot acolo, înăuntru.

— Oare ce va spune doamna Mamița ?

Femeia găsise resturile soțului și se străduise să le adune la un loc.

Oamenilor le reveni dorința de a vorbi, și cuvintele treceau printre ei ca frigurile, care scutură trupurile dar nu le prăvale. Acum așteptau ceva de la sora comandantului, o alinare, o îmbărbătare, ceva să le explice cum și de ce se petrecuseră toate acestea. Mîndra și înțeleapta femeie cuvîntă cu o voce înaltă, neîndurerată și spuse

întocmai vorbele aflate în sufletele și pe buzele tuturor, dar pe care nimeni nu le putuse rosti.

„Noi, mame și surori! Îi redăm azi pămîntului din care am ieșit pe acești cinci mii de oșteni. Așa le-a fost soarta. Toți murim, dar unii rămîn aici printre noi chiar și după moarte. Și ei vor rămînè pentru că au pierit pentru un țel nobil. Să le fie țărîna ușoară!" Și sfîrșind scurta și simțita cuvîntare, aruncă o mînă de pămînt în prima groapă comună. Oamenii făcură la fel cu ochii țintă la femeia aceea dîrză. Ea se întoarse, ținută de braț de Vranakonti și de Tanuș, pornind către celălalt uriaș mormînt.

— La brațul vostru, domnule Vrana și domnule Tanuș am pășit și cînd am fost mireasă, zise Mamița. Îmi aduc bine aminte.

Vranakonti înainta scuturat de friguri și privea la soarele arzător care nu-l încălzea. Îi zîmbi Mamiței, însă întoarse capul într-o parte, ca femeia să nu-i vadă barba îmbrobonată de sîngele ce i se prelinsese din gură. Tanuș bolborosea mereu ceva de neînțeles, mergînd cu capul în piept.

Skanderbeg trăise ca un stejar semeț în mijlocul furtunii ce nu cunoscuse ascuțișul securii, de aceea lovitura de acum îi pricinuise atîta zbucium. Lupta de treizeci de ani și ieșise victorios în toate bătăliile. Împărțise întotdeauna laurii izbînzilor cu soldații și cu căpitanii, ca ei să se simtă la fel de mîndri și puternici ca și dînsul, iar acum luase asupra sa toată amărăciunea înfrîngerii, fără a încerca să caute vreo pricină cuiva, sau să-și găsească sieși o scuză. Cu ochii țintă într-un punct, se străduia să analizeze în liniște situația, și cu cît descifra motivele catastrofei, cu atît se judeca mai aspru pe sine. Coborîse cu armata în cîmpie, pe colinele verzi, se prăjise nepăsător la soare, ca un om fără minte, și o pățise. Aceasta era înșiruirea pe scurt a tuturor cauzelor înfrîngerii, iar detaliile îl acuzau și mai mult. Cum se putuse

încrede în cuvîntul pașei din Berat, tocmai el, care le amintea tuturor în fiecare zi de viclenia turcului ? Cum de lăsase armata să se împrăștie sub comanda nefericitului Muzaka, și cum se lăsase surprins de dușman, el, ce era renumit pentru simțul său de prevedere ?

La nici o întrebare nu găsea răspuns. I se părea că toți scuipau în spatele lui și că era pus cu fața la zid. Cuprins de o neagră disperare, cu trupul moale ca o cîrpă, ideea morții îi șuieră pe la ureche. Moartea era singura ieșire din starea de disperare în care căzuse, și gîndul acesta îl cuprinse pe de-a-ntregul, învăluindu-l și trăgîndu-l în jos, într-o prăpastie fără fund. Dar legăturile cu viața se dovediră prea puternice ca să fie rupte de o singură șuierătură perfidă.

Se ridică în picioare și se plimbă în lungul și-n latul sălii celei mari a fortăreței, unde se închisese de două zile. Cetatea era înconjurată de o tăcere mormîntală. Skanderbeg se apropie de cîteva ori de ferestre, minunîndu-se că nu auzea nici un țipăt, nici un bocet. În prima zi bătuseră clopotele, apoi coborîse liniștea. Ciudat, fiindcă la Berat căzuseră și trei sute de soldați ai gărzii, majoritatea crutani. Kastrioti se așeză din nou pe scaun și în urechi simțea un vuiet înfundat, ca atunci, în copilărie, cînd și le astupa cu degetele.

Nevasta lui, Donika, îl privea cu îngrijorare. Ea adusese vorba în cîteva rînduri despre sănătatea lui Gion cel mic, care împlinea un an, și văzuse că el nu o ascultase, ori nu dorise să știe ce face copilul. Femeia își dădu seama de starea bărbatului și, speriată, se duse în cealaltă încăpere, unde zăcea bolnav Vranakonti. Acesta o lăsă să-și descarce sufletul și la urmă îi spuse :

— Cheam-o pe Mamița. Trimite după ea imediat.

Sora lui Skanderbeg locuia la Petrele și tocmai se pregătea să aprindă candela pentru soțul ei și, cînd primi vestea, încălecă degrabă, iar dis-de-dimineață sosi la Kruja.

— Cum te simți, Mamița ? o întrebă frate-său.

— Durerea mea nu înseamnă nimic, este ca un spic într-un lan de grîu, față de a ta care ai pierdut atîția oameni.

I se urcase un nod în gît și ea îl înghițea cu greu vrînd să pară liniștită. După bătălia de la Berat această durere surdă o cuprinsese ca o boală și ea încerca să o ascundă.

— Toți scuipă în spatele nostru, spuse Giorgi cu amărăciune.

— Nimănui nu-i trece prin minte una ca asta, zise femeia. Nu mai ard nici candelele, nici clopotele nu mai bat ca să nu audă dușmanul că sîntem în doliu.

Vorbindu-i liniștită și privindu-l drept în ochi, ea îl întrebă ce avea de gînd să facă, dacă va relua frînele țării în mîini, ca un adevărat bărbat, ori se va cufunda în prăpastia remușcărilor. Îi aduse aminte de o întîmplare din copilărie, cînd ei amîndoi, coborau într-o căruță pe o pantă a Matului. Caii o luaseră la goană, împinși de greutatea căruței, și lui Giorgi i se păruse că zbura într-un car de foc pe bolta cerească, așa cum văzuseră ei pe acel Dumnezeu păgîn împreună cu fiul său, într-un tablou din camera tatălui. Mamița îl văzuse atunci cuprins de panică, la fel ca acum, și-i zîmbise ca să-l îmbărbăteze și să-l asigure că nu va țipa cînd se vor prăbuși morți în rîu. Cu o ultimă sforțare el își înfășurase hățurile pe brațe, trăsese de ele și cu siguranță că ar fi frînt gîturile cailor, dacă aceștia nu s-ar fi oprit între timp pe pod. Acolo Mamița izbucnise în lacrimi, și el o sărutase și o strînsese la piept cu disperare. Multă vreme nu a putut uita chipul și ochii copilei de șapte ani, gata-gata să plară, fără să-i pese de dînsa, în schimb, moartă de îngrijorare pentru soarta fratelui ei.

— Ce-ți fac băieții, Mamița ? o întrebă Skanderbeg.

Un licăr de lumină trecu prin ochii femeii. Ea își mișcă brațele și umerii, fața i se albi și zîmbi ușor.

— Oh, cine știe ce vor spune cînd vor afla că am venit încoace și nu i-am luat și pe ei. Toată ziua călăresc și întreabă de tine.

Din nou i se puse acel nod în gît, și figura i se micșorase ca în copilărie. Căuta cu ochii pierduți într-un anume loc.

„Este inimoasă și nu se va frînge. Dar a rămas împietrită din pricina durerii", se gîndi Skanderbeg. Îl cuprinse un val de milă pentru soră-sa și înclină capul. Nu știa cum s-o ajute, îi păru rău de propria-i neputință.

Pînă la amiază vorbiră despre lucruri obișnuite, ca și cum nu se întîmplase nimic. Fiecare se străduia să zîmbească, iar Mamița știa să-și ascundă obida din suflet. Îl mai privi o dată în ochi, sărutîndu-l, și plecă să-și adune băieții și să aibă grijă de casă, cu încrederea că el se va pricepe să oprească singur căruța pornită la vale.

O oră mai tîrziu, Vranakonti, leoarcă de sudoare, intră la Skanderbeg și-i spuse că bătrînii din Kruja vor să-i facă o vizită, fiindcă auziseră de marea sa amărăciune. Bătrînul se așeză, își șterse transpirația cu batista, și chipul palid i se albi.

— Ar fi mai nimerit să mergem noi la ei, pentru că unii dintre bătrîni sînt în doliu, propuse Vranakonti.

— Dar ești bolnav, îi spuse Giorgi.

— Nu-i nimic. Mișcarea îmi va face bine și febra mi-a scăzut.

Coborîră împreună. Străzile erau pustii, dar, strecurîndu-se pe sub pomii umbroși, oamenii veneau și plecau la casele lor îndoliați. Giorgi pășea nesigur, ca pe un pămînt necunoscut, cu privrile pierdute. Cîteva prăvălii țineau deschis. De la o fierărie se auzeau bătăi ritmice de ciocan, și Kastrioti iuți pasul fără să vrea, dar încetini, văzînd figura palidă și prelungă a lui Vranakonti. Acesta clipea des, cuprins de ameteli :

— Ce ai ? Ți-e rău ?

— Nimic. Mi-a trecut.

— Nu se aud nici bocete, nici țipete, remarcă Skanderbeg.

— Au fost interzise.

— Ne oprim aici.

Intrară în casa unui călăreț de gardă, multă vreme în slujba lui Kastrioti, ucis la Berat. Comandantul auzi șoaptele oamenilor, care îl așteptau și acum se bucurau de venirea sa. Privi mirat împrejur, căutînd să priceapă de unde venea acel murmur prelungit.

În camera cavaleristului erau adunați cîțiva bătrîni din vecinătate. Bătrînul părinte al ostașului căzut îl îmbrățișă pe Skanderbeg, după care acesta rămase în picioare, alături de sobă, cu spatele lipit de perete. Privea liniștit în jurul său, hotărît să înfrunte furtuna cu demnitate.

Lumina, ce se strecura printr-o ferăstruică, nu risipea întunericul din încăpere. Dinspre un divan aflat într-un colț răzbăteau, ca un șuierat, șoaptele cuiva. Bătrîna gazdă, care se așezase în genunchi de partea cealaltă a căminului, își întindea gîtul înainte pentru a-l vedea mai bine pe cinstitul musafir. Skanderbeg îl zărise de cîteva ori pe stradă și acum el îl saluta cu plecăciuni. Kastrioti nu se simțea bine, însă omul făcea acest lucru cu o sinceră bucurie. Făcea parte dintre acei oameni pe care bătrînețea îi îmbunează și-i umple de înțelepciune.

— Vă urez tuturor sănătate! rosti Giorgi.

Nimeni nu răspunse. Șoaptele din fundul odăii se stinseră. Se lăsase o liniște apăsătoare, iar de afară se auzeau loviturile ritmice ale ciocanului de la fierărie, și lui Skanderbeg inima îi bătea la fel. Moartea, înfrîngerea, rușinea îi reveniră în suflet, ca acum trei zile, pe cînd se găsea la moara părăsită, tăindu-i respirația.

— Bine ai venit! Să ne trăiești! veni, în sfîrșit, răspunsul.

Cu un glas blînd, șoptit și melodios, bătrînul îl întrebă dacă este obosit și cum se mai simțea Gion cel mic,

despre care se aflase că suferea de gîlci. Îi spuse apoi că aburul fierbinte era singurul leac, și dacă i-au făcut pruncului inhalație. Skanderbeg nu-și putea închipui cum oare fusese glasul acestui bătrîn înainte. Îi părea rău că nu vorbise niciodată pînă atunci cu dînsul. Poate din cauza ploconenilor prea adînci.

Vranakonti răspunse că băiețelul se simte mai bine, iar bătrînul clătină din cap aprobator.

— Pînă a nu veni voi, am vorbit despre Iordan Malci căruia i-a născut nevasta doi băieți gemeni, îi spuse gazda lui Kastrioti, cu același glas moale, ca și cum l-ar fi invitat să ia parte și el la această bucurie.

Comandantul îl privea cu uimire. Numai nebunii au cîteodată o asemenea voce și căutătură. Văzuse mulți bărbați ce îduraseră durerea fără un geamăt, dar bătrînul ăsta stătea în genunchi, cu gîtul întins, fericit ca la o petrecere. „Rana este prea de curînd", se gîndi Skanderbeg.

Giorgi privi din nou în jurul camerei. Ochii i se obișnuiseră cu întunericul, și acum distingea fețele lucioase ale celorlalți. Cîteva păreau dubioase, doritoare de a rămîne în umbră, ca în ziua nenorocită a retragerii, iar celelalte erau liniștite, parcă așteptînd ceva.

Reîncepu discuția întreruptă despre fericirea ce dăduse peste acel Iordan și despre urmași în general. Aduseră o nouă ploscă cu vin și bătrînul i-o întinse lui Skanderbeg, care bău, două-trei înghițituri și îl consolă pe părintele greu lovit.

— Obiceiul locului privind alcătuirea cetelor dăinuia de pe vremea lui Niketë Topia, fostul conducător al Krujei.

— Nu, fiul, meu, îl contrazise vechiul stăpîn al cetății. Eram copil, cînd tata m-a trimis la ceată, la picioarele fratelui care murise. Asta s-a întîmplat acum 60 de ani, sub stăpînirea lui Konstantin Balș, bărbatul Helenei, dar obiceiul dăinuia de mai înainte.

— Da, da. Cine știe de cînd există. E foarte, foarte vechi.

Giorgi urmărea discuția, dar se gîndea la bătrînul, care stătea în genunchi, fără să obosească, cu ochii scînteind, gata să-și dea și cămașa de pe dînsul ca lumea să se simtă bine. Singura lui îngrijorare era ca Skanderbeg să nu sufere și ca vinul din ploscă să nu se isprăvească. Cînd o aduseră pe a treia, plină, gazda se întoarse să-l audă pe cel ce vorbea, ducîndu-și mîna pîlnie la ureche.

— Ferice de cine are urmași, suspină el și iar își lungi gîtul înainte, atent la toți și la toate.

Cei care sporovăiseră pînă atunci se rușinară. Stăpînul casei rămăsese fără moștenitor și nu mai avea cine să-i ia locul în neam. Un alt bătrîn, ce ședea în coasta lui, îl apucă de cot, trăgîndu-l înspre el și-i șopti ceva pe îndelete, cu ochii pierduți în întunericul odăii.

— Vai de acela care își pierde locul în ceata sa, ca și de cel fără urmași, dar mai rău este de omul fără nici un rost pe lume. Un murmur de încuviințare se auzi din toate colțurile. Plosca trecu iar din mînă în mînă. Ei se gîndeau la statornicia leagănului și arborelui de familie al fiecăruia, și bătrînul care vorbise, rostise multe și înțelepte adevăruri.

— Da, da, Niketë. Tu știi leacul orișicui, îi spuse bătrînului stăpînul casei.

Lui Skanderbeg i se urcase sîngele la cap și privea țintă la desenele de pe micul preș din fața căminului.

— Ne-am înșelat amarnic, rosti el pe neașteptate.

Vranakonti se chirci într-însul. Chipurile bărbaților se ascuțiră, și în cameră se așternu liniștea. Giorgi înălță capul ca să mai spună ceva. Privi cîteva clipe la gazdă și rosti :

— Iartă-ne, tată.

Bătrînul se uită la el uimit. Nu înțelegea ce vrea marele comandant de la el. Apoi apucă plosca și i-o întinse cu mîinile tremurînde. Kastrioti zîmbi, trase o dușcă pentru a-i face pe voie sărmanului părinte și-i trecu plos-

ca lui Vranakonti, fiindcă voia să vorbească, dar se auzi glasul dojenitor al lui Niketë :

— Unde s-a văzut să cîştigi mereu, fără a pierde niciodată ?

Skanderbeg tresări şi se întoarse să-l privească. Nu-l cunoştea pe acest bătrîn puţintel la trup, ridat, cu buzele uscate şi cu faţa roşie. Cînd intraseră în cameră, Vranakonti se oprise ca să-l îmbrăţişeze şi stătuse de vorbă cu el. Toată vremea Giorgi simţise privirea lui tulbure îndreptată spre dînsul. Moşul era îmbrăcat curat, cu nişte haine pe care, poate, le avea de tînăr. Pe jiletca, puţin roasă de atîta spălat, se vedeau nişte broderii vechi, ca pe costumaşele de copii, ce ar fi stîrnit rîsul, dacă straiele le-ar fi purtat altcineva.

— Tata Niketë este de la Piatra Albă, îi spuse Vranakonti lui Skanderbeg.

— Să fii sănătos, tată ! îi ură comandantul, fără a-şi aminti să-l fi văzut vreodată pe bătrîn la Piatra Albă, unde şi-a trăit ultimii ani din viaţă şi a murit părintele său.

Bătrînul îşi duse cu o mişcare repezită palma streaşină la ochi ca să-l zărească mai bine pe Kastrioti, iscodindu-l cu o privire ageră şi cenuşie.

— Tu nu mă cunoşti, îi spuse bătrînul. Ai primit o lovitură grea, dar nu ţi-ai pierdut cinstea. Îţi vei atinge ţelul. Îşi roti din nou ochii tulburi prin încăperi şi adăugă : Cît priveşte moartea, ea se plimbă din poartă-n poartă ; nimeni nu scapă de dînsa. Tot omul este sortit cu o singură moarte, dar cel mai uşor o primeşte soldatul.

La auzul acestor cuvinte, prin sufletul lui Skanderbeg trecu o rază subţire de lumină şi gîndul îi zbură la Piatra Albă. Bătrînul vorbise rar şi tărăgănat, pentru că avea respiraţia greoaie, şi acum, din pricina efortului făcut, capul îi căzuse pe piept. I se vedeau şi mai bine zbîrciturile de pe faţă şi vinele umflate de la tîmple. Bărbaţii îi zîmbeau cu mulţumire. El era cunoscut şi cinstit

acolo pentru mintea sa ascuțită, și toți îl ascultau cu interes.

Moș Niketë reflecta asupra celor rostite și, găsindu-le cu meiz, clătină satisfăcut din cap. Avea însă multe de spus și asta i se citea pe figura puțin încăpățînată, proprie oamenilor cu un suflet curat și care știu să deosebească binele de rău. Părea un bătrînel șovăitor, dar întotdeauna pășise ferm în viață, pe un drum drept, de la care nu se abătuse niciodată.

— De ce nu au venit toți principii la Berat, tată ? îl întrebă el pe Skanderbeg, și în vocea sa se amestecară mila, îndoiala și disprețul față de cei ce nu se alăturaseră comandantului.

Lui Kastrioti sîngele îi năvăli din nou în obraji, din fața ochilor dispăru toată lumea și el rămase singur cu bătrînul Niketë. Nu avusese vreme să se gîndească bine de ce nu îl urmaseră acei conducători și nu știa ce să-i răspundă moșului. Fața acestuia se îmblînzi ca a unui prunc nevinovat, și parcă își cerea iertare pentru îndrăzneala sa, dar, pe de altă parte, lăsa să se înțeleagă că el îi și judecase în adîncul cugetului pe acei nemernici.

Skanderbeg privi la Vranakonti. Poate că bunul său prieten care-l cunoștea pe acest bătrîn înțelept va spune ceva, dar căpitanul zîmbea neînțeles, transpirat din cap pînă-n picioare.

— Dă fiecare cît poate, Niketë, interveni în discuție gazda.

— Nu, nu, îl contrazise celălalt, țistuind din buze și apoi i se adresă lui Giorgi : Eu sînt un bătrîn pisălog și desigur că te-am plictisit. Tatăl tău, Gion, principele nostru, îmi spunea deseori : „Tu, Niketë, crezi că le știi pe toate, însă, de fapt, nu știi nimic".

Moșneagul înălță capul, făcu ochii roată prin încăpere și rîse încet. Ceilalți se foiră și zîmbiră mulțumiți și mîndri de prietenul lor care vorbise în numele tuturor. Acum nimeni nu-și mai ascundea fața în umbră,

numai că erau puțin neliniștiți de ceea ce va spune Skanderbeg.

Dar acesta nu zise nimic. Inima îi bătea, gata să-i spargă pieptul. Va să zică oamenii se retrăgeau din fața lui, pentru că se socoteau vinovați de înfrîngerea suferită și îi mustra cugetul că au fugit ca să-și scape pielea și au lăsat și trupurile tovarășilor să fie călcate în copitele cailor dușmanului, terfelind credința neamului și datina străbună. Așa s-a întîmplat, cu siguranță, și în ziua cînd se retrăgea în susul rîului și el crezuse că oamenii scuipau în urma sa și că de la Berat suflase un vînt amestecat cu sînge și batjocură. Skanderbeg vroia acum să-i privească pe toți în ochi, să-și întipărească bine în minte chipul fiecăruia.

— Cei care au fugit din cîmpia Beratului, îi spuse el bătrînului, nu au fost niște lași.

Niketë îl asculta, cu trupul său împuținat și uscat, alungit înainte ca un semn de întrebare, pregătit pentru orice răspuns.

— Ha, strigă el și zîmbi, parcă ar fi scăpat de un junghi. Se întîmplă ca și vitejii să fugă, dar cînd se reîntorc în luptă seamănă cu un cutremur pe care nu-l poate opri nici apa, nici focul.

Bătrînul își însoți ultimele cuvinte de o mișcare iute a mîinii, ca și cum ar fi dat de-a dura întreaga oștire păgînă. Cineva suspină. Bărbații îl ascultaseră cu atenție pe înțeleptul lor, și acum el le zîmbea cu duioșie. Gazda ședea, răsucindu-și barba de mulțumire, atent să-i soarbă lui Niketë cuvintele de pe buze, dar acesta răsufla greu cu capul în piept, gîndindu-se la ceva îndepărtat, numai de el știut.

Skanderbeg îi îmbrățișă pe amîndoi bătrînii în semn de rămas bun. Cînd ieși afară, soarele îl ameți. În străfundurile sufletului se împăcase cu viața și cu oamenii. Sîngele îi curgea năvalnic prin vine, și Giorgi se îndrep-

tă repede către o altă casă, spunîndu-i lui Vranakonti ceva, dar căpitanul nu înțelese.

— Ce-ai spus ? îl întrebă căpitanul, dar nu primi nici un răspuns.

Bătrînii următoarei case îngenunchiaseră în fața lui Skanderbeg, în semn de adîncă cinstire, obicei care nu se mai practica de pe vremea turcilor. Stăpînul familiei îi primi condoleanțele, murmurînd printre dinți : „Ei, și noi ca toți ceilalți. Dar locul în ceată îl vom ține", apoi continuă să discute cu comandantul de una, de alta. Giorgi văzu că de-a lungul acelor trei zile, cînd el se cufundase în întuneric, oamenii își urmaseră drumul înainte, și acum își ștergeau lacrimile pentru a-l primi cu fețele deschise. La plecare, stăpînul casei strigă copiii, să-i sărute mîna conducătorului, și femeile, care îl îmbrățișau cu dragoste, fiindcă pe toți îi unise durerea, și fiecare se simțea legat prin ea de Skanderbeg.

Pe înserate a fost condus de un alai de bătrîni la fortăreață. Tot drumul se gîndise cît de mult a greșit cînd a crezut că își croise drum spre inima poporului prin victoriile sale și prăzile de război. Amărăciunea întărise inima norodului mai mult decît izbînzile, și acum el semăna cu maiestuosul vultur, care știe să înfrunte durerea, nu cu șoimul, ce se hrănește cu sîngele și carnea laudelor.

Skanderbeg deveni tăcut, atent la tot ce se întîmplă în jurul său și o bunătate fără margini îl cuprinse ca un văl ușor. Cînd vorbea, vorbea încet și se gîndea îndelung la cele spuse. Dar vremea nu ținea cu el, îl grăbea, fiindcă, cu totul pe neașteptate, ca un trăsnet, căzu vestea trădării lui Moisiu Golemi.

UNELTIREA LUI MOISIU

Skanderbeg nu avusese nici un amestec în despărţirea Zanfirei de Muzaka Topia, cum vorbeau unii, dar el nu putea tăgădui că nu trăsese sforile pentru a-l însura pe Moisiu Golemi cu tînăra femeie.

Imediat după nuntă, nevasta îi spusese soţului ei că acesta era un Moisiu Golemi Aranitu Comnen, vlăstar al unei vechi familii de cinci sute de ani, de împăraţi ai Bizanţului, pe cînd Skanderbeg se trăgea dintr-un ţăran ridicat din nimic. Bărbatul se minună de gîndurile soţiei sale şi-i porunci să-şi ţină gura. Era un om blînd, însă lua foc repede şi la fel de iute se stingea. Zanfira învăţă în puţină vreme să se joace cu focul, dar se abţinu să mai spună ceva referitor la originea celor doi bărbaţi.

În noaptea cînd s-au întors de la ceremonia căsătoriei lui Skanderbeg, înainte de a se culca, ea se străduí cît putu să-l învenineze pe Moisiu, spunîndu-i că Giorgi va deveni rege, iar cei care într-adevăr îşi vărsau sîngele în lupte, vor rămîne mai departe ofiţeri sau curteni în slujba lui. „Nu veţi face altceva, decît să-i ţineţi torţele în noaptea încoronării", adăugă ea.

Bărbatul care auzise şi de la alţii asemenea clevetiri, se înfurie şi-i spuse nevestei cu o voce răguşită, tremurătoare să nu-l bată la cap, dacă vroia să nu-şi caute un al treilea bărbat.

Zanfira zîmbi uimită, în colțul gurii, fără să clipească, apoi împietri ca o stîncă. Moisiu ședea în fața ei gînditor, pe jumătate dezbrăcat, apoi se apropie de femeie ca să o privească mai bine. Nu era obișnuit să-i stea cineva împotrivă.

După aceea ea își schimbă purtările. Se cufundă în mutenie, lăsînd otrava să lucreze și doar bătea leneș din gene asemenea unei pisici care are chef să fie mîngîiată pe cap și pe spate. Noaptea i se dăruia soțului cu o furie nepotolită, iar ziua îl privea pe furiș ca pe un lucru de nimic.

Se întîmplă ca Skanderbeg să-i ia pămînturile de la malul Șcumbinului, dîndu-i în schimb moșii la Dibra, ca să fie mai aproape de hotar.

Zanfira nu spuse nimic.

— Nu te gîndești decît la un singur lucru, o ațîță Moisiu.

— Tac, nu scot o vorbă, fiindcă nu vreau să-mi caut un al treilea bărbat, zise ea, privindu-și soțul pieziș.

Furia urca în Golemi, dar îi vorbi potolit.

— Ești pătimașă cînd îmi vorbești de Kastrioti și împrăștii zvonuri contra lor în dreapta și-n stînga. Tot aerul e plin de bîrfelile tale.

Ea se întoarse încetișor spre Moisiu, răsucindu-se pe călcîie, ca și cum ar fi ieșit din scutece și îi căzu la pămînt zîmbetul de piatră, așternut de multă vreme pe chip.

— Nu eu am împrăștiat vorbele, ci ele au ajuns la mine de la alții. De ce nu asculți ce rostesc în gura mare nepoții lui, Hamza și Giorgi Stresi ? De ce nu-i privești pe Dukaghini, feciorii lui Aranîtu și căpeteniile din nord ? Sau lor nu ai ce să le faci ? Ei nu sînt muieri pe care să le amenințî că le lași.

Vorbea tare și cuvintele îi țîșneau din gură în rafale, ca grindina, care îi umpluse sufletul, și el știa că nu se va potoli pînă nu va termina ce avea de spus.

Moisiu rămase cu gura căscată, apoi se ridică brusc în picioare, porunci servitorului să-i aducă armele, încălecă pe cal și se duse încotro văzu cu ochii. Dar vorbele femeii se țineau scai de el. Recunoscu în sinea lui că o jignise cînd o amenințase cu despărțirea și că ea nu va uita curînd ofensa. Nu știuse că dragostea unei neveste poate fi zdrobită cu un singur cuvînt. Zanfira avusese dreptate. Își aduse aminte că unii se plînseseră de Skanderbeg și în fața lui, și aceasta nu putea fi opera nevestei sale.

După cîtăva vreme, femeia observă că ceva se schimbase in bine în purtările lui Moisiu și nu-l slăbea din ochi. Cînd veniră napolitanii la Kruja, soții tocmai reîncepuseră discuțiile și Zanfira, în picioare, palidă își dădu seama că Moisiu era furios, pradă unui zbucium interior. Fața ei se lumină, văzîndu-și bărbatul într-o stare de agitație neobișnuită, și socoti că momentul hotărîtor nu era departe. Bărbatul ei niciodată nu fusese un om liniștit, dar știa să se abțină, însă acum umbla ca un leu în cușcă, galben la chip, cu privirea rece și ascuțită ca o lamă de cuțit și cu barba vîlvoi. Dacă îi găseai punctul slab, puteai să faci din el tot ce-ți doreai. De multe ori crezuse că nu va izbuti să-l stîrnească împotriva lui Skanderbeg, cu toate uneltirile ei, dar în acele momente se convinsese că îl îmbrobodise pe de-a-ntregul. Fără să scoată un cuvînt, lăsă capul în jos ca să-și ascundă bucuria. Dar nu ea fusese cea care l-a împins pe drumul trădării, femeia doar i-a netezit această cale.

De mult timp se perpelea Moisiu între sentimentul datoriei și mîndria ofensată, iar în sufletul său mare se dădea o luptă aprigă, care se domolea puțin cînd el se afla în preajma lui Giorgi, dar se făcea mai crîncenă cînd se reîntorcea la nevastă și la cîțiva lingușitori ocazionali. Și acolo, în nopțile fără somn, i se părea că simte deasupra capului apăsarea pasului greu al Kastriotului. Atunci ar fi vrut să se întîmple ceva, un cutremur, un dezastru, să zgîlțîie din temelii pămîntul,

însă lucrurile rămîneau așa cum erau și, în urechi, continua să audă : „Nu veți face altceva, decît să-i țineți torțele". Această femeie avea sufletul plin de venin. Uneori Moisiu se întorcea s-o privească cu coada ochiului pe întuneric.

Zanfira nu-și mai ascundea ura față de Skanderbeg, de Mamița, Muzaka și de tot neamul lor. Spunea că Beratul fusese numai începutul unui șir de nenorociri care dorea să se abată asupra Kastrioților. Ura asta și ambiția nemărginită vor dăinui într-însa pînă la sfîrșitul vieții. Acum ea se arăta cuminte, supusă, și bărbatul se minuna de cîtă voință putea să aibă. În alte împrejurări ar fi admirat-o din tot sufletul pentru tăria ei de caracter.

A urmat apoi asediul Beratului, la care Moisiu nu a luat parte, mințind că rămîne să apere hotarul țării. Trebuia să ia o decizie, fiindcă nu putea rămîne toată viața o frunză în bătaia vîntului, la marginea țării. Fusese întotdeauna un caracter tare și devotat, așa că, ceea ce i se întîmpla acum în străfundurile sufletului, îl paraliza. Hotărî să se răscoale împotriva lui Skanderbeg, în numele principilor care sufereau în tăcere ca și el. Moisiu era destul de înțelept ca să nu dea crezare aiurelilor nevestii și ale altora, că poporul martirizat al Albaniei se va ridica alături de el pentru a-l doborî pe Kastrioti, dar, pentru că zarurile fusese aruncate, el alese singura cale de urmat. Prin pașa de la Sfetigrad ceru ajutorul și garanția sultanului, iar acesta îi răspunse imediat că nici nu-și dorea un prinț mai destoinic pentru a-l face rege în Epir, numai că Mehmet îi ceru să vină personal pînă la Istanbul.

Într-o noapte, însoțit de 15 călăreți, el trecu granița lăsînd la Dibra pe Zanfira, care urma să pregătească restul pînă la întoarcerea sa.

*

Dibranii au rămas înmărmuriți. Cum a fost cu putință ca Moisiu, brațul drept al lui Skanderbeg, la fel de viteaz și de renumit ca și marele comandant, omul care 13 ani

îi condusese în lupta pentru cucerirea și apărarea libertății, să-i părăsească acum, în clipele cele mai grele.

A doua zi bătură tobele în toate satele, chemînd dibranii la „adunarea pămîntului", cîte un bărbat din fiecare casă, unde îl blestemară pe trădător. Apoi întăriră paza la graniță și așteptară să vină comandantul Skanderbeg. Localnicii îl primiră cu bucurie și el, emoționat, îi mărturisi lui Tanuș că nimic nu poate răsplăti credința de nezdruncinat a poporului și că, dacă vrei să-l slujești într-adevăr, trebuie să nu te dai în lături de la nici un sacrificiu pînă la sfîrșitul vieții. Căpitanul aprobă în tăcere, dînd de înțeles că dînsul știa toate acestea mai demult.

Kastrioti, caré judeca oamenii după sufletul său, nu crezuse că Moisiu îl trădase, dar cînd ajunse la Dibra și nu îl găsi acolo, a trebuit să se împace cu ideea. Parcă îl vedea dincolo de graniță, rătăcind galben ca un mort.

Golemi intrase în viața lui pe nesimțite și devenise din zi în zi mai de neînlocuit. Apoi stătuse alături de el, nedespărți-ți la greu și la bine. Cum putuse oare să-l părăsească ?

Skanderbeg privea în zare, dincolo de hotarele țării, încercînd să înțeleagă ce anume îl atrăsese pe Moisiu dincolo, ce era acel lucru mai de preț decît patria, cinstea, lupta, datoria și prietenia ? Ochii i se încețoșară tot căutînd zadarnic ceva inexistent, și inima i se chirci de durere. Aerul tăios al iernii care bătea la ușă îi frigea plămînii. Picături reci de ploaie cădeau încet-încet și pămîntul aștepta covorul de zăpadă.

Giorgi venise de la străini și știa cum e acolo, Moisiu plecase printre ei, fără să știe ce-l aștepta. Alunecase în trădare ca într-o baltă mocirloasă și făcuse aceasta, pradă unui necaz oarecare, nu din convingere. Skanderbeg era sigur că așa stăteau lucrurile, pentru că prietenul său avea rădăcini trainice aici, în munții natali, dar și le tăiase, ca nebunul care își retează funia după ce a ajuns în vîrful stîncii. El nu putea trăi altundeva decît pe

meleagurile sale, altminteri va rămîne un pribeag nenorocit prin țări străine. Negreșit că se va întoarce. Skanderbeg ar fi dorit să trimeată pe cineva după dînsul, să-l găsească și să-i spună că îl iartă.

Kastrioti îl numi comandant la graniță pe Emanuel Pejk, confiscă moșiile lui Moisiu și luă Dibra sub propria-i administrare. La fortăreața Modrița pe Drin, care înlocuia oarecum Sfetigradul, îl puse comandant pe Giorgi Stres Balș, apoi se întoarse la Kruja.

Era pe la începutul iernii. Skanderbeg a chemat să vină la cetate căpitanii tuturor companiilor, primarii satelor, preoți și stareți și le-a spus că trebuie să li se dea semințe și să fie ajutate la muncile cîmpului familiile celor căzuți în război. Să li se repare casele, vitele să fie duse la pășune, să li se taie lemne, să li se care apă, să li se ducă grîul la moară și acolo să nu li se ia uium pentru măcinat, să nu rămînă gospodărie de văduvă fără lumină și fără foc în vatră. Comandantul mai avea de gînd să dea o nouă lege în principatul Arberiei, potrivit căreia la chemările sub arme să răspundă toți bărbații între 16 și 60 de ani, nu doar cîte unul din fiecare gospodărie. Oamenii locului vor trebui să fie pregătiți pentru atacul turcilor de la primăvară.

Dar lanțul trădărilor abia începuse.

Giorgi Stres Balș a predat otomanilor fortăreața Modrița, care fusese ridicată cu multă trudă în decursul a cinci ani. Skanderbeg se duse din nou la Dibra. Cineva îi spuse că Balș vînduse cetatea pentru 30.000 de ducați de argint. Comandantul se dezvinovăți, povestind că turcii au ocupat fortăreața prin surprindere, cînd el ieșise cu cea mai mare parte a garnizoanei la vînătoare.

Kastrioti discută îndelung cu Giorgi, nepotul său, fiul Jolei. Își aminti de vitejia și credința lui și nu-i venea să creadă că acesta îl trădase. Cu toate că lipseau dovezile, vina era clară. Comandantul cetății a fost trimis în lanțuri la închisoarea din Neapole, iar moșia vînzătorului de țară de la Gjorm a luat-o Hamza.

Încetul cu încetul trădarea se întinsese la tot pasul. Răul ieșea pe neașteptate din adîncurile pămîntului, lovind în încrederea lui Skanderbeg, care credea că cei din jurul său ard de dorința luptei pentru libertate. Pînă acum îl vînduseră oamenii cei mai apropiați. Faptul în sine însemna o adevărată catastrofă, și el se hotărî să o împiedice cu orice preț. După întîmplările de la Berat, începu să fie atent și prudent cu toate căpeteniile armatei și să afle adevăratele cauze ale acestor trădări în lanț. Treptat, treptat, adevărul prinse a ieși la iveală. Albania era un coridor îngust între Turcia și Veneția, iar această situație l-a determinat pe Skanderbeg să caute o cale pașnică de înțelegere cu vecinii. Dar în anul 1450, cînd Liga de la Leja a rămas în fața lui Murat cu jumătate din forțe, el a văzut că atîta vreme cît țara rămînea fărămițată în principate autonome și independente, nu va putea rezista unui război de lungă durată. Adunînd garnizoanele în fortărețe și chemînd sub arme majoritatea bărbaților, el începu să le ia principilor puterea politică și militară, aceștia rămînînd doar stăpîni asupra domeniilor. Cîțiva dintre ei au fost numiți căpitani în armată, acceptînd să împartă aceeași soartă cu Skanderbeg, dar alții își simțeau amenințată poziția, trăind cu frica în sîn că într-o bună zi își vor pierde averile și puterea. Primele victorii făcură din Kastrioti un erou național, slăvit de popor, pe cînd ceilalți conducători rămaseră în umbră. Atît timp cît el se înălța, nimeni nu îndrăznise să cîrtească, dar după Berat glasurile nemulțumiților umplură străzile și ulițele.

În spatele principilor încruntați stătea Republica Veneția, gata oricînd să le facă propuneri avantajoase și să le dea sfaturi. Ea avusese vechi legături cu ei mai bine de cincizeci de ani și le cunoștea bine țelurile, apucăturile și dorințele. Nicăieri sub soare nu găsise Serenissima un loc mai bun ca aici pentru politica ei de intrigi și uneltiri. Pericolul turcesc de care se temuse cu doi ani în urmă trecuse. Încheiase un nou tratat cu sultanul

prin care își deschisese numeroase drumuri comerciale, promițîndu-i acestuia că nu-i va sprijini pe dușmanii Porții. Acum avea tot timpul ca să-l lovească pe Skanderbeg din toate părțile. Imediat după Berat, Republica îl numi pe Aranitu căpitan al armatelor sale din Albania, oferindu-i o rentă mică de 300 de ducați. În decursul luptei cu Evrenozi-bei, Aranitu își pierduse oastea și se retrase din fața inamicului. De partea Veneției trecuse și Cernojevici al Zetei, iar Dukaghinii se alăturaseră Turciei.

Păsările de noapte zburaseră din casa plină de flăcări și fum. Republica le șoptise tuturor să-l părăsească pe Skanderbeg și el să rămînă la fel de sigur ca în ziua cînd îl născuse maică-sa. De patru ori veneții îi blocaseră vasele cu grîu, punînd stăpînire pe ele și îi închiseseră drumurile comerciale. Acum nici Dumnezeu nu-l mai putea scăpa de o nouă lovitură din partea otomanilor.

Pînă în acele zile, Giorgi avusese convingerea că unirea și concentrarea puterii erau singurele mijloace pentru a scoate în fața dușmanului întreaga forță și energie de luptă a țării. El pornise pe acest drum fără să-i treacă prin minte că trădarea principilor era rezultatul logic al politicii sale de centralizare și de alianță cu regele Neapolelui. Nenorocirea de la Berat și uneltirile Veneției au sporit în sufletul celor mici ura și invidia față de Skanderbeg. Situația lui acum, în pragul iernii anului 1455, era cu mult mai grea ca în urmă cu cinci ani, cînd Murat îl încercuise din toate părțile. Va putea oare țara să iasă teafără din aceste primejdii — turcii, trădarea și veneții ?

*

Trădarea și dezertarea căpeteniilor trecu peste Albania ca un vînt care atinge vîrfurile copacilor, dar nu poate frînge pădurea. În treisprezece ani de lupte înverșunate, în diferite campanii pieriseră mai mult de 10.000 de soldați și cam tot pe atîta au fost răniți și schilodiți.

Un popor, care el însuși reprezenta doar o mică parte în comparație cu țările balcanice vecine, își vărsase cu prisosință sîngele. Fiecare casă își avea mortul său invalidul său. Un asemenea norod, însetat de luptă pentru libertate, plin de ură împotriva contropitorilor nu se va întoarce din drum numai pentru că niște nemernici îl trădaseră. El avea încredere în Skanderbeg, iar Skanderbeg însuși se convinse de acest sentiment cînd la chemarea sa sub arme au răspuns pînă și băieții de treisprezece ani, invalizii, bătrînii, pe care, bineînțeles, nu i-a primit. Acasă au rămas doar femeile să muncească pămîntul, să pască vitele și să ajute la fabricarea armelor și a muniției. Nici un bărbat în stare să țină o sabie în mînă nu a lipsit din rîndurile armatei.

La 18 mai 1456, Moisiu Golemi în fruntea unei armate de 15.000 de călăreți și pedestrați, a ajuns la hotarul Albaniei. Skanderbeg se afla în tabăra de la Oranik cu 10.000 de soldați. În dimineața acelei zile, de la Luma, Luka și Mat coborau spre tabără lungi caravane cu alimente, conduse de femei și bătrîni. Oștenii se minunară cînd văzură muierile, dar nici unul nu a ieșit din tabără pentru a vorbi cu ele, sau să le întrebe ce mai este pe acasă. Vladani Giurița hotărîse ca alimentele să fie depozitate la Magellarë, iar pe la prînz caravanele luară drumul înapoi spre satele de unde veniseră.

Vladani îi spuse lui Skanderbeg că urma să vie noi contigente de soldați.

— Cîți sînt ? îl întrebă acesta.

— O mie de inși conduși de Gjoka Stres au și ajuns la Steluș, însă pe drum mai vin și alte grupuri. În total vreo trei mii de oameni.

Însemna că un adevărat exod se îndrepta către Oranik.

— Au rămas acasă doar copiii și bătrînii, gîndi Kastrioti cu glas tare.

— Diseară vor ajunge și femeile din caravane în satele lor.

— Moisiu Golemi înaintează cu repeziciune. Cei trei mii de voluntari aflați pe drum nu vor lua parte la luptă, hotărî comandantul.

*

A doua zi, pe 19 mai, Moisiu ajunse la malurile înalte ale Oranikului. În acele locuri el și Skanderbeg se luptaseră cu turcii și își împărțiră victoriile, mai puțin înfrîngerea de la Berat, care căzuse toată pe umerii lui Giorgi. Împreună alcătuiseră planurile de bătălie, capcanele, vicleniile, de aceea acuma vor lupta deschis, pe față.

Skanderbeg văzu cum era dispusă armata inamică și în mintea sa se întruchipă din linii din ce în ce mai clare însuși Moisiu, care alunecase cu șase luni în urmă într-o peșteră întunecoasă și acum el aștepta la cealaltă ieșire a grotei. Nu era singur, ci în fruntea unei armate, mică ce-i drept, dar suficientă pentru a zdrobi un oștean tulburat încă după catastrofa de la Berat și măcinat pe dinăuntru din pricina trădărilor. Skanderbeg încerca să-l distingă într-adevăr pe potrivnicul său din masa soldaților, însă ochii i se încețoșară.

Cînd oare izbucnise în Moisiu ambiția care l-a dus la trădare și cine i-o zgîndărise pe ascuns? Este adevărat că uneori se purtase ciudat și rece, dar care om nu are și el toanele lui, iscate din te miri ce? Tocmai vrei să-i spui ceva de la suflet la suflet, și îți dai seama că te izbești de o poartă închisă, dar treci mai departe fără să dai importanță unui lucru, care pare lipsit de imoprtanță și te lei cu alte treburi, lăsînd în urma ta o enigmă nedezlegată. Așa este viața și mai cu seamă în momentele de răscruce, cînd nu ai vreme să te gîndești la toate nimicurile. Moisiu fusese din totdeauna un om tăcut și închis, așa că purtările lui din ultimele luni nu aveau să-i dea de gîndit lui Skanderbeg.

Și totuși ar fi trebuit să se gîndească la unele ciudățenii ale lui Moisiu, să nu fi trecut cu vederea o seamă de întîmplări, priviri aruncate pieziș, jumătate de frază,

care parcă ascundeau ceva, vrînd să învăluie într-o altă lumină un rău pornit din străfundurile ființei prietenului său, ce creștea și se mărea din zi în zi. Acum își amintea de întîmplările din cîmpia Pollogului și ele îi apăreau într-o nouă înfățișare. În acea noapte cu tunete și fulgere, Skanderbeg le spusese soldaților că atunci cînd vor da piept cu dușmanul cerul va fi plin de stele, și așa a fost.

Tot atunci, înaintea asaltului, Moisiu l-a sărutat de parcă ar fi vrut să-l muște, s-a smuls din brațele sale ca ars de foc, și apoi și-a căutat moartea cu înverșunare. După victorie arăta ca un cîine bătut, de îți era frică să te apropii de dînsul. De dimineață, Hamza, cu zîmbetul lui strîmb, tot încerca să-i spună lui Skanderbeg ceva, dar pînă la urmă se cufundase în mutenie. La bătălia de la Berat, Golemi nu luase parte, el care obișnuia să plece la luptă, ca și cum s-ar fi dus pînă la tîrg. Eliberatorul Sfetigradului nu vroia să lupte la Berat.

Toate aceste fapte mai mari și mai mărunte se adunară acum în mintea lui Kastrioti, și din ele ieși la iveală un om viclean, josnic, ce se ascunsese sub masca tăcerii, dar se dezvăluise de îndată ce i se ivise momentul prielnic. Asemenea indivizi zîmbesc ziua, și noaptea se umplu de venin. Iată că enigma se dezlegase singură.

Skanderbeg dorea să-l zdrobească pe Moisiu cu propriile sale mîini, așa cum făcuse cu Debre-pașa, de îndată ce trădătorul îi va ieși în față. Deocamdată își trase trupele înapoi, lăsîndu-l pe dușman să înceapă atacul, dar sus, pe vîrful colinei, apăru un călăreț cu drapelul în vîrful suliței, semn că principele Moisiu Golemi Aranitu Comneni îl provoacă la duel pe Giorgi Kastrioti, zis Skanderbeg.

Vranakonti nu se așteptase la o asemenea atitudine din partea lui Moisiu. El îi spuse lui Skanderbeg că un trădător nu se poate bate în duel cu însuși comandantul Albaniei, așa că să numească un soldat de rînd, care să-i răspundă la provocare. Încerca să împiedice o înfruntare

directă între cei doi, însă eforturile sale erau zadarnice. Din cauza bolii abia se mai ținea în șa.

— Oh, bătrîne, îl liniști Skanderbeg, știi prea bine că-l voi doborî dintr-o singură lovitură de ghioagă, chiar de i s-ar fi întreit puterile în șase luni, ca voinicului din poveste.

Pejk Emanuel alerga printre rînduri strigînd :

— Hei, ciinele își simte moartea și se duce singur la ușa bisericii. Singur și-a pus capul sub secure.

Era sigur de izbînda lui Skanderbeg. Șirurile de soldați se buluciră în față ca să asculte cuvintele căpitanului, care fură repetate din om în om, trecînd ca un murmur prin toată armata. Kastrioti privea oastea ce se vînzolea, dornică să asiste la acea luptă.

Vranakonti privi mirat la Peiku și întoarse spre Giorgi obrazul său plin de zbîrcituri. Acesta simțea nevoia să spună ceva.

— Hai, prietene, vorbește, îl îndemnă înțeleptul căpitan. Descarcă-ți sufletul pînă o să apară el.

Bătrînul descălecase și acum ședea cu mîinile la spate, cu fața la dușman. Într-un tîrziu îl rugă pe Skanderbeg.

— Pentru serviciile pe care ți le-am făcut, lasă-mi mie această cinste.

— Păi, mai înainte ai spus că trădătorul nu merită să se bată decît cu un simplu oștean ? întrebă comandantul, abia stăpînindu-și rîsul.

Vranakonti îl privea cu amărăciune.

— Eh, frate, continuă vorba Kastrioti, tu nu mi-ai cerut nimic, niciodată. Ce ți-a venit tocmai acum ? Este singura răsplată pe care nu pot să ți-o dau. Ai auzit și singur că el pe mine mă vrea. M-a strigat pe nume.

Se aplecă apoi asupra lui Vranakonti și-i vorbi cu blîndețe.

— Și chiar de n-ar fi fost așa, tu ești bolnav și bătrîn el ar putea să te ucidă și atunci eu nu aș avea cum să-l pedepsesc. Ar trebui să-l omor de două ori, ceea ce nu este cu putință.

Vranakonti galben la chip, privea înainte și buzele îi tremurau. Cînd se întoarse către Skanderbeg, încercă să zîmbească, dar întreaga lui înfățișare arăta o durere de nedescris.

— Uită-te la mine, îi șopti Giorgi. Nu ai încredere în puterea brațului meu? Omul acesta a murdărit întreaga noastră strădanie de treisprezece ani și va plăti cu capul.

— Uite-l, că iese dintre rînduri! zise Vranakonti.

Într-adevăr, dincolo, la înamic apăru un călăreț, își învîrti calul pe loc, trecu pe dinaintea șirurilor într-un trap săltat, iar se opri și iar se răsuci pe loc, asemenea unui cățeluș fericit care se joacă la soare.

Skanderbeg ridică brațul, și toba gărzii crutane începu să răpăie mărunt.

— Ți-aduci aminte cum s-a întîmplat cu Debre-pașa? îl întrebă el pe Vranakonti. Îi voi doborî la pămînt cu ghioaga, restul va merge ca pe roate. Se pare că rugile mamelor și ale copiilor noștri nu au fost în zadar. Dumnezeu le-a ascultat și a făcut așa ca să mi-l trimită în față pe trădător. Mă auzi? strigă Kastrioti către bătrîn.

Skanderbeg înfășură frîul pe pumnul stîng, și calul său mare făcu cîțiva pași înapoi. Strigă iar, pentru a acoperi răpăitul tobelor și, fiindcă voia ca Vranakonti să-l audă și să-l înțeleagă, înțeleptul căpitan se urcă anevoie în șa, fără să-și ia ochii de la Moisiu care se arătase pe cealaltă colină.

— Du-te, Giorgi, doboară-l și întoarce-te repede, spuse el cu chipul luminat de un gînd tainic, venit pe neașteptate.

— Rămîneți cu bine! le ură Kastrioti. Nu vă risipiți și mențineți rîndurile.

Porni, înaintînd către răsărit, și văzu că cerul se acoperea cu nori, ceea ce era bine pentru el fiindcă soarele i-ar fi venit drept în față. Zgomotul tobelor se stinse încet-încet, iar pămîntul și aerul căpătaseră o culoare metalică și se lăsase frigul. El nu simțea nimic, în

afară de o furie oarbă, și în centrul ei se afla un cap cu păr ondulat și negru, cu o față albă, care trebuia smuls și apoi luat în palme pentru a fi privit pentru ultima oară.

Moisiu venea pe un cal alb, fără suliță, deoarece știa că armele preferate ale lui Skanderbeg erau ghioaga și paloșul. Înainta în zigzag, lăsîndu-se în voia armăsarului. Giorgi se opri. Oare dușmanul său era bolnav sau rănit? Dacă nu, de ce voia să-l sfideze?

Golemi înălță capul și văzu că Skanderbeg călărea la pas pe calul său mare și greu. Atunci își struni armăsarul, făcîndu-l să se rotească în loc și-l opri, gata să-l îngenuncheze, cum numai el știa s-o facă. Era maestru în arta călăriei.

Ajunseră într-o cîmpie joasă de o sută de pași, departe de malurile rîului, și, dacă mai coborau, nu-i putea vedea nici una dintre armate.

Skanderbeg apucă ghioaga ghintuită și așteptă ca celălalt să atace primul. Înaintă încă vreo cîțiva pași ca să-și vadă bine adversarul. Acesta ședea aplecat în șa, cu ambele mîini pe ceafa calului, nemișcat, ca și cum auzea voci îndepărtate. Stătu astfel un timp, apoi se îndreptă obosit, întoarse armăsarul și porni repede la trap. În străfundul sufletului său Kastrioti mai spera că Moisiu îi va cădea în genunchi, cerîndu-i iertare, iar el îl va ridica, îmbrățișîndu-l, și se vor întoarce amîndoi la tovarășii lor, ca apoi să lupte iarăși împreună contra turcilor. Dar acum, cînd văzu comportarea lui Golemi, acest gînd tainic zbură din mintea lui, lăsîndu-i în loc dorința aprigă de a-l zdrobi și a-l strivi ca pe un vierme, după care să-i înfigă capul în vîrful paloșului. Ar fi vrut să se arunce pe urmele sale și să-l lovească pe la spate, omorîndu-l ca un trădător. Calul lui Moisiu tocmai trecea printr-un pîrîu și călărețul neatent era gata să cadă din șa, apoi se întoarse, privindu-l încă o dată pe Skanderbeg și se ridică în vîrful colinei ca să-l vadă toți cum fugea.

Kastrioti își dădu seama că lașul scăpase de răzbunarea sa și că avea de gînd să vină cu armata și să înceapă lupta. Se hrănise cu ideea că, doborîndu-l pe Moisiu, ar fi cîștigat cu o singură lovitură jumătate din bătălie, ba poate chiar toată, însă trădătorul, fie că înțelesese aceasta, fie că îl părăsise curajul de a-i ieși înainte, plecase. Cuprins de furie, Kastrioti înțelesese că se va da o luptă adevărată între cele două armate și numai din cauza acelui cîine. De pe vîrful colinei își îmbrățișă cu privirea întreaga oaste, care și pornise să înainteze, fără ca tobele și flautele să mai dea semnalul de atac. De la poalele munților și pînă jos la Drin fluturau drapelele lui Tanuș Topia, Muzaka Anghelinii, Ghioka Stres, Zaharia Grapa, Pejk Emanuel, Vranakonti și al vistiernicului Vladani Gjuvița. Înaintarea armatei umplea văzduhul de tropot de copite și cutremura pămîntul.

Atacurile în valuri ale oștirii albaneze îl împingeau mereu pe Moisiu către rîndurile dinapoi. El își conducea trupele, instalat între șirurile dispuse ca o falangă macedoneană, care oricît ar fi fost de măcinată, avea în față rînduri proaspete de soldați. Drumul spre victorie era anevoios și cerea foarte mult sînge.

— El luptă ca și cum și-ar apăra țara, îi spuse Skanderbeg lui Pejku, care părea ca turbat.

Moisiu se retrase în centrul armatei sale, și lui Giorgi i se păru că se înălțase în scări ca să vadă mai bine ce se întîmplă în jur. Avu chiar impresia că el era mulțumit de propria-i înfrîngere și că dintr-un moment într-altul va porni el însuși să lovească în ienicerii săi.

După trei ceasuri Golemi se retrase sub zidurile Sfetigradului, lăsînd în urmă două mii de morți, cinci sute de răniți și toată tabăra, dar scăpînd cu o bună parte din armată. Victoria nu îl bucură pe Kastrioti. Pierduse opt sute de soldați. Aceasta îi aduse aminte de bătălia de la Torviol. Acceptase lupta în cîmp deschis, mînat de voința

sa și de dorința poporului, care voise să răzbune astfel trădarea și acum privea prețul scump ce-l plătise. Fără să continue urmărirea dușmanului, fiecare soldat îi pedepsea pe prizonieri după cum dorea. Pentru prima dată, Skanderbeg îi lăsă să facă ce vor. Într-un fel, încercau să spele acum sîngele vărsat la Berat.

*

După ce se învîrti vreo două săptămîni prin Macedonia, Moisiu se întoarse la Adrianopole, în casa unde stătea. Vedea pe fereastră minaretele și chiparoșii din oraș, iar seara zărea cîte o umbră strecurîndu-se de la o grădină la alta, dar ziua ele dispăreau, și cu toate acestea simțea ochii celor care-l urmăreau din spatele geamurilor închise și a pomilor.

Ședea închis în casă de zece zile, fără să-l cheme nimeni, fără să-i reproșeze nimeni nimic. Vizirii și pașii, ce mai înainte îi căutau prietenia, treceau acum pe lîngă el, ca și cum nici nu-l cunoscuseră vreodată. Ciudat fel avea această lume străină de a-și manifesta supărarea! Moisiu continua să rămînă singur în casă și să aștepte, iar uneori, pe seară ieșea să se plimbe prin grădină. Unul dintre soldații săi păzea în spatele porții și alți șase vegheau înăuntrul locuinței. Al optulea, Gjeta Pali, un vechi luptător de la Torviol, murise pe drum din pricina rănilor și de amărăciune. Înainte de a-și da duhul spusese : „Fraților, ne apasă pe grumaz blestemul poporului nostru. Nici pămîntul nu ne va primi într-însul ca să putrezim liniștiți.“ Din acea zi începu vrajba între oameni de gardă ai lui Moisiu. Dacă nu ar fi vegheat asupra lor bătrînul Gavriil, învestit de căpitan cu puteri depline, cu siguranță că s-ar fi omorît între dînșii. Golemi se plimba prin grădină. Era sănătos la trup, dar ei îi iscodeau cu privirea, căutînd să-i ghicească partea ascunsă din sufletul bolnav.

Sultanul veni pe neașteptate la Adrianopole. Orașul fu cuprins de agitație și populația se dublă. Acum zgomotul trăsurilor, al cailor, al oamenilor nu contenea nici noaptea. Împăratul plecă imediat, se vorbea că se duce în Munții Balcani, și larma se stinse, dar în jurul orașului începură să se ridice taberele armatelor din tot imperiul. Săptămîna cît Mehmet rămăsese în capitală, Moisiu așteptase să fie chemat în fața lui dintr-un moment într-altul, dar nu primi nici o știre. Poate că obiceiul cerea ca el să se ducă singur la palat, ceea ce nu avea de gînd s-o facă nici în ruptul capului. Cînd sultanul părăsi Adrianopole, se convinse că-l vor lăsa să moară singur, în umbră, ori vreun derviș îi va înfige un cuțit în spate.

A doua zi după amiază, la vremea rugăciunii dinaintea cinei, Moisiu luă hotărîrea să înfrunte soarta și ieși în oraș, însoțit îndeaproape de doi dintre oamenii săi. Bătrînul Gavril și un alt soldat se țineau la o oarecare distanță de micul grup. Nefericitul căpitan voia să facă o încercare, să vadă dacă i se va întîmpla ceva. Păși agale, ca un turc leneș, fără să observe oamenii și locurile pe unde mergea, cufundat în gînduri. Nu-i rămăsese altceva decît mîndria unui trecut glorios, dar nici acesta nu se putea spune că-i mai aparținea și trebuia să-și creeze acum un viitor, altminteri va muri înecat în temeri și în uitare. Dar nu știa de unde și cu ce să înceapă. Sub ultimele raze ale soarelui orașul transpira, și ienicerii, pe jumătate dezbrăcați, udau pavajul din fața dughenelor, stîrnind și mai mult praful. Pe străzi treceau oameni din cele trei continente, tîrîndu-și anevoie picioarele. Moisiu le privea chipurile. Sub înfățișarea lor apatică se deslușea setea de putere, proprie tuturor otomanilor. Deodată, în mijlocul orașului, Golemi presimți primejdia care îl pîndea la oricare colț de stradă, ascunsă după fiecare casă, după fiecare zid. Lovitura putea să vină de unde nici nu gîndea, și el nu avea cum să se împotrivească, fiindcă acum era un proscris în afara timpului,

smuls cu rădăcini cu tot din locul de baştină. Transpirase de atîta încordare şi, în timp ce simţea dureri surde, căuta cu privirea arma ascunsă ce urma să-l doboare. Îşi simţea inima zvîcnindu-i şi pieptul strîns ca într-un cleşte. Întorcea capul la dreapta şi la stînga, nu pentru a încerca să descopere cu o clipă mai devreme pumnalul ucigaş, ci împins de o stranie curiozitate, să vadă cum va începe şi cum se va sfîrşi întreaga poveste.

Ajunse în capătul tîrgului teafăr şi nevătămat şi îl văzu pe bătrînul Gavril, oprit la cîţiva paşi înaintea lui şi care îl privea cu dojană. „Nu te mai gîndi la asemenea lucruri", păreau a spune ochii lui.

Moisiu trecuse absent prin mijlocul gloatei şi abia acum auzea forfota oraşului. Îi dădu dreptate bătrînului şi rîse în sinea sa. Dacă ei îi voiau pieirea, nu aveau de ce să se ascundă, pentru că nimeni nu-i putea opri de la ceea ce şi-ar fi pus în minte. Le cunoştea răutatea şi viclenia şi îşi dădea seama că nu el va putea hotărî asupra propriului destin.

Gîndurile negre îl părăsiră şi începu să meargă liniştit, observînd atent locurile pe unde trecea. La dreapta se înălţau palatele sultanului. Spînzurătorile din turnuri, unde de obicei atîrnau tîlhari şi trădători, erau acum goale. Prin preajma zidurilor dădeau tîrcoale cîinii. Paznicii îl priviră pe Moisiu cu scîrbă. Cînd apuse soarele, oraşul se cufundă în linişte. Nici o frunză nu se mişca în acea seară blîndă de vară. Moisiu făcu drumul de întoarcere spre casă, negîndindu-se la nimic şi cu un gol imens în suflet. Vioiciunea care-l cuprinsese la capătul oraşului îi dispăruse tot atît de repede pe cît îl învăluise la început. Îi era indiferent dacă murea cu arma în mînă, sau ucis mişeleşte la vreun colţ de stradă. Dar se părea că nici de o asemenea soartă nu avea să aibă parte. Pierduse onoarea, averea, speranţa şi chiar moartea. Acum nu îi mai rămăsese nimic ; omul nu poate pierde ceea ce nu are.

Gîndul că va trăi la nesfîrşit i se înfipse în creier. Împărăţia, care îl cunoştea pe Moisiu, avea metodele ei de a-l chinui, ştiind că renegarea, dispreţul, tăcerea erau mai rele decît moartea. Acestea înveninau nimicirea definitivă şi totală a unui om ce nu putea trăi fără patrie, fără onoare şi fără un ţel în viaţă. Moisiu se opri din drum şi privi înapoi, căutînd cu ochii minţii piscurile Dibrei încă acoperite de zăpadă.

Bătrînul Gavriil se apropie de stăpînul său. Din ziua cînd Gjeta Pali murise în picioare, amintind „blestemul", credincioşul slujitor nu deschisese niciodată gura ca să vorbească cu Moisiu, ci doar primea ordine de la dînsul. Poate că acum bătrînul dorea să-i spună ceva, fiindcă îl privea cu ochi scrutători, însă nefericitul căpitan se întoarse, continuîndu-şi drumul spre casă.

În următoarele trei zile, Moisiu a continuat să iasă în oraş, mereu la aceeaşi oră a rugăciunii de seară, colindînd pe aceleaşi străzi în căutarea acelei întîmplări neaşteptate, fără nume, convins că ea îi va ieşi o dată în faţă. Şi chiar aşa se şi întîmplă. În ziua a treia, cea ce căuta îi apăru înainte sub înfăţişarea unui ienicer lăsat la vatră, care ieşi dintr-o hudiţă laterală, din partea stîngă şi, apropiindu-se de el pe la spate, îl acoperi cu umbra sa mare, venindu-i alături. Moisiu întoarse capul şi observă că necunoscutul îl privea cu un ochi neobişnuit de albastru, iar cînd turcul îşi întoarse capul îi zări şi celălalt ochi, alb, apos, pe jumătate chior. Se aflau pe o ulicioară străîntă care trecea prin mijlocul grădinilor. Moisiu îşi aduse aminte că mai întîlnise zilele trecute pe la încrucişarea străzilor acest ochi ciudat de albastru, Dacă omul ar fi avut de gînd să-l înjunghie, nu aici ar fi trebuit s-o facă, fiindcă locul nu era potrivit, pentru o asemenea ispravă. În ochiul sănătos al ienicerului se citeau curiozitate, grabă şi ură, toate adunate la un loc, iar Moisiu care amorţea privirea ucigaşilor îşi dădu seama că omul altceva avea de gînd. Poate să-i întindă o cursă. Golemi se opri şi acest lucru nu-i plăcu ienicerului.

— Ce este, prietene ? îl întrebă Moisiu.

Cel din fața sa nu putea fi un cerșetor. În toată împărăția nu găseai un ienicer lăsat la vatră care să ceară de pomană. Un gînd ca o scînteiere trecu prin mintea nefericitului renegat, ceea ce-l făcu să tremure din tot corpul și, ca să nu se bage de seamă, se înfășură în pelerină.

— Întoarce-te la el. Te va ierta pentru toate păcatele, îi șopti ienicerul printre dinți, privindu-l țintă în ochi, iar pe chip i se citea o ură fățișă împotriva lui Golemi.

Acesta din urmă zîmbi în colțul buzelor și își aminti că așa făcea Zanfira cînd vroia să-i ascundă ceva. Îl recunoscuse acum pe bătrînul soldat turc ; era un ienicer care îi mai pomenise de vreo două ori, cu alte ocazii, despre Skanderbeg.

Dinspre oraș se auzi strigătul unui crainic ce anunța începerea unei licitații. Ienicerul făcea eforturi din cale afară pentru a-l privi pe Moisiu și cu ochiul înecat în albeață, fiindcă nu credea în zîmbetul acestuia, zîmbet înghețat de om mort, și încerca să vadă dincolo de el.

— Să fii fericit, îi ură Golemi. Și acum pleacă !

Turcul cercetă locul cu ochiul sănătos, îi întoarse spatele și se făcu nevăzut la prima cotitură, lăsînd în urmă un miros de mușețel, care de fapt venea dinspre grădinile împrejmuite de garduri vii, de unde ieșise ienicerul. Moisiu privi în jurul său și văzu straturile de zarzavaturi fără de care turcii nu pot trăi. Un om cu fustanelă, ținînd o gîscă în brațe apăru la capătul străzii. Se lăsase amurgul și gospodarii începuseră să-și stropească loturile de pămînt. Golemi își continuă plimbarea prin oraș, gîndindu-se cît drum bătuse sărmanul ienicer ca să-i vorbească, și această cale îi părea un fulger straniu ce abia se tîra pe cer. Dumnezeu îi trimisese un semn. Îl bîntuia o presimțire, în vreme ce mintea i se oprise, înfiptă într-un singur punct : cuvintele bătrînului ienicer.

Dar acest semn era atît de clar și de simplu, încît îi era aproape frică să creadă în el. Moisiu apucă pe o ulicioară și începu să meargă mai repede, dar gîndindu-se la bătrînețea lui Gavriil, însoțitorul său, își domoli pașii. Vroia să se întoarcă degrabă acasă, singurul loc unde se putea gîndi în liniște la soarta lui și la ce va face în viitor, însă nu cunoștea acea parte a orașului, așa că a fost nevoit să iasă din nou în centru. Cînd, în sfîrșit, intră în curte era leoarcă de năduşeală.

— Puneți drugul la poartă! porunci el gărzii, care ședea uimită în spatele porții, fiindcă îl aștepta pe Gavriil nu pe Moisiu.

Alți doi paznici, întinși la răcoare în vestibul, se ridicară speriați la apariția lui. Ei ședeau acolo numai cînd Golemi ieșea în oraș.

Moisiu intră în odaie și se apropie de fereastră. Soarele galben încălzise obloanele. Deși se plimbase foarte puțin, vinele de la tîmple îi zvîcneau nebunește.

Se auziră ciocănituri în poartă; aceasta avea agățată cu meșteșug o potcoavă mare de bronz cu care cel ce voia să intre bătea în lemn. Poarta veche scîrțîi ca smulsă din balamale și se deschise. De spaimă, lui Moisiu i se opri răsuflarea. Apoi se liniști, cînd îl văzu intrînd pe bătrînul Gavriil cu celălalt însoțitor. „Mă sperii din orice, ca o muiere", se gîndi Golemi respirînd adînc, cum obișnuia să facă odinioară cînd se simțea puternic și liber. Acum știa că nu poate ține închis multă vreme adevărul pe care încerca să-l ascundă chiar sieși. Fusese împins să-l urască pe Skanderbeg, dar sufletul său refuza acest lucru și plecase, ca rupt în două, în țară străină pentru o treabă căreia nu-i găsea rostul, însă inima o lăsase în mîna lui Kastrioti. Astfel nimerise în cea mai grea situație în care se putea afla vreun om, dezrădăcinat, părăsit de toți, deși el dorise să se întoarcă acasă încă din ziua plecării. Acesta era adevărul înspăimîntător ce îi sfredelea mintea și sufletul ca un vîrf de cuțit răsucit în carne pînă la os.

Din pricina zidului înalt curtea rămînea în umbră. Chiparoșii se legănau ușor în adierea vîntului, dezvelind vederii minaretele. Cerul se făcuse roșu și întreaga atmosferă din jur te îmbia la destăinuiri. Dacă l-ar fi întrebat cineva, Moisiu i-ar fi putut vorbi despre moarte, fiindcă trecuse prin ea în ultimele zile și era sigur că tot la dînsa se va întoarce. În afară de bătrînul Gavriil nu avea cu cine vorbi, însă moșul le știa pe acestea la fel de bine ca și el. Totuși vroia să-i spună credinciosului slujitor doar cîteva cuvinte și anume că trebuiau să se întoarcă degrabă, cît mai degrabă în Albania.

În acea noapte porni încărcat de amărăciune și rușine spre Dibra. Mergea cu o îndrăzneală de nebun și ziua, fără să se ascundă, deși îl urmăreau călare și pe jos sute de oameni, treziți parcă din somn pe neașteptate ca să vadă cît rău și cît bine le-ar fi putut aduce omul acesta cu șuba pe umeri, fie iarnă, fie vară.

După o săptămînă, într-o noapte cu nori negri în spatele cărora strălucea o lumină albă, Moisiu ajunse la Oramik. Skanderbeg ședea în fața cortului împreună cu Vranakonti, Hamza și Tanuș. După o scurtă odihnă se întorsese la Oramik, unde se ridicase o tabără permanentă a armatei.

Garda l-a adus pe Golemi, trăgîndu-l de brîul roșu înfășurat pe grumaz, semnul trădătorilor. Era împietrit de rușine și de indignare. S-a apropiat de căpitani cu pas grăbit, ca împins din spate, fiind conștient că oricine se va speria și se va da la o parte din fața nenorocirii sale. La început, Skanderbeg nu l-a recunoscut. Parcă privea o umbră. Apoi, cînd văzu mulțimea soldaților care se îmbulzeau să-l vadă și se opri cu prudență lîngă stejar, se convinse că era Moisiu însuși.

Golemi se opri lîngă copac, fără să scoată o vorbă. Avea capul descoperit și părul negru îi atîrna în șuvițe, iar de pe chip îi pierise și ultima picătură de sînge, din pricina brîului roșu ce-i ardea grumazul. Privea țintă înainte, ca un nebun. Din toată adunarea nu-l vedea

decît pe Skanderbeg. „Gata, am făcut-o și pe asta", păreau a spune ochii lui, întrebînd totodată dacă există vreun lucru și mai înjositor, ca să-l facă și pe acesta în fața întregii armate. Lui Kastrioti îi scăpă din gîtlej un strigăt, aproape un răcnet, iar ceilalți se mirară, și atunci el hotărî să nu rostească nici un cuvînt și să rămînă nemișcat, ca să nu-și trădeze nerăbdarea și surprinderea pricinuite de apariția lui Moisiu. „Haide, prietene, vorbește, nu mă cruța ; pot să mă tăvălesc și în praf în fața ta, ca animalele", spuneau din nou ochii căpitanului, puțin umezi acum și luminați puțin de un zîmbet.

Skanderbeg, tot atît de alb la față ca Moisiu, respiră adînc, mișcînd din brațe dezordonat, ca și cum ar fi cerut ceva, și cînd privi în jurul său îl zări pe Vranakonti cu chipul luminat de o mare bucurie, iar din Tanuș nu deosebi decît sprîncenele stufoase și barba vîlvoi. Ura din suflet îl părăsea încet-încet, făcînd loc iubirii pentru cel ce-i fusese prieten și tovarăș și, în urma acestei schimbări, i se părea că învîrte singur o uriașă piatră de moară. Îl privi din nou pe Moisiu cu ochii măriți peste măsură. Pentru o clipă se îndoi dacă vechiul său căpitan își smulsese tot răul din inimă, apoi îi văzu căutătura pierdută, ca a unui om care încearcă să se elibereze de o durere fără margini, ceea ce înseamnă pentru dînsul cel mai de seamă moment al vieții, după care va putea muri împăcat cu sine însuși, iar această imagine a luptei lăuntrice îl convinse de căința sinceră a lui Moisiu. Bărbatul își smulsese singur putreziciunea din suflet și acum ședea în fața lui Skanderbeg cu acel jug de foc pe grumaz și cu privirea rătăcită, el care n-ar fi clipit nici măcar înaintea Domnului. Acesta era într-adevăr Moisiu, nici nu încăpea îndoială și așa s-a dezlegat definitiv și misterul privitor la trădarea sa și la zilele de pribegie prin țară străină.

Skanderbeg își înghiți nodul din gît și vorbi :

— Ai venit ? îl întrebă el cu voce calmă, de parcă acela s-ar fi întors dintr-o scurtă plimbare în jurul casei.

— Da, răspunse Moisiu, dacă tu mă primești.

Rostise aceste cuvinte cu capul în piept, iar în ochi prinse a-i licări speranța iertării.

— Bine, rosti Kastrioti sculîndu-se în picioare. Ridică-te, frate, îi spuse el din nou și privi rușinat în jur, încercînd parcă să-l ascundă pe Moisiu cu brîul roșu înfășurat pe grumaz de ochii oamenilor.

*

Skanderbeg îl numi din nou pe Moisiu comandant al oștirii de graniță, îi înapoie titlurile și averea, însă continuă să guverneze singur cele două Dibre. Poporul îl acceptă datorită lui Kastrioti. Acesta l-a întrebat cu de-amănuntul ce văzuse la Adrianopole, fără să aducă vorba, nici măcar în treacăt, despre relațiile avute cu turcii.

Golemi descoperi un Skanderbeg nou, plin de grijă față de rănile și onoarea altuia, discutînd cu multă înțelegere, ca și cum el l-ar fi trimis cu cine știe ce treabă acolo, zîmbind și străduindu-se să uite, să-și scoată din minte cu orice preț cele întîmplate. Prins de iureșul convorbirii cu acest om care nu știa să ierte pe jumătate, Moisiu uită și el prin cîte trecuse, apoi, pe neașteptate, își aminti, și capul îi căzu pe piept. Îl urmărea cu coada ochiului pe Giorgi și se convinse pentru a cîta oară că oricine l-ar privi nu va ajunge niciodată să-i descopere toată măreția, nici să-i răsplătească în vreun fel prinosul de bunătate.

Skanderbeg îi spuse că îl neliniștea faptul că turcii adună o mare armată la Adrianopole.

— Nu este pentru noi, îl liniști căpitanul. Fac pregătiri în vederea campaniei împotriva Ungariei. Cu noi, sultanul crede că a încheiat socotelile.

Kastrioti îl aprobă, apoi se priviră îndelung și primul care coborî privirea fu Skanderbeg, înțelegînd că Moisiu îi devenise devotat trup și suflet, de aceea îi puse mîna pe umăr.

— Deci la Adrianopole palatele au rămas pustii, conchise Giorgi. Le văd și acum în fața ochilor, cu turnurile lor unde se spînzurau condamnații de rang mare. Cine știe ce obiceiuri noi vor fi acum la Istanbul ?

Se aprinseră torțele și ei se așezară la cină. Beau vin, iar Moisiu avea grijă ca paharul lui Skanderbeg să nu rămînă nici odată gol.

— Sultanul continuă să adune în jurul lui poeți, medici din toate colțurile lumii, îndeosebi din Persia, reluă firul discuției Golemi. Acest lucru nu le place turcilor, dar nu pot face altceva decît să citească pe furiș unele sonete satirice.

Recită în turcește o strofă, bătînd măsura cu brațul.

— Sultanul a aflat de ele și rîde.

Skanderbeg se gîndea mirat cum Mehmet, un fanatic mahomedan, omul care nu precupețea nici un efort pentru atingerea țelului său — făurirea unei împărății universale sub flamura verde a semilunei — a ajuns să sărute mîna filozofilor pe cîmpia Geamiei Ejup și se înclină cu considerație în fața doctorilor și a filozofilor ! Înseamnă că se apucase serios de reforma statului otoman. Femeile soldaților deveniră și ele oșteni laolaltă cu robii din fiecare casă. Adunările legislative ale lui Mehmet reușiseră să împartă Imperiul în două clase distincte : una a militarilor, cealaltă a producătorilor. Cămilele au fost decretate proprietatea statului, iar minele, orezăriile, negoțurile date în arendă prin licitație publică. Sultanul concentra în mîinile sale toată puterea împărăției în vederea marilor campanii din răsărit și din apus. Mintea lui era pe măsura dorinței sale neomenești de dominare asupra întregului pămînt chiar cu prețul înecării acestuia în sînge. Tot acum papa Calist se străduia să ridice o cruciadă, drept care o armată de predicatori făcea ocolul Europei. Cruciaților li se promisese iertarea de datorii și de păcate făcute pînă atunci, ori în viitor, iar însuși papa adresa chemări emoționante la oaste, dojenea, se ruga

și amenința cu anatema, însă cruciada, pregătită atît de minuțios prin scrisori și documente, nu se punea pe picioare. Cîteva gloate de sărăntoci umblau creanga pe drumuri, dar nimeni nu se îngrijea ca ele să ajungă undeva. Chemarea „crucea contra semilunei" dăduse un faliment total. Toată această tevatură semăna cu un bîlci în cer, rupt de ceea ce se întîmplă pe pămînt. Enea Silvio Picolomini, viitorul papă scria pe atunci despre Europa : „Este ca o republică fără legi și fără judecători, unde nimeni nu este apt să conducă și nimeni nu dorește să se supună".

— Sultanul poate să-și schimbe gîndul în ultima clipă și să vină asupra noastră, spuse pe neașteptate Skanderbeg, întorcîndu-se cu fața la Moisiu.

Acesta tăcu. Nu știa ce să facă pentru a-i risipi îndoiala.

— Am cerut ajutor papei, și în locul lui mi-a trimis, prin mijlocirea lui Giorgi Pelini, planul emirului Karamaniei, își continuă gîndul Kastrioti.

În lumina torței, Moisiu îi zări chipul strîmbîndu-i-se într-un surîs amar. „Cum a arătat oare cînd a fost mic ? se întrebă în sinea lui căpitanul. Ăsta s-a născut matur, nu a fost niciodată copil", își continuă gîndurile Golemi.

Skanderbeg începu să-i vorbească despre situația din Europa, așa cum obișnuia să facă deseori pe la mijlocul discuțiilor, și aceste vorbe lui Moisiu i se păreau deșarte, fiindcă treburile vechiului continent erau prea îndepărtate de dînsul.

— Planul emirului Karamaniei, își continuă ideea Kastrioti, este format din opt puncte și are drept scop prinderea lui Mehmet de viu. Întreaga Europă îl consideră ca pe o pronie cerească.

Luă de pe masă, fără să-și dea seama, paharul lui Moisiu și-l goli dintr-o sorbitură. Dorea să-l înveselească pe nefericitul căpitan, dar în același timp încerca să se

liniștească și pe sine în privința turcilor, continuînd să vorbească la nesfîrșit ca într-un lung monolog.

— Ungurii vor încerca o manevră de trecere a Dunării cu douăzeci de mii de călăreți, iar noi, treizeci de mii de albanezi și italieni, vom ataca în Grecia. Flota creștină va debarca în toate porturile dintre Salonic și Istanbul, pe cînd, în Asia, îl va lovi pe la spate însuși emirul. Învăluit pe neașteptate din mai multe părți, Mehmet își va răspîndi armata care se va mișca înnebunită încolo și-ncoace, ori se va năpusti asupra Albaniei, socotind-o pericolul principal. Atunci eu îl voi atrage în munții noștri de necucerit și, fie că voi lupta cu el ori nu, între timp Grecia și Istanbulul vor fi căzut.

— Și cînd se vor petrece toate aceste lucruri minunate, Giorgi ? îl întrebă Moisiu.

— Emirul a trimis planul papei, numindu-l pe Calist generalul suprem, pe mare și pe uscat, al creștinătății. Marele pontif a făcut cîteva copii „secrete" pe care le-a trimis tuturor curților europene. După cum vezi planul este atît de sigur, încît îndeplinirea lui nu mai depinde decît de următorul pas pe care-l va face nelegiuitul de Mehmet.

Rostise aceste fraze dintr-o suflare, fără să mai zîmbească, și Golemi pricepu pentru întîia oară că o îndoială înspăimîntătoare pentru soarta Europei îl chinuia pe bunul său prieten și niciodată nu o dezvăluise nimănui. Încercase mereu să unească forțele creștine ale continentului în vederea luptei comune prin scrisori și soli, care de fapt se urmăreau și se iscodeau unul pe celălalt, așa că toate chemările și apelurile sale au rămas doar strigăte în deșert. În acea noapte simțea nevoia să-și descarce sufletul, să împartă amărăciunea cu cineva. Moisiu își dădu seama de singurătatea acestui om și i se strînse inima de durere. Se schimbase mult în ultima vreme. Ședea aplecat și nu mai rîdea în hohote cu glasul plin, sonor, așa cum făcea cu un an în urmă.

Skanderbeg a rămas două luni cu Moisiu la Dibra, ținînd în tabăra de la Oramik cinci mii de soldați. El urma să se retragă de îndată la Kruja, dacă sultanul ar fi atacat Albania, însă în acest an, 1456, Mehmet urmărea începerea unor mari campanii. Dorea să ocupe Ungaria pentru a ajunge la granițele Poloniei. Împăratul trecu foarte aproape de țara albanezilor, cutremurînd pămîntul, și se îndreptă împotriva Belgradului cu o sută cincizeci de mii de ostași, trei sute de tunuri, dintre care douăzeci și șapte uriașe, și cu o flotă pregătită în mod special, care urcă în susul Dunării. Murat, tatăl său, spusese că dacă se va cuceri Belgradul, Ungaria nu va putea rezista nici măcar două luni, și acesta era unul dintre puținele învățăminte ale părintelui pe care Mehmet intenționa să-l urmeze. Acum el va da Apusului o a doua lovitură grozavă, după căderea Constantinopolului, scoțîndu-i din cap visurile de unire și planurile pentru crearea unei cruciade.

La 23 iulie a asediat Belgradul pe pămînt și pe apă. I-a lăsat la Monastir și la Ohrida pe Iakup-pașa împreună cu Sinan-pașa în fruntea unei armate de treizeci de mii de soldați ca să-i apere spatele și drumurile de aprovizionare împotriva atacurilor lui Skanderbeg și a concentrat toată puterea imperiului în Serbia. Astfel nimic nu-i va tulbura noul său atac.

La 14 iulie Huniade cu șaizeci de mii de soldați, cei mai mulți voluntari prost înarmați și desculți, a pornit în ajutorul orașului încercuit, și în aceeași zi a obținut o strălucită victorie la Dunăre, zdrobind flota sultanului. Șapte zile mai tîrziu, Mehmet începu ofensiva generală împotriva orașului, care se transformă într-un dezastru total pentru turci, datorită entuziasmului armatei populare a lui Huniade, ce a reușit să respingă urdia otomană „printr-un contraatac pe cît de nebunesc pe atît de eroic", după cum au notat istoricii vremii. Însuși sultanul, rănit la picior, și-a găsit scăparea fugind. În spatele său alerga grosul armatei, înnebunită și de căldură, pier-

zînd în fiecare zi mii de oameni. Întreaga Europă a fost cuprinsă de o bucurie nemărginită. Din nou s-a auzit strigătul : „Crucea contra semilunei".

Dar a fost de ajuns ca, la trei săptămîni după victorie, să se vestească moartea lui Huniade pentru ca cruciada să se risipească.

Skanderbeg se întoarse la Kruja și întîlni pe drum cincizeci de călăreți conduși de Montreal, stegar al ducelui Burgundiei, care veneau să lupte un an în Albania, ca urmare a vizitei lui Pal Gajuli la Dijon, la palatul ducelui. Montreal i-a spus lui Kastrioti că întîlnise la Raguza pe lordul John of Neuport cu treizeci de arcași englezi care așteptau un vas pentru Budull. Cîteva grupuri de cruciați răzlețite pe drumuri voiau să-și caute adăpost în Albania.

După moartea lui Huniade, Skanderbeg rămăsese singurul conducător din Europa capabil să lupte contra turcilor.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XIX

PARTEA ÎNTÎIA

Gion 3
Noaptea Krujei 42
Steaua neamului Balș 55
Lovitura și transformarea 74
Mînia 91
Vecinii de la nord 109
Chelălăitul cînelui 135
Prima încercuire 161

PARTEA A DOUA

Tropăitul calului, primăvara, prin păduri 221
Gustul noroiului 255
Uneltirea lui Moișiu 289

Lector : NICOLAE TEICĂ
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar : 14.4.1981. Coli ed. : 16,54.
Coli tipar : 10,75.

Tiparul executat sub comanda
nr. 5 024/1981
la Întreprinderea poligrafică Bacău
str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Lucrarea a fost tipărită pe hîrtie
fabricată de C.C.H. „Letea" Bacău

sabri godo

-Beneficiar al unei vaste documentări, Sabri Godo descrie cu finețe atmosfera de intrigi politice care domnea în Europa secolului al XV-lea, cu precădere la Poarta otomană, Veneția, Raguza și Vatican. Pe acest fundal se ridică Giorgi Kastrioti Skanderbeg, eroul luptei de neatîrnare a poporului albanez, cel care va înfrunta cu succes, timp de un sfert de veac, oștirile beilor, pașalelor și a doi sultani turci. Lipsit de aura de supranatural și fabulos de care e învăluit în creația folclorică, Skanderbeg apare în roman ca o ființă umană de excepție, dar totuși vulnerabil – de aici caracterul măreț, dramatic al luptei sale pentru îndeplinirea idealului național.-

M. MAGIARI

editura minerva

Vol. I – II, lei 10